

श्रीमन्मलयगिरिसूरिकृतविवरणयुतं, श्रुतकेवलिश्रीमद्भद्रबाहुस्वामिसूत्रितनियुक्तियुत

श्रीआवश्यकसूत्रम् ।

(तृतीयो भागः)

प्रथमद्वितीयविभागौ पूर्वं श्रीमत्यागमोदयसमितिद्वारा मुद्रापितौ प्रकाशितौ च, अस्य तृतीयविभागस्य तु प्रकाशकः—श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोद्धारसंस्थाकार्यवाहकः—जीवनचंद साकरचंद जह्वेरी ।

इदं पुस्तकं मोहमय्यां जीवनचंद करचंद जह्वेरी इत्यनेन निर्णयसागरमुद्रणालये कोलभाटवीथ्यां २६-२८ तमे गृहे रामचन्द्र थेसू शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

श्रीवीरात् २४६२.

विक्रमात् १९९२.

ख्रिस्ताब्दः १९३६.

प्रथमं . णम्

मूल्यम् रु० २-८-०

प्रतयः १०००

[All Rights reserved by the Trustees of the Fund.]

अस्य पुनर्मुद्रणाद्याः सर्वेऽधिकारा एतद्भाण्डागारकार्यवाहकैरायत्तीकृताः

Printed by Rāmachandra Yesu Shedde, at the "Nirnaya-sāgar" Press, 26-28, Kolbhāt Street, Bombay.

Published by Jivachand Sākerchand Javori, for Sheth Devchand Lālbhāi Jain Pustakoddhār Fund,
at the Sheth Devchand Lālbhāi Jain Dharmashālā, (Boarding House), Badekhān Chaklā, Gopipurā, Surat.

ŚRĪ ĀVĀŚYAKA SŪTRA

Part III

WITH

NIRYUKTI (gloss) by Ś UTAKEVALIN ŚRĪ HA A Ā USVĀMIN

ALONG WITH

THE COMMENTARY BY ŚRĪ MALAYAGIRISŪRĪ.

Copies 1000]

Price Rs. 2-8-0

[A. D. 1936

ŚRĪ ĀVAŚYAKA SŪTRA

Parts I & II

Published by Śrī Āgamodaya Samiti as Serial No. 56 for Part I
and Serial No. 60 for Part II

AND THIS

Part III

Published by Sheth Devchand Lālbhāi Jain Pustakoddhār Fund as Serial No. 85.

श्रीमलयगिरिसूत्रिताया आवश्यकवृत्तेरुपक्रमः ।

विश्रुतिं विनाश कृता समा इत्येतद् गुद्रगित्वाऽव्यग्राणमावश्यक्यं श्रीमत्प्रयोगिर्वाचार्यविहितं विवरणं । अन्यविवरणानि—यथापि विहितानि विवरणं व्यामममामाग्यां सरिपुरन्दरैः श्रीहरिभद्रैः, तत्र त्यासविवरणस्य श्रीमत्प्रयोगिर्वाचार्यरात्ताल्लतः प्रागेव व्युत्प्लवः, तथापि नानासाहित्यसमाग्नं तन्मिनेनं तु श्रीमत्प्रयोगिरसाचाकलेऽपि चरित्तमानमभूदेव, यथापि गत्या तथाऽन्यैः कृताऽस्य विवृतिः इति श्रीहरिभद्रैः प्रवृत्तिरसपञ्चान्तारम्भे उत्तरात्त अन्यानाचार्यविहितानि अपविष्यन् अस्य अन्यानि विवरणानि, तथापि श्रीमलयगिर्योचार्यरागये केवलं श्रीहरिभद्रमिमीय नृतिः गतेति श्रीमत्प्रयोगिरयोऽभिप्रेत २० पदे अस्मैत्वाऽवश्यकस्य गूढटीकायां ० ४३ पदे अस्य गूढटीकाकृत इत्याद्युदाहरणं ।

आनन्दमहस्य स्यात्—आनन्दमत्तिनयतीनां प्रत्याः नियमेन द्विविधानेन शेषाणामपि कारणे सति अवश्यकत्वाद् श्रीमति नामने जेनेन्द्र नापञ्चम्यानाऽवश्यकं स्थान, किंच—अन्यासाम्भे आदावस्यैव स्थानमिति सामाद्वयमाध्याह्नं इच्छारसंगाह्नं अहि-
रानि, सामाद्वयान्द निन्दुयारपत्तमित्यादिताः स्पष्टा उक्तयः, अत एव ध्रुतकेनलिश्रीभद्रनादुस्वामिभिरस्यैवान्दौ भारब्धा निर्युक्तिः ।

आनन्दमहस्य कर्त्तार्य—यथापि जे समावश्यकं भगवद्भिर्गणधरेण विहितमिति ज्योद्धातनिर्युक्तिमतकारणप्रत्यागच्छारयोः श्रीअनुयोगाङ्कारगत-
त सामाद्वयारपत्तमत्त न दर्शनारागीयते स्पष्टं, तथाऽप्यन्तानागतयेनं व्यनमिहयते, यतो नेनं वृत्त्येष्टोत्सादिनिपद्याद्यकाले गणधरपदानुद्धायाद्य

प्राक् कृतं, किन्तु अनुशाकालसायंकालयोर्मध्यभागे, आवश्यकं चावश्यकानुष्ठानं भगवतां गणधराणामपि, तथा चाङ्गबाह्यत्वेऽप्यस्य गणधरकृत-
ताऽव्याहृतैव, अत एव चानङ्गप्रविष्टश्रुतलक्षणे ४८ पत्रे एत एव सूरिन्द्राः 'गणधरकृतप्रश्रव्यतिरेकेण शेषकृतप्रश्रपूर्वकं वा भगवतो मुक्तकं
व्याकरण'मिति स्पष्टितवन्तः, अङ्गबाह्यस्य सर्वथा गणधरेतरतस्त्रितत्वे गणेशायविकल्पस्यैवाभावात्, यच्च क्वचित् श्रीभद्रबाहुस्याभिप्रभृतिभिः
स्थविरैः कृतमङ्गबाह्यभावशयकादीत्युच्यते तद् आवश्यकनिर्युक्तिगावश्यकत्वेनाभिप्रेत्यैव, एवं च भगवद्भिः श्रीजिनभद्रक्षमाभमणैरावश्य-
कनिर्युक्तेर्वाख्यानेऽपि 'आवासयाणुओगं' इत्युक्ते, श्रीआचाराङ्गद्युतौ लोकनिक्षेपाधिकारे च चतुर्विंशतिस्तवस्त्वारतीयेत्यादिना चतुर्विंशति-
स्तवत्वेन तन्निर्युक्तिरेवाभिप्रेता, क्वचित्तु अङ्गबाह्यानां स्थविरकृतत्वनिदर्शने स्पष्टतयाऽऽवश्यकनिर्युक्तिरेवोच्यते यथाऽत्रैव ४८ 'तदन्तःप-
विष्टं, तच्चावश्यकनिर्युक्त्यादि' ततश्चाङ्गप्रविष्टं गणधरकृतमेव स्थविरकृतं त्वङ्गबाह्यमेवेति निर्णयं सुधीभिः, एव चास्यावश्यकस्याङ्गबाह्यत्वे
गणधरकृतत्वे च न कोऽपि विरोधः ।

अस्य सूत्रस्य प्रतिदिनमाहृतानां द्विरुपयोगित्वादस्याभ्यासक्रमे आदिशानात् असौवादौ निर्युक्तिकरणञ्च महता विवरणेन परिवारितं पूज्यैः,
असौवोपरि निर्युक्तिगूलभाष्यभाष्यविशेषावश्यकभाष्यचूर्णिप्रयुतयो विवरणग्रन्थाः निहिता विपरिन्मुख्यैः, एवं चाचार्यश्रीमलयगिरिभि-
रपि व्यधायि विवरणमस्य, परं केनापि हेतुनेदमपूर्णमेव श्रीकुण्डुनाथस्तवपर्यन्तं दृढं, यथा चैतदपूर्णमाचार्योणामेषां तथा श्रीबृहत्कल्प-
भाष्यविवरणमध्यगूर्णमेवास्ति, मुद्रणं त्वेतस्यैतावन्मानं व्यधायि, ततः शेषं विवरणं श्रीमत्या आगमोदयसमित्या प्राग् मुद्रितायाः श्रीहरिभट्टीय-
दुत्तरवधेयं, अपूर्णस्यापि मुद्रणमस्योपयुक्तनेकविषयसमावेशात् निश्चिततया विवरणाञ्च नानुपयुक्तम् ।

विद्वद्बृन्दमनोज्ञकाव्यततिभिः स्तूयते सर्वदा, भूपालप्रतिबोधको गुरुमतिः सिद्धान्तपारङ्गमी ।
व्याख्यादानविचक्षणः शुभगुणैर्विख्यातकीर्तिः सुधीः, आनन्दबिधिसुनीश्वर गणपति वन्दे महाज्ञानिनम् ॥

ॐ अरहा-पास-अरिदुर्नेमिं ।

सूरिश्रीमलयगिरि-विरचितविवरणयुक्त श्रीआवश्यकसूत्र

आमुख ।

आगमोदयसमितिए आ श्रीआवश्यकसूत्र, वे भागमां प्रसिद्ध कर्युं हतुं । भाग १ आगमोदयसमिति ग्रन्थोद्घारे अङ्क ५६, पानां १-३००, सूत्रगाथा ५४२, श्रमण भगवान् महावीर तथा श्रीमद् गणधरप्रभुओ सुधीना विषयवाळो. फॉर्म ५० मूल्य रू. ४-०-० । भाग २ अङ्क ६०, पानां ३०१-४५०, सूत्र ५४३-८२९, आश्रवादि सुधीना विषयवाळो. फॉर्म २५ मूल्य रू. २-८-० ।

श्रीमती आगमोदयसमिति पासे स्थायि भंडोल न होवार्थी, छपायेला ग्रन्थोनो लगभग रु. ४०००० (वालीश हजार रूपिया)नो जश्थो वेचाण विनानो रह्यो होवार्थी, अने व्यापारादिनी अतिशय मन्दताना प्रभावे मददना अभावथी, अपूर्ण भाग समिति हमणां पूर्ण करी शके तेस न लागवार्थी आ त्रीजो भाग शेठ देवचन्द लालभाई जैनपुस्तकोद्धार फंडना अङ्क ८५ तरीके पानां ४५१-६०२, सूत्र ८३० थी १०९९ सम्पूर्ण, द्रव्यपर्यायलक्षणविचारथी; तेमज श्रीमद् ऋषभनाथस्वामीथी लेई फक्त भगवान् कुन्थुनाथामीना नामो पाडवाना कारणोवाळा विषय सुधीनो सम्पूर्ण ग्रन्थ प्रसिद्ध कर्यो छे. फॉर्म २८ मूल्य रू. २-८-० ।

મગ્ન શ્રીમન્દયનિરિત્તીએ ઘોડે પગ ચાળનાર ફક્ત શ્રીકુન્થુનાથસ્વામી સુધીનો અધિકાર વર્ણવ્યો છે. શ્રીકુન્થુનાથ સ્વામીના નિરિત્ત પત્રો ચિત્રગદ્ગરે “॥ સામ્પ્રતમરઃ ॥” પાઠ મૂક્યો છે. મારી નવ્ર માન્યતા એવી છે કે “સામ્પ્રતમ્-અરઃ” શબ્દ સૂચવે છે કે “પ્રતનાય-ત્તિ” મગ્નન્નોનો અધિકાર લખવાની ઇચ્છા હશે ! પણ ક્યાંતો શારીરિક કારણે ન લખી શક્યા હોય, અગર લખ્યું હોય નો પ્રેરતો પટલો મગ્ન્યમાગ નટ થયો હોય । મગ્ન્યાન્તે પાનાં ૬૦૩-૬૦૮ આવશ્યકસૂત્રના ત્રણે ભાગના પરિપૂર્ણ વિષયક્રમથી તથા પાનાં ૬૦૧-૬૧૨ મગ્ન્યોની જાહેગતથી પ્રસિદ્ધ કર્યા છે ।

ત્રણે ભાગ પ્રસિદ્ધ કર્યાની અમોને તક મલવા માટે સમિતિના સેક્રેટરી મહાશયો (૧) કુંવરજી આણંદજી કાપડિયા, માનલ (૨) કમલશી ગુલાવચંદ, રાધનપુર (૩) મોગીલાલ હાલાભાઈ, પાટણ (૪) મૂતપૂર્વ સર્વ-જડજ સાહેવ મૂરચંદ પરનોતમદામ વગમી, મરત; અને (૫) જીવણચંદ સાકરચંદ જહેરી, સૂરતનો ઉપકાર સ્વીકારિયે છિયે ।

શ્રીવૃહત્પાગચ્છુરૂપી રત્નાકરની અન્તર્ગત સંવિમ્ન-સાગરશાલાને વિષે મણિમૂષળ, સૂરિપુરન્દર, સ્વપરશાસ્ત્રજ્ઞાતા, સાક્ષરશિરોમણિ, વાગનાચનાગા, મહાપ્રભાવિક આગમાદિ-મગ્ન્યપ્રકાશને સતતોદયમી, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ફંડ અને મિત્રી આગમોદયમમિતિ આદિ મગ્ન્યોદ્ધાર-માંડાગારોના-સંસ્થાપક, શૈલાનાનરેશના પ્રતિવોધક, આગમના અગ્રતિમ અમ્યાસી, મગ્ન નટ્ટાક ૧૦૦૮ શ્રીમત્ આનન્દસાગરસૂરીશ્વરજી, પૂર્વના વન્ને અને આ ત્રીજા ભાગનું સંશોધનકાર્ય કર્યું હોવાથી, અમો તથા સમિતિના નામવાદ્ધો, શ્રીમદ્નો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે ! સંશોધનકાર્યે હસ્તપ્રતો દેનાર મુનિપુજ્જવો અને મંડારોના ઘોંઘાળેનો પણ ઉપકાર સ્વીકારીયે છિયે ।

ग्रन्थ, विषय, अने ते उपरती अन्य टीकाओ आदि; ग्रन्थकार, तेमनो समय अने सत्ताकाल; तेमज ग्रन्थकारना अन्य ग्रन्थो आदि अनेक प्रस्तुत विगतो परत्वेनुं विवरण श्रीआनन्दसागरसूरीश्वरजीए उपक्रममां आलेख्युं होवाथी, अमारे विशेष सूचववातुं रहेतुं नथी ।

मुम्बई, ता० २७ एप्रिल-१९३६.
सं. ६९९२ वैशाखशुद्ध ६ सोम.

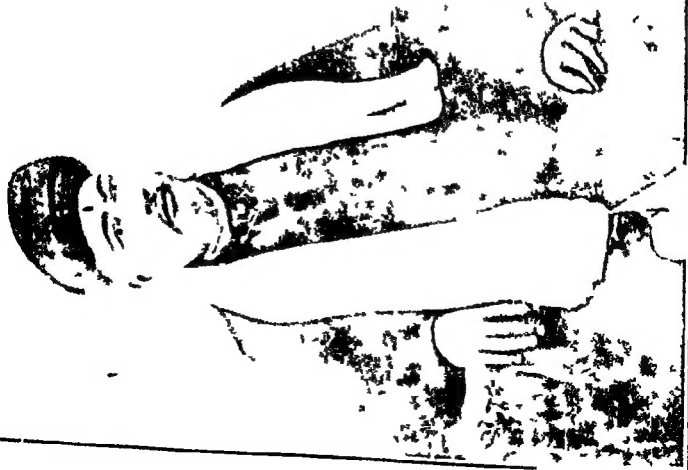
जीवनचंद करचंद जहोरी,
पोता अने अन्य मानार्थ दस्तीओ माटे.

आवश्यकवृत्ते:

प्रथमो भागः—श्रीआगमोदयसमित्या मुद्रापयित्वा प्रकाशितः ग्रन्थाङ्कः ५६ ।
द्वितीयो भागः—” ” ” ६० ।
अयं तृतीयो भागः—श्रेष्ठि देवचंद्र लालभाई जैनपुस्तकोद्धारे ग्रन्थाङ्कः ८५ ।

विषयः ।

१ तृतीयो भागः मूलग्रन्थः पत्राङ्कः ४५१-६०२
२ भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ” ६०३-६०८
३ ग्रन्थानां सूचीपत्रम् ” ६०९-६१२

श्री श्री देवचन्द लालभाई जेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे

कार्तिकशुक्लैकादश्याम्

(देवदीपावली-सोमवासरे)

सूर्यपुरे

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे

पौषकृष्णतृतीयायाम्

(मकरसङ्क्रान्तिमन्दवासरे)

मुम्बय्याम्.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 22nd Nov. 1852 A. D. Surat,

Died 13th January 1906 A. D. Bombay.

1-37 -Copies 3000

सैद्धान्तिकतार्किकवैयाकरणचक्रवर्तिनः

पुण्यस्मरणाः

समस्तमुनिमण्डलागमवाचनादातार

आगमोद्धारका

आचार्यवर्च्य १००८

श्रीमदानन्दसागरसूरीश्वरपादाः ।

॥ श्रीआवश्यकमलयगिरियवृत्तौ तृतीयभागः ॥

मम्यति केचिन्ति द्वारं व्याचिख्यासुराह—

सन्नगग्रं मम्मत्तं सुए चरित्ते न पज्जवा सवे । देसविरइं पडुच्चा दुण्हवि पडिसेहणं कुज्जा ॥ ८३० ॥

अथ केपु द्रव्येषु पर्यायेषु वा सामायिकमित्याशङ्क्यामुक्तं—सर्वगतं सम्यक्त्वं, सर्वद्रव्यपर्यायरुचिलक्षणत्वात्तस्य, तथा श्रुते-श्रुतसामायिके चारित्रे—चारित्रसामायिके न सर्वे पर्याया विषयाः, श्रुतस्याभिलाष्यपर्यायविषयत्वात् द्रव्यस्य च अभिलाष्यानभिलाष्यपर्याययुक्तत्वात्, चारित्रस्यापि 'पढमंमि सब्बजीवा' इत्यादिना सर्वद्रव्यासर्वपर्यायविषयतायाः प्रागेव प्रतिपादितत्वात्, देशविरतिं प्रतीत्य द्वयोरपि सकलद्रव्यपर्याययोः प्रतिषेधनं कुर्यात्, न सर्वद्रव्यविषयं नापि सर्वपर्याय-विषयं देशविरतिसामायिकमिति भावः, आह—अयं सम्यक्त्वविषयः किंद्वारे प्ररूपित एव ततः किं पुनरभिधान-मिति?, उच्यते, प्राग् विषयविषयिणोरभेदेन किं तदिति सामायिकस्य किंद्वार एव द्रव्यत्वगुणत्वनिरूपितस्य ज्ञेयभावेन विषयाभिधानमित्यदोषः । आह च भाष्यकृत्—नणु सामाहयविसओ किंदारंमिवि परूवितो पुवं । कह न पुणरुत्तदोसो होज्ज इहं? को विसेसो वा? ॥ २७५९ ॥ अत्रोत्तरम्—किं तंति जाइभावेण तत्थ इह नेयभावतोऽभिहितं । इह विसय-विसइभेओ तत्थाभेयोवयारोत्ति ॥ २७६० ॥ (विशेषः) केचिन्ति गतं, सम्प्रति कथमिति द्वारं वक्तव्यं, कथं सामायिक-मवाच्यते इति, तत्र चतुर्विधमपि सामायिकं मनुष्यत्वादित्यानावाप्तौ सत्यामवाच्यत इति तत्कमदुर्लभताख्यापनार्थमाह—

माणुस्स खित्त जाई कुल रूवारोगणमाउअं बुद्धी । सवणुगह सद्धा संजमो अ लोगम्मि दुलहाइं ॥ ८३१ ॥
 मानुब्बं-मनुजत्वं क्षेत्रम्-आर्यक्षेत्रं जातिः-मातृसमुत्था पितृसमुत्थं कुलं, रूपम्-अनूनांगता आरोग्यं-रोगाभावः
 आयुष्कं-जीवितं बुद्धिः परलोकप्रवणा श्रवणं धर्मसम्बद्धं अवग्रहो-धर्मश्रवणावधारणं अथवा श्रवणावग्रहः-साधूनाम-
 वग्रहः श्रद्धा-रुचिः संयमः-सम्यगनुष्ठानलक्षणः, एतानि स्थानानि लोके दुर्लभानि, एतदवाप्तौ च विशिष्टसामायिक-
 लाभः, अथ चैतानि दुर्लभानि ।

इंदिअलद्धी निवत्तणा य पज्जत्ति निरुवहय खेमं । धायाऽऽरोगं सद्धा गाहग उवओग अट्ठो य ॥अन्यदीया॥(१९प्र.)
 इन्द्रियलब्धिः निर्वर्त्तना इन्द्रियाणामेव पर्याप्तिः-स्वविषयग्रहणसामर्थ्यलक्षणा, 'निरुवहय'त्ति निरुपहृतेन्द्रियता क्षेमं
 विषयस्य प्राप्तं-सुभिक्षं आरोग्यं-नीरोगता श्रद्धा-भक्तिः ग्राहकः-कथयिता उपयोगः-तदभिमुखता 'अट्ठो य'इति
 अर्थः-अर्थित्वं धर्मविषये इति, भिन्नकर्तृकेयं किल गाथेत्यपौनरुक्त्यं ॥ तत्र मानुषत्वं यथा दुर्लभं तथा दशभिर्दृष्टान्तैः
 प्रतिपिपादयिषुराह—

बुल्लग १ पासग २ धन्ने ३ जूए ४ रयणे ५ अ सुमिण ६ चक्के ७ अ ।

चम्म ८ जुगे ९ परमाणू १० दस दिट्ठता मणुअलंभे ॥ ८३२ ॥

मानुषत्वं सकृत् लब्ध्वा जीवः पुनस्तदेव दुःखेन लभते, अत्र दृष्टान्तः चोष्ठको-ब्रह्मदत्तचक्रवर्त्तिमित्रब्र गभोजनं,
 तथाहि- बंभदत्तस्स एगो कप्पडितो ओलगइ, बहूसु आवईसु अवत्थासु य सबत्थ सहायो आसि, बंभदत्तेण य पत्तं

रत्नां, नरस य चारमसंगच्छरिओ अगिसेओ, सो य कण्डितो तत्थ अहियाधांपं न लहइ, तथां पेण उवाजो चित्ता-
 उवाजोओ धए णिक्कण भगवाएगेहिं समं पपानितो, रण्णा दिट्ठो, उइहेणं अनगूहितो, अण्णे भणंति-तेण दासवाळे
 गेवमाणेण गारमगे संगच्छरे राया दिट्ठो, ताहे राया तं दट्ठण संगंतो, इगो सो नरागो गग सुहदुक्खसहायगो, एत्ताहे
 कदेमि नित्तिं, ताहे भणइ-किं देमो ? सो भणइ-देह मरे मरे करणेहए जाव संधंमि भरहे, जाहे निद्धिं होजा ताहे
 पुणोऽनि तुज्ज मरे आढनेज्ज भुंजासि, राया भणइ-किं ते एएण ? देसं ते देमि तो सुहं छत्तायाए हत्थिसंगमसगतो
 दिट्ठिद्विस्सि, सो भणइ- किं गग एइहेण आइहेण ? ततो से दिण्णतो चोत्तगो, ताहे पळगदिनसे राइणो मरे बिगितो,
 तेण से जुगलयं दीणारो न दिजो, एवं सो पस्सिवाडीए सवेसु राउलेसु तप्पीसाए रागनसहसरोसु तेरिणि हे गोइया तण-
 मिईसु, तत्थ य नगरे अणेगातो कुलकोडीतो, ततो से नगरस कया अंतं कादिइ ? ताहे गागाण, ततो भरहवासरस,

अदि गो नचेजा अंतं न य माणुसत्तणातो भट्ठो पुणो माणुसत्तणं लहइ १ ॥

पासमत्ति द्वितीयो दृष्टान्तः, नाणकस्स सुत्तणं नत्थि, ताहे नितेइ-केण उवाएण निह्वेज्जा सुत्तणं ? ततो जंतगा-
 मा कया, केई भणंति-वरदिण्णगा, ताहे एगो दवसपुरिसो सिक्खानितो, दीणाराणं थालं भरियं, सो भणइ-जइ भगं कोइ
 जिणइ सो थालं मेणहउ, अए अहं जिणामि तो एगं दीणारं, तस्स इच्छाए जंतं पळइ, ततो न तीरए जिणितं, जहां सो
 न जिणइ एवं माणुसलंभोऽवि बुल्लहो, अनि नाग सो जिणेज्जा न य माणुसत्तणाओ भट्ठो पुणो माणुसत्तणं लपइ २ ॥
 ‘अन्न’त्ति तृतीयो धान्यदृष्टान्तः, जत्तियाणि भरहखेत्ते पज्जाणि ताणि सव्वाणि निंद्धियाणि, तत्थ पत्थो सरिसानाणं ल्लुब्धो,

सो पहाइऊण पुष्पफलाणि गहाय सुमिणलक्खणपाढगस्स कहेइ, तेण भणियं—राया भविस्ससि, इतो य सससे दिवसे राया तथ अपुत्तो मतो, सो य निवणो अच्छइ, जा असो अहिवासिओ आगतो, तेण तं दइण हेसियं पयविखणीकतो य, ततो थिलइओ प्हे, एवं सो राया जातो, ताहे सो कप्पडितो तं सुणेइ, जहा तेणवि एरिसो सुमिणो दिट्ठो, परं सो आएसफलेण राया जातो, सो चित्तेइ—वच्चामि जत्थ गोरसो तं पिबित्ता सुवामि, जेण पुणोऽवि तं सुमिणं पेच्छामि, अत्थि पुण सो सविणं पेच्छेज्जा ?, अविय सो देवयापसाएण विभासा ६ ॥

राधा जाता, ता च तस्यै
सुविणं पेच्छेज्जा !, अविद्य सो देवयापसाएण विभासा ६ ॥
सप्तमश्चक्रदृष्टान्तः, इंदुरं नगरं, इंददत्तो राया, तस्स इडाणं वराणं देवीणं बावीसं पुत्ता, अण्णे भणंति-एक्काए देवीए, ते सबे पुत्ता राइणो पाणसमा, अन्ना एक्का अमच्चधूया, सा परं परिणेतोण दिद्धिहिगा, सा अण्णया ण्हाया समाणी अच्छइ, रणा दिडा, पुच्छिया य का एसत्ति !, पासडिएहिं कहियं-देव ! तुज्झं देवी एसा, ताहे ताए समं एक्कं रत्तिं वसितो, सा य रिउण्हाता, तीसे गब्भो लगो, सा य अमच्चेण पुवामेव भणिइहिगा-जया ते गब्भो लगइ तया मम साहिज्जासि, ताए तस्स कहियं दिवसो मुहुत्तो जं च राएण उल्लवियं, तेण तं सबं पत्तए लिहियं, सो सारवेइ, नवसु मासेसु वोलीणेसु दारतो जातो, तस्स य चत्तारि दासचेडाणि तद्दिवसजायाणि, तंजहा-अगियओ पव्वतो बहुलियो सागरो य, अमच्चेण सो कलायरियस्स उवणीतो, तेण लेहाइयातो गणियप्पहाणातो कलातो गहियातो, जाहे ते चेडे गहेंति आयरिया ताहे ताणि कोहेंति विउल्लंति य पुवपरिचएण ताणि रोडेंति, ताणि न चेव तेण गणियाणि, न गहियातो पडिपुन्नातो कलातो, ते अन्ने बावीसं कुमार ग्राहिजंता तं आयरियं अवयणाणि य भणंति, जइ सो आयरिओ पिट्ठइ ताहे गंतूण माळणं साहेंति

ताहे ताओ तं आयरियं खिसंति-कीस आहणासि ?, किं सुलभाणि पुत्तजम्माणि ?, ततो ते न सिक्खिया । इतो य महुराप
 पवयओ राया, तस्स सुया निवुइ नाम दारिया, अणो भणंति-जियसत्तू राया, तस्स सुया सिद्धिया नाम, सा रण्णो
 अलंक्किया माळए उवणीया, ताहे राया भणइ-जो तुह रोयइ सो तुह भत्तारो, ताए नायं-जो सूरु वीरो विक्कतो सो मम
 भत्ता भवउ, सो पुण रज्जं देज्जा, ताहे सा पभूयं वलवाहणं गहाय गया इंदपुरं नगरं, तत्थ किल इंददत्तस्स रण्णो बहवे
 पुत्ता इति, इंददत्तो तुहो चित्तेइ-नूणमहं अणोहिं राईहिंतो लट्ठो आगमितो, ततो गेण ऊसियपडागं नगरं कारियं, सेसा
 बहवे अप्पाणुगा रायाणो दूयं पेसिऊण आवाहिया, तहा एंगंमि अक्खे अट्ट चक्काणि कारवियाणि, तेसिं पुरतो ठिया
 धिउल्लिया, सा अळ्ळिमि विंघेयवा, ततो इंददत्तो राया सन्नद्धो सह पुत्तेहिं निगतो, ताहे सा कण्णा सवालंकारविभू-
 सिया एंगंमि पासे अच्छइ, सो रंगो ते रायाणो ते य भडभोइया जहा दोवइए सयंवरमंडवे तहा भाणियवा, तत्थ रण्णो
 सिरिमालीनाम कुमारो, सो भणिओ-पुत्त ! एसा दारिया रज्जं च घेत्तवं एयं राहावेहं विंघेऊण, तो विंध एयं पुत्तलियंति,
 एवं भणितो सो उक्करिसिओ-नूणमहं सवेहिंतो लट्ठओ, सो य वराओ अकयकरणो तस्स समूहस्स मज्झेण धणुं चेव
 गिणिहंउं न तरइ, किहवि अणेण गहिअं, तो जतो वच्चइ ततो वच्चउत्ति मुक्को सरो, सो चक्केसु अप्फिडिऊण भग्गो, एवं
 कस्सइ एगं अरगं बोलीणो, कस्सइ दुण्णि, कस्सइ वाहिरं चेव निगयं, ताहे राया अधितिं चेव पगतो-अहो
 अहं एएहिं पुत्तेहिं धरिसिओत्ति, ततो अमच्चेण भणियं-देव ! कीस अद्धितिं करेसि ?, राया भणइ-एएहिं अप्पहाणो कओ,
 अमच्चो भणइ-अत्थि अण्णो तुवभ पुत्तो मम धूयाए तणओ सुरिंददत्तो नामेणं सो कयकरणो समत्थो विंधिउं, ताहे राया

पुच्छइ-कतो मम पुत्तो?, ताहे से अभिष्णाणाणि सिद्धाणि, ततो राया तुडो भणइ-कहिं सो?, अमच्चेण दरिसिओ सुतो,
 राइणा उववूहिऊण भणिओ-सेयं तव एए अट्ट चक्के भेतूण पुत्तलियं अञ्छिमि विंधिचं रज्जसुहं निघुइदारियं च संपा-
 वित्तए, ततो कुमारो जहा आणवेहति भणिऊण रण्णो उवज्झायाणं च पणामं करेत्ता ठाणं ठाऊण धणुं गेणइइ, लक्खणाभिमुं
 सरं सज्जेइ, ताणि य दासरूवाणि चउद्धिसिं ठियाणि रोडंति, अण्णे य दो पुरिसा राइणा भणिया. ततो पासं गहियसग्गा
 चिडंति, जइ कहवि लक्खस्स बुक्किहिसि तो सीसं छिंदियवंति, सो य से उवज्झाओ पासो ठिओ भयं देइ-मारिज्जासि जइ नुधि-
 हित्ति, ते बावीसंपि कुमारा एस विंधिस्सइत्ति सविसेसमुंठाणि भणंता विग्घाणि करेति, ततो तेण चत्तारि दासरूवाणि
 ते च दो पुरिसे ते य बावीसं कुमारे अगणंतेणं ताणं रहचक्कन्तराण समंताणमंतरं जाणिऊण तम्मि अरक्के निरुद्धाए
 दिट्ठाए अन्नत्थ मणं अकुणसाणेण सा धिउल्लिया वामे अञ्छिमि विद्धा, ततो लोणेण उक्किट्ठिसीइनायकलवलयमिससो
 साहुकारो कतो, जहा तं चकं दुक्खं भेतुं एवं माणुसत्तणंपि० ७ ॥

अट्टमश्चर्मदष्टांतः, स चैवं-जहा एगो दहो जोयणसहस्सविञ्छिन्नो चम्मावणद्धो, एगं से मज्जे छिंतुं जत्थ कच्छवगीवा
 मायइ. तत्थ एगो कच्छवो सो वाससए २ गीवं पसारइ, तेण कहमवि गीवा पसारिया, जाव तेण छिंदेण निगयो, तेण
 कोमुईए जोइसचकं दिट्ठं पुप्फफलाणि य, सो गतो सयणिज्जाणं दाएमित्ति, ततो सयणवगं आणेत्ता सवतो पलोएइ,
 ण उ पेच्छइ, अविय सो देवयाए पसाएण पेच्छेज्जा न य माणुसत्तणाओ भडो पुणो माणुसत्तणं लहइ ८ ॥

नवमो युगहृदयान्तः, तत्प्रतिपादनार्थमाह—

पुष्पंते होज जुगं अवरंते तस्स होज समिला उ । जुगच्छिंदमि पवेसो इय संसइओ मणुयलंभो ॥ ८३३ ॥
स्वयम्भूरमणाख्यस्य जलनिधेः पूर्वान्ते युगं भवेत्, अपरान्ते तस्य युगस्य भवेत् समिला, एवं व्यवस्थिते सति यथा
युगच्छिद्रे समिलायाः प्रवेशः संशयित इति—एवं संशयितो मनुजलाभः—मनुष्यत्वलाभः, दुर्लभ इत्यर्थः ।

जह् समिला पब्भट्टा सागरसलिले अणोरपारंमि । पविसिज्जा जुगच्छिहुं कहवि भमंती भमंतंमि ॥ ८३४ ॥

यथा सागरसलिले स्वयम्भूरमणसमुद्रे इमीसे(मासा)अणोरपारंमिति देशीवचनं प्रचुरार्थे उपचारत आराद्भागपरभागरहिते
युगात् समिला प्रभृष्टा भ्रमन्ती कथमपि भ्रमति युगे युगच्छिद्रे प्रविशेत् एवं मनुष्यत्वात् प्रभृष्टः कथमपि मनुष्यत्वं लभते ।

सा चंडवायवीर्हपणोल्लिया अवि लभेज्ज जुगच्छिहुं । नय माणुसाओ भट्टो जीवो पडिमाणुसं लभइ ॥ ८३५ ॥

सा समिला चण्डवातवीचिप्रेरिता सती अपिः संभावने लभते युगच्छिद्रे, न च मनुष्यात्—मनुष्यत्वात् परिभृष्टो जीवः

प्रतिमानुष्यं—भूयो मनुजत्वं लभते इति ९ ॥

दशमः परमाणुहृदयान्तः—जहा एगो खंभो महपमाणो, सो देवेण चुण्णिऊण अविभागिमाणि खंडाणि कतो, ततो नलियाए
पक्खित्तो, पच्छा मंदरचूलाए ठिएण फूमियो, ताणि अविभागिमाणि खंडाणि नट्टाणि, अत्थि पुण कोई जो तेहिं चैव
पुग्गलेहिं तमेव खंभं निधसेज्जा १, एस उभावो, एवं माणुसत्तणाओ भट्टो जीवो नो पुण पाएण माणुसत्तणं लहइ ॥ अहवा
इमो परमाणुदिट्ठतो—सभा अणेगखंभसयसणिविट्ठा, सा कालंतरेण पडिथा, अत्थि पुण कोई जो तेहिं चैव

पुगलेहिं करेइ ? , नो इणमेठ्ठे समेठ्ठे, एवं माणुसत्तणं दुल्लहं, १०॥ 'दस दिट्ठंता मणुयलं भे'त्ति एते दश दृष्टान्ता मानुष्यलाभे॥
 इय दुल्लहलं भं माणुसत्तणं पाविज्जण जो जीवो । न कुणइ पारत्तहियं सो सोयइ संकमणकाले ॥ ८३६ ॥
 एवं-उक्तप्रकारेण मानुपत्वं दुर्लभलाभं प्राप्य यो जीवः परत्रहितं धर्मं न करोति, पारत्तत्ति दीर्घत्वमलाक्षणिकं, स संक्रम-
 णकाले-मरणकाले शोचति-शोकं करोति ॥ क इवेत्याह--

जह चारिमज्झ छद्दोच्च गयवरो मच्छउच्च गलगहिओ । वग्गुरपडिओ य मओ संबट्ठइओ जहा पक्खी ॥ ८३७॥
 सो सोयइ मच्चुजरासमुच्छुओ तुरियनिदपक्खित्तो । तायारमविंदतो कम्मभरणोत्थितो जीवो ॥ ८३८ ॥
 यथेत्युपप्रदर्शने, यथा शोचति तथा दर्शयत इति भावः, वारिमध्यक्षिष्ठो गजवरो, मत्स्य इव वा गलगृहीतः, यदिवा मृग इव
 वा वागुरापतितः, संवर्त्त-जालं तमितः-ग्रासो यथा वा पक्षी, 'सो सोयइ' इत्यादि, सोऽकृतपुण्यः मृत्युजरासमवस्तृतः--
 मृत्युजराक्रान्तः त्वरितनिद्राप्रक्षिप्तः-मरणनिद्रया अभिभूतः त्रातारम् अविंदानः-अलभमानः कर्मभरणोदितः-कर्मभर-
 णेति जीवः शोचति, ही न कृतं किमपि जन्मान्तरसुखनिबन्धनं सुकृतमिति शोकं करोति ॥ स चेत्थं मृतः सन्
 काऊणमणेगाइं जम्ममरणपरियट्ठणसयाइं । दुक्खेण माणुसत्तं जइ लहइ जहिच्छियं जीवो ॥ ८३९ ॥
 कृत्वा अनेकानि जन्ममरणपरिवर्त्तनशतानि दुःखेन-महता कष्टेन यदि कथमपि लभते जीवो मानुषत्वं, कुशलपक्षकारी
 पुनः सुखेन मृत्वा सुखेनैव लभते मानुपत्वम् ॥

तं तह दुल्लभलं भं विज्जुलयाचंचलं च मणुयत्तं । लद्धुण जो पमायइ सो काउरिसो न सण्णुरिसो ॥ ८४० ॥

तत्-मानुषत्वं तथा-पूर्वोक्तप्रकारेण दुर्लभलाभं-दुष्प्रापलाभं विगृह्यतानन्तरं लब्ध्वा यः प्रगालति-प्रगादं करोति स कापुरुषो, न सत्पुरुषः, इत्यलं प्रसंगेन, प्रकृतं प्रस्तुमः । तत्र यथा दशभिर्दृष्टान्तेर्मनुष्यत्वं दुर्लभं तथा आर्यक्षेपादीन्यपि स्थानानि, ततः सामायिकगपि दुष्प्रापम्, अथवा मानुषत्वे लब्धेऽन्यैः कारणैः दुर्लभं सामायिकमिति प्रतिपादयन्नाह—
आलस्य मोहऽवपणा भंभा कोहा पमाग त्तिविणत्ता । भय सोगा अन्नाणा वक्रत्वेव कृतूदला रमणा ॥८४१॥
एष हिं कारणेहिं लब्धूण सुबुद्धं हि माणुसं । न लप्सु सुं हि गकरिं संसारुत्तारिणिं जीवो ॥ ८४२ ॥

आलसात् न साधुसंकाशं गच्छति (शृणोति) वा १ तथा मोहात्-गृहकर्तव्यताव्याकुलत्वात् २, तथा अवज्ञातः-किमेते जानन्तीत्येवंरूपायाः ३ सग्भात्-जाल्यालभिमानात्, उत्तमजातीयोऽहं कथमेतेषां शिक्षातराणां हीनजातीयानां पार्श्वे गच्छन्मीत्यादिलक्षणात् ४, कोभात्, तथा च कोऽपि साधुदर्शनादेन कुप्यति ५, तथा प्रगादात्-मलादिप्रसक्तिरूपात् ६, कुपणत्वात्-नूनं गतैस्तेभ्यः किमपि दातव्यं भविष्यतीत्येवंरूपात् ७ तथा भयात्, साधनो हि नरकादिभयं गतेभ्यो वर्णयन्तीति ८ शोकाद्वा इष्टवियोगजात् ९, अज्ञानात्कुहद्विजनितात् कुबोभात् १० व्याधेपात्-अन्यान्मनुष्यगोजनकरणतः आत्मनो व्याकुलीभावसम्पादनात् ११, तथा कुतूहलात्-नटादिविषयात् १२ तथा रमणात्-नानाविधकुतूह्योधनादिक्कीलाप्रसक्तिरूपात् १३, एभिः कारणैरालस्यादिभिः सुदुर्लभमपि मानुष्यं लब्ध्वा न लभते हितकरीं संसारोत्तारिणीं श्रुतिमिति ॥ त्रतादिसामग्रीयुक्तस्तु कर्मरिपुं विजित्याविकलचारित्रसागायिकलक्ष्मीमवाप्नोति, ज्ञानादिगुणयुक्तगोभ इव जयलक्ष्मीं, तथा चाह—
जाणावरणपहरणे जुद्धे कुसलत्तणं सनीई ग । दत्तसत्तं वचसाओ सरीरमारोगया नेव ॥ ८४३ ॥

यानं हस्त्यादि, आवरणं-कवचादि प्रहरणं-खड्गादि यानावरणप्रहरणानि, तथा युद्धे कुशलत्वं-सम्यक् तज्ज्ञता नीतिश्च-निर्गमप्रवेशरूपा दक्षत्वम्-आशुकारिता व्यवसायः-शौर्यं शरीरमविकलम् अरोगता-व्याधिवियुक्तता, एतावद्गुणसामग्री-समन्वित एव योधो जयश्रियमामोति, एष दृष्टान्तः, दार्ष्टान्तिकयोजना त्वियम्-जीवो जोहो जाणं वयाणि आवरणमुत्तमा तंती । ज्ञाणं पहरणमिदं गीयत्यत्तं च कोसलं ॥ १ ॥ दद्यादिजोहोवायाणुरूपपडिवत्तिवत्तिना नीई । दक्खत्तं किरियाणं, जं करणमहीण कालंमि ॥ २ ॥ करणं सहणं च तवोवसग्गदुग्गावतीए ववसातो । एयहिं सुणिरोगो कम्मरिउं जिणइ सवेहिं ॥ ३ ॥ कम्मरिपुविजयपक्षे जीवो योधो, महाव्रतानि-प्राणातिपातविरमणादीनि यानम्, उत्तमा क्षान्तिरावरणं, ध्यानं-धम्म-ध्यानमिदं प्रहरणं, कौशलं सम्यग्गीतार्थता, द्रव्यादिषु-द्रव्यक्षेत्रकालभावेषु यथोपायं-श्रुतोक्तोपायानतिक्रमेण याऽनुरूप-प्रतिपत्तिवर्त्तिता, यथा साधूनामेतद् द्रव्यादि एतेनोपायेन देशकालाद्युचितेन कर्त्तव्यं, नैतेनेति, सा नीतिः, तथा क्रियाणां-प्रत्युपेक्षणवैयावृत्यादीनां यत् काले-स्वस्वप्रस्तावे अहीनं-परिपूर्णं करणं तद् दक्षत्वं, तथा करणं द्वादशप्रभेदस्य उपलक्षणमेतत् संयमस्य च, सहनं च उपसर्गेषु समापतत्सु, यदिवा दुर्गापदि समागतायां, एष व्यवसायः, एभिर्यानादिभिः सहितो जीवो योधः सुनीरोगः कर्मरिपुं जयति, विजित्य च समग्रसामाधिकश्रियमासादयतीति गार्थार्थः ॥ अथवा अनेन प्रकारेणासाद्यते इति—

दिट्ठे सुयमणुभूए कम्माण खए कए उवसमे य । मणवयणकायजोगे पसत्थे लब्भए बोही ॥ ८४४ ॥

दृष्टे भगवत्प्रतिमादौ सामाधिकमवाप्यते, यथा स्वयंभूरमणसमुद्रमत्स्येन प्रतिमासंस्थितान् मत्स्यान् प्रतिमासंस्थितानि

पञ्चानि वा हृद्य सामाधिकभाष्यते, स्वर्गपुराणे हि भार्यानां पञ्चानां च गर्भिणी संस्थानानि सम्पत्ति युक्तैकं यत्-
 र्थस्थानं, श्रुते ज्ञावाचते सामाधिकं, यथाऽऽनन्दहागदेवाभ्यामनामय, अत्र कथानकभू-साण्डियगाभं नगरं, त्रिगसन्
 राजा, तस्य जाणंदे नाम माहानती यणकणमसगिद्धे, तस्य सिनानंदा नाम भारिया, तस्य पं नाणिगभागरसनयस्सय भद्र-
 र्शमंदे उत्तरपुरस्चिह्न्यादिसीभामे कालपु नाम रंनिनेसे, तस्य जाणंदस्य भद्रुणे गितनातियमो परितसति, अस्या समणे
 भजनं गह्वानीरे नाणितमामे नगरे दृष्टव्यसो चेदप यतोसंद, त्रिगसदुग्गुहा परिया निम्मा भजनं पक्ष्यमारुह, नाम पं
 ये जाणंदे जहूजणस्य अंतिप पृथगं निम्मा पक्ष्य पदमयहूणु पायनहोणे मंरूण भजनं त्रिगसहणी करेह, करित्ता चंदह
 नगरह २ पक्ष्यमारुह, ततो पं सागी तीसे भद्रुमाहलि पाप परियाप जाणंदस्य य भयं परिकतोह, परिया निम्मा, जाणंदे
 भयं योच्चा हृष्टुद्धे सागि चंदह नगरह, चंदित्ता नगंरि तापुं नवारी- माहहाणि नं भंते १ निमंनं पायमणं, त्रिग जहा पं
 देवाण्णिणानं अंतिप सईमयदभो मनं रुज्जिगणाकं परित्ताज पपंपति, नो मल्ल (तात) अहं चंतापुगि, अहं पं दुपा-
 लसनिहं मायमाभं पडित्तजिरसागि, भयवत्ता भणिगं-पत्तमदं देवाण्णिण १, मा पडि पं करेह, ततो सागी तस्य साम-
 माभं तह्वनिहं पनंदेह जहा पत्तामगदमारु, ततो गो मानमभमं पडि-राजह, दृष्ट्वापणिणामे भत्तादि हिरण्णकोभी गो
 निदाणपत्तातो चत्तादि हिरण्णकोभीतो पडिपत्तातो चत्तादि हिरण्णकोभीतो सेमन्तदासपत्तातो चत्तादि मेयं हिरण्ण-
 निहं चत्तादि निजत्तणसतिपाहं सुट्टसयाहं गोपूण सेसाणि हल्लणि भत्तादि दागसयाहं चत्तादि दासीरायणि भत्तादि दसा-
 गोसाहसपमाणाहं पवसाहं गोमुल्लाहं भत्तादि भंभीमयाहं संनहणिमाहं चत्तादि पातण-

[illegible]

इदानीं रागेऽत्य कथानकम्—चंपा नयरी, पुष्पभंद्रे चेइए, जियसत्तू राया, कामदेवे गाहावई, तस्स भद्दा भारिया,
सयथा पुगमं चेइए मामी नमोमदो, एवं जहा आणंदे तेणेव कमेण सावगधम्मं पडिबज्जइ, नवरं सो छ हिरणकोडी-
गो वडिउतापो छ हिरणकोडीओ निहाणपउत्ताओ छ हिरणकोडीतो सेसववहारपउत्तातो छ हलसयाइं नियत्तणसयाइं
छ दामनयाइं छ दामीसयाइं छ दसगोनहस्सपमाणाइं पवराइं गोकुलाइं छ भंडीसयाइं दिसाजत्तियाइं छ भंडीसयाइं
नंरत्तियाइं छ प्पराइणनयाइं वज्जिऊण सेसाइं हिरणहलदासदासीवगगोकुलभंडीपवहणाइं जावजीवाए पचकळाति.
इदेव धारमरिगणंनरं एण्णारम उयामापडिमातो फासेइ, एक्कारममं पडिमं पडिबन्नस्स एगेण देवेण पिसायहत्थिपण-
णन्दीइं ग्द उयसगा कया, ते मम्मं तेण अहियासिया, सामी समणे आमंतित्ता एवं वयासी-जइ ताव अज्जो ! काम-

देवेणं समणोवासणेण उवसग्गा समं सहिया ता अज्जो ! समणेणं दुवालसंगं गणिपिडगं अहिज्जमाणेणं० समणीए वा दढं
 अहियासेयद्या. तए णं ते समणा निगंथा तं उवदेसं सम्मं विणएणं पडिसुणेंति, कामदेवोऽवि सामिवंदओ आगतो संतो
 सामिणा उवबूहितो-धण्णे सि णं तुमं कामदेवा ! जस्स तव निगंथे पावयणे इमा एयारूवा पडिवत्ती, तए णं से कामदेवे
 हट्टतुट्ठे वंदित्ता नमंसित्ता पडिगते, एवं जहा आणंदे तहेव जाव सिञ्चिहिइ, नवरं अरुणाभे विमाणे इति वक्तव्यं, ओपं
 तथैव ॥ तथा अनुभूते क्रियाकलापे सत्यवाच्यते, यथा-वल्कलचीरिणा पितुरुपकरणं प्रत्युपेक्षमाणेन, अत्र कथानकम्-
 तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपाए नथरीए सुहम्मसामी गणहरो समोसट्ठो, कोणितो राया वंदिउं आगतो, कयप्पणामो
 जंबुणामरूवदंसणविम्हितो गणहरं पुच्छति-भयवं ! इमीसे महतीए परिसाए एस साह् घयसित्तपावगोव दित्तो मणोहर-
 सरीरो य किं मण्णे एएण सीलं सेवियं तवो वा चिन्नो दाणं वा दिन्नं जतो एरिसी सरीरे तेयसंपया ? इति, ततो भयवया
 भणियं-सुणाहि रायं ! जहा तव पिउणा सेणिएण रण्णा पुच्छिएण भगवया महावीरेण कहियं-तेणं कालेणं तेणं समएणं
 रायगिहे नगरे गुणसिलए चेइए सामी समोसरितो, सेणिओ राया तित्थयरंदणासमुस्सुतो निज्जाइ, तस्स अगगणीए दुवे
 पुरिसा कुंडुबसंबद्धकहं कहेमाणा पस्संति एगं साहुं एगचलणपरिट्ठियं समूसवियबाहुजुयलं आयावेन्तं, तत्थेक्केण भणियं-
 अहो ! एस महप्पा रिसी सूरभिमुहे तप्पइ, एथस्स सगो मोवहो य तत्थगतोत्ति, निरण्ण पचगिन्नातो, रतो भग-
 ति-किं ! न याणसि ! एस राया पसन्नचंदो, कतो पयस्स भग्गो ? पचगिन्ने-
 मोइज्जइ सोऽणेण विणासितो, अंतोउरंषि न

गयं, ततो सो चित्तिं पवत्तो-अहो ! ते अणज्जा अमच्चा निच्चं मया संमाणिया पुत्तस्स मे विप्पडिविच्चा, जइ अहं होंतो
 तो एवं ते चिट्ठते सुसासिए करेंतो, एवं से संकप्पयंतस्स तं कारणं वट्टमाणमिव जायं. ततो तेहिं समं जुळं मणसा चैव
 काउमारद्धो, पत्तो य एत्थंतरे तं पएसं सेणिओ राया. तेण सो वंदिओ विणएणं. पेच्छइ णं झाणनिच्चलच्छं, अहो ! अच्छ-
 रियं एरिसं तवस्स सामत्थं रायरिसिणो पसन्नचंदस्स. एवं चित्तयंतो पत्तो तित्थयरसमीवं, वंदिऊण विणएण पुच्छइ-भय-
 वं ! पसन्नचंदो अणगारो जंमि समए मया वंदितो जइ तंमि समए कालं करेणा का से गई भवइ ! भगवया भणिलं-
 सत्तमा पुढवी, ततो चित्तेइ-साहूणं कहं नरगगमणं ! पुणो पुच्छइ- भयवं ! पसन्नचंदो जइ इयाणिं कालं करेइ तो कं गतिं
 वच्चेज्जा ! भयवया भणियं-सवट्ठसिद्धं महाविमाणं, ततो भणइ-कहमिं दुबिहं जागरणं !. नरगतेवल्लोगेसु तवस्सिणो
 (गमणे)त्ति, भगवया भणियं-झाणविसेसेण तंपि य, इमंमि समए एरिसी तरस झाणसंपया होत्था जेण असागरसागलकम्भारा-
 णमिति, सो भणइ-कहं !, भगवया भणियं-तव अगगाणीयपुरिसमुद्दिगयं पुत्तपरिभववणं सोळण लद्धिपयसअट्ठयाणो
 तुमे वंदिज्जमाणो मणसा भिच्चपराणीएण समं जुज्झइ, ततो सो तंमि समए अहरगतिजोगो आसि. इयंमि अ अणगते
 जायकरण (खीणजाणपहरण) सत्ती सीसावरणेण पहारामि परंति लोइए सीसे हत्थं पनिसनंतो पडिबुल्लो-अहो ! अकलं आहो
 अकलं, रज्जं पयहिऊण परत्थे जइज्जणविरुद्धं मगमवतिञ्जोत्ति चित्तिऊण निंदणगरिहणं करेंतो मयं पाणमिऊण तत्थ गतो
 चैव आलोइयपडिक्कंतो पसत्थज्झाणो संबुत्तो, ततो णेण पसत्थज्झाणेण संपयं तं सन्नं कम्ममइयं खवियं पुण्णमोलेण.
 तेण कालविभागेण दुविहाए गतीए निदेसो कओ, ततो कोणितो पुच्छइ-कहं भयवं ! जालं इहमारं एहेण पराधनं तो

राया पवइओ ? एवं सोउमिच्छामि, ततो भणइ सुहम्मसामी-पोयणपुरे नयरे सोमचंदो राया, तस्स धारिणी देवी, सो
 कयाइ तस्स रण्णो ओलोयणगयस्स केसे रएत्ति, पलियं दइण भणत्ति-सामी ! दूतो आगतोत्ति, रण्णा दिट्ठी पसारिया,
 न य पस्सइ अपुबं जणं, ततो भणइ-देवि ! ते दिवं चक्खू, तीए पलियं दंसियं, धम्मदूतो एसत्ति, तं च दइण दुम्माण-
 सितो राया, तं नाऊण देवी भणइ-लज्जह बुद्धभावेण ? , निवारिज्जिहि जणो पडहदाणेण, ततो भणइ-देवि ! न एवं,
 वालो कुमारो असमत्थो पयापालणे इति मे मण्णु जायं, पुवपुरिसाणुचिण्णेण मग्गेण न गतोऽहंति विचारो, पसन्नचंदं
 कुमारं तुमं सारक्खमाणी अच्छतु, देवी नेच्छइ, ततो निच्छियागमणे पुत्तस्स रज्जं दाऊण धाइदेविसहितो दिसापोकिल-
 यतावसत्ताए दिक्खं पवन्नो, चिरसुन्ने आसमपए ठितो, देवीए पुद्वाहुत्तो गव्भो परिवहुइ, पसन्नचंदस्स चारपुरिसेहिं निवे-
 दितो, पुन्नसमए पसूया कुमारं, सो वक्कलेसु उवितोत्ति वक्कलचीरीति नामेण पसिद्धिं गतो, देवी विसूइयारोगेण मया,
 धाईए वणमहिंसीदुद्धेण कुमारो वहुविज्जइ, थोवेण कालेण सावि धाई कालगया, रिसी कढिणेण वहइ वक्कलचीरिं, एवं
 सो परिवहुइ, पसन्नचंदो राया तस्स पउत्तिं निच्चमेव चारपुरिसेहिंतो पुच्छइ, परिवद्धितो चित्तकरेहिं लिहिऊण दंसितो,
 ततो पसन्नचंदेण राइणा सिणेहेण गणियादारिया रिसिरूवधारिणीतो पेसियातो, खंडमयविचिहफलेहिं वयणेहिं सरीरफा-
 सेण य लोभेहत्ति, ततो गयातो, ततो णं तातो रिसिं पच्छन्नं फलेहिं वयणेहिं सुकुमालपीणुन्नयथणसंपीलणेहि य लोभति,
 गो सो लुद्धो गमणे कयसमवायो (संगारो) जाव अतिगतो तावसभंडं संठवेउं ताव रुक्खारूढेहिं चारपुरिसेहिं तासिं संना दि-
 ण्णा-रिसी आगतोत्ति, तातो दुयमवक्कंतातो, सो तासिं वीहिमणुसज्जमाणो तातो अपस्समाणो अन्नतो गतो, अडवीए परिभ-

मंतो रहगयं पुरिसं दट्ठण-ताय ! अभिवादयामिस्ति भणइ, रहिणा पुच्छितो-कुमार ! कथ गंतबं ? सो भणइ-पोयणं नाम
आसमपयं तत्थ, रहियपुरिसस्स कथ गंतबं ? ततो भणइ-अहंपि तत्थ वच्चांमि, तेण समं वच्चामाणो रहिणो भारियं तायेति
आलवइ, तीए भणियं-को इमो उवयारो ? रहिणा भणियं-सुंदरि ! इत्थिविरहिते आसमपए पवट्ठितो, न याणइ विसेसं,
न से कुप्पियवन्ति, तुरगे य भणइ-किं इमे मिगे तात ! वाहिज्जंति ? रहिणा भणितो-कुमार ! एए एयंमि कज्जे उवउज्जंति,
न एत्थ दोसो, तेणवि से दिन्ना मोयगा, सो भणइ-पोयणासमवासीहिं मे कुमारोहिं एयारिसाणि चेव फलाणि दत्तपुवाणि,
वच्चंताण य से एक्केण चोरेण सह जुद्धं जायं, रहिणा गाढप्पहारो कओ, ततो सो सिक्खागुणपरितोसितो भणइ-सूर ! मे
अत्थि विउलं धणं तं मे निण्हसुत्ति, तेहिं तिहिवि जणेहिं रहो भरितो, कमेण पत्ता पोयणं, मोल्लं समप्पिऊण वक्कलचीरी
विसज्जितो, उदयं मग्गसुत्ति, सो भमंतो गणियाघरे पविट्ठो, गणियं भणइ-ताय ! अभिवादयामि, देहि इमेण मोल्लेण उद-
गंति, गणियाए भणितो-दिज्जइ निवेसत्ति, तीए कासवतो सद्दवितो, सो नेच्छइ नहपरिकम्मं, अवणीयाणि वक्कलाणि,
ण्हाविउमाढत्तो, सो भणइ-मा मे रिसिवेसं अवणेह, ततो ताहिं भन्नइ-जे उदगत्थी इहमागच्छंति तेसिं एरिसो उवयारो
कीरइ, ततो ण्हावितो, पवराइं वत्थाइं परिहावितो, विभूसिओ आभरणाइहिं, गणियादारियाए पाणिं गाहितो, ततो ताओ
गणियाओ वहूवरं उवगायमाणीतो चिट्ठति ! इतो य जो कुमारविलोभणनिमित्तं रिसिवेसो पेसितो जणो सो आगतो,
तेण रण्णो कहियं-कुमारो अडविं अतिगतो, अम्हे रिसिस्स भएण न तिण्णा सद्दवेउं, ततो राया विसण्णच्चित्तो भणइ-
अहो अकज्जं, न य पिउसमीवे जातो नय इहं, न नज्जइ किं पत्तो होहिइत्ति चिंतापरो अच्छइ, सुणइ य मुइंगसदं, तं च

से सुइपहदूमणं जायं, भणइ-मए दुक्खिते को मझे सुहितो जो एवं गंभवेण रमइत्ति ? एवं गणियाए हिण्ण जणेण
 कहियं, सा आगया, पायवडिया रायं पराचचंदं विज्जवेइ-देव ! निगित्तमंदेसो मे जातो जो तानसख्खो तरुणो अमुगदि-
 वरो अमुगवेलाए गिहं आगच्छेज्जा तस्सा तस्समयमेव दारियं देज्जासि, सो उत्तमपुरिसो, तं संसिया निवल्लोक्खभागिणी
 होहिति, सो य जहा भणिओ निमित्तिणा अज्ज मे गिहमागतो, तं न सदेसं पमाणं करंतीए दत्ता से मया दारिया, तच्चिगित्तं
 ऊसवो, न याणं पुण कुमारं पणहुं, एदथ मे अनराहं मरिसोहत्ति, रण्णा संदिट्ठा मणुस्सा, जेहिं आरामे कुमारो दिट्ठपुवो
 तेहिं गणहिं पच्चभिन्नातो, निवेदितं रण्णो पियं, ततो राया सगमेन गणियाचरं गतो, दिट्ठो कुमारो चंदोव सोमलेसो,
 ततो परमपीइमुढाहंतेण बहुसहितो सगिहमाणीतो, सरिसकुल्लख्खजोवणगुणाण य रायकण्णाण पाणिं गहितो, कयरज्जसवि-
 भागो य जहासुहमभिरमइ, रहिगो य चोरदत्तं दत्तं विकिणंतो रायपुरिसोहिं नोरोत्ति गहितो, वक्कलचीरिणा मोइतो पस-
 न्नचंदविदितं, सोमचंदोडवि रायरिसी आरामे कुमारं अपसत्माणो सोगसागरानडितो जातो, ततो पसन्नचंदसेसिएहिं पुरि-
 सेहिं अम्हेहिं वक्कलचीरी पोयणपुरे रायसमीवे दिट्ठोत्ति निनेदितेहिं कहवि संठवितो, तहावि निचमेव पुत्तमणुसंभरंतो
 अंधो जातो, रिसीहिं साणुकंनेहिं कयफलसंविभागो तत्थेव आसमे निवसइ, गएसु य वारससु संवच्छरेसु अदुरत्ते पडिनुज्जो
 पियरं चित्तेउमारद्धो-किह मझे तातो मया निग्घिणेण विरहितो अच्छइ ? इति, पिउदंराणसमसुगो पभाए पसन्नचंदसमीनं
 गंतूण विण्णवेइ-देव ! विसज्जेह मं उक्कंठितो तायस्स, तेण भणियं-समगं वचामो, मया आसमपयं, निवेइयं रिसिणो-पसन्न-
 चंदो पणमइत्ति, चलणोवगतो य अणेण पाणिणा परामट्ठो, पुत्त ! निरामतोसित्ति ? नक्कलचीरी पुणो अवयासितो, चिरका-

लथरियं न से ब्राह्मसुयं पशूढं, ततो उम्मिछियाणि तस्स नयणाणि, पसइ ते दोवि जणे परमतुहो, पुच्छइ य सबं गयं कालं,
 वक्कलचीरीवि कुमारो उडवं अतिगतो पस्सामि ताव तायस्स तावसभंडयं अणुवेक्खिज्जमाणं केरिसं जायंति ?, ततो ताव-
 मभंडयं उत्तरीयंतेण पडिलेहिउमारुद्धो जइविव पत्तं पायकेसरियाए, ततो कथ मन्ने मया एरिसं करणं कयपुबंति विधि-
 मणुमरंतरन तयावरणकम्मक्खयोवसमेण पुवजाइस्सरणं जायं, सुमइ य देवमाणुसभवे सामणं च पुराकयं, संभरिऊण
 नेरगमगसमोइण्णो धम्मज्झाणविसयातीतो विसुज्झमाणपरिणामो विइयसुक्कझाणभूमिमइकंतो निट्ठवियनाणदंसणच-
 रणमोहंतराओ केवली जातो, ततो उडवातो निगंतूण पिउणो पसन्नचंदस्स य रण्णो जिणप्पणीतो धम्मो परिकहितो,
 दोडवि लद्धसम्मत्ता केवल्लिणो सिरेहिं पणया भणंति-सुहु भे दंसितो मगोत्ति, वक्कलचीरी पत्तेयबुद्धो पियरं गहेऊण वद्ध-
 माणत्तामिणो पासं गतो, पसन्नचंदो य नियपुंरं, जिणो य भयवं महावीरो सगणो विहरमाणो पोयणपुरे मणोरमे उज्जाणे
 समोसरितो, पसन्नचंदो वक्कलचीरिवयणजणियवेरगो परममणहरतित्थयरभासियामयवड्डिउच्छाहो बालं पुत्तं रज्जे ठविऊण
 पयडतो, अहिगयसुत्तत्थो तवसंजमभावियमती मगहपुरमागतो, तत्थ य आयावंतो सायरं सेणिएणं वंदितो, एवं निक्खंतो ।
 इतो य भयवं नरगामरगतीसु उक्कोसड्डिइजोगयं झाणपच्चयं पसन्नचंदस्स वण्णेइ, ताव देवा तंमि पदेसे ओवइया,
 पुच्छितो य अरहा सेणिएण-किंनिमित्तो एस देवसंपातो इति ?, सामिणा भणियं-पसन्नचंदस्स अणगारस्स नाणुप्पत्तीह-
 रिसिया देवा उवागयत्ति, ततो पुच्छइ-भयवं ! एयं केवलनाणं कम्मि वोच्छिज्जिहिइ ?, तंमि समए बंभलोगदेविंदसामा-
 णितो विज्जुमाली देवो दुद्धरिसतेजो उज्जोवंतो तेएण दस दिसातो वंदिउमुवागतो, सो दंसितो भयवया, एवमादि जहा

वसुदेवाहिंसीत् तद्वा भाणियद्वा, अत्र पुनर्बलकलचीरिणोऽधिकारः । तथा कर्मणां क्षये सति प्राप्यते सामायिकं, यथा—
प्राप्तं चंडकौशिकेन, उपशमे सत्यावाप्यते यथा अङ्गपिणा, तथा मनोनाकाययोगे प्रशस्तो लभ्यते बोधिः—सामायिकमिति
गाथार्थः ॥ अथवाऽनुकम्पादिभिरवाप्यते सामायिकं, तथा चाह—

अणुकंप १ ऽकामनिज्जर २ बालतनो ३ दाण ४ विणय ५ चिदभंगे ६ ।

संजोग विष्पओगे ७ वसणू ८ सव ९ इहि १० सक्कारे ११ ॥ ८४५ ॥

वेज्जे १ मिंठे २ इंदयनाग ३ कयपुन्न ४ पुप्फसालसुण ५ ।

सिच ६ दुमहुरवणि ७ भाउय ८ आभीर ९ दसनि १० लापुत्ते ११ ॥ ८४६ ॥

अनुकम्पाप्रवणचित्तो जीवः सामायिकं लभते, शुभपरिणामगुणत्वात्, वैद्यवत् १, हेतुः सर्वनायमेव परिभावनीयः,
प्रतिज्ञाद्वान्तान्यत्वं तु प्रतियोगं भणिष्यामः, अकामनिर्जारावान् जीवः सामायिकं लभते शुभपरिणामगुणकत्वात्
मेष्ठनत् २, तथा लभते कोऽपि बालतपोयुक्तोऽपि सामायिकं शुभपरिणामत्वादिन्द्रनागवत् ३, तथा सुपानप्रगुरुकथथा-
शक्तिश्रद्धादानो लभते सामायिकं कृतपुण्यवत् ४, आराधितविनयो लभते सामायिकं पुण्यशालसुतवत् ५, अवाप्तविभं-
गोऽपि लभते कोऽपि शिवराजपिंवत् ६, दृष्टद्वयसंयोगविप्रयोगो लभते कश्चित् सामायिकं मथुराद्वयवासिचणि-
गृह्यवत् ७, अनुभूतव्यसनो लभते कोऽपि सामायिकं आतृद्वयशकटचक्रव्यापादितबहुंशीलब्धमानुपत्वस्वीगर्भजातप्रियद्धे-
व्यापुनद्वयवत् ८, अनुभूतोत्सवोऽपि लभते ने-पि सामायिकमाभीरवत् ९, दृष्टपरमहर्षिकोऽपि लभते कश्चित्सामा-

शिकं दशार्णभद्रराजवत् १०, सत्कारकाङ्क्षणेऽप्यलब्धसत्कारः कोऽपि लभते सामायिकमिलापुत्रवत् ११ ॥ इयमक्षरगम-

निका । साम्प्रतमुदाहरणानि प्रदर्शयन्ते—

वारमती नगरी, तत्थ कण्हो वासुदेवो, तस्स दो वेज्जा-धन्वंतरी वेयरणी य, धन्वंतरी अभवितो, वेयरणी भवितो, सो साहूण गिलाणाण पिण्ण साहइ, जस्स जं कायवं तस्स तं फासुएण पडोयोरेण साहइ, जइ अप्पणो संति ओसहाणि तो देउ, धन्वंतरी पुण जाणि सावज्जाणि ताणि साहइ, असाहुप्पओगाणि, ततो साहुणो भणंति-अम्हं कत्तो एयाणि ?; ताहे भणइ-न मए समणाणं अट्टाए अज्झाइयं वेज्जसत्थं, ते दोऽवि महारंभा महापरिग्हा य सबाए वारवतीए तिगिच्छं करेति, अण्णया कण्हो वासुदेवो तित्थयरं पुच्छति-एए वहूणं ठंकादियाणं व्हं काउं कहिं गमिस्संति ?; ताहे सामी भणइ-एस-धन्वंतरी अप्पइट्ठणो नए उवयज्जिहिति, एस पुण वेयरणी कालंजरवत्तिणीए गंगाए महानईए विंझस्स य अंतरा वान-रत्ताए पच्चायाहिति, ताहे सो वयपत्तो सयमेव जूहूवइत्तणं काहिति, तत्थऽण्णया साहुणो सत्थेण समं विईवइस्संति, एगस्स य साहुस्स पाए सल्लो लग्गिहिति, ताहे ते भणंति-अम्हे पडिच्छामो, सो भणइ-सबे मरामो, वच्चह तुज्जे, अहं भत्तं पच्च-क्खामि, ताहे निव्वंध काउं ठितो, सोऽवि न तीरइ सल्लो नीणेउं, पच्छा थंडिलं पावितो छांयं च, ताहे सो वानरजूहूवई तं पएसं एइ जत्थ सो साहू, जाव तं पुरिछेहिं दइण किलिकिलाइयं, ततो तेण जूहाहिवेण तेसिं किलिकिलाइयं सइं सोऊण रुसितेणांगंतूण दिट्ठो सो साहू, तस्स तं साहुं दइण ईहापोहा, कहिं मए एरिसो दिट्ठोत्ति ?; सुभेण परिणामेण तयावर-णिज्जकम्मक्खओवसमतो जाई संभरिया, वारवतिं संभरइ, ताहे तं साहुं वंदइ, तं च से सल्लं पासइ, ताहे सो तिनि-

च्छं सबं संभरइ, ततो सो गिरिं विलगिऊण सलुद्धरणिं संरोहणिं च ओसहिं गहाय आगतो, ताहे सलुद्धरणिं पाए अछियावेति, ततो सछो एंगंते पडितो, संरोहणीए पडणावितो, ताहे तस्स साहुस्स पुरतो अक्खराणि लिहइ-जहाडहं वेयरणीणाम वेज्जो पुबभवे वारवईए आसि, तेहिंवि सो सुयपुट्ठो, ताहे सो साहू धम्मं कहेइ, ततो सो भत्तं पच्चक्खाइ, तिन्नि राइदियाणि जीविता सहस्सारं गतो । एतदेवाह—

सो वानरजूहवई कंतारे सुविहियाणुकंपाए । भास्वरवर्वादिधरो देवो वेमाणिओ जाओ ॥ ८४७ ॥

सोऽनुकम्पाकारित्वेन भगवदरिष्ठनेमिकथिततया वाऽतिप्रसिद्धो वानरयूथपतिः कान्तारे सुविहितस्य-सुसाधोरनुकम्पया परमभवत्यपरपर्यायया भास्वरवर्वादिधरो देवो वैमानिको जातः । सहस्सारं देवलोकं गतो य ओहिं पउंजइ जाव पेच्छइ तं सरीरगमम्पणो तं च साहुं, ताहे आगंतूण साहुस्स देवाहिं दाएइ, भणइ य-तुम्ह पसाएण देविही लद्धा, ततो तेण सो साहू साहरितो तेसिं साहूणं सगासे, ते पुच्छंति किहमागतो सि?, ताहे साहइ, एवं तस्म वानरस्स सम्मत्तसामा-इयसुयसामाइयचरित्ताचरित्तसामाइयाण अणुकंपाए लाभो, इहरा निरयपाउग्गाणि कम्माणि करेत्ता निरयं गतो होंतो, ततो चुयस्स चारित्तसामाइयं भविस्सइ भविस्सइ सिद्धी य ॥

अकामनिज्जराए वसंतपुरे नयरे एगा इव्भवहुगा नदीए ण्हाइ, अन्नो य तरुणो तं दट्ठण भणइ-सुण्हायं ते पुच्छइ एस नदी मत्तवारणकरोरू । एए य नदीरुक्खा वयं च पाएसु ते पणया ॥ १ ॥ साऽवि तं पइ भणई-सुभगा होंतु नदीतो चिरं च जीवंतु जे नदीरुक्खा । सुण्हायपुच्छगाणं घत्थीहामो पियं काउं ॥ २ ॥ प्रियं कर्त्तुं यतिप्यामहे इत्यर्थः, ताहे सो तीए धरं

वारं वा न याणइ, चित्तेइ-अन्नपानैर्हरद्दालान्, यौवनस्थान् विभूषया । वदयां स्त्रीमुपचारेण, वृद्धान् कर्कशसेवया ॥ १ ॥
 तीसे विइज्जाणि चेडरूवाणि रुक्खे पलोएन्ताणि अच्छति, तेण तेसिं पुप्फाणि फलाणि दिन्नाणि, पुच्छियाणि य-का
 एसा ? कस्स वा ?, ताणि भणंति-अमुगस्स सुण्हा, ताहे सो चित्तेइ-केण उवाएण तीए समं संपओगो हवेज्जा ? , ताहे
 एगा चरिगा भिक्खव्हाए सबत्थ अडंती दिट्ठा अवलोइया, चित्तिं-कुसुंभसदृशप्रभं तनुसुखं पटं प्रावृता, नवागुरुविले-
 पना शरदि चन्द्रलेखा इव । यथा हसति भिक्षुकी सुललितं विटैर्वन्दिता, ध्रुवं सुरतगोचरे चरति गोचरान्वेषिणी ॥ १ ॥
 ततो तं ओलगइ, सा तुट्ठा भणइ-किं करेमि ?, अमुगस्स सुण्हं संपादेहि, सा गया तीए सगासं, भणिया य-जहा
 अमुगो एवंगुणजाइओ ते पुच्छइ, तीए रुट्ठाए पत्तुल्लुगाणि धोवंतीए मसिलित्तेण हत्थेण पट्टीए आहया, पंचगुलीतो
 जायातो, बारेण य निच्छूढा, सा आगया साहइ-नामंपि न सहइ, तेण नायं जहा कालपंचमीए अहं हकारितो, ताहे
 पंचमीदिवसे पुणरवि पट्टविया पवेसजाणणानिमित्तं, ताहे सलज्जाए आहणिऊणं असोगवणियाछिड्डियाए निच्छूढा, सा
 आगया साहइ-जहा नामंपि न सहइ, आहणित्ता अवदारेण धाडिया, तेण गाओ पवेसो, तेणेव अवदारेण सो अतिगतो,
 असोगवणियाए सुत्ताणि, ससुरेण दिट्ठाणि, तेण नायं जहा न मम पुत्तोत्ति, पच्छा से पायाओ गेउरं गहियं, चेइयं
 च तीए, भणिओ सो अणाए-नास लहुं सहायकिज्जं करेज्जासु, पच्छा इयरी गंतूण भत्तारं भणइ-घम्भो एत्थं, असो-
 गवणियं जासो, गयाणि, सुत्ताणि य, जाहे सो सुत्थं सुत्तो ताहे उट्ठवित्ता भणति-तुज्झ एयं कुलाणुरूवं ? जं मम
 पापलो ससुरो नेउरं गेण्हइ, सो भणइ-सुयाहि पभाए लभिहिसि, थेरेण सिद्धं, सो रुट्ठो भणति-विवरीओ सि थेरा !, सो

भणइ-मए अन्नो दिहो, ताहे विवादे सा भणति-अहं अप्पाणं सोहेमि, एवं करेहि, ताहे ण्हाया जक्खघरं गया, तत्थ
 जो कारी सो दोण्हं जंघाणं अंतरेण वोळंततो लगइ, अकारी मुच्चइ, जक्खघरं गच्छंती य तेण पुरिसेण पिसायरूवं
 काऊण अंतरा अवगूहिता, ततो सा तत्थ गंतूण जक्खं भणइ-जो मम मायापिईहिं टिण्णिह्ठनो तं च पिसायं मोचूण जइ
 अणं जाणामि तो मे तुमं जाणसित्ति भणंती झडत्ति अंतरेण वोलीणा, जक्खो विलक्खो चिंतेइ-पेच्छ केरिस जायं ?
 अहयंपि वंचितोऽणाए, नत्थ सतित्तणं धुत्तीए, लोणेण उक्किट्टिकल्लयलो कतो मुद्धा सुद्धा एनत्ति थेरो सघेण लोणेण हीलि-
 तो, तस्स ताए अद्धितीए निद्दा नद्धा, एवं रण्णा परंपरण सुयं जहा थेगे न मुयइ, ततो हक्कारेऊण अंतरेण पालओ
 कतो, अभिसेक्क च हत्थिरयणं रण्णो वासघरस्स हेट्ठा वडं अच्छइ, देवी य हत्थिमेंठे आसत्तिया, नवर रत्तिं हत्थिणा हत्थो
 पसारितो सा ओयरिया, पुणरवि पभाए पडिविलइया, एवं वच्चइ कालो. तंमि दिणे अतिचिर जायंति हत्थिमेंठेण हत्थि-
 संकलाए आहया, सा भणइ-सो पुरिसो न सुयइ मा रूसह, तं थेरो पेच्छइ, सो चिंतेइ-जइ एयातोवि एरिसीतो किंनु
 तातो अतिभद्दियातो इति निच्चितो सुत्तो, पभाए सबो लोगो उट्ठितो, सो न उट्ठइ, रण्णो सिट्ठ, राया भणइ-सुवउ, सत्तमे
 दिवसे उट्ठितो, रण्णा पुच्छितो, कहियं जहा एगा देवी, न याणामि कयरत्ति, सा एवं ववहरइ, ततो रण्णा भिंडमयो
 हत्थी कारावितो, सवातो अंतरेरियाओ भणियातो-एयस्स अच्चाणियं करेत्ता उल्लंढेह, सवाहिं उल्लंढितो, सा नेच्छइ, भण-
 इ-अहं वीहेमि, ताहे राइणा उप्पलेण आहया, मुच्चिया किल पडिया, ताहे से उवगयं जहा एसा कारित्ति, भणिया य मत्त-
 गयमारुहंतीए भिंडमयस्स गयस्स वीहंतीए। इह मुच्चिय उप्पलाहया तत्थ न मुच्चिय संकलाहया ॥१॥ जा पिट्ठी से निभा-

लिया जाय संकलप्पहारा दिट्ठा, ताहे रण्णा सा देवी हत्थी मिठो य तिणिणिवि छिन्नकडए विलइयाणि, मेंठो भणिओ-एत्थ
 अप्पतइओ गिरिप्पवायं देहि, हत्थिस्स दोहिबि पासेहिं वेळुग्गाहा ठविया, जाव एगो पादो आगासे कतो ताव जणो भण-
 २-कि एस् तिरिओ जाणइ ?, एयाणि मारेयवाणि, तहावि राया रोसं न मुयइ, ततो दो पाया आगासे कया, तइयवाराए
 तिणिण पाया आगासे कया, एगेण पाएण ठिओ, लगेण अक्कंदो कतो-किं एयं हत्थिरयणं विणासेह य ?, रण्णो चित्तं ओल्लि-
 यं, आद्रं जातमित्यर्थः, भणितो-तरसि नियत्तेउं ?, भणइ-जइ अभयं देह, दिन्नं, तेण नियत्तितो अंभुसेण, जहा भमित्ता
 थले ठितो, ताणि ओयारित्ता निव्विसयाणि कयाणि, एगत्य पच्चंतगामे सुण्णघरे ठियाणि । तत्थ य गमेछयपारद्धो चोरो ते
 सुण्णघरं अतिगतो, ते भणंति-वेढिउं अच्छामो, मा कोइ पविसउ, गोसे धेत्यामो, सोडवि चोरो लुक्कतो, किहवि तीसे फासो
 वेइतो, सा दुक्का भणइ-को सि तुमं ?, सो भणइ-चोरोडहं, तीए भणियं-तुमं मम पती होहि जेण एयं साहामो, जहा
 एस् चोरोति, तेण पडिवन्नं, पभाए लगेण मेंठो गहितो, सूलाए भिन्नो, सा चोरेण समं वच्चइ जाव अंतरा नदी, सा तेण
 भणिआ-एत्थ सरत्थंवे अच्छ जाव अहं एयाणि वत्थाणि आभरणाणि य उत्तारेमि, सो गतो, उत्तिन्नो पधावितो, सा भणइ-
 पुण्णा नदी दीसइ कांययेज्जा, सबं पियाभंडग तुज्झ हत्थे । जहा तुमं पारमतीतुकामो, धुवं तुमं भंड गहाउकामो ॥ १ ॥
 सो भणइ-चिर संश्रुतो वाडलिअसंश्रुएण, मेहेवि तावं धुव अद्धुवेण । जाणप्पि तुज्झ प्रकृतिस्वभावं, अओ नरो को तुह
 दीससेज्जा ? ॥ १ ॥ सा भणइ-किं जाहि ?, सो भणइ-जहा एसो मारावितो एवं ममंपि कहंचि मारावेहिसि ? । इयरोडवि
 मेंठो तत्थ सूलाए विज्जो उदगं मग्गइ, तत्थेगो सट्ठो, सो भणइ-जइ नमोक्कारं करसि तो देमि, सो उदगस्स अट्ठाए गतो,

जाव तंमि अपत्ते चेव सो नमोक्कारं करैतो कालगतो वाणमंतरो जातो, सद्धोऽवि आरविखयपुरिसेहिं गहितो, सो देवो ओहिं पउंजइ, पेच्छइ सरीरगं सहुं च बद्धं, ताहे सो सिलं विउवित्ता मोएइ, तं च पेच्छइ देविं सरत्थंवे विलुक्कं, ताहे से धिणा उप्पन्ना, सियालरूवं विउवित्ता मंसपेसीए गहियाए दगतीरेण वोलेइ जाव नदीतो मच्छो उच्छछिऊण तडे पडितो, ततो सो मंसपेसिं मोत्तूण मच्छस्स पहावितो, सो पाणिए पडितो, मंसपेसीवि सेणेण गहिया, ताहे सियालो झायइ, ताए भन्नइ-मंसपेसिं परिच्चज्ज, मच्छं पत्थेसि जंबुया ! । चुक्को मंसं च मच्छं च, कलुणं झायसि कोरुह्या ! ॥ १ ॥ तेण भणइ- पुडपडिच्छणो, सरत्थंवेण पाउए ! । चुक्का पतिं च जारं च, कलुणं झायसि बंधकी ॥ १ ॥ एवं भणिया विलक्खा जाया, ताहे सो सयं रूवं दंसेइ पन्नवेइ य-धुत्ता ! पवयाहि, सा भणइ-पमज्जेह अवणं, ताहे सो राया तज्जिओ, तेण पडिव , सक्कारेण निक्खंता, देवलोगं गया, एवं अकामनिज्जराए मेठस्स २ ॥

य तवेणं-वसंतपुरं नगरं, तत्थ सेट्ठिघरं मारीए उच्छाइयं, तत्थ इंदनागो नाम दारओ, सो गिलाणो पाणियं मगइ, जाव सवाणि मयाणि पेच्छइ, नारंपि लोणेण कंटियाए घट्टियं, ताहे सो सुणयच्छिहुंतेण निगंतूण तंमि नगरे खप्परेण भिक्खं हिंडइ, लोगो से देइ भूयपुबोत्तिकाउं, एवं सो वहइ । इत्तो य-एगो सत्थवाहो रायगिहं जाउकामो घोसणं घोसावेइ, तेण सुयं, सत्थेण समं पत्थितो, तत्थ तेण सत्थे कूरो लद्धो, सो जिमितो, न जिण्णो, वितियदिवसे अच्छइ, सत्थवाहेण दिट्ठो, चिंतेइ-नूणं एस उववासितो, सो य अवत्तलिंगी, विइयदिवसे हिंडितस्स सेट्ठिणा बहुं निज्जं च दिन्नं, सो तेण दुवे दिवसे अजिण्णेण अच्छइ, सत्थवाहो जाणइ-एस छ्ठेण खमइ, तस्स महती आस्था जाता, सो तइयदिवसे हिंडन्तो सत्थवाहेण

सद्भावितो-कीस कलं नागतो ?; तुण्हिक्को अच्छइ, जाणइ-जहा छट्टं कएछयं, ताहे से दिणं, तेणवि अण्णे दो दिवसे अच्छावितो, लोगोडवि पणतो, अणस्स निमतंतस्सवि न गेण्हइ, अण्णे भणंति-एसो एगपिंडितो, तेण तं अट्टपयं लद्धं, सत्थवाहेण भणितो-मा अणस्स खणं गेण्हिज्जासि, जाव नगरं गम्मइ ताव अहं देमि, गया नगरं, तेण से णियघरसमीवे मढोक्तो, ताहे सीसं मुंडावेइ, कासायाणि चीवराणि गेण्हइ, ताहे जद्विवसं से पारणयं तद्विवसं लोगो आणेइ भत्तं, एगस्स पडिच्छइ, ततो लोगो न याणइ-कस्स पडिच्छियंति, ताहे लोगेण जाणणानिमित्तं भेरी कया, जो देइ सो ताडेइ, ताहे लोगो पविसइ, एवं वच्चइ कालो, सामी समोसरितो, ताहे साहू संदिसावंता भणिया-मुहुत्तं अच्छह, अणेसणा, तंमि जिमिए भणिया-ओयरह, गोयसो भणिओ-मम वयणेणं भणिज्जासि-भो ! अणेगपिंडिया एगपिंडितो ते दट्ठमिच्छइ, ताहे गोयमसामिणा भणितो रुढो, तुज्जे अणेगाणि पिंडसयाणि आहारेह, अहं एगं पिंडं भुंजामि, अहं चेव एगपिंडितो, मुहुत्तं तरेण उवसंतो चित्तेइ-न एए मुसं वयंति, किह होज्जा ?, लद्धा सुत्ती, होमि अणेगपिंडितो, जद्विवसं मम पारणं तद्विवसं अणेगाणि पिंडसयाणि करेंति, एए पुण अकयकारिअं भुंजंति, सच्चं भणंति, एवं चित्तेण जाईसंभरिया, पत्तेयबुद्धो जातो, अज्झयणं भासइ 'इंदणागेण अरहा वुत्तं' सिद्धो य, एवं बालतवेण सामाइयं लद्धं तेण ३ ॥

दाणेण जहा-एगाए वच्छवालीए पुत्तो, लोगेण ओसवे पायसी उवक्खडिया, तत्थासन्नघरे दारगरूबाणि पायसं जेमं ताणि पासइ, ताहे सो मायरं वड्डुइ-ममवि पायसं रंघेहि, ताए भणिओ सो-णत्थित्ति, सा अद्धिइए परुणा, ताओ सय-ज्झियाओ पुच्छंति, निब्बंधे कहियं, ताहिं अणुकम्पयाए अण्णाएवि अण्णाएवि खीरं सालि तंडुला य, ताहे थेरीए

गायत्री रज्जो, ततो तस्या दारगस्या गहायस्या पयमहुसंशुचं धालं भरेज्जण घट्टियं, गरिवेचित्तमित्यर्थः, साहू य मारावत्वमण-
 पारणए आगतो, जाव थेरी अंतो वाबला ताव तेण धम्मोऽवि मे होवति तस्या पायरास्या तिभागो दिन्नो, पुणो चिंतियं-
 अतिथोवं, विइओ भागो दिन्नो, पुणोऽवि अणेण चिंतियं-एत्थ जइ अण्णं अंबवखलगाइ छुवभाइ तो विणस्सइ, ताहे तइतो
 भागो दिन्नो, ततो तेण तस्या दवपुज्जेण दायगसुज्जेण गाहगसुज्जेण तिविहेण तिकरणसुज्जेण भावेण देवावयं निबद्धं, ताहे
 गाया मे जाणइ-जिमितो, पुणरवि भरियं, अतीव रंक्कणेण पोहं पडिपुज्जं भरियं, ताहे रत्तिं विसूइयाए मतो, देवलोणं
 गतो, ततो चुतो रायगिहे नये पहाणस्स धणावहसरा सेट्टिस्स पुत्तो भद्दाए भारियाए जातो, लोणो य गब्भगए भणति-कय-
 पुण्णो जीवो जो उन्नण्णो, ततो से जायस्स नागं कयं कयपुज्जोत्ति, वड्डितो, कलातो गाहितो, परिणीतो, मायाए दुल्ललि-
 यगोदीए रामप्पितो, तेहिं गणियाघरं पावितो, वारसहिं नरियोहिं निज्जणं कुलं कयं, तोऽवि न निगमच्छइ, मायापियाणि से
 मयाणि, भज्जा य से आभरणानि चरादिनरो पेसेइ, गणियामायाए नायं-निस्सारो कतो, ताहे ताणि अण्णं न राहस्सं
 पडित्तिगज्जियं, गणियं माया भणइ-निच्छुभव एसो, सा नेच्छइ, ताहे चोरियं नीणिओ, घरं सज्जिज्जइ, तहावि रा उइण्णो
 बाहिं अच्छइ, दासीए भणणइ-निच्छुहोऽवि अच्छसि?, ताहे निययघरं गतो, तं च सडियपडियं पाराइ, ताहे सा भज्जा ससंभ-
 मेण उट्ठिया, ततो रो सबं तीए कहियं, सोगेण अप्पुण्णो, भणइ-अत्थ किंचि जेण अज्जहिं गगिताववहरामि?, ताहे जाणि
 आभरणानि गणियामाज्जए राहस्सं च कप्पारामोलं दिण्णं ताणि से दंशियाणि, सत्थो य तंमि दिवसे चलितो, सो तं भंड-
 मोलं गहाय तेण सत्थेण समं पधावितो, वहिं देल्लियाए खट्टं पाडिज्जए सुत्तो, अण्णस्य य चाणियगमायाए सुयं, जहा

नर पुत्तो गणे मित्रे मनो. तीए तस्म दजं दिन्नं, मा कस्सइ कहेज्जासि, तीए चित्तिं-मा दधजायं राउले पविसिहिइ मे
 भपुत्ताए. ननो रत्तिं तं सत्थं एउ, जा कंचि अणाहं पवेसेमि, ताहे तं पासइ, पडियोहिचा पवेसितो, ताहे घरं नेऊण रो-
 नेइ-चिरनइगुत्ति पुत्ता !, मुण्णाणं चउणं ताणं कहेइ-एस देवरो चिरनइतो, तस्स लाइयातो, तत्थवि वारस वरिसाणि
 उच्छउ. तत्थ एणंकाए चत्तारि चेउरुवाणि जायाणि, थेरीए भणियं-एत्ताहे निच्छुब्भउ, तातो न तरंति धरिउं, ताहे ताहिं
 मंयमोयगा कया, अंतो रयणाण भरिया, चिरं से एयं पाउगं होउ, ताहे त्रियडं पाएत्ता ताए चेव देउलियाए ऊसीसए
 मंयं ठविच्चा पडिगया, सोऽवि सीयलएणं पवणेणं संबुद्धो पभायं च, सोऽवि सत्थो तद्विवसमागतो, इमाएवि गवेसतो
 पंनिनो. ताहे उट्टविच्चा घरं नीतो, भज्जा से संभमेण उट्टिया, संवलं गहियं, पविट्ठो, अवभंगादीणि कारइ, पुत्तो य से तदा
 गडिभणीए जातो, नो एफारसरिसो, लेहसालाए आगतो, रोचइ-देहि मे भत्तं मा उवज्झाएण हम्मिहामित्ति, ततो संवलथ-
 गियातो मोयगो पणामितो, खायंतो तत्थ रयणं पासइ, लेहचेउएहिं दिट्ठं, तेहिं कंचुइयस्स दिण्णं दिवे दिवे अम्ह पोलियातो
 देहित्ति, उमावि से भज्जा जिमिए मोदगे भिंदइ, तेण दिट्ठाणि, भणइ-सुंरुभएण कयाणि, तेहिं तहेव पवित्थरितो ॥ सेय-
 णतो गंधहत्थी नदीए तंतुएण गहितो, राया अहण्णो, अभओ भणइ-जलकंतो अत्थि तो छुट्टइ, सो य रायउले अइवहुय-
 तणतो रयणाणं चिरेण लब्भइत्तिकाऊण पडहतो निप्फेडितो-जो जलकंतं देइ तस्स राया रज्जस्स अद्धं धूयं च देइ, ताहे
 अपूपिएण दिन्नो, नीतो उदगसगासं, उदगं पगासियं, तंतुओ जाणइ-थलं नीतो, मुक्को, नट्टो, राया चित्तेइ-कतो कंदुयस्स
 जलंततरयणसंपत्ती ?, पुच्छइ-कतो एस जलकंतो तुज्झ ?, निव्वंवेण सिट्ठं-कयपुन्नगपुत्तेण दिन्नो, राया तुट्ठो, कस्स

अन्नस्स होहिइ ? , रण्णा सद्दवेक्खण कयपुन्नगो धूयाए विवाहावितो, विसओ य से दिन्नो, भोगं भुंजइ, गणिथावि आगया, भणइ-एच्चिरकालं अहं वेणीबंधेण अच्छिया, सब्बाणाणि तुमंअट्ठाए गवेसावियाणि, एत्थं सि दिट्ठोत्ति ॥ कयपुण्ण-गो अभयं भणइ-एत्थ मम चत्तारि महिलातो सचेडरूवाओ, तं घरं च न याणामि, ताहे चेइयघरं कयं, लेप्पगजक्खो य कयपुन्नगसरिसो कतो, तस्स अच्चणिथा घोसाविया, दो य दाराणि कयाणि, एगेण पवेसो एगेण निप्फेडो, तत्थ अभओ कयपुन्नगो य एगत्थ बारब्भासे आसणवरगया अच्छंति, ताहे कोमुदी आणत्ता, जहा अज्ज पडिमापवेसोत्ति अच्चणियं करेह, नयरे य घोसावियं-सब्बमहिलाहिं सचेडरूवाहिं आगतं, ताहे लोगो एइ, तातोडवि आगयातो, चेडरूवाणि बप्पोत्ति उच्छंगे निवेसंति, एवं तातो नायातो, थेरी अंबाडिया अभएणं, तातोडवि आणीयातो, पच्छा जहासुहं भोगे भुंजइ सत्त-हिवि सहितो । वद्धमाणसामी समोसरितो, कयपुन्नगो सामि वंदिऊण पुच्छइ अप्पणो संपत्तिं विपत्तिं च, भगवया कहियं पायसदाणं, संवेगेण पवइतो, एवं दाणेण सामाइयं लब्भइ ४ ॥

इदाणीं विणएणं, जहा मगहाविसए गोब्बरगामे पुप्फसालो गाहावती, भद्दा भारिया, पुत्तो से पुप्फसालसुतो, सो मायापियरं पुच्छइ-को धम्मो ? , तेहिं भणइ-दो चेव देवयाओ माया पियरो य जीवलोगम्मि । तत्थवि पिया विसिट्ठो जस्स वसे वट्ठई माया ॥ १ ॥ ताहे सो ताण पायमुहधोवणाइं विभासा, देवयाणि व सुस्सुसइ, अन्नया गामभोइओ आगतो, ताणि संभंताणि पाहुणं करंति, सो चित्तेइ-एयाणवि एस देवयं, एयं पूएमि तो धम्मो होहिइ, तस्स सुस्सूया पकया, अन्नया तस्स भोइयस्स अन्नो महल्लो दिट्ठो जाव सेणितो राया, तं ओलग्गिउमारद्धो, सामी समोसट्ठो, सेणिओ इट्ठीए गंतूण

वंदइ, ताहे सो सामीं भणइ-अहं तुब्मे ओलगामि !, सामिणा भणियं-अहं रयहरणपडिगहमायाए ओलगिज्जामि, ताणं सुणणाए सुबुद्धी, एवं विणएणं सामाइयं लब्भइ ५ ॥

विबभंगेण जहा-हत्थिणाउरे नगरे सिवो नाम राया, तस्स धारिणी देवी, सिवभद्दे नामं पुत्ते, तस्स णं सिवस्स रण्णो अणया पुवरत्तावरत्तकालसमयंसि रज्जधुरं चित्तेमाणस्स इमे एयारूवे संकप्पे समुपज्जित्था-अत्थि मे पुराकयाणं कम्मणं कल्लणे फलवित्तिविसेसे जेणं हिरण्णेणं बह्मसि, एवं रज्जेणं रट्टेणं धनेणं जाव पुत्तेहिं बह्मसि, ता किं अहं पुणोऽवि पुञ्ञं न करेमिन्ति कलिरुण वीयदिवसे विपुलं भोयणं सबज्जजोगं कारावियं, लोगो जेमावितो, दाणं च दिण्णं, महयाए इड्डीए सिवभद्दो पुत्तो रज्जे ठवितो, ततो लोहीलोहकडाहकडुच्छुयं तंवियं तावसभंडयं भिक्खाभायणप्पभिई घडावित्ता तं गहाय दिसापोकिययतावसत्ताए तावसो जातो, छट्ठछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उहुं बाहातो पगिज्झिय २ सूराम्भिमुहमाया-वेमाणे जावजीवाए विहरइ, तत्थ पढमच्छुपारणदिवसे य आयावणभूमीतो पच्चोरुहइ, ततो नियत्थवक्कलवत्थे जेणेव सए उडवे तेणेवांगंतूण तंवियं भायणं गिण्हइ, तत्थ उदगं घेत्तूण पुरत्थिमं दिसं पोकखेइ, भणति य-पुरत्थिमाए दिसाए सोमो महाराया सो पत्थाणपत्थियं सिवं रायरिसिं अभिरक्खउ, जाणि य तत्थ कट्ठाणि मूलाणि जाव हरियाणि अणुजाणउत्तिभणि-ऊण पुरत्थिमं दिसिं पसरइ, ततो कंदाईणि गिण्हइ, दब्भे य समिच्चातो य, ततो सयमुडवमुवगच्छइ, तत्थ उवलेवणसंमज्जणं करेइ, ततो आर्यते चोक्खे दब्भसगन्धकलसहत्थगते उदगं गेण्हइ, ताहे दब्भेहिं वालुयाए य वेदिं रएइ, रइत्ता अराणि महि-ऊण अग्निं पाडेइ, तत्थ समिहाकट्ठा पक्खवति, महुणा घएण य तंदुलेहिं अग्निग्मि हुणति, बलिं विससदेवं करेइ अतिथि-

पूयं न, ततो पच्छा अप्पणा आहारैइ, ततो दोचे छट्ठवल्लमणपारणगे दाहिणं दिगं गोवल्हइ, तत्थ जगे नाम महाराया, सेसं तं चेव, च-
रोसं तं चेव राधं भाणियधं, तच्चछट्ठवल्लमणपारणगे पच्छिमं दिगं गोवल्हइ, तत्थ वरुणे नाम महाराया, सेसं तं चेव, च-
उत्थछट्ठवल्लमणपारणगे उत्तरं दिगं गोवल्हइ, तत्थ वेसमणे गहाराया, एवं तस्सा रायरिसिस्स छट्ठल्लेहेणं अणिक्खित्तोणं दि-
सान्नचानालएणं तवोकम्मोणं सूराम्भिरुहे आयवेमाणस्सा अण्णया कथाइ तयानरणिज्जाणं कम्माणं खयोतस्समेणं निभंगणणाणं
समुप्पणं, सो तेण अस्सि लोगे पासइ सत्ता दीवे सत्ता समुदे, तेण परं न याणइ न पागइ, ततो णं से शिवे रायरिसी दृढि-
णावरै नयेरे लोगगे एनमाइक्खइ-एवं खलु देवाणुप्पिया !, अस्तिं लोए सत्ता दीवा समुदा, तेण परं दीचा ममुद्दा य
नत्थि । तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी रमोसद्धो, गोयमगासी भिक्खमडमाणे नाजणस्सा अंतिए एणं निसामेइ-अस्सिं
लोए सत्ता दीचा सत्ता समुदा, तेण परं दीचसमुदा नत्थित्ति, ततो भयवं गोयगे जातमंसए साभिं पुच्छइ, सामी संदेनमणु-
गाए सभाए धारैइ-गोथमा ! जं सिने रायरिसी भणइ तं मिच्छा, अस्सिं तिस्सिलोए असंखेज्जा जंतुदीनाइया दीना असं-
खेज्जा लवणाइया समुदा संठाणतो एगविहाणा चित्थरतो अणेर्गनिदाणा, दुग्गुणा दुग्गुणतुपीए, तते णं सा परिआ एगमंड
सोचा दृढतुद्धा भयवंतं वंदइ नमंसइ, ततो मद्धानं पडिगया, ततो णं वाजणो अण्णमणस्स एनमाइनलइ-जहा भयनया
एवं चागरियं जहा असंखेज्जा जंतुदीनाइया दीचा इचाइ तमेव भाणियधं, ततो णं से सिने रायरिसी एयमदं सोचा संकिए
जाए, विबभंगनाणं च से खिप्पामेय परिवडियं, ततो तस्स एवं संरूपो जातो-समणे नलु भगवं महावीरे सवणू सवदरिसी
सहसंनवणे उज्जाणे विहरइ, तं गच्छासि णं साभिं चंदासि पञ्जुनागासि, एयं णे इहभवे य परभवे य हियचाए० भनिसाइ,

तं नमस्ति नमं भंडोवगरणं गहाय जेणेव भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, भयवंतं वंदइ नमंसइ, धम्मं सोच्चा जाय-
 पद्मनगं उन्नगुग्नियं दिनीभागमवक्रमिऊणं सधं भंडोवगरणं एडेइ, ततो सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ, ततो भय-
 तो त्नीये गंनूण चारित्तं पट्टिवज्जइ, एक्कारस अंगाड पढइ, ततो विमुद्धपरिणामस्स केवलनाणं समुप्पणं सिद्धो य ६ ॥
 नंगेगविगोगतो जवि लब्भइ, जहा दो महरातो-दाहिणा उत्तरा य, तत्थुत्तरातो वाणितो दक्खिणं गतो, तत्थ एगो
 गजिदगो नप्पडिमो, तेण ने पाहुणं कयं, ताहे निरंतरं ते मिच्चा जाया, अम्हं थिरतरा पीती होउत्ति जइ अम्हं पुत्तो
 भूता य चायत् तो मंजोगं करिस्सामो, ताहे दक्खिणेण उत्तरस्स धूया वरिया, दिन्ना, एत्थंतरे दक्खिणमहुरावाणितो
 नतो, पुत्तो ने नंमि ठाणे डितो, अण्णया सो ण्हाइ, चउद्धिसिं चत्तारि सोवन्निया कलसा ठविया, ताण वाहिं रुप्पिया,
 नाग गहिं नंरिया, ताण गहिं मड्डिया, अण्णया ण्हाणविही रइया, ततो तस्स पुरतो पुढाए दिसाए सोवन्निओ कलसो नड्डो,
 एं चउद्धिसिं नरे नड्डा, उट्ठियस्स ण्हाणपीढमवि नट्टं, अद्धित्ती जाया, जाव धरं पविट्ठो, ताहे भोयणविही उवड्डविया,
 ताहे भोयणियरुप्पमयाणि याल्याणि रइयाणि, तत्थ एक्केक्कं भायणं नासेउमारुद्धं, सो य पेच्छइ नासंते जाव से मूलपत्ती-
 यि नाभिउमारुद्धा, ताहे तेण गहिया, जत्तियं गहियं तत्तियं ठियं, सेसं नट्टं, ततो गतो सिरिधरं जोएइ जाव तंपि रित्तयं
 भंत्तइ, तंपि निज्जणपउत्तं तंपि नट्टं, जंपि आभरणं तंपि नत्थि, जेसिंपि वड्डिपउत्तं तेवि भणंति-तुमं न याणामो, जो
 गधीयगो मोउपि नट्टो, ताहे चित्तेइ-अहो अहं अहन्नो, ततो चित्तेइ-पव्वयामि, पव्वइतो, सामाइयाईणि एक्कारस अंगाणि
 वड्ड, नतो तेण हत्थगण्ण कोउहत्थेण हिंडइ जइ पेच्छेज्जामि, विहरंतो उत्तरमहुरं गतो, ताणिवि रयणाणि ससुर-

कुलं गयाणि, ते य कलसा, तद्वाहि-सो उत्तरमाहुरो वाणितो उवगिज्जंतो अन्नया कयाइ मज्जइ, तस्स मज्जमाणस्स ते कलसा आगया, ततो सो तेहिं चैव मज्जितो, भोयणवेलाए तं सबं भोयणभंडं उवड्ढियं, सोऽवि साहू भिक्खं अडंतो तं धरं पविट्ठो, तत्थ सत्थवाहस्स धूया पढमजोवणे वहमाणी वीयणयं गहाय अच्छइ, ताहे सो साहू तं भोयणभंडं पेच्छइ, सत्थवाहेण भिक्खा नीयाविया, दिण्णेऽवि अच्छइ, ताहे पुच्छइ-किं भयवं! एयं चेडिं पलोवेह?, ताहे सो भणइ, न मम चेडीए पओयणं, एयं भोयणभंडं पलोएमि, ततो पुच्छइ-कतो ते एयस्स आगमो?, सो भणइ-अज्जयपज्जयागयं, तेण भणियं-सब्भावं साह, तेण भणियं-मम ण्हायंतस्स एवं चैव ण्ह विही उवड्ढिया, एवं सबोऽवि जेमणवेलाए भोयण-विही, सिरिधराणिवि भरियाणि दिट्ठाणि, अदिट्ठपुबा य वाणियगा आणेत्ता देति, ताहे सो भणइ-एयं सबं मम आसि, सो पुच्छइ-किह?, ताहे साहू कहेइ ण्हाणादि, जइ न पत्तियसि भोयणपत्तीखंडं पेच्छ जाव ढोइयं, झडत्ति लगं, पिउणो नामं साहइ, ताहे नायं एस सो जामाउओ, ताहे सो उट्ठित्ता अवयासेऊण पर गो, पच्छा भणइ-एयं सबं तव तदव-त्थं अच्छइ, एसा ते पुबदिन्ना चेडी, पडिच्छसु णंति, सो भणइ-पुरिसो वा पुबं कामभोगे विप्पजहइ, कामभोगा वा पुरिसं पुबं विप्पजहेति, ताहे सोऽवि संवेगमावन्नो, ममंपि एमेव विप्पजहिस्संतित्ति, पवइतो, तत्थ एगेण विप्पओगेण सा-माइयं लद्धं, एगेण संजोगेण लद्धंति ७ ॥

इयाणिं वसणेणं, दो भाउया सगडेण वच्चंति, तत्थ चक्खुंडा सगडवद्वाए लोलइ, महल्लेण भणियं-वत्तेह भंडिं, इय-रेण वाहिया भंडी, सा सन्नी सुणेइ, ताहे चक्केण छिन्ना, मया, इत्थी य जाया हत्थिणउरे नगरे, सो महल्लतरागो पुबं मरित्ता

तीसे पोढे आयातो, पुत्तो जातो, इयरोऽवि मतो, तीसे चेव पोढे आयातो, जंचेव सो उववणो तंचेव सा चित्तेइ-सिलं व हाविज्जामि, गन्धपाडणेहि वि न पडइ, एवं सो जातो ताहे दासीए हत्थे दिन्नो, छड्डुहि, सो सिट्ठिणा दिट्ठो निजंतो, तेण घेत्तूण अन्नाए दासीए दिन्नो, सो तत्थ संबड्डइ, तत्थ महल्लगस्स नामं रायमिलित्तो, इयरस्स गंगदत्तो, सो महल्लो जं जं किंचि लब्भइ तत्तो तस्स वि देइ, माऊए पुण अणिट्ठो, जहिं पेच्छइ तहिं कट्ठेण व पत्थरेण वा आहणइ, अन्नया इंदमहो जातो, ताहे पियरेण अप्पसागारियं आणेऊण आसंदस्स ओहाडियतो कत्तो जेमाविज्जइ, तीए कहवि दिट्ठो, ततो हत्थं घेत्तूण कहित्तो, चंदणियाए पक्खित्तो, ताहे सो रुयइ, पिडणा पहावित्तो, एत्थंतरे साह भिक्खट्ठमतिगया, सेट्ठिणा पुच्छिया-भयं ! माऊए पुत्तो अणिट्ठो हवइ ?, हंता हवइ, कहिं पुण ?, ताहे भणंति-“यं दृष्ट्वा वर्द्धते क्रोधः, स्नेहश्च परिहीयते । स विज्ञेयो मनुज्येण, एष मे पूर्ववैरिकः ॥ १ ॥ यं दृष्ट्वा वर्द्धते स्नेहः, क्रोधश्च परिहीयते । स विज्ञेयो मनुज्येण, एष मे पूर्ववान्धवः ॥ २ ॥ ” ताहे सो भणइ-भयवं पद्मावेह ?, नाढंति, विसज्जित्तो, पढइओ, तेसिं आयरियाण सगसे भायावि सिणे हाणुरागेण पढइतो, ते साह जाया, ईरियासमिया, अणिस्सियं तवं करंति, ताहे सो तत्थ नियाणं करेइ-जइ अत्थि इमस्स तवस्स नियमस्स संजमस्स य फलं तो आगमिस्से य काले जणमणनयणाणंदो भवासि, घोरं च तवं करेत्ता देवलोगं गओ, ततो चुतो वसुदेवपुत्तो वासुदेवो जातो, इयरो वलदेवो, एवं गंगदत्तेण वसणेण सामाइयं लद्धं ८ ॥

ऊसवे जहा एगंमि पंचतियगामे आभीराणि, ताणि साहूण पासे धम्मं सुणंति, ताहे देवलोगं भणंति, एवं तेसिं अत्थि धम्मं बुद्धी, अन्नया कयाइ इंदमहे वा अन्नमि वा ऊसवे नगरं गयाणि, जारिसा बारवती, तत्थ लोगं पेच्छंति मंडियप-

साहियं सुगंधिनिचिचोपत्यं, ताणि तं ददृण भणंति-एव देवलोमो नो से तथा साहहि नञितो, एताहे जह नचागो नो
 सुंदरतरं करेगो जेण अम्हेनि देवलोमो नवगज्जागो, ताहे ताणि मंतूण साहण गाहंति-जो तुळोहिं अमहं कहितो देवलोमो
 गो पच्चत्तलो अम्हेहिं बिट्ठो, साह भणंति-न तासिगो देवलोमो, अतो भण्णारिसो भणंतगुणो, ततो ताणि अब्भहियजाय-
 विम्भयाणि पवइयाणि, एवं कम्मवैण सागाइयलंभो ९ ॥

‘इहि’त्ति, दसअपुरे नगरे दगज्जागो गया, तस्य पंच देवीगयाण भंतेयरं, एवं गो रुणेण जोषणेण नलेण तादणेण
 य पडिचन्तो, एरिगं नत्थि अण्णसत्ति चिंतोइ, दगज्जागो पवण सामी गमोसरित्तो, ताहं गो चिंतोइ-ताहा कांठं चंदागि
 जहा न ओचोण नंदिगुघो, तं च अब्भान्थियं गको नात्रण चिंतोइ-नरागो अच्चाणं न साणइ, ततो सया महया समुदण्ण
 निगतो, चंदितो गबिहीए, गको य देवगया पमानं विलमो, तस्य अट्ट गुहे निउवइ, गंहे गंहे अट्ट अट्ट दंतो, दंतो दंतो
 अट्ट अट्ट पुक्खरिणीतो, एक्कंकाए पुक्खरिणीए अट्ट अट्ट गमो, पउमे पउमे अट्ट अट्ट गुहे निउवइ, एक्कंकाणि पंच अट्ट अट्ट
 वतीगइपत्तवद्धाणि निद्धाणि नादगाणि निउवइ, एवं गो गबिहीए उवगिज्जागो आगतो, ततो पसावणं विलमो चैन ति-
 क्खुचो आयाहिणपयाहिणं करेइ, ताहे गो हत्थी अम्माणाहिं भूमीए छित्तो, ताहे तस्य हत्थिस्य दगज्जागो पवण देवयाए
 पयावेण पायाणि उट्ठियाणि, ततो से नागं नार्यं गयगपदगोति, ताहे गो दसअगो ति-ए परिगा कृतो अम्मणं नी ?
 अहो कएलतो ओणेण भग्गो, अहमनि करेगि, ताहे गो गं छंउण्ण पगउतो. एवं नीए

नयरमयगोप्यं पीती न ओमरड, महिला मणगं धिजाडणीति गद्यमुबद्ध, मरिऊण देवलोंगं गयाणि, जहाउयं भुत्तं ॥ इ-
तो य उग्रावळे णगरे इलांनय्या, तं एगा सत्यवाही पुत्तकामा ओलगड, सो चइऊण पुत्तो से जातो, नामं च से कयं
उग्रापुत्तोत्ति, द्यरीवि गद्यनोसेण ततो चुया लंखगकुले उप्पन्ना, दोवि जीवणं पत्ताणि, अन्नया सा तेण लंखगचेडी दिड्डा,
पुवधवरांगण अज्झोववण्णो, मा मगिलंतीवि न लब्भड, जत्तिएण तुलति तत्तिएणवि सुवण्णेण, ताणि भणंति-एसा
अम्हाणमकून्नयनिही, जड सिपं सिक्खेइ अम्हेहि य समं हिंडइ तो देमो, सो तेहिं समं पहिंडितो सिक्खिओ य, ताहे विचा-
हनिमित्तं रण्णो पंच्छणयं करेहत्ति भणितो, वेण्णातडं गयाणि, तत्थ राया सअंतेउरो पेच्छइ, इलापुत्तो य खेड्डातो करेइ,
राया अहं दिही दारियाए, रायाणए य अदंते अण्णेडवि न देंति, साहुसक्कारवो वहति, भणिओ राइणा-लंख ! पडणं
करेह, तं च किर एवं-वंससिहरे अदं कडं कएइयं अच्छति, तत्थ य दो कीलगा, सो पाउगातो आविंधति, तातो य
पाउयातो मूले विंधियातो, ततो सपाउगो असिखेडगहत्थगतो आगासं उप्पइत्ता वंससिहरे कडे आरुहिऊण, सत्त, करणाइं
अगिमे अदुं काऊण पाउयातलियाए खील्लो पवेसियद्धो, ततो सत्त करणाइं पच्छिमळे दाऊण, तत्थवि खील्लो पाउ-
यानालियाए धेत्तद्धो, जइ फिडिइ तो फिडितो संतो पडितो सत्तथा खंडिज्जइ, तेण तं कयं, रायावि-दारियं पलोएइ, लो-
णेण कल्लयलो कतो, न य देंइ, राया न देइत्तिकडं, चित्तेइ-जइ एस मरइ तो अहं एयं दारियं परिणेमि, भणइ-न दिइं,
पुणो करेह, तत्थवि न दिइं, तइयंपि वारं कयं, चउत्थियाए वाराए भणितो-पुणो करेह, रंगो विरत्तो, ताहे सो इलापुत्तो
वंसमो ठितो चित्तेइ-विरत्थु भोगाणं, एस राया एत्थियाहिं महिलाहिं न तित्तो, एयाए रंगोवजीवियाए लुगिअं मगइ,

एयाए कारणेण ममं मारिउमिच्छइ, सो य उब्भट्ठितो, एगत्थ सिद्धिघरे साहुणो पडिलाभिज्जमाणे पासइ, सवालंकार-
विभूसियाहिं इत्थीहिं, साहू य पसंतचित्तेण पलोएमाणो पेच्छइ, ताहे नितेइ-अहो धन्ना निःस्पृहा विषयेणु, अहं सेट्ठि-
सुतो सयणवगं परिचइत्ता आगतो, एत्थवि मे एसा अवत्था, तत्थेव विरागं गयस्स केवलनाणमुप्पणं, ताएवि चेडीए
विरागे विभासा, अगमहिंसीएडवि, रणोडवि पुणरावत्ती वेरगपरिणामो, एवं ते चत्तारि केवली जाया सिद्धा य ॥ एवं
सफारेणवि सामाइयं लब्भइ ॥ अहया इमेहिं कारणेहिं लंभो—

अब्भुट्ठाणे विणए परक्कमे साहुसेवणाए य । सम्महंसणलंभो विरयाविरईणं विरईए ॥ ८४८ ॥
अभ्युत्थाने सति सम्यग्दर्शनलाभो भवतीति क्रिया, विनीतोऽयमिति साधूनां धर्मकथनप्रवृत्तेः, तथा विणये अंजलि-
प्रगहादिरूपे, तथा पराक्रमे कपायजयं प्रति क्रियमाणे, साधुसेवनायां च क्रियमाणायां कथंचित्ताक्रियोपलब्ध्यादेः, सम्यग्द-
र्शनलाभो भवतीति क्रियाशेषः, तथा विंगताविगतेः—देशविरतेः, विरतेः—सर्वविरतेर्लाभः, कथमिति द्वारं गतम् । तच्चेत्थं
लभ्यं सत् कियन्तं कालं जघन्यत उदरुपतथ भवतीति प्रतिपादयन्नाह—

सम्मत्तस्स सुअस्स य छावट्ठी मागगेयमाइं ठिई । सेसाण पुघकोडी देसूणा होइ उग्गोसा ॥ ८४९ ॥

सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य च—श्रुतज्ञानस्य च लब्धिमग्नीकृत्य स्थितिः पट्पट्टिः सागरोपमाणि, कथमिति चेत्, उच्यते—
दो वारे विजयाइसु गयस्स तिन्नऽन्नुए अहव ताइं । अइरेणं नरभविअं नाणाजीवाण सवद्धा ॥ १ ॥ (वि. २७६२) नरज-
म्मपुघकोडीपुहुत्तमुक्कोसतो अहियं ॥ शोपयोः देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोरुत्कृष्टा स्थितिर्देशोना पूर्वकोटी, सप्तमासा-

धिरूपोपादोना पूर्वकोटीतियावत्, जघन्यतस्त्वाद्यसामाधिकत्रयस्य स्थितिरन्तर्मुहूर्तं, सर्वविरतिसामाधिक्यस्य एकः समयः, चारित्रपणिभारम्भमयानन्तरमेव कस्याप्यायुष्कक्षयसम्भवात्, देशविरतिप्रतिपत्तिपरिणामस्त्वान्तर्माहूर्तिक एव, द्विविधप्रतिपत्तिभेदचतुष्टयप्राणातिपातादिनिवृत्तिरूपत्वात्, (सर्वविरतिश्रवणपूर्वकं आसत्तयशक्तिमानेन ग्रहणपरिणामात् ग्रहणाग तस्याः) सर्वजीवापेक्षया तु सर्वाणि सर्वदा ॥ द्वारम् ॥ सम्प्रति कतीति द्वारं, कति-कियन्तो नाम वर्तमानसमये नम्यन्त्यादिमामाधिकानां प्रतिपत्तारः प्राक् प्रतिपन्नाः प्रतिपतिता वा ?, तत्र प्रतिपद्यमानकेभ्यः प्राक्प्रतिपन्नाः प्रतिपतिताश्च मभ्यन्तीति तानेव प्रतिपादयन्नाह—

सम्मत्तदेसधिरा पलिअस्स असंखभागमिच्चाओ । सेढीअसंखभागो सुए सहस्सगसो विरई ॥ ८५० ॥

सम्यक्त्वदेशविरताः प्राणिनः सम्यक्त्वं देशविरतिं च प्रतिपद्यमानाः प्राणिनः पत्यस्य-क्षेत्रपत्योपमस्य असंख्यभागमात्राः, उयं भावना-क्षेत्रपत्योपमस्य असङ्ख्येये भागे यावन्तः प्रदेशास्तावन्त एकस्मिन् विवक्षिते समये उत्कर्षतः सम्यक्त्वसामाधिकं देशविरतिसामाधिकं च प्रतिपद्यमानाः प्रत्येकं लभ्यन्ते, किन्तु देशविरतिसामाधिक्यप्रतिपत्तृभ्यः सम्यक्त्वप्रतिपत्तारोऽमर्ख्येयगुणाः प्रतिपत्तव्याः, जघन्यतस्तूभयेऽपि एको द्वौ वेति, 'सेढीअसंखभागो सुए' इति इह संवर्त्ति-तचतुरन्नीकृतस्य लोकस्य सप्तरज्जुप्रमाणा एकैकप्रदेशा पङ्क्तिः श्रेणिः, तस्या असङ्ख्येयभागः श्रुते-सामान्यश्रुतेऽक्षरात्मके प्रतिपत्तारो, लभ्यन्त इति श्रेणः, किमुक्तं भवति ?-यथोक्तरूपायाः श्रेणः खल्वसङ्ख्येयतमे भागे यावन्तो नभःप्रदेशान्नावन्त एकस्मिन् विवक्षिते समये उत्कर्षतः सामान्यश्रुतेऽक्षरात्मके सम्यक्त्वमिथ्यात्वानुगते प्रतिपद्यमाना भवन्तीति,

जघन्यतस्त्वेको द्वौ वा, 'सहस्रगसो चिरती' इति सहस्रशो विरतिमधिकृत्य उत्कर्षतः प्रतिपत्तारो, श्रेया इत्यध्याहारः,
जघन्यतस्त्वेको द्वौ वेति ॥ सम्प्रति प्राक्प्रतिपन्नान् प्रतिपतितांश्च प्रतिपादयन्नाह—

सम्मत्तदेशविरया पडिचन्ना संपई असंखिज्जा । संखिज्जा य चरित्ते तीसुवि पडिआ अणंतगुणा ॥ ८५१ ॥
'सम्यक्त्वदेशविरताः' सम्यग्दृष्टयो देशविरताश्च 'प्रतिपन्नाः' प्राक्प्रतिपन्नाः 'सम्प्रति' विवक्षिते वर्तमानसमये उत्कर्षतो जघन्यतश्चासङ्ख्येयाः, प्राप्यन्ते इति शेषः, किन्तु जघन्यपदादुत्कृष्टपदे विशेषाधिकाः, एते च प्रत्येकं प्रतिपद्यमान-
केभ्योऽसङ्ख्येयगुणाः, 'संखेज्जा य चरित्ते' इति चरित्रे प्राक्प्रतिपन्नाः सङ्ख्येयाः, एतेऽपि स्वस्थाने प्रतिपद्यमानकेभ्यः
संख्येयगुणाः, उत्कंच—'सङ्घाणे सङ्घाणे पुबपवन्ना पवज्जमाणेहिं । होंति असंखेज्जगुणा संखेज्जगुणा चरित्तस्स ॥ १ ॥' (वि.
२११५) 'तीसुवि पडिआ अणंतगुणा' इति पूर्वप्रतिपन्नेभ्यश्च चरणप्रतिपतिता अनन्तगुणाः, तेभ्यो देशविरतिप्रतिपतिता
असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सम्यक्त्वप्रतिपतिता असङ्ख्येयगुणाः, त्रिभ्योऽपि—चरणदेशसम्यक्त्वेभ्यः एतानेव चर-
णादिगुणान् प्राप्य ये प्रतिपतिताः ते अनन्तगुणाः तत्र सम्यग्दृष्ट्यादिभ्यः प्रतिपद्यमानकेभ्यः, आह च भाष्यकृत्—
"चरणपडिआ अणंता तदसंखगुणा य देसविरईतो । संमादसंखगुणिआ ततो सुयातो अणंतगुणा ॥१॥" (वि. २७७२) ॥

तदेवमत्र श्रुतवर्जसामायिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्नाः प्रतिपतिताश्चोक्ताः, अथ श्रुतस्य तानाह—

सुअपडिचन्ना संपई पयरस्स असंखभागमिच्चाओ । सेसा संसारत्था सुअपरिवडिआ हु ते सवे ॥ ८५२ ॥
सम्यग्मिथ्यारूपस्य सामान्येनाक्षरात्मकस्य श्रुतस्य ये पूर्वप्रतिपन्नास्ते सम्प्रति—वर्तमानसमये प्रतरस्यासङ्ख्येयभाग-

मात्राः प्राप्यन्ते, किमुक्तं भवति ?-सप्तरज्जुप्रमाणा श्रेणिः श्रेण्या गुणिता प्रतरं, तस्य प्रतरस्यासङ्ख्येयतमे भागे याः श्रेण्याः योऽमङ्ख्येयास्तासु यावन्तो नभःप्रदेशास्तावत्प्रमाणा विवक्षितसमये श्रुतप्रतिपन्ना इति, उक्तं च-“सा सेढी सेढिगुणा पयरं तदसंगभगा सेढीणं । संखार्दयाण पएसरासिमाणामु य पवन्ना ॥ १ ॥” (वि. २७६८) श्रुतप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकेभ्यस्तु ये श्रेयाः संसारस्था जीवाः, भाषालब्धिरहिता पृथिव्यादय इत्यर्थः, ते सर्वेऽपि व्यावहारिकराश्यनुगता भाषालब्धिं प्राप्य प्रतिपतितत्वात् श्रुतप्रतिपतिता मन्तव्याः, ते च सम्यक्त्वप्रतिपतितेभ्योऽनन्तगुणाः ॥ गतं कतिद्वारम्, अधुना गान्तगद्गारं वक्तव्यम्, मकृदवाप्तमपगतं पुनः सम्यक्त्वादि कियता कालेनावप्यते ? तत्र श्रुतस्याविशिष्टस्याक्षरात्मकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षतः ग्राह—

कालमणतं च सुग अद्वापरिअट्ठओ य देसूणो । आसायणचट्ठुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥ ८५३ ॥

श्रुते-श्रुतस्य मामान्यतोऽक्षरात्मकस्य उत्कृष्टमन्तरं भवति कालोऽनन्त एव, चञ्चदस्यावधारणार्थत्वात्, उभयत्राव्यनुस्यारोऽल्यक्षणीकः, स चानन्तः कालोऽसङ्ख्यातपुद्गलपरावर्त्तमानः प्रतिपत्तव्यः, तथाहि-यदा कश्चित् द्वीन्द्रियादिः श्रुतलब्धिमान् मूल्या पृथिव्यादिप्लव तवान्तर्मुहूर्तं स्थित्वा झटिति पुनरपि द्वीन्द्रियादिज्वागच्छति तदा स भूयोऽपि श्रुतलब्धिमान् भवतीति तस्यान्तरं जघन्यमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं, यदा तु द्वीन्द्रियादिः कश्चिन्मृतो वनस्पतिप्लवृष्टं कालं पर्यटति तस्योत्कृष्टमन्तरं, वनस्पतिकालश्चामङ्ख्येयपुद्गलपरावर्त्तमान इति, सम्यक्त्वादिसामर्थिकेषु त्रिषु जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तं, सम्यक्त्वादिभ्यश्च्युतस्य पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तं न सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिभावात्, उत्कृष्टं त्वाह-‘अद्वापरियट्ठओ य देसूणो’

अर्द्धः-अपार्द्धः पुद्गलपरावर्त्तो देशोनः उत्कृष्टमन्तरं सम्यक्त्वादिसामायिकानां त्रयाणां भवति, केषामित्याह-आशात-
 नाबहुलानां, उक्तं च-“तित्थयर पवयण सुयं आयरियं गणहरं महिद्धीयं । आसायंतो बहुसो अणंतसंसारिओ होइ ॥ १ ॥”
 पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं पंचसङ्ग्रहदीकातो वेदितव्यं, तत्र सविस्तरमभिधानात् ॥ गतमन्तरद्वारम्, अभिधातव्यं कियन्तं कालम-
 विरहेण एको द्व्यादयो वा सामायिकं प्रतिपद्यन्ते इति ?, तत्राह—

सम्मुखमसमगरीणं आवलिअसंखभागमित्ताओ । अट्ट समया चरित्ते संघसिं जहन्न दो समया ॥ ८५४ ॥
 सम्यक्त्वश्रुतागारिणां-सम्यक्तत्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानां नैरन्तर्येण एकैकस्मिन् व्यादिषु वा प्रतिपद्यमानेषु आव-
 लिकाया असङ्ख्येयभागमात्राः समयाः प्रतिपत्तिकालः, किमुक्तं भवति ?-सर्वस्मिन्नपि लोके सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसा-
 मायिकदेशविरतिसामायिकानामुत्कर्षत आवलिकाया असङ्ख्येयभागवर्त्तिनः समयान् यावदविरहितमेकैको व्यादयो वा
 प्रतिपत्तारः प्राप्यन्ते, ततः परं त्रयाणामपि प्रतिपत्तेरुपरमादवश्यं विरहकालो भवति, तथा चारित्रे निरन्तरं प्रतिपत्तिका-
 लोऽष्टौ समयाः, ततः परमवश्यं विरहः, जघन्यतस्तु सर्वेष्वपि सामायिकेष्वविरहेण प्रतिपत्तिकालो द्वौ समयौ ॥ इह विर-
 हकालो द्वारागाथायामनुद्दिष्टोऽपि अविरहकालस्य प्रतिपक्षभूतत्वात् सूचितो द्रष्टव्यः, ततः सम्प्रति सम्यक्त्वादिप्रतिपत्ति-

विरहकालमानमाह—

सुअसम्म सत्तगं खलु विरयाविरईह होइ बारसगं । विरईह पन्नरसगं विरहिअकालो अहोरत्तो ॥ ८५५ ॥
 सम्यक्त्वश्रुतयोः सर्वस्मिन्नपि लोके प्रतिपत्तिविरहकाल उत्कर्षतः ‘सत्तग’मिति अहोरात्राणां सप्तकमेव, खलुशब्दोऽव-

भारणार्थः. ततः परमग्रन्थं क्वचित्प्रतिपद्यते, जघन्यतस्त्वेकः समयः, विरताविरतेः—देशविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालो
 द्वादशतमम्—अहोरात्राणि द्वादश, जघन्यतस्तु त्रयः समयाः, उक्तं च चूर्णौ—“विरताविरतीए जहन्नेणं तइओ समयो, समओ,
 उक्कोसेणं चारस अहोरत्ता” इति, ‘विरतेः’ सर्वविरतेरुत्कर्षतः प्रतिपत्तिविरहकालः पञ्चदशकमहोरात्राणां, जघन्यतस्तु
 नमयत्रयं ॥ द्वारम् ॥ साम्प्रतं भवद्वारं वक्तव्यम्, तत्र कियतो भवानेको जीवः किं सामायिकं लभते इति प्रतिपादयन्नाह—
 मम्मत्तदेसविरया पलिअस्स असंखभागमित्ताओ । अट्ट भवा उ चरित्ते अणंतकालं च सुअसमए ॥ ८५६ ॥
 सम्यक्त्वयन्तो देशविरतिमन्तश्च स्वं स्वं सामायिकं पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रान् भवान् यावत् लभन्ते, इयमत्र
 भावना—नम्यक्त्वसामायिकं देशविरतिसामायिकं च प्रत्येकं जघन्यत एकं भवम् उत्कर्षतः क्षेत्रपल्योपमस्यासङ्ख्येयतमे
 भागे यावन्तो नभःप्रदेशास्तावतो भवान् यावदेको जीवः प्रतिपद्यते, नवरं सम्यक्त्वभवासङ्ख्येयकादेशविरतिभवास-
 ङ्ख्येयकं लघुतरं द्रष्टव्यमिति, चारित्रे विचार्ये उत्कर्षतो भवा—आदानभवा अष्टौ, ततो नियमतः सिद्ध्यति, जघन्यतस्त्वेको
 भवः, ‘अणंतकालं च सुयसमए’ इति अनन्तकालम्—अनन्तभवरूपं यावत् श्रुतसमये—सामान्यश्रुतसामायिके प्रतिपन्ना
 भवति उत्कर्षतो, जघन्यतस्त्वेकं भवं, यथा मरुदेवीति । गतं भवद्वारम्, अधुना आकर्षद्वारमाह—

तिण्ह सहस्सपुहुत्तं सयप्पुहुत्तं च होइ विरईए । एगभवे आगरिसा एवइआ हुंति नायद्वा ॥ ८५७ ॥

आकर्षणमाकर्षः, प्रथमतया मुक्तस्य वा ग्रहणमित्यर्थः, ते च द्विधा—एकभविका नानाभविकाश्च, तत्र प्रथमत एकभ-
 विज्ञा उच्यन्ते—‘त्रयाणां’ सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानामेकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षाणामुत्कर्षतो भवति, विरतेः—

सर्वविरतेस्त्वेकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षणामुत्कर्षतः, पृथक्त्वमिति द्विप्रभृतेरानवभ्यः, एवमेते उत्कर्षत एकभविका आकर्षा भवन्ति ज्ञातव्याः, जघन्यतस्तु चतुर्णामप्येक एवैकस्मिन् भवे, उक्तं च चूर्णौ—“सुयसामाह्वयं एगभवे जहन्नेणं एक्कसिं आगरिसेइ, उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं वारा, एवं संमत्तस्सडवि देसविरतीए य, सबविरतिं पुण जहन्नेण एक्कसिं उक्कोसेणं सयपुहुत्तं वारा” इति । सम्प्रति (तान्) नानाभवगतान् प्रतिपादयति—

तिण्ह सहस्समसंखा सहसपुहुत्तं च होइ विरईए । नाणभवे आगरिसा एवइआ हुंति नायवा ॥ ८५८ ॥
त्रयाणां—सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामाधिकानां नानाभवेष्वाकर्षणामुत्कर्षतो भवन्यसङ्ख्येयानि सहस्राणि, यत्स्र-
याणामप्येकस्मिन् भवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षणामुक्तं, भवाश्च क्षेत्रपल्योपमासङ्ख्येयभागगतनभःप्रदेशतुल्याः, ‘संमत्तदेस-
विरथा पलियस्सासंखभागमेत्ताओ’ इति वचनात्, ततः सहस्रपृथक्त्वं तैर्गुणितं असङ्ख्येयानि सहस्राणि भवन्ति, सहस्र-
पृथक्त्वं नानाभवेष्वाकर्षणामुत्कर्षतो भवति विरतेः—सर्वविरतेः, तस्या हि खल्वेकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षणामुक्तं, भवा-
श्चाष्टौ, ततः शतपृथक्त्वमष्टभिर्गुणितं सहस्रपृथक्त्वं भवति, एतावन्तो नानाभवेष्वाकर्षा भवन्ति ज्ञातव्याः, अन्ये पठन्ति—
‘दोण्ह सहस्समसंखा’ इति, तत्रापि श्रुतसामाधिकं सम्यक्त्वसामाधिकनान्तरीयकत्वादनुक्तमपि प्रतिपत्तव्यं, सामान्यश्रुत-
स्य त्वक्षरात्मकस्य नानाभवेष्वाकर्षा अनन्तगुणाः ॥ गतमाकर्षद्वारं, सम्प्रति स्पर्शद्वारमाह—

सम्भत्तचरणसहिआ सबं लोगं फुसे निरवसेसं । सत्त य चउदसभागे पंच य सुअदेसविरईए ॥ ८५९ ॥
‘सम्यक्त्वचरणसहिताः’ सम्यक्त्वचरणयुक्ताः प्राणिन उत्कर्षतः सर्वं लोकं स्पृशन्ति, किं तर्हि व्याप्तिमात्रेण ?, नेत्याह—

निरवशेषं-प्रतिप्रदेशव्याख्या, समस्तमध्यसङ्ख्यातप्रदेशात्मकं, एते च केवलिसमुद्घातावस्थायां केवलिनः प्रत्येतव्याः, जघन्यतस्त्वसङ्ख्येयभागं स्पृशन्तीति स्वयमेव द्रष्टव्यम्, एकजीवस्य लोकासङ्ख्येयभागेऽवस्थानात्, तथा 'सत्त य चोद्देशे' त्यादि श्रुतसामाधिक्यसहिताः सप्त चतुर्दशभागान् स्पृशन्ति, देशविरत्या सहिताः पञ्च चतुर्दशभागान्, इयमत्र भावना-इह लोकश्चतुर्दशभागः क्रियते, तद्यथा-सप्त भागा अधः सप्त भागा उपरि, तत्र रत्नप्रभाया उपरितलादारभ्य यावत् तस्या अधोऽवकाशान्तरमेतावत्प्रमाणः प्रथमो भागः, ततः शर्कराप्रभाया उपरितलादारभ्य यावदधस्तस्या अवकाशान्तरमेतावान् द्वितीयो भागः, एवं शेषास्वपि पृथिवीषु भावनीयम्, एषोऽधः सप्तभागानां विधिः, उपरितनसप्तभागानामयं विधिः-रत्नप्रभाया उपरितलादारभ्य यावत् सौधर्मकल्पस्योपरितलात् परतो यावन्महेन्द्रकल्प एव द्वितीयः, माहेन्द्रकल्पविमानानामुपरि यावत् ब्रह्मलोकान्तकपर्यन्तस्तावान् तृतीयः, ततः परो महाशुक्लसहस्रारपर्यन्तश्चतुर्थः, ततः परं यावदच्युतकल्पः एव पञ्चमः, ततः परो त्रैवेयकपर्यन्तः षष्ठः, ततो लोकान्तः सप्तमः, उक्तं च चूर्णो-“लोगो चउद्दसभागे कीरइ, हेड्डा उवरिंणि सत्त सत्त चेव, कहं?, रयणप्पभातो आरब्भ जाव से उवासंतरं एयं सव्वं पढमो भागो, एवं सेसासुवि पुढवीसु, एते अहे सत्त भागा, उवरिं इमो भागविही-रयणप्पभाए उवरिमत्तातो आरब्भ जाव सोहम्मो कप्पो एस पढमो भागो, सोहम्मगाणं विमाणाणं उवरिं आरब्भ जाव सणकुमारमाहिंदा एस विइतो, एवं तत्तिओ जाव वंभलोगलंतगा, चउत्थो जाव महासुक्कसहस्सारा, पंचमो आणयाई चउरो कप्पा, छट्ठा गेवेज्जा, सेसा जाव लोगंतो सत्तमो”ति, तत्र सम्यकत्वचरणसहितः प्रकृष्टतपस्वी श्रुतज्ञानोपेतो यदाऽनुत्तरसुरेष्विवलिकागत्या समुत्पद्यते तदा लोकस्य

सप्त चतुर्दशभागान् स्पृशति, 'सत्त ये' त्यत्र चशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वाद्धः पञ्च चतुर्दशभागान् श्रुतज्ञानी स्पृशतीति प्रतिपत्तव्यं, तथाहि-सम्यग्दृष्टिः श्रुतज्ञानी पूर्वं नरकेषु वद्धायुष्कः पष्ठपृथिव्यां तमःप्रभायामिलिकागत्या समुत्पद्यमानः पञ्च चतुर्दशभागान् लोकस्य स्पृशतीति, देशविरतस्त्वच्युतदेवलोके समुत्पद्यमानः पञ्च लोकस्य चतुर्दशभागान् स्पृशतीति प्रतिपत्तव्यम्, अधस्तु देशविरतो 'घण्टलाला' न्यायेनापि परिणामपरित्यजन्नोत्पद्यते. ततोऽधोभागेषु न चिन्तितः, आह च चूर्णिकृत्—“देसविरतो हेड्डा न उववज्जइ तेण पंच, उव्वरिं अच्चुयं जावत्ति भणिय” मिति ॥ तदेवं क्षेत्रमधिकृत्य स्पर्शना प्रोक्ता, अथ भागस्पर्शना वक्तव्या, किं सामायिकं श्रुतादि कियद्भिर्जीवैः स्पष्टं, प्राप्तपूर्वमिति भावः, इत्येतदुपदर्शयन्नाह—

सव्वजीवेहिं सुअं सम्मचरित्ताइं सव्वसिद्धेहिं । भागेहिं असंखिजेहिं फासिया देसविर्इओ ॥ ८६० ॥

सर्वजीवैः सांख्यवहारिकराश्यन्तर्गतैः श्रुतं-सामान्येनाक्षरात्मकं श्रुतं स्पष्टं, द्वीन्द्रियादिभावस्य तैः सर्वैरप्यनन्तशः स्पृष्टत्वात्, तत्र च सामान्यश्रुतसम्भावात्, सम्यक्त्वचारित्रे सर्वसिद्धैः स्पष्टे, तदनुभवमन्तरेण सिद्धत्वायोगात्, भागैर-सङ्ख्येयैः स्पृष्टा देशविरतिः, इयमत्र भावना-सर्वसिद्धानामसङ्ख्येया भागा बुद्ध्या क्रियन्ते. तत्रैकमसङ्ख्येयं भागं मुक्त्वा शेषैः सर्वैरप्यसङ्ख्येयैर्भागैर्देशविरतिः स्पृष्टा, एकेन त्वसङ्ख्येयेन भागेन न स्पृष्टा, यथा मरुदेव्या भगवत्या, उक्तं च चूर्णौ-असंखेजेहिं भागेहिं देसविरतिं काउं पच्छा चारित्तं पडिवजित्ता सिद्धी पत्ता, जे पुण सुद्धाइं चेव सम्मत्तचरित्ताइं फासेऊण मोक्खं गया ते देसविरतिसिद्धानमसंखेज्जइभागो” इति ॥ गतं स्पर्शनाद्वारम्, इदानीं निरुक्तिद्वारम्,

तत्र चतुर्विधस्यापि सामायिकस्य क्रियाकारकभेदपर्यायैः शब्दार्थकथनरूपं निर्वचनं निरुक्तिः, तत्र सम्यक्त्वसामायिक-
निरुक्तिमभिधित्तुराह—

सम्मद्विद्धी अमोहो सोही सवभावदंसणं बोही । अविवज्जओ सुदिट्ठित्ति एवमाई निरुताई ॥ ८६१ ॥

सम्यगिति प्रशंसायां, सम्यक्-प्रशस्ता मोक्षविरोधित्वात् दृष्टिः-दर्शनम्, अर्थानां जीवादीनामिति गम्यते, सम्यग्-
दृष्टिः १ तथा मोहनं मोहो-वितथग्रहः न मोहोऽमोहः अवितथग्रहः २ शोधनं शुद्धिः मिथ्यात्वमलापगमात्, तत्त्वार्थ-
श्रद्धानरूपं सम्यग्दर्शनं ३ तथा सत्-जिनाभिहितं प्रवचनं तस्य भावो-यथावस्थितं स्वरूपं सद्भावस्तस्य दर्शनम्-उपल-
म्भः सद्भावदर्शनं ४ बोधनं बोधिः-परमार्थावगमः ५ अतथा अतस्मिन् तदध्यवसायो विपर्ययः, न विपर्ययः अविपर्ययः,
तत्त्वाध्यवसाय इति भावः ६ तथा सुशब्दः प्रशंसायां, शोभना दृष्टिः सुदृष्टिः, एवमादीनि सम्यग्दर्शनस्य निरुक्तानि-क्रिया-
कारकभेदैः पर्यायाः ॥ सम्प्रति श्रुतसामायिकनिरुक्तिप्रदर्शनार्थमाह—

अक्खर सन्नी सम्मं साइयं खलु सपज्जवसिअं च । गमियं अंगपविट्ठं सत्तवि एए सपडिवक्खा ॥ ८६२ ॥

इयं च पीठिकायामेव व्याख्यातेति भूयो न व्याख्यायते ॥ देशविरतिसामायिकनिरुक्तिप्रतिपादनायाह—

विरयाविरई संबुडमसंबुडे बालपंडिए चेव । देसिक्कदेसविरई अणुधम्मोऽगारधम्मो अ ॥ ८६३ ॥

चिरमणं विरतं, भावे क्तप्रत्ययः, न विरतिः अविरतिः, विरतेन युक्ता अविरतिर्विरताविरतिः, तथा संवृताः-स्थगिताः,
परित्यक्ता इत्यर्थः, असंवृता-अपरित्यक्ताः, संवृताश्च असंवृताश्च संवृतासंवृताः सावद्ययोगा यस्मिन् सामायिके तत् संबु-

तासंवृतम्, अत्रोत्तरपदलोपो यथा भीमसेनो भीम इत्यत्र, तथा बालव्यवहारयोगात् बालं पण्डितव्यवहारयोगात् पण्डितं, बालं च तत् पण्डितं च बालपण्डितं, तथा देशः-स्थूलप्राणातिपातादिः एकदेशो वृक्षच्छेदनादिस्तयोर्विरतिः-विरमणं यस्यां निवृत्तौ सा देशैकदेशविरतिः, तथा गरीयान् साधुधर्मः, सकलपापनिवृत्त्यात्मकत्वात्, तदपेक्षयाऽणुः-अल्पो धर्मो देश-विरतिलक्षणः अणुधर्मः, तथा न गच्छन्तीत्यागा-वृक्षास्तैः कृतमा समन्तात् राजते इत्यागारं-गृहं तत्र स्थितानां धर्मोऽ-गारधर्मः, मयूरव्यंसकादित्वात् मध्यमपदलोपी समासः ॥ सम्प्रति सर्वविरतिसामायिकनिरुक्तिप्रदर्शनार्थमाह—

सामाह्वयं समग्रं सम्मावाओ समास संखेवो । अणवज्जं च परिज्ञा पञ्चदश्याणे अ ते अट्ट ॥ ८६४ ॥

समो-रागद्वेषयोरपान्तरालवर्त्ती मध्यस्थः, इण् गतौ, अयनं अयो, गमनमित्यर्थः, समस्य अयः समायः-समीभूतस्य सतो मोक्षाध्वनि प्रवृत्तिः, समाय एव सामायिकं, विनयादेराकृतिगणत्वात् 'विनयादिभ्य' इति स्वार्थिक इकण् प्रत्ययः, एकान्तोपशान्तगमनमिति भावः १, 'समायिक'मिति सम्यक्शब्दार्थे समित्युपसर्गः, सम्यक् अयः समयः-सम्यग्दयापूर्वकं जीवेण प्रवर्त्तनं, समयोऽस्यास्तीति 'अतोऽनेकस्वरा'दिति मत्त्वर्थीय इकप्रत्ययः २, तथा सम्यग्-रागद्वेषपरिहारेण वदनं वादः सम्यग्वादः, रागादिपरित्यागेन यथावद्वदनमित्यर्थः ३, तथा 'असू क्षेपणे' असनं आसः, क्षेप इत्यर्थः, समशब्दः प्रशंसार्थः, शोभनमसनं समासः, संसाराद्बहिर्जीनम् ४, तथा संक्षेपणं संक्षेपः-स्तोत्राधारं महार्थं च सामायिकं, तत्र स्तो-

त्यस्य, न च नापि रक्तेषु-अनुरक्तेषु रज्यते-प्रीतिं करोति, नापि द्विष्टेषु दोषमापद्यते, वर्त्तमानकालनिर्देशस्तत्कालालापेक्षया,
युक्तं भवति, यतो मुनय एवंप्रिया एव भवन्ति ॥ तथा चाह—

यंदितामाणा न समुग्रासंति, क्षीलितामाणा न समुज्जलंति ।

दंतेण नितेण चरंति धीरा, मुणी ममुग्राहअरागदोसा ॥ ८६६ ॥

गन्तमाना मुनयो न समुत्कर्षन्ति-न समुत्कर्षं यान्ति, नापि क्षील्यमानाः-निन्द्यमानाः समुज्ज्वलन्ति-कोपाग्निं प्रकट-
यन्ति, किन्तु दान्तेन-उपग्रान्तेन चितेन धीरा मुनयः समुद्घातितरागद्वेषाश्चरन्ति ॥

तो समणो जट मुमणो भावेण य जट न दोह पाचमणो । सयणे य जणे अ समो समो अ माणाचमाणेसु ॥ ८६७ ॥

उह ममण उति न केवलं श्रमण उच्यते, किन्तु प्राकृतशैल्या समनाः, अपिच समनाः 'तो'ति ततः-तदा भण्यते-
यदि शोभनं-धर्मभ्यानादिप्रवृत्तं मनो यस्यामो मुमना भवति, तथा भावेन-आत्मपरिणामलक्षणेन न भवति पापमनाः,
निदानप्रवृत्तापमना न भवतीति भावना, तथा मज्जने च-आत्रादिके जने वा-अन्यस्मिन् समः-बुल्यः, समश्च माना-
पमानयोः ॥ तदा हि यथावस्थितमनोयुक्ततया समना इति वक्तुं शक्यते ॥

नदिय अ सं होउ वेसो पिओ अ मधेसु चैव जीवेसु । एण्ण दोह समणो एसो अन्नोऽवि पज्जाओ ॥ ८६८ ॥

नास्ति 'से' तस्य माधोर्येहि रुध्रनापि द्वेग्यः प्रियश्च, सद्गुणपरितापनोपद्रवणादिक्रियातो निवृत्ततया, सर्वेष्वेव जीवेषु-

सर्वेषामपि जीवानां, तत एतेन कारणेन भवति समनाः पद्मः, प्राकृतं जन्मा समण इत्यस्यास्यः पद्मिगः, अग्निः सम्भागने,
 एवमन्येऽपि तत्तदर्थं प्रवृत्तात् पद्मिग्याः सम्भागीयाः ॥

सम्प्रति मेतार्थकथनकम्—साफेते नगरे नन्दनडमजो रागा, तस्मिन् नृपे पत्नीजो—सुन्दरणा य निगन्दं गणा य, तस्य सुन्दर-
 णाम् नृपे पुत्ता—सागरन्दो मुनिन्दो य, निगन्दं गणापुनि नो पुत्ता—गुणन्दो नाळन्दो य, सागरन्दो जुनराया, मुनिन्दं म-
 वज्जोणी विद्या कुमारभोरीप ॥ इतो य—नन्दनडिमतो मया माहमागे पत्तिमं छित्तो भागपरे, सागरं करेव, जान दीपगो
 जलछत्ति, तरंग सेजाद्याली चित्तो—सुम्नं सामी अभकारे अच्छिहति, ताप नीप तामे निज्जायने दीपगे तेतं छुदं, गो ता-
 जलितो जान अऊरतो, ताहे पुणोऽपि तेतं छुदं, ततो ताज जलितो जान तत्रगो पहरो, पुणोऽपि तेतं छुदं, ततो सुकुमा-
 रगरीरो चिहयंतीप रयणीप नेयणाभिभतो नाळगतो, पच्छा सागरन्दो मया जातो, प्रवृत्ता या साउमरानं अपाव-
 गेणह रज्जं, पुत्ताण ते भगवत्ति, अहं पवमासि, या नेच्छइ, पण रज्जं प्रागरत्ति, ततो गो अइजाणनिजागेयु मयं
 राथळळीप दिणंतं पारिकण चित्तो—मप पुत्ताण रज्जं दिजंतं न मन्दिअं, तेऽपि एवं गोभंता, वर्याणं मारेमि, छिद्दिणि
 ममह, सो य मया इह्माकुतो, तेण सुम्नरा भंदिगतो दिवो पत्तो नेन पुवणिअं पदो जाणि, अह निगनेमि, मूण मीह-
 नेमगतो मोयगो नेकीप हस्थे निगजितो, निगन्दं गणाप दिदो, भणव नेन्नामि मंति, तीप प्रपितो, पुत्ताणाम् निगम-
 निगया हस्था कथा, तेहि गो विगेण समित्तो, पच्छा या भणव—पहो सुम्नी मोभगेत्ति, पदिअनिगो नेकीप, ताप
 मंरूण गणो भसणिपतो, तेऽपि नो कुमाग रागमागे अऊरत्ति, तेण नितियं—किह अहं पपुहि इह्माअपुहि माइमं ? , तेण

दुहा काऊण तेसिं दोण्हवि सो दिन्नो, ते खाइउमारुद्धा, जाव विसवेगा आगंतुं पवत्ता, राइणा संभंतेण वेज्जा सदाविता,
 मुयणं पाइया, सज्जा जाया, दासी सदाविया, पुच्छिया भणइ-न केणवि दिट्ठो, नवरमेयाणं मायाए परामुट्ठो, सा सदाविया,
 नाया जहा एसा कारित्ति, ताहे अंवाडिया, भणिया य-जहा पावे ! तथा नेच्छसि रज्जं दिज्जंतं, इयाणिमहं अकयपरलोगसं-
 ब्रलो संसारे छूढो होंतोत्ति, ततो तेसिं रज्जं दाऊण पवइतो ॥ अणया संघाडतो साहूण उज्जेणीतो आगतो, सो पुच्छितो-
 तत्थ निरुवसगं ?, ते भणंति-निरुवसगं, नवरं रायपुत्तो पुरोहियपुत्तो य बाहेति पासंडत्थे साहुणो य, ततो सागरचंदमुणी
 अमरिसेणं तत्थ गतो, साहूहिं विस्सामितो, ते य साहू संभोइया, तेहिं भिक्खावेलाए भणितो-आणिज्जउ, सो भणइ-अहं
 अत्तलाभितो, नवरं ठवणकुलाणि साहूह, तेहिं से चेहत्तो दिन्नो, सो तं पुरोहियघरं दंसित्ता आगतो, इमोऽवि तत्थेव
 पघिट्ठो, वड्डुणं सदेणं धम्मलाभेइ, अंतैरियातो निग्गयातो हाहाकारं करेतीतो, सो वड्डुवड्डुसदेणं भणइ-किं एयं
 साविए ! इति ?, ते निग्गया वाहिं, वारं वंधंति, पच्छा भणंति-नच्चसु, सो पडिगहं ठवित्ता पणच्चित्तो, ते न याणंति बाएउं,
 भणंति-जुझामो, दोऽवि एक्सराए आगया, मम्मेषु आहया, जहा जंताणि तहा खलखलाविया, ततो निसइं हणिऊण
 चाराणि उग्घाडित्ता गतो, उज्जाणे अच्छइ, राइणो कहियं, तेण मग्गावित्तो, साहू भणंति-पाहुणतो आगतो, न याणामो,
 गवेसंतेहिं उज्जाणे दिट्ठो, राया आगतो, तेण खामित्तो, नेच्छइ मोत्तुं, जइ पवयंति तो मुयामि, ताहे पुच्छिया, पडिस्सुयं,
 ततो एगत्थ गहाय चालिया, जहा सट्ठाणे ठिया संधिणो, लोयं काऊण पवाविया, रायपुत्तो सम्मं करेइ-मम पित्तिउत्ति,
 पुरोहियसुतो दुगुंछइ, अम्हे एएण कवडेण पवाविया, दोवि मरिऊण देवलोणं गया, संगारं करेति, संगारो नाम सङ्कतः,

जो पढमं चवइ तेण सो संवोहियबो, पुरोहियसुतो चडऊण तीए दुगुंछाए रायगिहे मेईए पोड़े आगतो, तीसे सेट्टिणी त्रयं-
सिया, सा एसा मंसं विक्किणइ, तीए भणइ-मा अणत्थ हिडाहि, अहं सवं किणामि, एवं दिवसे दिवसे आणेइ, एवं
तासिं पीई घणा जाया, ताहे तीसे सेट्टिणीए घरस्स समोसिया ठिया, समोसिया नाम पातिवेसनी, सा य सेट्टिणी निंदू,
ततो मेदीए रहस्सियं चव पुत्तो दिन्नो, सेट्टिणीए धूया मया जाया, सा मेईए गहिया, पच्छा सा सेट्टिणी तं दारगं मेईए
पाएसु पाडेइ-तुज्झ पभावेण जीवउत्ति, तेण से नामं कयं मेयज्जोत्ति, संवट्ठितो, कलातो गहियातो, संवोहिजंतो देवेण न य
संबुज्झइ, ताहे अट्टण्हं इवभकन्नगणं एगदिवसेणं पाणिं गाहितो, सिवियाए नगरं हिंडइ, देवोऽपि मेयं अणुपविट्ठो रोचिउ-
मारज्जो, जइ मम धूया जीवन्ती तीसेवि अज्जविवाहो कतो हंतो, भत्तं च मेयाण कयं होन्तं, ताहे ताए मेईए जहावत्तं
सिड्ढं, ततो रुट्ठो देवाणुभावेणं गंतुं सिवियातो पाडितो, भणितो-तमं असरिसीतो परिणेसि, खणुए छूढो, ताहे देवो भणति-
किह इयाणिं?, सो भणति-महंतो अवन्नो जातो, तो एत्तो मोएहि, तो कंचि कालं अच्छामि, (कत्तिय?, चारस वरिसाणि,
तो भणइ-किं करेसि?, भणति-रण्णो धूयं देवावेहि, तओ) सवातो किरियातो ओहाडियातो भविस्सति, ताहे से छगलतो
दिन्नो, सो रयणाणि वोसिरइ, तेण रयणाणं थालं भरियं, तेण पिया भणितो-रण्णो धूयं वरेह, रयणाणं थालं भरित्ता
गतो, किं मगसि?, धूयं, निच्छूढो, एवं दिवसे दिवसे थालं रयणाणं भरिऊण गच्छइ, राया गेणइ, अभओ भणइ-कत्तो
रयणाणि?, सो भणइ-छगलतो हदइ, अभओ भणइ-अम्हं दिज्जउ, आणीतो, मडगंथाणि वोसिरइ, अभतो चिंतइ-देवा-
णुभावो एसो, किंतु परिविखज्जउ, ततो भणितो-राया दुक्खं वेभारपधयं सामिं वंदतो जाइ, रहमगं करेह, सो कतो,

अजायि दीमइ, भणितो-पागारं सोचणं करेह, कतो, पुणोऽवि भणितो, जइ समुद्धमाणेसि, तत्थ ण्हातो सुद्धो होहिसि तो
 ने दासामो, आणीतो, वेलाए ण्हाविओ, दिण्णा धूया, कतो विवाहो य सिवियाए हिंडंतेण, तातोऽवि से अण्णातो आ-
 पीयातो, एवं भोगे भुंजइ, वारस वरिसाणि, पच्छा वोहितो, महिलाहिवि वारस वरिसाणि मग्गियाणि, दिन्नाणि, चउवी-
 नाए वामेहिं म्वाणिवि पवइयाणि, नचपुट्ठी जातो, एकल्लविहारपडिमं पडिवन्नो, तत्थेव रायगिहे हिंडइ, सुवण्णकार-
 गिहमडगतो, मो य सेणियस्स सोचणियाणं जवाणं अडुसयं करेइ, चेइयच्चणियाए, ते परिवाडीए कारेइ, तिसंझं, तस्स
 गितं मात्र अतिगतो, तस्स एगाए वायाए भिक्खा निनीणिया, ततो सो मज्झे गतो, ते य जवा कोंचगेण गिलिया, सो य
 आगतो, न पेच्छइ, रण्णो य चेइयच्चणियाए वेला दुक्कइ, अज्ज अट्ट खंडाणि कीरामित्ति, साहुं संकति, पुच्छइ, तुण्हक्को
 अरच्छइ, ताहे मीसावेढेण बंधइ, भणितो य-साह केण गहिता?, ताहे तहा आवेढितो 'जहा भूमीए अच्छीणि पडियाणि,
 कुंचगो दारुं फोडेन्तेण सिलिकाए आहतो गलए, तेण ते जवा वंता, लोगो भणइ-पाव ! एते ते जवा, सोवि भयवं तं
 वेयणं अहियासंतो कालगतो सिद्धो य, लोगो आगतो, दिट्ठो मेयज्जो, रण्णो कहियं, वज्झाणि आणत्ताणि, घरं चइत्ता
 पाडयाणि भणंति-सावग ! धम्मेण वड्ढाहि, मुक्काणि, भणइ-जइ उप्पवयह तो ते कवल्लीए कहेमि, एवं समइयं अप्पगे परे
 य कायं ॥ तथा च कथानकार्थं देशप्रतिपादनार्थमाह—
 लो कुंचगावराहे पाणिदया कुंचगं तु नाइद्वे । जीवियमणुपेहतं मेअजरिसिं नमंसामि ॥ ८६९ ॥
 यः कौश्वकस्यापराधे सति प्राणिदयया हेतुभूतया सूत्रे विभक्तिलोप आर्षत्वात्, कौश्वकं नाचष्टे एव, तुशब्द एव-

कारार्थो भिन्नक्रमश्च, अपितु स्वप्राणत्यागं व्यवसिता, तमनुकम्पया जीवितमात्मनोऽनपेक्षमाणं मेतार्थं नमस्यामि ॥
निष्फेडिआणि दुन्निवि सीसावेढेण जस्स अच्छीणि । न य संजमाओं चलिओ मेअज्जो मंदरगिरि व ॥ ८७० ॥

निःस्फेटिते-निष्कासिते भूमौ पातिते इति, अत्र द्वे अपि शीर्षवेढेन-शिरोबन्धनेन यस्याक्षिणी, स एवमपि कदर्थ्यमानो-
ऽनुकम्पया न च-नैव चशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, संयमाच्छलितो मेतार्थो मंदरगिरिवत् स्वस्थानाद् वातादिभिरतस्तं मेतार्थं
नमस्यामीति सम्बन्धः । झारम् । इदानीं सम्यग्वादे कथानकम्-तुरुमिणीए णगरीए जियसत्तू राया, तत्थ भद्दा नाम
धिजाइणी, पुत्तो से दत्तो, मामगो से दत्तस्स अज्जकालगो, सो य पवइतो, सो य दत्तो जूयपसंगी मज्जपसंगी ओलगि-
उमारज्जो, पहाणदंडो जातो, कुलपुत्तए भिंदित्ता राया धाडितो, सो राया जातो, जण्णा अणेण सुब्ह जट्ठा, अण्णया तं मामगं
पेच्छइ, तुट्ठो भणइ-धम्मं सुणेमि, ततो पुच्छइ-जण्णाणं किं फलं ?, सो भणइ-किं धम्मं पुच्छसि ?, धम्मं कहेइ, पुणोऽवि
पुच्छइ, नरगाणं पंथं पुच्छसि ?, अधम्मफलं कहेइ, पुणोऽवि पुच्छइ, असुभाणं कम्माणं उदये पुच्छसि ?, तं पि परि-
कहेइ, पुणोऽवि पुच्छइ, ताहे भणइ-नरया फलं जण्णाणं, रुट्ठो भणइ-को पच्चतो ?, आयरितो भणइ-जहा तुमं सत्तमे
दिवसे सुणगकुंभीए पच्चिहिसि, एत्थऽवि को पच्चतो ?, जहा तुमं सत्तमे दिवसे सन्ना मुहे गमिस्सइ, रुट्ठो भणइ-तुज्झ को
मच्चू ?, भणइ-अहं सुइरं कालं पवज्जं कावं देवलो गच्छिस्सामि, रुट्ठो भणइ-रुंभह, ते दंडा निघिण्णा, तेहिं सो चेव
राया आवाहितो-एहि जेण एयं बंधित्ता अप्पेमो, सो य पच्छन्नो अच्छइ, तस्स दिवसा विस्सरिया, सत्तमे दिवसे राय-
पहं सोहावेइ, मणुस्सेहिं रक्खावेइ, एगो य देवकुलिगो पुप्फकरंडगहत्थगतो पच्चूसे पविसति, सण्णा वोसिरित्ता पुप्फेहिं

ओहाडेड, राधावि सत्तमे दिवसे आसचडगरेण नीइ, जामि तं समणगं मारेमि, जाव अण्णेणं आसकिसोरेणं सह पुप्फेहि उक्खिवविया खुरेण सन्ना, पादो भूमीए आहतो, ताहे तेण सन्ना मुहमतिगया, तेण णायं-जहा मारिज्जामि, ततो दंडाणं अणापुच्छाए निधत्तिउमारद्धो, ते दंडा जाणंति-नूणं रहस्सं भिन्नं, जाव धरं पविसइ ताव गेणहामो, गहितो, इयरो राया आणीतो, तेण कुंभीए सुणए तं च छुभित्ता दारं दिन्नं, हेट्ठा अग्गी पज्जालितो, ते सुणया ताविज्जंता खंडखंडेहि छिंदंति, एवं सम्मावातो कायवो जहा कालगज्जेणं ॥ तथा चामुमेवार्यमभिधित्सुराह—

दत्तेण पुच्छिओ जो जन्नफलं कालओ तुरमणीए । समयाइ आहिएणं सम्मं बुइअं भयंतेणं ॥ ८७१ ॥

दत्तेन धिगजातिनृपतिना यः कालको मुनिः पृष्टो यज्ञफलं तुरमिण्यां नगर्या, तेन भदंतेन-परमकल्याणयोगिना सम-तया आहितेन-मध्यस्थतया गृहीतेन इहलोकभयमनपेक्ष्य सम्यक् उक्तं, मा भूद्वचनादधिकरणप्रवृत्तिः ॥ द्वारम् ॥ समा-सद्वारमिदानीं, तत्र कथानंक्रम—

एगो धिज्जाइतो पंडियमाणी, सासणं खिसइ, सो वाए पइन्नाए उग्गाहिऊण पराजिणित्ता पद्दावितो, पच्छा देवयाए चोइयस्स उवागयं, दुगुंछं न मुंचति, सन्नायगा य से उवसंता, आगारी से नेहं न छड्डुइ, कम्मणं दिन्नं, कहं मे वसे होज्जा ?, मतो, देवलोगे उववन्नो, सावि तण्णिबेदेण पवइया, अणालोइय चेव कालं काऊण देवलोगे उववन्ना, ततो सो चइऊण रायगिहे नगरे धणसत्यवाहो, पंच से पुत्ता, तस्स चिलाइया चेडी, तीसे पुत्तो उववन्नो, नामं च से कयं चिलाइ-गोप्ति, इयरीवि तस्सेव धणस्स पंचण्हं पुत्ताणमुवरि दारिया जाया, सुसमा से नामं कयं, सो य चिलागो तीए वाल-

ग्गाहो दिन्नो, अणालीओ करेइ, ताहे निच्छूढो, सीहगुहं चोरपछिमतिगतो, तत्थ अगगपहारी निस्संसो य, चोरसेणावती
 मतो, सो सेणावती जातो, अन्नया चोरे भणइ-रायणिहे धणो नाम सत्थवाहो, तस्स धूया सुसमा नाम दारिया, तहिं
 वच्चाओ, धणं तुब्भं सुसमा मज्झं, ततो ओसोयणिं दाउं णां साहंता आगया, धणो सह पुत्तेहिं आधरिसिओ, तेऽवि तं
 धरं पविसित्ता चेडिं गहाय पहाविया, धणेण नगरगोत्तिया सदाविया मम धूयं नियत्तेह, दवं तुब्भं, चोरा भग्गा, लोगो
 धणं गहाय नियत्तो, इयरो सह पुत्तेहिं चिलायस्स मगतो लगो, चिलातोवि दारियं गहाय नस्सइ, जाहे सरीरेण न तरइ
 सुसमं वहिउं, इमेऽवि दुक्का, ताहे सुसमाए सीसं गहाय पत्थितो, इयरे धाडिता नियत्ता, छुहाए परिताविजंति, ताहे धणो
 पुत्ते भणइ-ममं मारेत्ता खाह, ताहे नगरं वच्चह, ते नेच्छंति, जेद्धो भणइ-ममं मारित्ता खाह. एवं जाव डहरतो, ताहे
 पिया से भणइ-मा अन्नमन्नं मारेमो, एएणं चिलाएणं ववरोवियं सुसमं खामो, एवं ते आहारिया पुत्तिमंसं, एवं सवसाहु-
 स्सवि आहारो पुत्तमंसोवमो कारणितो, उक्तं च-“व्रणलेपाक्षोपाङ्गवदसङ्गयोगभरमात्रयात्रार्थम् । पन्नग इवाभ्यवहरेदाहारं
 पुत्रपलवच्च ॥ १ ॥” (प्रश्नमर्तौ) तेण आहारेण नगरं गया, पुणरवि भोगाण आभागी जाया, एवं साहूवि
 नेवाणसुहस्स, सोऽवि चिलातो तेण सीसेणं हत्थगतेणं दिसामूढो जाव एगं साहुं आयावेंतं पेच्छइ, तं भणति-मम संखे-
 वेण धम्मं कहेहि, मा एवं ते सीसं पाडिस्सामि, साहुणा भणितो-उवसमो विवेगो संवरो य, एयाणि गहाय एगंतं गतो,
 तत्थ चिंतिउमारद्धो-उवसमो कायवो कोहार्इणं, अहं च कुद्धो, तहा विवेगो धणसयणस्स कायवो, ततो तं सीसं असिं
 च एडेइ, तहा संवरो इंदियसंवरो णोइंदियसंवरो य सो कायवो, एवं ज्ञायइ, जाव लोहियगंधेण तं कीडियातो खाइउमा-

रद्धातो, सो ताहिं जहा चालणी तहा कतो, पायसिराहिंतो जावं सीसकरोडी ताव गयातो, तहवि न झाणातो चलितो ॥
तथा चामुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह—

जो तिहिं पएहिं सम्मं समभिगओ संजमं समारूढो । उवसम-विवेग-संवर चिलाइपुत्तं नमंसांमि ॥ ८७२ ॥
यः त्रिभिः पादैः 'सम्मं'ति सम्यक्त्वं समभिगतः-प्राप्तः, तथा संयमं समारूढः, कानि त्रीणि पदानीत्यत आह-उपशमो-
विवेकः संवर इति, तत्रोपशमः-क्रोधादिनिग्रहः विवेकः-स्वजनसुवर्णादित्यागः, संवरः-इन्द्रियनोइन्द्रियगोपनं, तमित्थंभूत-
मुपशमविवेकसंवरलक्षणपदत्रयश्रवणतः संयमसमारूढं चिलातीपुत्रं नमस्यामि ॥

अहिसरिआ पाएहिं सोणिअगंधेण जस्स कीडीओ । खायंति उत्तमंगं तं दुक्करकारयं वंदे ॥ ८७३ ॥
अभिसृताः-प्रविष्टाः पादाभ्यां शोणितगन्धेन यस्य अविचलिताध्यवसायस्य कीटिका भक्षयंति उत्तमाङ्गं, शोणितगन्धेन
यस्य पादशिराभिः प्रविश्य कीटिका मध्यभागं भक्षयन्त्यस्तावद् गता यावदुत्तमाङ्गम्, उपरिष्टाच्चालनीव काणितमित्यर्थः,
तमित्थं दुक्करकारकं वन्दे, चिलातीपुत्रमिति वर्त्तते ॥

धीरो चिलाइपुत्तो मूङ्गलियाहिं चालिनिव कतो । सो तहवि खजमाणो पडिवन्नो उत्तमं अट्ठं ॥ ८७४ ॥
धीरः-सत्त्वसम्पन्नश्चिलातीपुत्रः 'मूङ्गलियाहिं' इति कीटिकाभिर्भक्ष्यमाणश्चालनीवत् कृतः यस्तथापि-तेनापि प्रकारेण
खाद्यमानः सन् प्रतिपन्न उत्तमार्थं, शुभपरिणामापरित्यागात् ॥

अद्धाइजेहिं राइदिण्हिं पत्तं चिलाइपुत्तेणं । देविंदामरभवणं अच्छरगणसंकुलं रम्मं ॥ ८७५ ॥

अर्भतृतीयै रात्रिर्दिवैः—अहोरात्रैः प्राघं चित्वातीपुत्रेण देवेन्द्रस्येव अमरभयनं देवेन्द्रामरभयनम् अप्सरोगणसङ्कुलं रम्यमिति ॥ द्वारम् ॥ सङ्क्षेपद्वारमधुना—

सयममादस्मा गंधा सद्यस्म पंच य दिवद्रमेगं च । ठविआ एगसिलोगे संलेवो एस नायवो ॥ ८७६ ॥

नतारि बालतवस्सी सयसाहस्से गंधे कां जियसत्तु रायाणमुचट्टिया—अम्ह सत्थाणि सुणेहि, तुमं पंचमो लोगपालो, तेण भणियं—केत्तियं ? ते भणंति—चत्तारि संहियातो सयसाहस्सीतो, सो भणइ—एच्चिरेणं कालेणं मम रज्जं सीयइ, ततो अज्जं अज्जं कयं, तह्वि राया न पडिच्छइ, एवं अज्जं अज्जमोसारिजंतं जाव एफेको सिलोगो ठितो, तंपि न सुणइ, ताहे तेहिं नजहिं नियमयपदरिसणसहियो एफो सिलोगो कतो, स चायम्—“जीर्णे भोजनमात्रेयः, कयिलः प्राणिनां दया । नृहस्पतिरविश्वासः, पाश्चात्तः स्त्रीषु मार्दवम् ॥ १ ॥” आत्रेय एवमाह—जीर्णे भोजनं सेवनीयमारोग्यार्थिना, एवं प्रत्येकं योजना कार्यी, एवं सामायिकमपि चतुर्दशपूर्वार्थसङ्गहात् सङ्क्षेपो वर्तते इति ॥ गतं सङ्क्षेपद्वारम्, इदानीमनवद्यद्वारं, तत्र कथानकम्—वसंतपुरे नगरे जियसत्तु राया, धारिणी देवी, तीसे पुत्तो रज्जं धम्मरुई, सो थ राया थेरो, अद्यया ताव सो पव-इउकामो धम्मरुईस्स रज्जं दावमिच्छइ, सो मायरं पुच्छइ—कीस तातो रज्जं परिच्चयइ ?, सा भणइ—रज्जं संसारवज्जणं, सो भणइ—ममयि न कज्जं, ततो सोडवि सह पियरेण तावसो जातो, तत्थ अमावासा होहिति गंडओ घोसेइ आसमेसु—कहं अमावसा होहि, इतो पुप्फफलाणं संगहं करेह, कहं न वट्टइ छिंदिअं, धम्मरुई चित्तेइ—सवकालं न छिंदेज्जा तो सुंदरं होज्जा, अण्णया साह अमावासाए तावसासमस्स अदूरेण वोळंति, ते धम्मरुई पेच्छिऊण भणति—भयवं ! किं तुज्जं अणा-

पुत्री नमि । ३. तो भर्तुं नार, ते भवन्ति—अहं जातकीं अणाहन्ती, सो संगंतो चिंतितामारब्धो, साहनि गया, जाई
अर्थात्—पुत्री नमि । ३. तो भर्तुं नार, ते भवन्ति—अहं जातकीं अणाहन्ती, सो संगंतो चिंतितामारब्धो, साहनि गया, जाई

[illegible]

परिज्ञाय जीवान् अजीनांश्च 'जाणणापरिणान'त्ति ज्ञपरिज्ञया सावद्ययोगकरणं पडिजाणइ सो इहापुतो, सावद्ययोग-
क्रियां परिजाणइत्ति प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिजानाति स इहापुनः ॥ गतं परिज्ञानद्वारम्, इदानीं प्रत्याख्यानद्वारम्, तत्र
अन्यनकम्-तैतलिपुरं नगरं, कणगरहो राया, पडमावती देवी, राया भोगलोहो जाए जाए पुत्ते विगंगेइ, तैतलिसुतो अमचो
कलादो, तेण मूसियारो सेट्टी तस्स धूया पोहिला आगासतले दिट्ठा, मग्गिया लज्जिया, अमचो पडमावती ज परोप्परं भणंति-
त्तं कहेयि तुमारं संरक्खामो, सो तव मम य भिक्खाभायणं भविस्सति, मम उदरे पुत्तो एयं रहस्सागयं सारवेमो, संपत्तीए
पोट्टिया देवी य समं चेव पसूया, पोहिलाए दारिया देवीए दिन्ना, देवीए कुमारो पोहिलाए, सो संवज्जइ, कलातो ज

गिण्हइ, अन्नया पोडिला तेतलिस्स अणिट्ठा जाया, नाममवि न गेण्हइ, अन्नया सा पवइयातो पुच्छइ-अत्थि किंचि जाणह ?
 जेण अहं पिया होज्जा, तातो भणंति-न वट्ठइ एयं कहेउं, धम्मो कहितो, संवेगमावण्णा पुच्छइ-पवयामि, भणइ-जइ
 संबोहेसि, ताए पडिस्सुयं, सामन्नं काउं देवलोगं गया, सो य राया मतो, ताहे पउरस्स दंसेइ कुमारं रहस्सं च भिंदेइ,
 ताहे सो रजे अहिसित्तो, माया कुमारं भणइ-तेयलिसुयस्स सुट्ठु वट्ठेज्जासि, तस्स पहावेण तं राया जातो, तस्स नामं कयं
 कणगज्झतो, ताहे सब्बहाणेसु अमच्चो ठावितो, देवो तं वोहेइ, न संबुज्झइ, ताहे रायाणं विपरिणामेइ, जतो ठइ ततो
 राया परम्मुहो ठइ, भीतो घरमागतो, सोऽवि परिणो नाढाइ, सुट्ठुयं भीतो, ताहे तालपुडं विसं खाइ, न मरइ, कंको
 असी खंधे वाहितो, न छिंदइ, उब्बंघइ, रज्जू छिन्ना, पच्छा पाहाणं गलए वंधित्ता अत्थाहं पाणियं पविसइ, तत्थवि
 थाहो जातो, ताहे तणकूडे अग्निं काउं पविट्ठो, तत्थवि न डज्झइ, ततो नगरीतो निष्फिट्ठा अडविं पविसइ, तत्थ जाव
 खणमेत्तं जाइ तो हत्थी वेगेण आगच्छइ, पुरतो महती पवायखट्ठा, उभतो वहलंधयारेण अचक्खूफासो, मज्झे य सरा
 पडंति, ताहे तत्थ टितो चित्तेइ-पोडिला जइ मं नित्थारेज्जत्ति, एवं वयासी-हा पोडिले ! आउसो पोडिले ! कत्तो वयामो ?,
 आलावगे भणइ, जहा तेतलिणाए, ताहे सा भणइ-भीयस्स भो ! खलु पवज्जा ताणं, आउरस्स भेसज्जकिच्चं, संतस्स
 वाहणकिच्चं, महाजले वहणकिच्चं, एवमादी आलावगा, तं दट्ठूण संबुद्धो, भणइ-रायाणं उवसामेहि, मा भणिहि-रुद्धो पव-
 इतो, ताए साहरियं, ताव समंततो मग्गिज्झइ, रण्णो कहियं, सह मायाए निगतो, खामेत्ता पवेसितो, निक्खमणं, सिंवियाए
 नीणितो, पवइतो य ॥ चूर्णिकारस्वेवं कथितवान्-“भीयस्स खलु भो ! पवज्जा ताणं आउरस्स भेसज्जकिच्चमिच्चाइ आ-

अथ सूत्रस्पर्शकनिर्युक्त्वयसरः, सा च प्राप्तावसराऽपि नोच्यते, यस्मादसति सूत्रे कस्यासाविति, ततः सूत्रानुगमे तां वक्ष्यामः, आह-यद्येवं किमिति तस्याः खल्विहोपन्यासः?, उच्यते-निर्युक्तिमात्रसामान्यात् । सम्प्रति सूत्रानुगमोऽवसरप्राप्तः, तत्र सूत्रमुच्चारणीयं, तच्च किंभूतमिति लक्षणगाथा—

अप्पगंगंथमहत्थं वत्तीसादोसविरहियं जं च । लक्खणजुत्तं सुत्तं अट्टहि य गुणेहिं उववेयं ॥ ८८० ॥
अल्पग्रन्थं च तत् महार्थं चेति विशेषणसमासः, अल्पग्रन्थमहार्थं यथा 'उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदि'त्यादि सूत्रम्, अधिकृतसामाधिक्यसूत्रं वा, यच्च द्वात्रिंशदोषविरहितं तत् सूत्रम्, के ते द्वात्रिंशदोषाः?, उच्यते—

अलिय १ मुवघायजणयं २ निरत्थ ३ मवत्थयं ४ छलं ५ दुहिलं ६ ।
निस्सार ७ महिय ८ मूणं ९ पुणरुत्तं १० वाहय ११ मजुत्तं १२ ॥ ८८१ ॥
कमभिन्न १३ वयणभिन्नं १४ विभत्तिभिन्नं १५ च लिंगभिन्नं १६ च ।
अणभिहिय १७ मपय १८ मेव य सभावहीणं १९ ववहियं च २० ॥ ८८२ ॥
काल २१ जति २२ च्छविदोसो २३ समयविरुद्धं २४ च वयणमेत्तं २५ च ।
अत्थावत्ती दोसो २६ य होइ असमासदोसो २७ य ॥ ८८३ ॥
उवमा २८ ख्वगदोसो २९ निद्वेस ३० पयत्थ ३१ संधिदोसो ३२ य ।
एए उ सुत्तदोसा वत्तीसं होति नायवा ॥ ८८४ ॥

न तानीति विधा-अभूतोद्भावनं भूतनिवृत्तश्च, तत्र अभूतोद्भावनं यथा प्रधानं जगतः कारणमित्यादि, भूतनिवृत्तश्च यथा
 नान्यात्मेत्यादि १ उपधातजनकं-मत्त्वोपधातजनकं, यथा वेदविहिता हिंसा धर्माय इत्यादि २ वर्णक्रमनिर्देशवत् निर-
 धरम्. आगंदेयादिवत् इत्यादिवद्वा ३, पौर्वापर्यायोगाद् असम्बद्धार्थमपार्थक्यं यथा दश दालिमानि पडपूपाः कुण्ड-
 नगानि पल्लपिण्डः त्वर कीटिके दिशमुदीचीं स्पर्शनकस्य पिता प्रतिशीन इत्यादि ४ अर्थविकल्पोपपत्त्या वचनविधातः
 नन्, नाहन्त्यादि. यथा नवकम्बलो देवदत्त इत्यादि ५, द्रोहस्वभावं द्रुहिलं, यथा-‘यस्य बुद्धिर्न लिप्येत, हत्वा सर्वमिदं
 नगत् । आकाशमिव पङ्कन, नाना पापेन युज्यते ॥ १ ॥’ ६ कलुषं वा द्रुहिलं, येन समता पुण्यपापयोरपद्यते, यथा-“एता-
 नानेन लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः । भद्रे ! वृक्षपदं पश्य, यद्वदन्ति बहुश्रुताः ॥ १ ॥” इति, निस्सारं-परिफल्गु, यथा
 मेढराचनं ७, अधिकं-वर्णादिभिरभ्यधिकं ८, तैरेव हीनमूनं ९, अथवा हेतूदाहरणाधिकमधिकं, यथा-अनित्यः शब्दः
 नूनतत्त्वग्रथनानन्तरीयकत्वाभ्यां घटपटवदित्यादि ८, ताभ्यामेव हीनमूनं, यथा अनित्यः शब्दो घटवत्, अनित्यः शब्दः
 नूनतत्त्वादिति ९, शब्दार्थयोः पुनर्वचनं पौनरुक्त्यमन्यत्रानुवादात्, अर्थादापन्नस्य स्वशब्देन पुनर्वचनं च, तत्र शब्दपुन-
 र्गतमिन्द्र इन्द्र इति, अर्थपुनरुक्तमिन्द्रः शक्र इति, अर्थादापन्नस्य स्वशब्देन पुनर्वचनं यथा-देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते
 नन्वान् पद्मिन्द्रियश्च, अर्थादापन्नं रात्रौ भुङ्क्ते इति, तत्र यो ब्रूयात्-दिवा न भुङ्क्ते रात्रौ भुङ्क्ते स पुनरुक्तमाह १०,
 व्याहृतं नाम यत्र पूर्वेण परं व्याह्रन्यते, यथा ‘कर्म चास्ति फलं चास्ति, कर्त्ता नास्ति च कर्मणा’ मित्यादि ११ अयुक्तम्-
 अनुपपत्तिक्षमं, यथा-‘तेषां कटतटश्चैर्गजानां मदचिन्दुभिः । प्रावर्त्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥१॥’ इत्यादि १२,

क्रमशिशं यत्र यथासङ्ख्यमनुदेशो न क्रियते यथा 'स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणामर्थाः स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दा' इति
 वक्तव्ये स्पर्शरूपशब्दगन्धरसा इति त्रयादित्यादि १३, वचनभिन्नं यत्र वचनव्यत्ययो, यथा वृक्षावेतौ पुष्पिता इत्यादि
 १४, विभक्ति[वि]भिन्नं च यत्र विभक्तिव्यत्ययः, यथैष वृक्ष इति वक्तव्ये एष वृक्षमित्याह १५, लिङ्गभिन्नं यत्र लिङ्ग-
 व्यत्ययः, यथा इयं स्त्रीति वक्तव्ये अयं स्त्रीत्याह १६, अनभिहितं-स्वसिद्धान्तेऽनुपदिष्टं, यथा सप्तमः पदार्थो दशमं द्रव्यं
 वा वैशेषिकस्य, प्रधानपुरुषाभ्यधिकं साङ्ख्यस्य, चतुःसत्यातिरिक्तं शाक्यस्येत्यादि १७ अपदं यत्र पद्ये विधातव्येऽन्य-
 च्छन्दोऽभिधानं, यथा आर्यापादे वैतालीयपादाभिधानं १८, स्वभावहीनं यद्वस्तुनः प्रत्यक्षादिप्रसिद्धं स्वभावमतिरिच्य-
 न्यथावचनं यथा शीतोऽग्निः मूर्तिमदाकाशमित्यादि १९, व्यग्रहितं नाम अन्तर्हितं, यत्र प्रकृतमुत्सृज्याप्रकृतं विसृज्यतोऽभि-
 धाय पुनः प्रकृतमधिक्रियते, यथा हेतुकथामधिकृत्य सुसिद्धंतपदलक्षणप्रपञ्चमर्थशास्त्रं चाभिधाय पुनर्हेतुवचनं २०, का-
 लदोषः अतीतादिकालव्यत्ययः, यथा रामो वनं प्राविशदिति वक्तव्ये प्रविशतीत्याह २१, यतिदोषः अस्थानविच्छेदः
 अकरणं वा २२, छविः अलंकारविशेषता तेन शून्यता छविर्दोषः २३, समयविरुद्धं-स्वसिद्धान्तविरुद्धं, यथा साङ्ख्यस्या-
 सत् कारणे कार्यं सदैशेषिकस्य इत्यादि २४ वचनमात्रमहेतुकं, यथा विवक्षिते भूप्रदेशे इदं लोकमध्यमिति २५ अर्थोपत्तिदोषो
 यत्रार्थादनिष्टापत्तिर्यथा ज्ञाहणो न हन्तव्य इत्यर्थादज्ञाहणघातापत्तिः २६ असमासदोषो नाम समासव्यत्ययो, यद्विवा

१ यद्यपि सर्वजातीनामपीति वृद्धा इति छन्दोऽनुशासनवचसा सर्वेषां छन्दसां संकरः स्यात्, परं स एकप्रकरणोक्तानां ज्ञेयः, इमे
 आर्यावैतालीये भिन्नप्रकरणगते इति दोषवन्ता ।

यत्र समासविधौ सत्यसमासवचनं, यथा राजपुरुषोऽयमित्यत्र तत्पुरुषे समासे कर्त्तव्ये विशेषणसमासकरणं बहुव्रीहिकरणं वा, यदिवा असमासकरणं राज्ञः पुरुषोऽयमिति २७ उपमादोषो हीनाधिकोपमाभिधानं, यथा मेरुः सर्वपोपमः, सर्वपो मेरुसमः, त्रिन्दुः समुद्रोपमः समुद्रो विन्दूपम इत्यादि २८, रूपकदोषो नाम स्वरूपावयवव्यत्ययो, यथा पर्वते पर्वतरूपावयवानामनभिधानं समुद्रावयवानां चाभिधानमित्यादि २९, निर्देशदोषो यत्र उद्दिश्यपदानामेकवाक्यभावो न क्रियते, यथा देवदत्तः स्थाल्यामोदनं पचतीति वक्तव्ये पचतिशब्दानभिधानं ३०, पदार्थदोषो यत्र वस्तुपर्यायवाचिनः पदार्थस्यार्थान्तरपरिकल्पनाश्रयणं यथा द्रव्यपर्यायवाचिनां सत्तादीनां द्रव्यादर्थान्तरपरिकल्पनमुलूकस्य ३१, सन्निधदोषो—विश्लिष्टसंहितत्वं सन्ध्यभावो वा ३२, एते द्वात्रिंशत् सूत्रदोषा भवन्ति ज्ञातव्याः, एभिर्वियुक्तं द्वात्रिंशद्दोषरहितं लक्षणयुक्तं सूत्रं तत् इति वाक्यशेषः, द्वात्रिंशद्दोषरहितं यच्चेति वचनाद्धि तच्छब्दनिर्देशो गम्यत एव, तथाऽष्टभिर्गुणैरुपेतं यत् तल्लक्षणयुक्तमिति वर्त्तते ॥ ते चाष्टौ गुणा इमे—

निर्दोसं सारवंतं च, हेउजुत्तमलंक्रियं । उवणीयं सोवयारं व, मियं महुरमेव य ॥ ८८५ ॥

निर्दोषं नाम प्रागुक्तसमस्तदोषरहितं, सारवत्—बहुपर्यायं, सामायिकशब्दवत्, अन्यव्यतिरेकलक्षणा हेतवस्तैर्युक्तं हेतुयुक्तं, अलङ्कृतम्—उपमादिभिरुपेतं, उपनीतम्—उपनयोपसंहृतं, सोपचारम्—अग्र्याभ्याभिधानं, मितं—नियतवर्णादिपरिमाणं, मधुरं—श्रवणमनोहरं ॥ अथवेदं सर्वज्ञभाषितसूत्रलक्षणं—

अप्पक्खरमसंदिद्धं सारवं चिस्सतोमुहं । अत्थो भमणवज्जं च, सुत्तं सबन्नुभासियं ॥ ८८६ ॥

अल्पाक्षरं नाम मितक्षरं, यथा सामायिकसूत्रं, असन्दिग्धं यत् सैन्धवशब्दवत् लवणपटघोटकाद्यनेकार्थसंशयकारि न भवति, सारवत्-बहुपर्यायं, प्रतिमुखमनेकार्थाभिधायकं वा, विश्वतोमुखं-अनेकमुखं, प्रतिसूत्रमनुयोगचतुष्टयाभिधानात्, अस्तोभकं चवावैहिकारादिपदच्छिद्रपूर्णस्तोभकशून्यं, स्तोभका निपाता इति पूर्ववैयाकरणेषु प्रसिद्धेः, अनवद्यम्-अग-ह्यमहिंसाप्रतिपादकं, न 'षट्' शतानि नियुज्यन्ते, पशूनां मध्यमेऽहनि। अश्वमेधस्य वचनात्, न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥' इत्यादिवचनमिव हिंसाभिधायकं, एवंभूतं सूत्रं सर्वज्ञभाषितमिति ॥ ततः सूत्रानुगमात् सपदच्छेदसूत्रोच्चारणरूपात् सूत्रेऽनुगते, किमुक्तं भवति ?, अनवद्यमिति निश्चिते सूत्रपदनिक्षेपलक्षणः सूत्रालापकन्यासः प्रवर्तते, तदनन्तरं सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः चरमानुयोगद्वारा विहिता नयाश्च भवन्ति, समकं चैतत्प्रतिसूत्रमनुगच्छति, तथा चाह भाष्यकृत—सुत्तं सुत्ताणुगमो सुत्तालावगक्तो य निक्खेवो। सुत्तप्फासियनिज्झुत्ति नया य ससगं तु ववत्ति ॥ १ ॥ (वि. २८०१)

सूत्रानुगमादीनां त्वयं विषयविभागः—सपदच्छेदं सूत्रमभिधाय भवति सूत्रानुगमोऽवसितप्रयोजनः, सूत्रालापकन्यासोऽपि नामादिनिक्षेपमात्रमेवाभिधाय, सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिस्तु पदार्थविग्रहविचारप्रत्यवस्थानाद्यभिधाय, तच्च प्रत्यवस्थानादि प्राथो नैगमादिनयमतविषयमतो वस्तुतस्तदन्तर्भाविन एव नया इति, न चैतत् स्वमनीषिकाविजृम्भितम्, यत आह भाष्यकारः—होइ कयत्थो वोत्तुं सपयच्छेयं सुयं सुयाणुगमो। सुत्तालावगनसो नामादिद्विआसविणिओगं ॥१॥ (वि. १००९) सुत्तप्फासियनिज्झुत्तिनियोगो सेसओ पयत्थादी। पायं सोच्चिय नेगमनयाइमयगोयरो होइ ॥२॥ (वि. १०१०) आह—यद्येवं क्रमस्ततः किमित्युत्क्रमेण निक्षेपद्वारे सूत्रालापकन्यासोऽभिहितः ?, उच्यते, निक्षेपसामान्यात्, एवं हि

प्रतिपक्षिण्ययं भवतीत्यलं प्रनन्दन ॥ तदेवं विनियजनानुग्रहाय नयानुगमादीनां प्रसङ्गतो विषयविभागः प्रदर्शितः, अधुना प्रकृतं प्रनुमः. तत्र प्रकृतमिदं-नूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयम्, तच्च पञ्चनमस्कारपूर्वकं, तस्याशेषश्रुतस्कन्धान्तगतत्वात्, ततोऽनानेय नूत्रादौ व्याख्येयः, सूत्रादित्वात्, सर्वनम्मतमामात्रिकसूत्रादिवचनवत्, सूत्रादिता चास्य निर्युक्तिकृता नूत्रादौ व्याख्यायमानत्वादवनेया, अन्ये तु व्याचक्षते-मङ्गलत्वादेवायं सूत्रादौ व्याख्यायते, तथाहि-त्रिविधं मङ्गलं-आदौ मयेऽयमाने च. तत्र आदिमङ्गलायं नन्दी व्याख्याता, मध्यमङ्गलायं तीर्थङ्करादिगुणाभिधायकः 'तित्ययरे भयवंते' इत्यादि-नायाननूतः. ननन्काररूपवचनात्तमङ्गलायं इति, एतच्चानुक्तं, आखत्यापरिसमाप्तत्वेनावसानत्वायोगात्, न चादिमङ्गलत्व-नयन्योपपन्नं, तस्य कृतत्वात्, करणे चानवस्थाप्रसङ्गात्, यदिवा कृतं परबुद्धिमान्द्यप्रदर्शनेन, न खल्वेव सतां न्यायः, ननो गुन्वचनात् यथावधारितं तत्त्वायमेव ब्रूमः, सूत्रादिनमस्कारः, अतस्तमेव प्राग्व्याख्याय सूत्रं व्याख्यास्यामः, स चोपन्यायप्रयुयोगद्वारानुसारतो व्याख्येय इति नमस्कारनिर्युक्तिप्रस्तावनीमिमामाह गाथां निर्युक्तिकारः—

उत्पत्ती १ निद्वेखेवो २ पर्यं ३ पयत्थो ४ परूवणा ५ वत्थू ६ ।

अन्वेव ७ पस्सिद्धि ८ कमो ९ पओअण १० फलं ११ नमुक्कारो ॥ ८८७ ॥

इतदनमुन्यादः प्रसूतित्त्वाद इत्यर्थः, सोऽस्य नमस्कारस्य नयानुसारतश्चिन्तनीयः, तथा निक्षेपणं निक्षेपो-न्यासः, स चान्न सार्थः, पर्यनेऽनेनेति पदं, तच्च पयथा-नामिकं नैपातिकं औपसर्गिकमाख्यातिकं मिश्रं च, तत्र अश्व इत्यादि नामिकं, न वा न अह इत्यादि नैपातिकं, न परा इत्यादि औपमर्गिकं, पठति भुङ्क्ते इत्याद्याख्यातिकं, संयत इत्यादि मिश्रं, तदस्य

यथासम्भवं वाच्यं, तथा पदस्यार्थः पदार्थः, स चास्य वाच्यः, तथा किमाद्यनुयोगद्वारैश्च प्रकषेण रूपणा प्ररूपणा, सा च दुवि-
हा परूवणेत्यादि विधेया, तथा वसन्त्यस्मिन् गुणा इति वस्तु तत् नमस्कारार्थं वाच्यम्, आक्षेपणमाक्षेपः, आशङ्केत्यर्थः,
सा चास्य कार्या, तथा प्रसिद्धिः—तत्परिहाररूपा वक्तव्या, क्रमः—अर्हदाद्यभिधेयपरिपाटी, प्रयोजनम्—अर्हदादिक्रमस्य
कारणं, अथवा येन प्रयुक्तो नमस्कारे प्रवर्तते तत् नमस्कारस्य प्रयोजनमपवर्गाख्यं वक्तव्यं, फलं—नमस्कारक्रियानन्तर-
भावि स्वर्गादिकं निरूपणीयं, अन्ये तु व्यत्ययेन प्रयोजनफलयोरर्थं प्रतिपादयन्ति, नमस्कारः खल्वेभिर्द्वारैश्चिन्तनीयः,
एष गाथासमुदायार्थः ॥ तत्र 'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायमाश्रित्य प्रथमत उत्पत्तिद्वारनिरूपणार्थमाह—

उत्पन्नानुत्पन्नो इत्थ नयाऽऽइणेगमस्सऽणुपन्नो । सेसाणं उत्पन्नो जइ कत्तो ? ति विहसा मित्ता ॥ ८८८ ॥

उत्पन्नश्चासावनुत्पन्नश्च उत्पन्नानुत्पन्नः 'मथूरव्यंसकादय' इति विशेषणसमासः यथा कृताकृतं भुङ्क्तमभुङ्क्तमित्यादि,
एवंप्रकारश्च समासः स्याद्वादिनामेव युक्तिमियत्ति, न शेषस्य एकान्तवादिनः, एकत्रैकदा परस्परविरुद्धधर्मानभ्युपगमात्,
अथ स्याद्वादिनोऽपि कथमेकैकदा परस्परविरुद्धधर्माध्यास इत्यत आह—'एत्थ नया' इति, अत्र उत्पत्त्यनुत्पत्तिविषये नयाः
प्रवर्तन्ते, ते च नैगमादयः सप्त, नैगमो द्विभेदः—सर्वसद्वाही देशसद्वाही च, तत्र सर्वसद्वाहिणो नैगमस्य सामान्यमात्रावल-
म्बित्वात् सामान्यस्य चोत्पादव्ययरहितत्वात् नमस्कारस्यापि च तदन्तर्गतत्वादनुत्पन्नो नमस्कारः, शेषाणां देशसद्वाहिनैग-
मप्रभृतीनां उत्पन्नः, शेषा हि विशेषग्राहिणः विशेषाश्चोत्पादव्ययशून्यस्य वान्ध्येयादेरिवावस्तुत्वात्, नमस्कारश्चायं वस्त्विति
विशेषत्वादुत्पन्न इति । आह—शेषा देशसद्वाहिनैगमसद्वादायः, सद्वाहस्य च विशेषग्राहित्वं न विद्यते, ततः कथमुक्तं शेषा-

तानुन्वय इत्यादि नैप दोषः, तस्य सर्वमन्त्राहिर्नगम एवान्तर्भावविशेषणात् । 'जडं कच्छो'ति यदि उत्पन्नस्तर्हि कुत इत्या-
नादित्वाभिप्ता उति. त्रिविधं च तत् स्वामित्वं च त्रिविधस्वामित्वात्, त्रिविधस्वामित्वात्, त्रिविधस्वामिभावात्
विशिष्टरूपान्निरर्थः, जाह च-एवमप्येकैकदा परस्परविरुद्धधर्मध्यासदोषस्तदवस्थ एव, तदयुक्तम्, अशेषस्यापि वस्तु-
नन्वनः नागान्यनिशेषात्मकत्वाभ्युपगमे नमस्कारस्यापि सामान्यविशेषात्मकत्वात्, तत्र च सामान्यधर्मैः सत्त्वादिमिरनु-
नादान् निशेषधर्मगणप्रत्ययादिभिरूपादादिति ॥ साप्रतं यदुक्तं 'त्रिविधस्वामित्वा'दिति तत् त्रिविधस्वामित्वमुपदर्शयति—
नमृद्रागवागणालब्धिश्च औ य पदमे नयत्ति। ति विहं । उल्लुसुअ पढमवज्जं सेसनया लब्धिमिच्छन्ति ॥ ८८९ ॥
ननुग्रहानतो वाचनातो लब्धितश्च नमस्कारः, समुत्पद्यते इति वाक्यशेषः, तत्र सम्यक् सङ्गतं प्रशस्तं वा उत्थानं
गन्तान् तत् नमुन्धानं किं तदिति चेत्, उच्यते, अन्यस्याश्रुतत्वात् तदाधारतया प्रत्यासन्नत्वात् शरीरमत्र परिगृह्यते,
अर्गर नि नमस्कार कारणं, तद्भावे भावसम्भवात्, ततः समुत्थानतः, तथा वाचनं वाचना-परतः श्रवणमधिगम उपदेश
न्यूनयान्तर. ना च नमस्कारकारणं, तद्भावभावित्वादेव च, ततो वाचनातः, तथा लब्धिः-तदावरणकर्मक्षयोपशमल-
पणा नाउपि कारणं तद्भावभावित्वादेव, ततो लब्धितः, चशब्दः पदत्रयान्तप्रयुक्तो नयापेक्षया त्रयाणामपि प्राधान्यख्या-
तार्थः, अत एवाह-'पदमे नयत्ति। ति विहं' प्रथमे नयत्रिके त्रिविधं, अशुद्धनैगमसङ्ग्रहव्यवहाराख्ये विचार्ये समुत्था-
ननिहं त्रित्रयमपि नमस्कारकारणं, आह-प्रथमे नयत्रिकेऽशुद्धनैगमसङ्ग्रहौ कथं त्रिविधं कारणमिच्छतः?, तयोः सामा-
न्यमात्रायन्निरन्तात्, नैप दोषः, अशुद्धनैगमसङ्ग्रहयोर्नयत्रिकग्रहणेनाग्रहणात्, तन्मतेन नमस्कारस्योत्पत्तेरेवाभावात्,

एतच्च प्रागेव 'नैगमस्सऽणुप्पन्नो' इत्यत्र चार्चितम्, 'उज्जुसुय पढमवज्जं'ति ऋजुसूत्रः प्रथमवज्जं-समुत्थानाख्यकारण-
 शून्यं श्रेयं कारणद्वयमेवेच्छति, समुत्थानस्य व्यभिचारित्वात्, तद्भावेऽपि वाचनालब्धिशून्यस्यासम्भवात्, 'सेस नया
 लद्धिमिच्छन्ती'ति शेषनयाः-शब्दादयस्ते लब्धिमेवैकं कारणमिच्छन्ति, वाचनाया अपि व्यभिचारित्वात्, तथाहि-स-
 त्यामपि वाचनायां नोपजायते लब्धिरहितस्य गुरुकर्मणोऽभव्यस्य वा नमस्कारः, सत्यां तु लब्धाववश्यमुपजायते, ततोऽ-
 न्वयव्यतिरेकाव्यभिचारात्सैवैका कारणमिति, गतमुत्पत्तिद्वारम् । इदानीं निक्षेपः-स चतुर्धा, तद्यथा-नामनमस्कारः
 स्थापनानमस्कारो द्रव्यनमस्कारो भावनमस्कारश्च, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यनमस्कारोऽप्यागमतो नोआगमतश्च,
 तत्रागमतो ज्ञशरीरद्रव्यनमस्कारो भव्यशरीरद्रव्यनमस्कारो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तद्रव्यनमस्कारश्च ॥ सम्प्रति ज्ञश-
 रीरभव्यशरीरद्रव्यनमस्कारप्रतिपादनार्थमाह—

निष्णहाइ दव्व भावोवउत्त जं कुज्ज सज्जमदिट्ठीओ ।

निह्वानाम्, आदिशब्दात् वोटिकानामाजीविकानां, यदिवा द्रव्यनिमित्तं यो मंत्रदेवताराधनादौ नमस्कारः स द्रव्य-
 नमस्कारः, तत्र द्रव्यनमस्कारे उदाहरणम्-चसंतलरे नगरे जियसत्तू राया, धारणी देवी, सो अन्नया देवीए सहितो ओलो-
 यणट्ठितो दमगं पासइ, अणुकंपा दोण्हवि जाया, देवी भणइ-नदिसरिसा रायाणो, भरियाइं भरंति, रण्णा आणावितो,
 कयालंकारो दिन्नवत्थो तेहिं उवणीतो, सो य कच्छूए गहितल्लतो ओलग्गाविज्जइ, कालंतरेण राइणा से रज्जं दिन्नं,
 पेच्छइ दंडभडभोइए देवताययणपूयातो करेमाणे, सो चिंतेइ-अहं कस्स करेमि ?, रण्णो आययणं करेमि, तेण देवउलं

कारियं, तत्थ रण्णो देवीए य पडिमा कथा, पडिमापवेसे राया देवी य आणीया, ताणि पुच्छंति-किं एयं ? सो साहइ,
तुट्ठो राया, सविसेसं सक्कारेइ, सो तिसंझं पडिमातो अच्चेइ, राया पडियइ, ततो तुट्ठेण राइणा से सब्बटाणगणि विइन्नाणि,
अन्नया राया दंडजत्ताए गतो तं संबंतेऊरट्ठाणेषु ठविऊणं, तत्थवि अंतेउरियाओ निरोहमसहमाणीतो तं चेव उवचरंति,
सो नेच्छइ, ताहे तातो भत्तगं नेच्छंति, पच्छा सणियं पविट्ठो विट्ठालितो य, राया आगतो, सिट्ठे विणासितो, रायसमाणो
तित्तयरो, अंतेउरस्थाणीया छक्काया, अहवा न छक्काया, किन्तु संकादयो पमाया, मा सेणियादीणवि दव्वनमोक्कारो भवि-
स्मति, दमगत्थाणीया साहू, कच्छूयाणीयं मिच्छत्तं, दंडो संसारे विणिवातो, एस दव्वनमोक्कारो, 'भावोवउत्त जं कुज्ज
सम्मदिट्ठीओ' भावनमस्कारो मनोवाक्कारैरुपयुक्तः सन् यत्सम्यग्दृष्टिः करोति शब्दक्रियादिकं ॥ अत्र च नामादिनिक्षेपाणां
यो नयो यं निक्षेपमिच्छति तद् उपदर्शयते-नैगमसङ्ग्रहव्यवहारः ऋजुसूत्राश्चतुरोऽपि निक्षेपान् मन्यन्ते, शब्दसमभिरूढैर्बभूतास्तु
भावनिक्षेपमेव केवलम्, आह च भाष्यकृत्-“भावं चिय सहनया सेसा इच्छंति सबनिकखेवे” ॥ अन्ये पुनरेवं
व्याचक्षते-नैगमश्चतुरोऽपि निक्षेपानिच्छति, सङ्ग्रहव्यवहारौ स्थापनावर्जान् त्रीन् निक्षेपान्, ऋजुसूत्रः स्थापनाद्रव्यवर्जौ द्वौ
निक्षेपां, तद्यथा-नामनिक्षेपं भावनिक्षेपं च, त्रयः शब्दा भावनिक्षेपमेव केवलमिच्छन्ति, न शेषान् त्रीन्, तथा च तेषां
ग्रन्थः-“चउरोऽवि नेगमनयो ववहारो संगहो ठवणवज्जं । उजुसुत्त पढमचरिमे इच्छति भावं तु सहनया ॥ १ ॥” तदेतद-
युक्तं, युक्तिविरोधात्, तथाहि-नैगमनयो यदि सामान्यग्राही विशेषग्राही च निर्विवादमविशेषेण स्थापनामिच्छति ततः
सामान्यग्राही सङ्ग्रहनयो विशेषावलम्बी च व्यवहारनयः कथं स्थापनां नेच्छेत् ? सर्वदेशसङ्ग्राहिर्नैगमनयमतापेक्षया सङ्ग-

हव्यवहारनयमतयोरविशेषात् एतच्चावसीयते, तत्र तत्र प्रदेशे सर्वसद्वाहिणो नैगमस्य सद्बहे देशसद्वाहिणो व्यवहारेऽन्तर्भा-
वविषयक्षणात्, यदप्यवादीत्-स्थापनाद्रव्यवर्जो द्वौ निक्षेपाविच्छति ऋजुसूत्र इति, तदप्यसमीचीनं, सम्यक् तत्त्वानभिज्ञा-
नात्, तथाहि-स्थापना नाम द्रव्यस्याकारविशेषः, द्रव्यं च ऋजुसूत्रनयोऽवश्यमिच्छति, केवलं न पृथक्त्वं, अतीतानागतयो-
र्विनष्टानुपपन्नत्वेन परकीयस्यानुपयोगित्वेनावस्तुत्वाभ्युगमात्, उक्तं चानुयोगद्वारेषु-“उज्जुसुयस्स एगे अणुवउत्ते आग-
मतो एगं दधावस्सयं, पुहुत्तं नेच्छइ” इति, तद् यदि द्रव्यं सुवर्णादिकं पिण्डाद्यवस्थायां तथाविधकटककेयूराद्याकाररहित-
तया निराकारमपीच्छति, भविष्यत्कुण्डलादिपर्यायलक्षणभावहेतुत्वात्, ततः साक्षात् साकारं (कथं) नेच्छेत् ? तस्य
ननु सुतरामभ्युपगमः, तस्मात् ऋजुसूत्रोऽपि नैगमनय इव चतुरोऽपि निक्षेपानिच्छतीति प्रतिपत्तव्यमित्यलं परमान्धप्रका-
शनेन ॥ गतं निक्षेपद्वारम्, तत्र पञ्चसु नामिकादिषु पदेषु यन्नमस्कारे पदं तदुपदर्शयन्नाह-

नेवाङ्गं पदं दध्वावसंकोअणपयत्थो ॥ ८९० ॥

निपतत्यर्हदादिपदपर्यन्तेष्विति निपातः, निपाते भवं नैपातिकम्, अध्यात्मादित्वादिकण, यदिवा निपात एव नैपातिकं,
विनयादेराकृतिगणत्वात् स्वार्थिक इकण, तत्र नम इति नैपातिकं पदं ॥ गतं पदद्वारम्, अधुना पदार्थद्वारमाह-‘दध्वाभा-
संकोयणपयत्थो’ नम इति ‘गमू प्रह्वत्वे’ नमनं नमः, औणादिकोऽसप्रत्ययः, अस्यार्थः-पूजा द्रव्यभावसङ्कोचनलक्षणा,
तत्र द्रव्यसङ्कोचनं करशिरःपादाद्यवयवसङ्कोचः, भावसङ्कोचनं विशुद्धस्य मनसो व्यापारः, सूत्रे चैवं समासः-द्रव्यभावस-
ङ्कोचनात्मकः पदार्थो द्रव्यभावसङ्कोचनपदार्थः, शाकपार्थिवादिदर्शनात् मध्यपदलोपी समासः, एष चात्र भावार्थः-नमोऽ-

अत्र द्वितीयं भवति ?-द्रव्यभावनहोचलक्षणं भगवतामन्तां पूजां करोमि, द्रव्यभावसङ्कोचनविषये च भङ्गचतु-
ष्टयं, द्रव्यमहोचनं न भावनहोचनमित्येको भङ्गो, यथा पालकस्य, भावसङ्कोचनं न द्रव्यसङ्कोचनमिति द्वितीयो, यथाऽनु-
सृतान्नराशनां देवानां, द्रव्यभावयोः नहोचनमिति तृतीयो यथा गावस्य, न द्रव्यसङ्कोचनं न भावसङ्कोचनमिति
चतुर्थो भङ्गः, अतः भावनहोचनं प्रधानं, द्रव्यमहोचनं तु तदुद्धिनिमित्तं प्रधानं, केवलं तु विफलमेव ॥ गतं पदार्थद्वारम्,

अतः प्ररूपणाद्वैतप्रतिपादनायमाह—

इति पदरूपणादप्यया य नयता य इप्पया इणमो । किं कस्स केण व कहिं केवचिरं कहविहो अ भवे ? ॥८९१॥
निर्दिष्टा-द्विप्रकारा प्ररूपणा-वर्णना, द्वैविध्यमेव दर्शयति-पदपदा च नवधा-नवप्रकारा, नवपदेति तात्पर्यार्थः, चश-
ब्गा प्ररूपता च, तत्र पदपदा उणमो-उयं, किं कस्याः केन वा क्व वा कियच्चिरं कतिविधो वा भवेन्नमस्कारः ? ॥ तत्र

निर्दिष्टप्रतिपादनायमाह—

हिं ? तीयो नपरिणओ (?) गुणपट्टिवन्नओ उ जीवाणं । जीवस्स व जीवाण व पडुच्च पडिवज्जमाणं व (तु) ॥८९२॥

हिंअन्तः शेषप्रश्नानुपुनरुक्त्याकरणेण, तत्रेह प्रश्ने, अयं च प्राकृतेऽलिङ्गः, सर्वादिः, नपुंसकनिर्देशः, सर्वलिङ्गः सह
पराशरीयः भिन्नमन्यते. किं सामाधिकं ? को नमस्कारः ? तत्र नैगमादिनयानामविशुद्धानां मतमधिकृत्याजीवादिबुदा-
नेनाह-तीतं, नार्तीतः, न च मद्ब्रह्मन्यापेक्षया मा भूदविशिष्टः स्कन्धः, स्कन्धो नाम सर्वास्तिकायसङ्घातः, यदाहुस्तन्म-
यत्तन्निन-“पुनरप्येवं हिं सं यमृतं यच्च भाव्यं उतामृतत्वस्येगानो यदन्नेनातिरोहति” इत्यादि, तथा तन्नयवि-

क्षेत्राण्येव मा भूदनिक्षिप्तो ग्रामस्ततो नोराजते नोग्राम इति तान्नगक्षेपो' अष्टव्यः, तथाहि-सर्वोस्तिग्रायमगः सक्तः,
 'तदेकदेशो जीवः, सैकदेशत्वात् सक्तो न भवति, अनेकस्वन्भागेतः, प्रतिजीवं सक्तत्वाभ्युपगमात्, अस्वन्भोऽपि
 न भवति, स्वन्भान्तर्वाचित्वात्, अन्यथा स्वन्भावात्प्रमङ्गात्, प्रत्येकभस्वन्भावात्, अनगित्वाभ्योऽपि न भवति, तस्तुवि-
 'क्षेपत्वात्, तस्मात् नोस्वन्भः, स्वन्धैकदेश इति भावः, स तन्धैकदेशनिरोपतालोचको नोषब्दः, पूर्वं नोग्रामोऽपि भावनीयः,
 'ननरं ग्रामो नाम चतुर्दशभूताग्रामगमुदायः, स चतुर्दशभूताग्रामः पञ्चास्यक्षैकेन्द्रियादयः, यद् नक्षयति-"पृगिंक्षि गृह्णि-
 थरा सन्धियराणिंक्षिष्य न गनितिचक्र । अगजता पञ्चत्वा भेदेण नान्द्रमगमा ॥ (प्रति. सं.) ॥ १ ॥" कृतं प्रमङ्गेन,
 प्रकृतं प्रस्तुमः, तत्र सामान्येनाच्युञ्जन्भानां नैगमादीनां जीनोऽनुपयुक्तोऽपि तज्ज्ञानव्यधियुक्तो गोभ्यो ना नगस्कारः,
 नगस्कारनगस्कारत्वोरगोदोगचारार्थं निर्देशः, गच्छति शब्दादिशुद्धनयगतपिकुलाह-"तत्पसिणतो' इति, जीन इति
 नर्तते, शब्दादिनगाः प्राहुः-जीवस्तत्पसिणतो-नगस्कारपसिणत एव नगस्कारे भवति, नापसिणतः, उक्तं न-"तत्पसिणा-
 गोब्विथ ततो सहाईणं तथा नगोक्तारो । गेसाणमणुनततो न लक्षितदितोऽहवा जोगो ॥ १ ॥" एकत्वानेकत्वचिन्तायां तु
 नैगमस्य सामान्यप्राहिणः सङ्गहे विशेषप्राहिणो व्यवहारेऽन्तर्भावनिकक्षणात् गद्वहादिभिरेव परिनिर्गमिचारा, तत्र सदाहस्य
 नगस्कारजातिगाक्षेपादेको नगस्कारः, व्यवहारस्य व्यवहारपरतया व्यसिभेदेन तान्नो नगस्कारः, कञ्जसूत्रादयस्तु
 स्वकीयवर्तमानमात्राभ्युपगमपरतया प्रत्येकगोक्तेन नगस्कारमिच्छन्ति, तमपि नोगयुक्तमिति, उक्तं न-"संगहनतो नगो-
 कारजातिसागद्यतो सया पृगं । अच्यह नवहरो पुण पृगमिदेगं गृह नहनो ॥ १ ॥ गज्युगमाईणं पुण जेण रागं संपगं न

गच्छन्ति । पक्षेयं पक्षेयं तेण नमोक्कारमिच्छंति ॥ २ ॥” अत्र ‘एगमिहेग’मित्यादि, एकं-नमस्कारवन्तमिह-जीवलोके एकं
 नमस्कारमिच्छति, बहून् नमस्कारवतो जीवान् बहून् नमस्कारानिति, गतं किमिति द्वारं । सम्प्रति कस्येति द्वारम्,
 तत्र ग्राह्यप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकाङ्क्षीकरणतः प्ररूपणमाह-‘पुत्रपडिवन्नतो उ जीवाण’मित्यादि, इह यदा पूर्वप्रतिपन्न एवा-
 विनिश्चिते तदा व्यवहारनयमतमाश्रित्य जीवानां विज्ञेयो, बहुजीवस्वामिक इत्यर्थः, प्रतिपद्यमानं तु प्रतीत्य जीवस्य जीवानां
 वा नमनःकारः, यदा एको जीवो नमस्कारं प्रतिपद्यते तदा जीवस्येति, यदा तु बहवो जीवास्तं प्रतिपद्यन्ते तदा जीवानामिति
 उक्तरगमनिका, भावार्थस्त्वयम्-सद्ब्रह्मनयस्य पूर्वप्रतिपन्नचिन्तायां प्रतिपद्यमानकचिन्तायां च एकस्वामिक एव नमस्कारो,
 ज्ञानिमात्राभ्युपगमात्, शेषनयानां तु व्यवहारादीनां प्रतिपद्यमानको नमस्कारस्यैको वा जीवोऽनेके वा, पूर्वप्रतिपन्नास्तु
 नियमेनानेके, तेषां गतिचतुष्टयेऽपि मार्गणायामसङ्ख्येयानां सदैव लाभात्, आह च-‘पडिवज्जमाणतो पुण एगोऽणेने
 न मंगहं मोत्तुं । इट्ठो सेसनयाणं पडिवज्जा नियमतोऽणेगा ॥ १ ॥” इह ऋजुसूत्रादयोऽविशुद्धाः प्रतिपत्तव्याः, अनेकाभ्युप-
 गमात्, अन्यथा परकीयानभ्युपगमेनानेकाभ्युपगमानुपपत्तेः, अथ नमस्करणं नमस्कारः, नमस्करणक्रिया च सर्कर्मिका,
 ततः संग्रहः-किमस्मां नमस्कारो नमस्कृतिक्रियानिष्पादकस्य कर्तुः उत नमस्कार्यस्य पूज्यस्य ?, उच्यते, अत्र नयैर्विचारः,
 तत्र नंगमव्यवहारनयमतं नमस्कार्यस्य नमस्कारो, न नमस्कृतुः, तस्य तदुपभोगाभावात्, तथाहि-यद्यपि नाम नमस्कारकि-
 यानिष्पादकः कर्त्ता तथापि नास्मां तं नमस्कारमुपभुङ्क्ते, किन्तु नमस्कार्य एव, ततो यथा भिक्षानिष्पादकोऽपि दाता न
 तासुपभुङ्क्ते इति तस्य न भिक्षा, किन्तु भिक्षोः, एवं नमस्कारोऽपि नमस्कार्यस्यैव, नतु नमस्कृतुरिति, नमस्कार्यं तु वस्तु

द्विविधं-जीवरूपमजीवरूपं च, जीवरूपं जिनादि अजीवरूपं तत्प्रतिमादि, जीवाजीवपदाभ्यां चैकवचनबहुवचनाभ्यामष्टौ भङ्गाः, तद्यथा-जीवस्य १ अजीवस्य २ जीवानां ३ अजीवस्याजीवस्य च ५ जीवस्याजीवानां च ६ जीवानामजीवस्य च ७ जीवानामजीवानां च ८, अत्रोदाहरणानि-‘जीवस्स सो जिणस्स उ अज्जीवस्स उ जिणिंदपडिमाए । जीवाण जईणंपि व अज्जीवाणं तु पडिमाणं ॥१॥ जीवस्साजीवस्स य जइणो विंवस्स वेगतो समयं । जीवस्साजीवाण य जइणो पडिमाण वेगत्य ॥२॥ जीवाणमजीवस्स य जईण विंवस्स वेगतो समयं । जीवाणमजीवाण य जईण पडिमाण वेगत्य ॥ ३ ॥’ ननु प्राक् सर्वनयमभिप्रायेणेदमुक्तं-‘जीवो नमस्कारः’ केवलं केषांचिन्नयानामभिप्रायेण सामान्येन जीवः अपरेषां नमस्कारक्रियापरिणतः, अत्र तु विपरीतार्थकथनमिति कथं न विरोधः?, नैष दोषः, नमस्कारो हि प्रागुक्तयुक्तिभिः सर्वनयमताभिप्रायेण जीव एव, जीवादन्त्यस्य नमस्कारक्रियाकर्तृत्वायोगात्, केवलं स जीवकर्तृकोऽपि सन् कस्याबुपयोगद्वारेणाभवतीति स्वामित्वचिन्तामात्रमत्र क्रियते, ततो न कश्चिद्दोषः, आह च भाष्यकृत्-“जीवोत्ति नमोक्कारो नणु सधमयं कंहं पुणो भेओ ? । इह जीवस्सेव सतो भन्नइ सामित्तच्चित्तं ॥ १ ॥” सद्ब्रह्मनयस्तु सामान्यमात्रग्राही, अत एव अयं स्वः अयं परः अयं जीवः अयमजीव इति विशेषणनिरपेक्षो नमस्कारं-नमःसामान्यमात्रमेकस्य स्वामिमात्रस्य जीवाजीवविशेषणरहितस्याभिमन्यते, न बहूनां, नापि बहुप्रभेदान्नमस्कारान्, न खलु स जीवस्यायं नमस्कारोऽयमजीवस्यायं स्वस्य अयं परस्येति स्वामिभेदान् कर्तुर्भेदान् वा नमस्कारस्थानुमन्यते, सामान्यमात्राक्षेपात्, उक्तं च-“सामन्नमेत्तगाही सपरजियेयरविसेसणोऽभिन्नो । न य भेयमिच्छइ सया स नमोसामन्नमेत्तस्स ॥ १ ॥” अथवा स सद्ब्रह्मनयः सर्ववस्तूनां सर्वेषामपि च

धर्मधर्मिणामभेदमात्रमेवेच्छति, न भेदं, ततः कस्यासौ नमस्कार इति स्वामित्वचिन्तैव तन्मतेन नोपपद्यते, केवलं नमस्कारक्रियानिष्पादको जीवो, जीवाजीवानां च भेद इति, जीवो नमस्कार इति सर्वदैव तदभिप्रायेण तुल्याधिकरणता, अशुद्धतरो वा कश्चित् सद्ब्रह्मो नमस्कारं सम्बन्धितयाऽभिमन्यमानो जीवस्येति प्रतिपद्यते, नाजीवस्य नापि जीवानामित्यादि, आह च—“जीवो नमोस्ति तुल्लाहिगरण्यं वेइ नउ स जीवस्स । इच्छइ वाऽसुद्धयरो तं जीवस्सेव नऽन्नस्स ॥ १ ॥” इत्युत्तमतं तु नमस्कारस्य ज्ञानक्रियाशब्दरूपत्वात् तेषां च कर्तुरनर्थान्तरत्वात् कर्तृस्वामिक एव नमस्कारो, न पूज्यस्वात्मिक, आह च—“उज्जुसुयमयं नाणं सइो किरिया व जं नमोक्कारो । होज नहि सवहा सो जुत्तो तक्कपुरन्नस्स ॥ १ ॥” इति नमोऽर्पणः प्राहुः—ज्ञानमेव नमस्कारो. न शब्दक्रिये, व्यभिचारात्, तथाहि—शब्दक्रियाविरहेऽपि भवति नमस्कारो—योगमनादेः फलसिद्धिः, न तदभावे शब्दक्रियासद्भावेऽपीति, ततस्तन्मतेनोपयुक्तस्य कर्तुरेव नमस्कारो, न बाह्यस्य, आह च—“उं नमो वेव नमो सइईणं न सइकिरियातो । तेण विसेसेण तयं बज्जस्स न तेऽणुमन्नंति ॥ १ ॥” कस्येतिद्वारं नमो, उज्जुसुयमयं इतिद्वारं नमो—केन साधनेन साध्यते नमस्कारः? तत्रेयं गाथा—

गान्, अङ्गुना केनेति द्वारमुच्यते—केन साधनेन साध्यते नमस्कारः ? तत्रेयं गाथा—
नागावरजोद्भूतस्य य इंसगमोहस्य तह खओवसमे । जीवमजीवे अडसु भंगेसु अ होइ सबत्थ ॥ ८९३ ॥
ज्ञानावरजोद्भूते ज्ञानान्मोहस्य मतिज्ञानावरणीयस्य श्रुतज्ञानावरणीयस्य चेति द्रष्टव्यं, नमस्कारस्य मतिश्रुतज्ञाना-
न्मोहतयात्, ज्ञानं च तन्मोहोदशनमृते न भवति. तत आह—‘दर्शनमोहस्य’ दर्शनमोहनीयस्य च यः क्षयोपशमस्तेन साध्यते
नमस्कारः, तद्वशादवाप्यते नमस्कार इति भावः. तस्य च आचरणस्य द्विविधानि स्पष्टकानि भवन्ति—सर्वोपधातीनि

देशोपघातीनि च, सर्वं स्वावार्थं गुणमुपघन्तीत्येवंजीलानि सर्वोपघातीनि, स्वावार्थस्य गुणस्य देशमुपघन्तीत्येवंजीलानि
 देशोपघातीनि, तत्र सर्वेषु सर्वघातिषु स्पन्दकेषु उद्घातितेषु देशोपघातिनां च स्पर्शकानां प्रतिसमयशुद्धयेक्षमनन्तैर्भगिः
 क्षयमुपगच्छद्भिर्धिमुच्यमानः क्रमेण नमस्कारस्य प्रथमं नकारलक्षणमक्षरं लभते, एवमेकैकवर्णप्राप्त्या समस्तं नमस्कारं लभते
 “मङ्गलुयनाणावरणं दंसणमोहं च तदुपघातीणि । तप्फङ्गुगङ्गं दुविहाङ्गं सबदेसोवघार्हणि ॥ १ ॥ सबेसु सद्यघाङ्गसु हएसु
 देसोवघाङ्गयाणं च । भागेहिं मुच्चमाणो समए समए अणंतेहिं ॥ २ ॥ पढमं लह्वइ नकारं एक्केकं वन्नमेवमन्नंपि । कमसो विसु-
 ज्जमाणो लभइ समत्तं नमोकारं ॥ ३ ॥ क्षयोपशमस्वरूपं चैवम्-उदयावलिकाप्रविष्टस्यांशस्य क्षयः, शेषस्य तूपशमः, उक्तं
 च-“लीणमुङ्गं सेसयमुवसंतं भन्नए खतोवसमो ॥” गतं केनेति कारम् । अधुना कस्मिन्निति कारावसरः, तत्र
 कस्मिन्निति सप्तमी अधिकरणे, अधिकरणं चाधारः, स च चतुर्भेदः, तद्यथा-व्यापक औपश्लेषिकः सामीप्यको वैपयिकश्च,
 तत्र व्यापको यथा तिलेषु तैलं, औपश्लेषिको यथा कटे आस्ते, सामीप्यको यथा गङ्गायां घोषः, वैपयिको यथा रूपे चक्षुः,
 तत्राग्नोऽभ्यन्तरः, ज्ञेया बाह्याः, अत्र नयैर्विचारः, तत्र नैगमव्यवहारौ बाह्यामिच्छतः, तन्मतानुवादि साक्षादिदं गाथाञ्ज-
 कलं ‘जीवमजीवे’ त्यादि, जीवमजीव इति प्राकृतत्रैल्यया अभूतस्थैवानुस्वारस्यागमः, तत्त्वत एव भावार्थः-जीवेऽजीवे इ-
 त्यादिध्वष्टरु भङ्गेषु भवति, सर्वत्र नमस्कार इति गम्यते, नमस्कारो हि जीवगुणत्वात् जीव एव, स च यदा गजेन्द्रादौ
 तदा जीवे, यदा कदादौ तदा अजीवे, यदा बहुषु पुरुषेषु तदा जीवेषु ३ यदा बहुषु कदाधिषु तदा अजीवेषु ४ यदा एकस्मिन्
 घोटके आस्तरणे च तदा जीवेऽजीवे च ५ यदा एकस्मिन्नेव घोटके बहुधास्तरणेषु तदा जीवेऽजीवेषु ६ यदा बहुषु पुरुषेषु

बाह्यैकैकस्मिन् वाहने शिविकादौ तदा जीवेष्वजीवे च ७ यदा बहुषु पुरुषेषु वाहकेषु बहुषु च वाहनाङ्गेषु तदा जीवेष्वजीवेषु
 च ८ । आह-पूज्यस्य नमस्कार इति नैगमव्यवहारौ, स एव च किमित्याधारो न भवति येन पृथगिष्यते ? उच्यते, नाव-
 श्यं यत् यस्य सम्बन्धि तस्य स एवाधारः, अन्यथापि दर्शनात्, यथा देवदत्तस्य धान्यं क्षेत्रे, ततोऽत्रापि पृथगाधार इत्य-
 दृभङ्गी, तुशब्दात् शेषनयाक्षेपः, स विनयेज्जनानुग्रहाय सङ्क्षेपतो दर्श्यते, तत्र सङ्ग्रहनयः सामान्यमात्रग्राहितया स्वपर-
 जीवैतरविशेषणरहित इति नमस्कारमाधारमात्रे अविशिष्टे इच्छति, आह च-“सामन्नमेत्तगाहो सपरजिएयरविसेसनिर-
 वंमत्तो । संगहनओऽभिमन्नइ आहारे तमविसिद्धमि ॥ १ ॥” अपरस्तु जीवधर्मो नमस्कार इति जीवे एवाधारे, नाजीवे
 इति प्रतिपन्नः, यदिवाऽन्योऽन्यत्र वर्त्तते इति व्यधिकरणं सङ्ग्रहनयो मूलत एव नाभ्युपगच्छतीति तन्मते नाधिकरण-
 चिन्ता. ऋजुसूत्रस्तु ज्ञानं शब्दः क्रिया वा नमस्कार इति प्रतिपन्नवान्, ज्ञानादयश्च जीवादनन्य इति जीव एव मन्यते
 नमस्कारं, नान्यत्र, ननु ऋजुसूत्रोऽन्यमप्याधारमिच्छत्येव ‘आकाशे वसती’ति वचनात्, सत्यमेतत्, केवलं द्रव्यविवक्षा-
 यां न गुणविवक्षायामित्यदोषः, शब्दादयस्तु ज्ञानरूपमेव नमस्कारमिष्टवन्तः, न शब्दक्रियारूपं, अतो ज्ञानरूपे जीवे
 एवेच्छति, नान्यत्र, गतं कस्मिन्निति द्वारम् । अधुना कियच्चिरमसौ भवतीति निरूपयन्नाह-

उवओग पटुंचनोमुदुत्त लद्धीइ होइ उ जहन्नो । उक्कोस द्विई छावट्टि सागर (द्वारं) अरिहाइ पंचविहो (द्वारं) ८९४
 इह नमस्कारस्य कालचिन्ता द्विधा-उपयोगतो लब्धतश्च, तत्रोपयोगं प्रतीत्य स्थितिर्जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तमेव,
 ‘लद्धीण’ इत्यादि, लब्धेस्तु तदावरणक्षयरूपाया जघन्यतः स्थितिः अन्तर्मुहूर्त्तमेव, उत्कर्षतः षड्दृष्टिसागरोपमाणि, साति-

रेकाणीति गम्यते, सम्यक्त्वकालो हि नमस्कारकालः, सम्यक्त्वकालश्चोत्कर्षतो लब्धिमधिकृत्य नरभवातिरेकाणि पट्टपट्टिः सागरोपमाणीति, एषा च चिन्ता एकं जीवमधिकृत्य, नानाजीवान् प्रति पुनः सर्वकालमिति ॥ द्वारम् । सम्प्रति 'कतिविहो चे'त्यस्य प्रश्नस्य निर्वचनार्थो गाथावयवः, 'अरिहाइ पंचविहो' इति, अर्हत्सिञ्चाचार्योपाध्यायसाधुपदानामादौ सन्निपातादर्हदादिपञ्चविधार्थसम्बन्धात् पञ्चविधो नमस्कारः, द्वारम् ॥ एतेन अर्थान्तरेण तत्त्ववृत्त्या नम इति पदस्याभिसंनन्धमाह ॥ गता षट्पदप्ररूपणा । सम्प्रति नवपदप्ररूपणाया अवसरः, तत्रेयं गाथा—

संतपयपरूवणया ? दद्यपमाणं च २ खित्त ३ फुसणा य ४ ।

कालो य ५ अंतर ६ भागो ७ भावे ८ अप्पाबहुं ९ चेव ॥ ८९५ ॥

सदिति सञ्भूतं, विद्यमानार्थमित्यर्थः, सच्च तत्पदं च सत्पदं तस्य प्ररूपणा सत्पदप्ररूपणा, कार्येति वाक्यशेषः, यतश्च नमस्कारो जीवद्रव्यादभिन्न इति द्रव्यप्रमाणं वक्तव्यं, कियन्ति नमस्कारवन्ति जीवद्रव्याणि ?, तथा क्षेत्रमिति कियति क्षेत्रे नमस्कारः, एवं स्पर्शना च कालश्च अन्तरं च वक्तव्यं, तथा भाग इति नमस्कारवन्तः शेषजीवानां कतिभागे वर्तन्ते इति भागो वक्तव्यः, तथा 'भावे'ति कस्मिन् भावे नमस्कारो वर्तते इति वाच्यम्, 'अप्पाबहुं चेव'स्ति अल्पबहुत्वं च वक्तव्यं, प्राक्प्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकापेक्षयेति गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्राद्यं द्वारमभिधित्सुराह—

संतपयं पडिवन्ने पडिवज्जंते य मग्गणं गइसु १ । इंदिय २ काये ३ जोण ४ वेण ५ य कसाय ६ लेसासु ७ ॥ ८९६ ॥

नायिर्होपशमिरुयोरप्येके वदन्ति, तत्र क्षायिके यथा श्रेणिकस्य, औपशमिके श्रेण्यन्तर्गतानामिति, इह यद्यपि 'उद्देश-
रूपेण निर्देश' इति भागद्वारव्याख्यानानन्तरं भावद्वारव्याख्यानमुचितं तथापि 'विचित्रा सूत्रगति'रिति न कश्चिद्दोषः ॥
नम्रति भागद्वारं व्याचिख्यासुराह—

जीवाणऽणंतभागो पडिवन्नो सेसगा अणंतगुणा ।

जीवानामनन्ततमो भागो नमस्कारस्य प्रतिपन्नः प्राप्यते, शेषास्तु नमस्कारमप्रतिपन्ना मिथ्यादृष्टयोऽनन्तगुणाः, गतं
भागद्वारम् । अल्पचतुल्वद्वारम्—यथा पीठिकायां मतिज्ञानस्य तथा भावनीयं ॥ तदेवं कृता नवपदप्ररूपणा, सम्प्रति चश-
ब्दादिषां पञ्चविधप्ररूपणामभिधाय पश्चिमाधेन वस्तुद्वारं निरूपयति—

वत्थुं अरहंताइं पंच भवे तेसिमो हेज्ज ॥ ९०१ ॥

यन्तु दलिकं द्रव्यं योग्यमर्हमित्यनर्थान्तरं, तत्र वस्तु—नमस्कारस्य योग्यमर्हदादयः पञ्च भवन्ति, तेषां च वस्तुत्वे—नम-
स्काराद्वैतं द्रव्यं वक्ष्यमाणलक्षणो हेतुः ॥ सम्प्रतं चशब्दसूचितां पञ्चविधां प्ररूपणां प्रतिपिपादयिषुराह—
आरोचणा य भयणा पुच्छण तद् दावणा य निजवणा ।

आरोपणा भजना पृच्छा 'दायण'ति दर्शना दापना वा निर्यापना च, तत्र किं जीव एव नमस्कारः ? आहोश्विन्नम-
न्नागे वा जीव ? इत्येवं यत्परस्परमवधारणाऽऽरोपणं पर्यनुयोगरूपमेवा आरोपणा, उक्तं च—“किं जीवो होज्ज नमो ?
नमो न जीवोत्ति ? जं परोप्परतो । अज्झारोचणमेसो पज्जणुजोगो मयाऽऽरुवणा ॥१॥” अत्र जीव एव नमस्कार इति प्रत्य-

निरुद्धा नमस्कारदेशोऽनमस्कारो वा, देशसर्वनिषेधपरत्वाद्भोगव्यस्य, नोअनमस्कारोऽपि अनमस्कारदेशो वा नमस्कारो
 वा, एषा चतुर्विधा प्ररूपणा । अर्थतेषु भेदेषु मध्ये को नयः कान् भङ्गकानिच्छतीति निरूप्यते, तत्र शब्दादयस्त्रयः
 प्राप्ताः नम्रपूणमेव प्रदेशरहितमखण्डं वस्त्वभ्युपगच्छन्तीति तन्मतेन द्वावेव भङ्गौ-नमस्कारोऽनमस्कार इति, नैगमा-
 द्यस्तु चत्वारो नया देशप्रदेशानपि वस्तुनोऽभ्युपगच्छन्तीति तन्मतापेक्षया चत्वारोऽपि भङ्गाः, तदेवं प्रागुक्ता पञ्चविधा
 प्ररूपणा इयं चतुर्विधेति मङ्गलने प्रकारान्तरेण नवविधा प्ररूपणा प्रतिपादिता द्रष्टव्या, गतं प्ररूपणाद्वारम् । इदानीं
 'यत्तु नऽग्रहन्ताः पञ्च भवे तेसिमो हेऊ' इति गाथाशकलोपन्यस्तं वस्तुद्वारमवसरप्राप्तं विस्तरतो व्याख्यायते, तच्चानन्त-
 र्गोष्ठं गाथाग्रहन्तं प्रागेव व्याख्यातं, नवरं तत्र यदुक्तं 'तेषां वस्तुत्वे अयं हेतु' इति स इदानीं हेतुरुच्यते, तत्रेयं गाथा—
 मग्गो अविग्गणासो आयांरे विणायया सहायत्तं । पञ्चविहनमुक्कारं करेमि एणहिं हेज्जहिं ॥ ९०३ ॥

मार्गः प्रमिप्रणादा आचारः विनयता सहायत्वं यथाक्रममर्हदादीनां नमस्कारार्हत्वे इमे हेतवः, तथा चाह-पञ्चविधनमस्कारं
 मग्गेय्येनैतुभिरिति ॥ इयमत्र भावना-अर्हतां नमस्कारार्हत्वे मार्गः-सम्यग्दर्शनादिलक्षणो हेतुः, तथाहि-असौ मार्गो
 भगवन्निरेतुभिरिति ॥ तस्माच्च मुक्तिपदावाप्तिः ततः परम्परया मुक्तिहेतुत्वान्नमस्कारार्हत्वे इति, सिद्धानां नमस्कारार्हत्वेऽवि-
 प्रणादा-आश्रयत्वं हेतुः, यतस्तद्विप्रणाशमवगम्य प्राणिनः संसारधैमुल्येन मोक्षाय घटन्ते, तथा आचार्याणां नमस्का-
 रार्हत्वं आचार्यो हेतुः, तथाहि-तानाचारयत आचारख्यापकांश्च प्राप्य प्राणिन आचारपरिज्ञानानुष्ठाननिमित्तं यतन्ते, उपा-
 ध्यायानां नु नमस्कारार्हत्वं विनयो हेतुः, यतस्तान् स्वयं विनीतान् प्राप्य कर्मविनयसामर्थ्यविनयवन्तो भवन्ति देहिनः,

साधूनां नमस्कारार्हत्वे हेतुः सहायत्वं, यतस्ते सिद्धिवधूसङ्गमैकनिष्ठानां साधूनां तदवासिक्रियासाहायकमनुतिष्ठन्ति, एवं तावत् समासेन अर्हदादीनां नमस्कारार्हत्वद्वारेण मार्गप्रणयनादयो गुणा उक्ताः ॥ सम्प्रति प्रपञ्चेनार्हतां गुणानुपदर्शयन्नाह—
अडवीअ देसिअत्तं तहेव निजामया समुद्धम्मि । छक्कायरक्खणट्ठा महगोवा तेण बुच्चंति ॥ ९०४ ॥

अटव्यां देशकत्वं कृतमर्हद्भिः, तथैव निर्यामकाः समुद्रे, तथा भगवन्तः एव पट्कायरक्षणार्थं यतः प्रयत्नं कृतवन्तस्त-
तस्ते महागोपा उच्यन्ते, इति गाथासमासार्थः ॥ अवयवार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्र आद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनार्थमाह—
अडविं सपच्चवायं वोलिन्ता देसिओवएसेणं । पावंति जहिट्ठपुरं भवाडविंपी तथा जीवा ॥ ९०५ ॥

पावंति निबुइपुरं जिणोवइट्ठण चेव मग्गेण । अडवीइ देसिअत्तं एवं नेयं जिणिंदाणं ॥ ९०६ ॥
अटवीं प्रतीतां सप्रत्यपायां—व्याघ्रादिप्रत्यपायबहुलां वोलित्वा—उल्लङ्घ्य देशकोपदेशेन—निपुणमार्गज्ञोपदेशेन प्राप्नुवन्ति
यथा इष्टपुरं—इष्टं पत्तनं, तथा जीवा अपि भवाटवीं, अपिशब्दो भिन्नक्रमः, स च यथास्थानं योजितः, उल्लङ्घ्येति वर्त्तते,
किं ? प्राप्नुवन्ति निर्घृतिपुरं—सिद्धिपुरं जिनोपदिष्टेनैव, नान्योपदिष्टेन, अन्येपामसर्वज्ञतया सम्यग्मार्गपरिज्ञानासम्भवात्,
मार्गेण, एवमटव्यां देशकत्वं ज्ञेयं जिनेन्द्राणामिति गाथाद्वयसमासार्थः ॥ व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—एतथ
अडवी दुविहा—दवाडवी भावाडवी य, तत्थ दवाडवीए ताव उदाहरणं—वसंतपुरं नगरं, धणो सत्थवाहो, सो पुरं गंतुकामो
धोसणं करेइ, जहा नंदिफलनायए, तत्थ बहवे तडियकम्पडिगादयो संपविट्ठा, सो तेसिं मिलियाणं पंथगुणे कहेइ, एगो
पंथो उल्लुगो १ एगो वंको २, जो सो वंको तेण म्णागं सुहेण गम्मइ, बहुणा य कालेण इच्छियं पुरं पाविज्जइ, अवसाणे

य नो उज्जुगं चैव ओयरइ, जो पुण उज्जुगो तेण लहुं चैव गम्मइ, परं किच्छेण, जतो सो अतीव विसमो सण्हो य, तत्थ
 ओचारे चैव दुवे महाघोरा वग्घसिंघा परिवसंति, ते ततो पाए चैव लगंति, अमुयंताण य पंथं न पवहंति, अवसाणं च
 ज्ञान अणुवटंति, रुक्खा य तत्थ एगे मणोहरा, तेसिं पुण छायासु न वीसमियब्बं, मारणप्पिया खु सा छाया, अवरे पुण
 परिसडियंपंडुपत्ता, तेसिं पुण अहो मुहुत्तगं वीसमियब्बं, मणोहररूवधारिणो महुवरयणा य एत्थ मग्गतडड्डिया चैव बहवे
 पुरिमा हक्कोरंति, तेसिं वयणं न सोयब्बं, सत्थिगा खणंपि न मोत्तवा, एगगिणो नियमा भयं दुरंतं, थोवो दवग्गी
 अप्पमत्तेहिं उल्हवेयघो, अणोल्हविज्जंतो य नियमेण डहइ, पुणो य दुग्गुच्चओ पवतो उवउत्तेहिं चैव लंघेयवो, अलंघणे
 नियमा मरिज्जइ, पुणो महती अइगुविला वंसकुडंगी सिग्घं लंघेयवा, तंमिड्डियाणं बहू दोसा, ततो लहुगो खड्डो लग्गो,
 तस्स समीवे मणोरहो नाम वंभणो, निच्चं सन्निहितो अच्छइ, सो भणइ-मणागं पूरेहि एयंति, तस्स वयणं न
 नोययं, न सो पूरियवो, सो खु पूरिज्जमाणो महल्लतरगो हवति, पंथातो य भज्जिज्जिइ, तहा एत्थ किंपागदुमाणं फलाणि
 पचपगाराणि दियाणि नेत्ताइसुहकराणि ण पेक्खियद्वाणि न भोत्तद्वाणि, वावीसं च णं एत्थ घोरा महाकराला पिसाया खणं
 लग्गमभिद्दवंति, तेऽवि णं न गणेयवा, भत्तं पाणं च एत्थ विभागतो विरसं दुल्लहं वत्ति, अपयाणगं च न कायब्बं, अणवरयं
 न गंतयं, रत्तीएवि जामदुवे सुचियब्बं, सेसदुगे य गंतवमेव, एवं च गच्छंतेहिं देवाणुप्पिया ! खिप्पामेव अडवी लंघि-
 ज्जइ, लंघित्ता य तमेगंतदोगच्चवज्जियं पसत्थं सिवपुरं पाविज्जइ, तत्थ य पुणो न होंति केइ किलेसा इति, ततो तत्थ केइ
 तेण ममं पयटा, जे उज्जुगेण पहाविया, अण्णे पुण इयरेण, ततो सो पसत्थे दिवसे उच्चलितो, पुरतो वच्चंतो मग्गसिलाइसु

पावन्ति जहा पारं सम्मं निजामगा समुद्रस्स । भवजलहिस्स जिणिंदा तहेव जम्हा अओ अरिहा ॥ ९१२ ॥
 प्रापयन्ति-नयन्ति यथा-येन प्रकारेण पारं-पर्यन्तं सम्यक्-शोभनेन विधिना निर्योमकाः प्रतीताः समुद्रस्य, तथैव
 भवजलधेः-भवसमुद्रस्य पारं जिनेन्द्राः प्रापयन्तीति, यस्मादेवमतस्तस्मादहो नमस्कारस्य, एष सङ्क्षेपार्थः ॥ भावार्थः पुनरे-
 वम्-एतथ निजामगा दुविहा, तंजहा-दद्वनिजामया भावनिजामया य, ततथ दद्वनिजामए उदाहरणं-तहेव घोसणं
 विभासा, एतथ अट्ट वाया वण्णयद्वा, तंजहा-पादीणवाए पडीणवाए दाहिणवाए, जो उत्तरपुरच्छिमेणं वातो
 सो सत्तासुयो, जो दाहिणपुवेणं सो तुंगारो, जो दाहिणावरेणं सो बीयावो, अवरुत्तरेणं गज्जभो, एवमेते अट्ट वाया,
 अन्नेऽवि दिसासु अट्ट, तंजहा-उत्तरसत्तासुओ पुरत्थिमेणं सत्तासुओ य, तहा पुरिमंतुंगारो दाहिणंतुंगारो दाहिणबीयावो
 य अवरबीयावो य अवरगज्जभो उत्तरगज्जभो य, इयमत्र भावना-चत्वारः शुद्धदिग्वाताः, तद्यथा-प्राचीनवातः प्रतीची-
 नवातः उदीचीनवातो दक्षिणवातश्च, तत्र यः प्राच्या दिशः समागच्छति सा प्राचीनवातः, एवं शेषदिग्वातभावनाऽपि कार्या,
 चत्वारः शुद्धविदिग्वाताः, तद्यथा-उत्तरपूर्वस्यां सक्तासुको, दक्षिणपूर्वस्यां तुंगारो, दक्षिणापरस्यां बीजावापः, अपरोत्त-
 रस्यां गर्जाभिः, एवमष्टौ शुद्धदिग्विदिग्वाताः, अष्टावन्ये दिग्विदिगपान्तरालवर्त्तिनः, तद्यथा-उत्तरस्या उत्तरपूर्वस्याश्चापा-
 न्तराले उत्तरसक्तासुकः १ उत्तरपूर्वस्याः पूर्वस्याश्चापान्तराले पूर्वसक्तासुकः २ पूर्वस्या दक्षिणपूर्वस्याश्चापान्तराले पूर्वतुङ्गारः
 ३ दक्षिणपूर्वस्या दक्षिणायाश्चान्तरा दक्षिणतुङ्गारः ४ दक्षिणस्याः दक्षिणापरस्याश्च दक्षिणबीजापः ५ दक्षिणापरस्या अपर-
 स्याश्चापरबीजापः ६ अपरस्या अपरोत्तरस्याश्चापरगर्जाभिः ७, अपरोत्तरस्या उत्तरस्याश्चापान्तराले उत्तरगर्जाभिः ८, एवमेते

पोतया, यत्तदश्व कालिकावानः, नत्र यथा जलधौ कालिकावानरहिते अनुकूले गर्जयवाते निपुणनिर्यामकसहिता निश्चिद्व्याः पोता इयिनं पतनं प्राप्नुवन्ति ॥ एवम्—

मिच्छन्तकालिआवायधिरहिणः सममनगजदृषवाणः । एगसमयेण पत्ता सिद्धियसद्विपट्टणं पोआ ॥ ९१३ ॥
मिग्यात्वमेव कालिकावानो मिथ्यात्वकालिकावातलेन विरहिते भवाम्भोधौ, तथा मम्यकत्वमेव गर्जाम्भः प्रवातो अत्र न तथा नमिन्, एकसमयेन प्राप्ताः सिद्धिचमतिपतनं पोताः—जीवबोहिस्याः अर्हन्निर्यामकोपकारात् ॥ ततो यथा संयात्रिकः सत्यः प्रमिच्छन्निर्यामकं विरगतमपि यात्रासिद्धयर्थं पूजयन्ति, एवं ग्रन्थकारोऽपि सिद्धिपतनं प्रति प्रस्थितोऽभीष्टयात्रासिद्धये निर्यामकस्यैव्यस्तीर्थकृद्व्यः ॥ नवचिकीर्षयेदमाह—

नितापगरणगणं अमूतनागमयकणगधाराणं । वंदामि विणयपणओ तिविहेण तिदंडुविरयाणं ॥ ९१४ ॥
निर्यामकस्यैव्योऽर्हद्व्योऽमूतज्ञाना—यथावस्थितज्ञाना मननं मतिः—मंवित् सैव कर्णधारो येषां ते तथाविधास्तेभ्यो, वन्दे निनयपणनत्रिविधेन विदण्डुविरतेभ्यः ‘शक्तादिर्विबद्धल’मिति चतुर्थी ॥ मम्यति तृतीयं द्वारं व्याचिह्न्यामुराह—
पान्ति जहा गावो गोवा अहिसाचयाऽदुर्गोद्धं । पउरतणपाणिआणि य वणाणि पावंति तह चेष ॥ ९१५ ॥

जीवनिकाया गावो जं ते पान्ति ते मद्भागोवा । मरणाद्भयाउ जिणा निद्याणचणं च पार्विनि ॥ ९१६ ॥
नो उचगारित्ताणओ नमोऽरिदा भविअजीवलोगस्स । सवसेह जिणिंदा लोउत्तमभानतो तहय ॥ ९१७ ॥
यथा गोपा गाः पालयन्ति—रक्षन्त्यहिश्वापदादिदुर्गेभ्यः वनानि च प्रचुरतृणपानीयानि प्राप्नुवन्ति, तथैव च जीवनिकाया

—पृथिव्यादिषड्जीवनिकाया एव गावः जीवनिकायगावः तान्, ते भगवन्तोऽर्हन्तो जिना महागोपाः पालयन्ति—रक्षन्ति मरणादिभयेभ्यो, निर्वाणवनं च प्रापयन्ति, एवं ते जिनेन्द्रा इह—अस्मिन् जीवलोके उपकारित्वहेतोः सर्वस्य भव्यजीव-लोकस्य नमोऽर्हो लोकोत्तमभावतः, । च एवं दुक्तेन प्रकारेण नमोऽर्हत्त्वे पंच हेतवो—गुणाः प्रतिपादिताः ॥ माम्प्रतं प्रकारान्तरेण नमोऽर्हत्त्वहेतुगुणाभिधित्तयाऽऽह—

रागद्वोसकसाए, इंदियाणि य पंचवि । परीसहे उवसगगे, नामयन्तो नमोऽरिहा ॥ ९१८ ॥

रागद्वेषकषायान् इन्द्रियाणि पञ्चापि परिषहान् उपसर्गान् नामयन्तो नमोऽर्हाः ॥ तत्र ‘रञ्जी रागे’ रज्यतेऽनेनास्मिन् या रञ्जनं वा रागः, स च नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यरागो द्वेधा—आगमतो नोआगमतश्च, तत्रानो रागपदार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः, नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरतद्रव्यतिरिक्तभेदतस्त्रिविधः, ज्ञशरीरभव्यशरीरे प्रतीते, व्यतिरिक्तो द्विधा—कर्मद्रव्यरागो नोकर्मद्रव्यरागश्च, तत्र कर्मद्रव्यरागश्चतुर्विधः, तद्यथा—रागवेदनीयपुद्- । योग्या १ बध्यमानकाः २ वद्धाः ३ उदीरणावलिकाप्राप्ताश्च ४, बन्धपरिणामाभिमुखा योग्याः, बन्धपरिणामं प्राप्ता बध्यमानः, निर्वृत्तबन्धपरिणामाः सत्कर्मतया स्थिता जीवेनात्मसात्कृता वद्धाः, उदीरणाकरणेनाकृष्योदीरणावलि-

विष्टा उदीरणावलिकाप्राप्ता, नोकर्मद्रव्यरागः—कर्मरागैकदेशः तदन्यो वा, तत्र तदन्यो द्विविधः—प्रायोगिको वैश्रसिकश्च, गेगिकः कुसुम्भरागादिः, वैश्रसिकः सन्ध्याभ्यरागादिः, भावरागोऽपि द्विधा—आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो रागपदार्थज्ञस्तत्र चोपयुक्तः, नोआगमतो रागवेदनीयकर्मोदयप्रभवः परिणामविशेषः, स च द्विधा—प्रशस्तः अप्र-

शस्तश्च, तत्राप्रशस्तस्त्रिविधः, तद्यथा-दृष्टिरागो विषयरागः स्नेहरागश्च, तत्र त्रयाणां त्रिषष्ट्याधिकानां प्रवादिशता-
 नामात्मीयात्मीयदर्शनानुरागो दृष्टिरागः, उक्तंच-"असीयसयं किरियाणं अकिरियवादीणमाहु चुलसीती । अण्णाणिय
 सत्तद्धी वेणइयाणं च वत्तीसा ॥ १ ॥ जिणवयणवाहिरमती मूढा नियदरिसणाणुरागेण । सब्बुक्कहियमेते मोक्खपहं न उ
 पवज्जंति ॥ २ ॥" विषयरागः-शब्दादिविषयगोचरः, स्नेहरागो-विषयादिनिमित्तविकलोऽविनीतेष्वपत्यादिषु भावी, तत्रेह
 रागे उदाहरणम्-खिइपइट्ठियं नयरं, तत्थ दो भाउया-अरहणतो अरिहमित्तो य, महंतस्स भारिया अरहमित्ते अणुरत्ता,
 सो नेच्छइ, ततो सा बहुसो उवसगेइ, भणिया अणेण-किं न पेच्छसि भाउगंति ? , ततो तीए नायं, जहा मम भत्तारस्स
 वीहइ, ततो भत्तारो मारितो, सा पच्छा भणइ-इयाणिंपि नेच्छसि ? , तेण नायं-एतीए दुड्डीसीलाए मम भाउगो नियम-
 त्तारो मारितो, तेण निबेएण पवइतो, साह जातो, सावि अट्ठवसट्ठा मया सुणिया जाया, साहुणो य तं गामं गया, सो साह
 भिक्खुं पविट्ठो सुणिगाए दिट्ठो, लगा मग्गामग्गि उवसगेइ, विरत्तीए नट्ठो, तत्थवि मया अडवीए मक्कडी जाया, तेऽवि
 साहुणो कम्मधम्मसंजोगेण तीसे अडवीए मज्जेणं वच्चंति, तीए दिट्ठो, लगा कंठे, तत्थवि किलेसेणं पलातो, तत्थवि मया
 जक्खिणी जाया, ओहिं पंजइ, दिट्ठो सो साहू ओहिणा, छिद्दणि मग्गति, सो साहू सया अप्पमत्तो, ततो सा छिद्दं न
 लहइ, सा य सवायेरेण तस्स छिद्दं मग्गइ, एवं वच्चइ कालो, तत्थ किर जे समवया समणा ते हसिऊण तरुणसमणा भणं-
 ति-यन्नो हु मो अरहमित्तो, 'जंसि पियो सुणियाणं, वयंस ! गुरुमक्कडीणं च । अन्नया सो साहू वियरयं उत्तरइ, तत्थ य
 पावमिस्संभं पाणियं, तेण पातो पसारितो भएणं, तत्थ य तीए छिद्दं लभिऊण ऊरु छिन्नो, ततो माऽहं आउक्काए पडिओ

होज्जसि मिच्छादुक्कहे तेण भणियं, सो पडिओ, सम्मदिट्ठिगाए सा धाडिया, तहेव सो ऊरू सपएसो लाइतो, रूढो य
 तक्खणं देवयापभावेणं, अण्णे भणंति-सो भिक्खमतिगतो अण्णगमे, तत्थ ताए वाणमंतरीए तस्स रूवं छाएत्ता तस्स रूवेणं
 पंथे तंलाए ण्हाइ, अन्नेहिं दिट्ठो, सिट्ठो गुरूणं, आवस्सए आलोएइ, अज्जो ! संमं आलोएहि, सो उवउत्तो, मुहणंतगाइ जाव
 पडिक्कमणं देवसियं ताव आभोएइ, भणइ-न संभरामि खमासमणो !, तेहिं पडिभिन्नो भणति-नत्थित्ति, आयरिया अणुव-
 ट्ठियस्स न देति पायच्छित्तं, सो चिंतेइ-किं कह वत्ति !, सा उवसंता साहइ गुरूणं-मए एयं कयं, सा साविगा जाया, सवं
 परिकहइ, एवमप्पसत्थो एस नेहाणुरागो, अस्स इमा निरुत्तगाहा-‘रज्जंति असुभकलमल्लुणिमाणिट्ठेसु पाणिणो जेण । रागोत्ति
 तेण भन्नइ जं रज्जइ तत्थ रागतथो ॥ १ ॥’ एवं हट्ठिरागो विपररागोऽप्यग्रशस्तो द्रष्टव्यः, दीर्घसंसारहेतुकदध्यवसायात्मक-
 त्वात्, प्रशस्तस्तु रागोऽर्हदादिविषयः, उक्तं च-“अरहंतेसु य रागो साहसु वीयरगेसु । एस पसत्थो रागो अज्ज-
 सरागाण साहूणं ॥१॥” एवंविधं रागं नामयन्तः-अपनयन्तः, क्रियाकालनिष्ठाकालयोरभेदेनापनीतवन्त एव गृह्यन्ते, आह-
 प्रशस्तनामनमयुक्तं, न, तस्यापि बन्धात्मकत्वात्, यद्येवं तत ‘एस पसत्थो रागो’ इत्यादि विरुद्धं, नैप दोषः, सरागसंयतानां
 कूपखननोदाहरणतस्तस्य रागस्य प्राशस्त्यादित्यलं प्रसङ्गेन ॥ इदानीं ‘दोस’ स्ति दोषः द्वेपो वा, तत्र ‘दुप वैकृत्ये’ दुष्यतेऽ-
 नेनास्मिन्नस्माद् दूषणं वा दोषः, ‘द्विपी अप्रीतौ’ द्विष्यतेऽनेन अस्मिन् अस्मात् द्वेपणं वा द्वेपः, असावपि नामादिभेदाच्चतु-
 विधो, निक्षेपो रागवदवसेयः, तथा दिग्मात्रमुपदर्शयते-नोआगमतो द्रव्यद्वेपो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्विधा-कर्मद्र-
 व्यद्वेषः नो कर्मद्रव्यद्वेषः, तत्र कर्मद्रव्यद्वेषश्चतुष्प्रकारः-द्वेषवेदनीयपुद्गला योग्याः १ बध्यमानकाः २ वज्राः ३ उदीरणा-

१. प्रायतान ४. अमीयां व्याख्यानं प्राग्वत्, नोकम्मद्रव्यद्वयो दुष्टव्रणादिः, भावद्वयो द्वेयकर्मविपाकः, स च द्विधा-
 प्रयानः अप्रयानः ५. तत्र प्रयातो ज्ञानादिगोचरः, तथाहि-अज्ञानमविरतिं च द्विपन् ज्ञाने विरतौ च सम्यग्यतते इति
 तन्म प्रायन्त्यं. अप्रयानः नन्यक्त्यादिगोचरः, तत्राप्रयस्ते उदाहरणं-नन्दो नाम नाविओ गंगाए लोणं उत्तारेइ, तत्थ
 य नन्मन्डं नाम अणगारो तीए नाचाए उत्तिन्नो, जणो मोहं दाऊण गतो, साहू रुद्धो, फिडिया भिक्खावेला, तहावि न
 विमज्जेइ, यादुयाए उण्हे तिसाइतो य अमुंचंतो रुद्धो, सो य दिट्ठीविसलद्धितो, तेण दह्णो मओ, एगाए सभाए घरको-
 उयो जाओ, साहू विहरंतो तं गामं गतो, भत्तपाणं गहाय भोत्तुकामो सभं गतो, तेण दिट्ठो, सो पैक्खंततो चैव आसु-
 न्तो, भोत्तुमारुद्धस्स कचवरं पाडेइ, अणपासं गतो, तत्थवि एवं, अणत्थ गतो, तत्थवि एवं, कहिंचि न लहइ भोत्तुं,
 ततो नो तं पलोएड, को एम ?, नाविगनंदमंगुलो, दह्णो, समुहं जतो गंगा पविसइ तत्थ वरिसे वरिसे अणणणेणं मग्गेणं
 यइइ, चिगण गंगा मयगंगा भन्नइ, तत्थ हंसो जातो, सो य साहू माहमासे सत्थेण पभाए जाइ, तेण दिट्ठो, पाणियस्स
 पंते भरिऊण सिंचइ, तत्थवि उद्वितो, पच्छा अंजणपवए सीहो जातो, सोवि सत्थेण तेणेव मग्गेण गच्छइ, सीहो
 उवट्ठितो, सत्थो भिन्नो, सो इमं न मुयइ, तत्थवि दह्णो, मतो य वाणारसीए वडुतो जातो, तत्थवि भिक्खं हिंडंतं धूली
 छूइइ, रुद्धेण दह्णो, तत्थेव राचा जातो, जाइ सरइ, तत्थ सबातो अतीताओ जाइओ असुभातो सरइ, जइ संपयं मारेइ
 तो वडुयातो फिट्ठो होमिति तस्स जाणणानिमित्तं समस्यामवलम्बयते, जो एवं पूरइ तस्स रज्जस्स अहं देमि, सा य सम-
 स्सा इमा- गंगाए नावितो नंदो, सभाए घरकोइलो । हंसो मयगंगतीराए, सीहो अंजणपवए ॥ १ ॥ वाणारसीए वडुओ,

राया तत्थेव आगतो ॥ अमुं गोवानि पढंति, सो विहरंतो साहू तत्थ रामोराद्धो, आरामे ठिओ, आरामिओ पढइ, तेण पुच्छिओ साहू, तेण भणियं—अहं पूरेणि, ‘एएसिं घायगो जो ए, सोवि इत्थेव आगतो’ ॥ सो घेनूण रण्णो समीचं गतो, पढइ, राया सुणंततो मुच्छित्तो, सो हम्ममाणो भणइ—कवं काउं अहं न याणामि, लोगस्त कलिंकरंढो एसो मे समणेण दिज्जो, राया तत्थ मणूसे विसज्जेइ, जइ अणुजाणह तंदतो एमि, आगतो, सद्धो जातो, साहूवि आलोइयपडिंक्तो, एवं संसारवज्जणो दोसो जेहिं नामितो ते अरिहा ॥ इह रागद्वेणो क्रोधाद्यपेक्षया नरोः पर्यालोच्येते, तत्र यद्यपि नया नेगमादयः सप्त, तथापि नैगमः सामान्यग्राही सद्बद्धे विशेषग्राही व्यनहारेऽन्तर्भवतीति पद्भिरेव सद्बद्धाविभिर्विचारः, तत्र सद्बद्धस्याप्रीतिजातिरामान्यतः क्रोधमानौ द्वेपः मायालोभौ तु प्रीतिजातिसामान्याद्रागः, उत्कंच—“कोहं वा माणं वा अप्रीतिजार्हतो संगहो दोसं । माया लोभे य सपीइजाइसामनतो रागं ॥ १ ॥” व्यनहारथ क्रोधमानमाया द्वेपः, मायाया अपि परोपघाताय प्रयुज्यमानत्वेनाप्रीतिजातावन्तर्भावात्, लोभस्तु न्यायोपादानमूर्च्छात्मको रागः, उत्कंच—“मायं पि दोसमिच्छइ वचहरो जं परोवघायाय । नायोवायाणोच्चिय मुच्छालाभोत्ति तो रागो ॥ १ ॥” ऋजुसूत्रस्य क्रोधस्तावदप्रीतिरूपत्वात् द्वेपः, मानमायालोभास्तु भाज्याः, कदाचित् रागः कदाचिद् द्वेपः, तथाहि—यदा मानोऽदृक्कारोपयोगात्पाकस्तदाऽऽत्मनि बहुमानेन प्रीतियोगाद्रागो, यदा तु स एव परगुणविद्वेषोपयोगात्पाकः तदानीमप्रीतिरूपत्वाद् द्वेपः, एवं मायालोभावपि परोपघाताय व्याप्रियमाणौ द्वेपः, स्वशरीरस्वधनस्वजनाविषु मूर्च्छोपयोगफाले तु तावैव रागः, अभिष्वल्पात्मकत्वात्, उत्कंच—“माणो रागोत्ति मतो साहंकारोपयोगकालम्मि । सो चेव होइ दोसो परगुणदोसोवयोगंमि ॥ १ ॥”

नायालोभायं परोपघातोऽओगतो दोसो । मुच्छोवयोगकाले रागोऽभिस्संगलिंगोत्ति ॥ २ ॥” शब्दादीनां तु मतं-लोभो-
 रगः, क्रोधो द्वेषः, मानमाये तु यदा स्वगुणोपकारोपयोगात्मके तदा मूर्च्छात्मकत्वाद्धोभः, लोभत्वाच्च रागः, यदा तु स्वगुणो-
 पपन्नोपयोगधिक्रले तदा परोपघातोपयोगात्मकत्वात् क्रोधः, क्रोधत्वाच्च द्वेषः, उक्तं च-“सद्वाइमयं माणे मायाए य सगुणोव-
 नागय । उअओगो लोभोच्चिय जतो स तत्येव अवरुद्धो ॥ १ ॥ सेसंसा कोहोच्चिय परोवघायमइयत्ति तो दोसो” इति ॥
 अयं कपायद्वारं, शब्दार्थः प्राग्वत्, तेषामष्टविधो निक्षेपः, तद्यथा-नामकपायः द्रव्यकपायः स्थापनाकपायः समुत्पत्ति-
 कपायः ४ प्रत्ययकपायः आदेशकपायः रसकपायः ८, आह च-“नामं ठवणादविए, उप्पत्ती पच्चए य आवेसे ।
 रमभावरूपाए या नएहिं छहिं मगणा तेसिं ॥ १ ॥” नामस्थापने सुगमे, द्रव्यकपायो नोआगमतो जशरीरभाव्यशरीरव्य-
 निरिक्तो द्विधा-कर्मद्रव्यकपायो नोकर्मद्रव्यकपायश्च, कर्मद्रव्यकपायश्चतुष्प्रकारः, कपायवेदनीयपुद्गला योग्याः १ बध्य-
 मानाः २ वद्धाः ३ उदीरणावलिकाप्राप्ताश्च ४, नोकर्मद्रव्यकपायः सर्जकपायादिः, उत्पत्तिकपायो यतो द्रव्यादेर्वा-
 ग्नात् कपायप्रभवस्तदेव कपायनिमित्तत्वात् उत्पत्तिकपायः, द्रव्यात् कपायोत्यत्तिः सुप्रतीता, उक्तं च-“किं एत्तो कट्ठ-
 यर ? जं मूढो खाणुंमि अफ्फिडितो । खाणुस्स तस्स रूसइ न अप्पणो दुप्पयोगस्स ॥ १ ॥” प्रत्ययकपायः खल्वान्तरः
 कारणविशेषः कपायपुद्गललक्षणः, आदेशकपायः कैतवकृतभ्रुकुटिभङ्गुराकारः, तस्य हि कपायमन्तरेणापि तथादेश-
 नात्, रमरूपायो हरीतक्यादीनां रसः, भावकपायो नोआगमतः कपायोदय एव, स च क्रोधादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तद्यथा-
 क्रोप्ररूपायो मानकपायो मायाकपायो लोभकपायश्च, तत्र क्रोधो नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, नामस्थापने क्षुण्णे, नोआग-

मतो जशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्रव्यक्रोधः प्राकृतशब्दसामान्यापेक्षया चर्मकारक्रोधः रजकक्रोधो नीलिकोधश्च क्रोध-
इति गृह्यते, नोआगमतो भावक्रोधः क्रोधादय एव, स च चतुर्भेदः, उक्तं च—“जलरेणुपुढविषयराईसरिसो चउविहो
क्रोहो ।” प्रमेदफलमुत्तरत्र वक्ष्यामः, तत्र क्रोधे उदाहरणम्—व्रसंतउरे नयरे उच्छन्नवंसो एगो देसंतरं संकम-
माणो सत्येण उड्झितो तावसपह्लिं ततो, तस्स नामं अगियउत्ति, तावसेणं वड्झितो, जमो नामं सो तावसो, जमस्स
पुत्तो जमदग्गितो जातो, सो घोरागारं तवच्चरणं करेइत्ति विक्खातो जातो । इतो य दो देवा, वेसानरो सद्धो धन्नंतरी
तावसभत्तो, ते दोऽवि परोप्परं पणवेंति, भणंति य—साहू तावसे परिक्खामो, सद्धो आह—जो अमंहं सबअंतिमओ तुज्झ
य सबप्पहाणो ते परिक्खेमो । इतो य मिहिलाए नयरीए तरुणधम्मो पउमरहो राया, सो चंप वच्चइ वसुप्पजस्स आय-
रियस्स मूले पव्यामिति, तेहिं सो परिक्खिज्जइ भत्तेणं पाणेण य, पंथे य विसमे सुकुमालतो दुक्खाविज्जइ, अणुलोमे
य से उवसगो करेंति—चित्तक्खोभो जायइ, सो धणियतरागं थिरो जातो, न पुण तेहिं खोभितो, अण्णे भणंति—ते सिद्ध-
पुत्तरूवेण गया, अतिसए साहेंति, जहा चिरं जीवियवं, सो भणइ—वहुओ मे धम्मो होहिति, न सक्किओ खोभेउं, गया
जमदग्गिस्स समीवं, सउणरूवाणि क्याणि, कुच्चे से घरओ कतो, सउणओ भणइ—भदे ! जामि हिमवंतं, सा न देइ, मा न
एहिसिस्ति, सो सवहे करेइ गोघाइयगाइ जहा एमिति, सा भणइ, न एएहिं पत्तियामिति, जइ एयस्स रिसिस्स दुक्खि(क्कि)-
गं पियसि तो विसज्जेमिति, सो रुद्धो, तेण दोऽवि दोहिं हत्थेहिं गहियाणि, पुच्छिया भणंति—महरिसि ! अणवच्चोऽसि, सो
भणइ—सच्चमेयं, खोभितो । एवं सो सावगो जातो देवो, इमोऽवि ताओ आयावणभूमीतो उइण्णो मिगकोट्टगं नगरं जाइ,

तस्य त्रियसत्तू राया, सो इच्छेत्, ५५-दामे ? , धूयं देहिति, तस्स धूयासयं, जा तुमं इच्छइ सा तुज्झंति, कण्ठतेउरं गतो,
 ताहिं दद्वण निच्छुदं, न लज्जसिन्ति भणितो, तातो खुज्जीकयातो, तत्थ एगा तस्स धूया रेणुएणं रमइ, तीएऽणेणं फलं
 कगामियं, इच्छसिन्ति य भणिया, हत्थो पसारितो, निजंतीए उवड्डियायो खुज्जीओ सालिरुवए देहि, अक्खुज्जीतो कयातो,
 नीना जासमं, मगोमहिसपरियणा राइणा दिन्ना, संवड्डिया, जोवणं पत्ता जाहे जाया ताहे वीवाहधम्मो जातो, अन्नया
 उन्नमए जमदग्गिणा भणिया-अहं ते चरुं साहेमि, जेण ते पुत्तो वंभणपहाणो होइ, तीए भणियं-एवं किज्जउ, मज्झ य
 भणिणीं हत्थियउरे अणंनवरियस्स भज्जा, तीसेवि साहेहि खत्तियचरुंति, तेण साहितो, सा चित्तेइ-अहं ता अडवीए
 मिगी जाया, मा मम पुत्तो एवं नासउत्ति तीए खत्तियचरु जिमितो, इयरीए इयरो पेसितो, दोणहवि पुत्ता जाया, ताव-
 नीए रामो, इयरीए कत्ताविरिओ, सो रामो तत्थ संवड्डइ, अन्नया एगो विजाहरो तत्थ समोसट्ठो, पडिभग्गो, तेण सो
 पट्ठिरिओ पगुणो जातो, ततो से रामस्स तेण तुट्ठेण परसुविज्जा दिन्ना, सरवणे साहिया, अन्ने भणंति-जमदग्गिस्स परं-
 परागया परसुविज्जा, तेण रामो पाडिओ, तस्स सिद्धा, सा रेणुगा भणिणींघरं गया, तेण रण्णा समं पलङ्गा, सपुत्ता
 जमदग्गिणा आणीया, रुट्ठो रामो, ततो रामेण सपुत्ता मारिया, सोऽवि किर तत्थेव ईसत्थं सिक्खितो, तीसे भणिणीए
 मुयं. रण्णो रुत्थियं, सो आगतो, आसमं विणासित्ता गावीतो घेत्तूण पधावितो, रामस्स कहियं, तेण पधाविज्जण परसुणा
 मारिओ, रुत्तविरिओ राया जाओ, तस्स देवी तारा, अण्णया से पिउमरणं कहियं, तेण आगंतूण जमदग्गी मारिओ,
 गमस्स रुत्थियं, तेण गएण जलंतेणं परसुणा कत्तवीरितो मारितो, सयं चेव रज्जं पडिवण्णं । इतो य देवी तेण

भणियं-तुब्भं चेव सगासातो सुया देसणा, निवारणं च, तीए भणियं-अहो ! ते पंडियत्तणं वियारक्खमगं धंमयापरि-
 णामो, मया सामण्णेण बहुदोसमेयं भणियंति से उवदिट्ठं, वारिया य, किमेतावता दुच्चारिणी होइ !, ततो सो लज्जितो,
 मिच्छादुक्कडं से दवावितो, चित्तिं च णाए-एस ताव मे कसिणधवलपडिवज्जगो, वितिओऽवि एवं चेव विन्नासितो,
 नवरं सा भणिया-किं बहुणा !, हत्थं रक्खेज्जासित्ति, सेसविभासा तहेव जाव एसोऽवि मे कसिणधवलपडिवज्जगोत्ति, एत्थ
 पुण इमाए नियडीए अब्भक्खाणदोसतो तिबं कम्मं निवद्धं, पच्छा एयस्स अपडिक्कमिय भावतो पवइया, भायरोवि से सह
 जायाहिं पवइया, अहाउगं पालित्ता सुरलोगं गयाणि, तत्थवि अहाउयं पालित्ता भायरो से पढमं चुया सांगेए नयरे
 असोगदत्तस्स समुदत्तसागरदत्ताभिहाणा पुत्ता जाया, इयरीऽवि चइऊण गयउरे नगरे संखस्स इब्भस्स सावगस्स
 धूया जाया, अतीव सुंदरित्ति सवंगसुंदरी से नामं कयं, इयरीतोऽवि भाउज्जायातो चविऊण कोसलाउरे नंदणाभि-
 हाण इब्भस्स सिरिमइ-कंतिमइनामातो धूयातो आयातो, जोवणं पत्ताणि सवाणि, सवंगसुंदरीवि कहिंपि साकेया
 गयपुरमागएण असोगदत्तसेट्ठिणा दिट्ठा, कस्सेसा कण्णगत्ति कस्सवि समीवे पुच्छियं, नायं संखस्स, ततो सवहुमाणं
 समुदत्तस्स मगिया, लद्धा, विवाहो कतो, कालंतरेण सो विसज्जायगो समुदत्तो अइगतो, उवयारो से कतो, वासहरं
 सज्जियं, एत्थंतरंमि य सवंगसुंदरीए तं नियडिनिवंधणं पढमकम्मं उदितं, ततो भत्तारेण से वासघरट्ठिण्ण वोलेत्ती
 देविगी पुरिसच्छाया दिट्ठा, ततो तेण चित्तिं-दुट्ठसीला मे महिला, कोइ अवलोइउं गतोत्ति, पच्छा सा आगया, न तेण
 बोलाविया, ततो अट्टुहइयाए धरणीए चेव रत्तिं गमिता, पभाए से भत्तारो अणापुच्छिय सयणवगं एगस्स धिज्जाइगस्स

भवेत्ता भूतो साधेयं नगरं, परिणीया अणेन कोसलपतारे - इत्यस्य धूया शिरिगति, भालगा न से तीरे भगिणी कंतिगई,
 मने न जेहि, ततो माळमणिति जाया, निसेसतो तीरे, पच्छेन तेसिं समामगसंनवहारे नोच्छिन्ने, सा भग्माया जाया,
 पच्छेन भग्माया, काठेन सिद्धंती पधत्तिणीपरायं साकेयं गजा, पुनमात्तायालो लवसंभायो, भत्ताय न तासिं न सई, पल्लव
 रमिण से जसिं निमलिनभणं निवृत्तं कर्म, पारणेगे विवमदं पविद्धा, शिरिगती मारामरं गजा हारं गोजइ, तीप अल्लसुद्धिया,
 सा हारं गोत्तूण विवमदसुद्धिया, पल्लवतईमि निचलकगोषुणमारेण से हारे गिलितो, तीप नितियं अल्लवरियमिणं, पच्छेन
 सामगलेणं उद्धनं, विवमया पल्लिमहिजा निगया न, ध्वरीप लोद्धं जाव नलि हारोस्ति, तीप नितियं निगेयं १, अल्लव
 रिममिणं, पच्छेन परिमणे पुटिष्ठतो भणइ न कोइ पल्ल अलं गोत्तूण पविद्धो, तीप लंगवित्तो, पच्छेन इद्धं, ध्वरीप
 पधत्तिणीप सिद्धं, तीप अनिय निरिच्छतो कर्मपरिणामो, पच्छेन लमतसमरया जाता, सेसिं माणसणीयाणं न तं नेत्तुं
 गोमाइइ, शिरिगतिकंतिगतीतो अत्तारेहिं हसिजति, न न विपरिणामेति, तीपनि उगतवस्थाए कर्मं सेसीकत्तं, पल्लवत
 रमि शिरिगती अत्तारसामगा मारामरे चिद्धं, जाव गोरेणं निस्तातो लवरिल्लण निगलितो हारो, पाणि पनेगाममणाणि-
 यमो से भग्मन्तीप मल्ल(ए)या अल्ल शिद्धगेयंति मगिलं पवद्धाणि, पल्लवतरमि से केवत्ताणमणलं, सेनेहिं अदिमा कया,
 तेहि पुटिष्ठं, तीपनि सादिजो परामन्तत्ततो, पाणि पधद्धमणि, परिसी तुहानवा गाया १ पनीमिभं गायां सामयंत इल्लमि
 पुटिष्ठ ॥ जोगो सामारिगेवाचपणनार, तए कर्मद्वयजोगो गोमाल्लिगेवाचपनिभा पल्लवता, नोक्कमं पल्लवजोग
 भाकरमुत्तिम, चिमणि न इल्लमि, जावजोगसुहकर्मनिपाक, तस्य वेवाअत्तार-ल्लो हो इडिइ १ संवत्तण २ कट्टम ३

किमिरागं ४ सारित्थो ॥” सर्वेषां क्रोधादीनां यथाक्रमं स्थितिफलान्येवं “पक्ख १ चउमास २ वच्छर ३ जावजीवा ४ णुगामिणो कमसो । देव १ नर २ तिरिय ३ नारय ४ गइसाहणहेयवो नेया ॥ १ ॥” लोभ उदाहरणं लुद्धनन्दः—पाडलि-
पुत्ते नयरे नंदो वाणियओ, जिणदत्तो सावतो, जियसत्तू राया, सो तलायं खणावेइ, फाला दिट्ठा कम्मगरेहिं, सुरामोहंति
दो गहाय वीहीए सावगस्स उवणीया, तेण नेच्छिया, नंदस्स वीहीए नीया, गहिया, भणिया—अण्णेऽवि आणेजाह, अहं
चेव गिण्हस्सामि, दिवसे २ गिण्हइ फाले, अन्नया गोरवारिहसयणिज्जामंतणए चलामोडीए नीओ, पुत्ता भणिया—फाले
गिण्हज्जह, सो गतो, ते य आगया, पुत्तेहिं फाला न गहिया, आकुट्ठा य गया पूयलियसालं, तेहिं ऊणगं मोहंति एगंते
एडिया, किट्ठं पडियं, दिट्ठा रायपुरिसेहिं, गहिया, जहावत्तं रण्णो कहियं, सो नंदो आगतो भणइ—गहिया नवत्ति, तेहिं
भणियं—किं अम्हेऽवि गहेण गहिया ?, तेण अतिलोल्याए एत्तियस्स लाभस्स फिट्ठोऽहं पादाण दोसेणंति एगाए कुसीए
दोऽवि पाया भग्गा, सयणो विलवति, ततो रायपुरिसेहिं सावगो नंदो य धेत्तूण राउलं नीया, पुच्छिया, सावगो भणइ—
मज्झ इच्छापरिमाणाइरित्तं, अविय—कूडमाणंति, तेण न गहिया, सावओ पूइऊण विसज्जितो, नंदो सूलाए भिन्नो, सकुलो
उच्छादितो, सावगो सिरिधरे ठवितो, एरिसो दुरंतो लोभो, एवंविधं लोभं नामयन्त इत्यादि पूर्ववत् ॥

अथेन्द्रियद्वारमुच्यते—तत्र इन्द्रियमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते—‘इदु परमैश्वर्ये’ इन्दनादिन्द्रः, सर्वोपलब्धिसर्वोपभोगरूप-
परमैश्वर्ययोगाज्जीवः, तस्य लिङ्गं तेन सृष्टं वा इन्द्रियं, ‘इन्द्रिय’मिति निपातनसूत्रादिष्टरूपनिष्पत्तिः, तच्च द्विधा—द्रव्येन्द्रियं
भावेन्द्रियं च, तत्र निर्वृत्युपकरणे द्रव्येन्द्रियं, निर्वृत्तिनाम प्रतिविशिष्टः संस्थानविशेषः, साऽपि द्विधा—वाह्या अभ्यन्तरा

१, नर रागा रूपं पर्यट्टिक्तादिभ्या, ना च विचित्रा, न प्रतिनियतसंस्थानरूपतया व्यपदेष्टुं शक्या, तथाहि-मनुष्यस्य श्रोत्रे
 नेत्रयोर्गन्धगान्धोभाविनी भ्रूया चोपरितनवन्धापेक्षया समे, वाजिनो नेत्रयोरुपरि तीक्ष्णे चाग्रभागे इत्यादि जातिभेदा-
 यानाविधे, अभ्यन्तरा तु निर्दृष्टिः सर्वेषामपि जन्तूनां समाना, तामेव चाधिकृत्यामूनि सूत्राणि ग्रावर्तत, यतः 'सोऽंदि ए गं
 भंते ! सिन्धुगणमंठिते पन्नत्ते ? गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पणत्ते, घाणिंदि ए गं भंते ! किंसंठाणसंठिए पणत्ते ?,
 गोयमा ! अडमुत्तगंठाणमंठिए पणत्ते, निर्विभंदि ए गं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ? गोयमा ! खुरप्पसंठाणसंठिए
 पन्नत्ते, फासिंदि ए गं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ? गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पन्नत्ते," इह स्पशनेन्द्रियनिर्वृत्तेः प्रायो
 न नागान्यन्नभेदः, पूर्वसूरिभित्तथाभिधानात्, उपकरणं खड्गस्थानीयाया बाह्याया निर्वृत्तेया खड्गधारासमाना स्वच्छतरपु-
 र्गन्धगन्धालिका अभ्यन्तरा निर्वृत्तित्तस्याः शक्तिविशेषः, इदं चोपकरणरूपं द्रव्येन्द्रियं नान्तरनिर्वृत्तेः कथञ्चिदर्थान्तरं,
 नान्तरनिर्वृत्तित्तमोः कथञ्चिद्वेदात्, कथञ्चिद्वेदश्च सत्यामपि तस्यामान्तरनिर्वृत्तौ द्रव्यादिनोपकरणस्य विधातसम्भवात्, तथाहि-
 नान्यमपि तदस्यपुण्याकृतित्त्यायामान्तरनिर्वृत्तौ अतिकठोरतरधनगर्जितादिना शक्त्युपघाते सति न परिच्छेत्तुमीयते
 पन्नरः शब्दादिकमिति, भावेन्द्रियमपि द्विधा-लब्धिरुपयोगश्च, तत्र लब्धिः श्रोत्रेन्द्रियादिविषयः सर्वात्मप्रदेशानां तदाव-
 रणारोपयामः, उपयोगः स्वस्वविषये लब्धिरूपेन्द्रियानुसारेणात्मनो व्यापारः, इह यदि उपयोगापेक्षया संसारिजीवानां
 विन्ना स्थिते तर्दे कस्मिन् काल एकेनैवेन्द्रियेण उपयोगो न शोपरित्युपयोगापेक्षया सर्वोऽपि संसारिजीव एकेन्द्रियः, उक्तं
 न-"नो नमिमयमानरो सो उवयोगो स चैगकालमि । एगेण चैव तम्हा उवयोगेर्गिंदिआ सब्बे ॥ १ ॥" लब्धिरपि प्रायः

सर्वस्वीयानामपि संसारिणां पञ्चेन्द्रियविषयाऽपि समास्ति, पञ्केन्द्रियाणामपि बहुलादीनां तथोपलभ्यभात्, उक्तं च—“जं निर-
 नतलार्द्धं दीराह येष्टं दितो वलं भोऽनि । दोणस्थि तदानरणवस्त्वजोनगरसंगतो दोरिं ॥ १ ॥” तस्मानुपगोगोपेक्षया लब्धयोगो-
 क्षणा वा नैकेन्द्रियादिभेदव्यपदेशसंभवाः, किन्तु निर्नृतिरूपद्रव्येन्द्रियगोपेक्षया, तस्याः प्रतिनिधतैकेन्द्रियादिजातिगेहं प्रति
 नियतराङ्गद्वयाया भावात्, उक्तं च—“गंचिंदिजोऽनि बसलो नरोक्ष सन्निसयो वलं गातो । तहनि न भदाह गंचिंदिजोऽति
 बज्जेन्द्रियाभावा ॥ १ ॥” जमीयां च द्रव्यगानेन्द्रियाणामयं भावक्रमः—प्रथमगिन्द्रियानरणक्षयोपसागरूपा लब्धिर्भवति,
 ततो बाह्याभ्यन्तरगेदगिज्ञा यथावककर्म्मविपाकोदयं निर्धृतिः, तत आन्तरनिर्धृतेः शक्तिरूपगुणकारणं, तदनन्तरं चैन्द्रि-
 यार्थोपयोगः, तथा चाह—“लागक्षगो ए लब्धी निधचुनगरणलवनजोगे य ॥” जगूनि च शर्क्षनाविभेदेन गंन भवन्ति,
 रातो नह्नननम्, उक्तं च—“शर्क्षनरानघाणनधुश्रोत्राणीन्द्रियाणी”ति, तानि चानागितानि अलं दुःखायेति । जत्रोदाह-
 रणानि । तत्र श्रोत्रेन्द्रिये वदाहरणम्—नसंतपुरं नगरे पुष्कसालो नाग गंधधितो, सो य अहसुससरो निरुनो य, दोण
 जणो ह्यहियजो कजो, तस्मि य नगरे सत्थनाहो विसाज्जत्तं गतो, भदा य सो भारिया, तीए केणनि कारणेण दासीजो
 भेरियातो, तातो गुणंतीतो अगच्छति, कालं न थाणंति, चिरेण जागयातो, अंबाडियातो भणंति—गा भट्टिणीतो रुसह गज्झं,
 अग्हहिं सुयं पराणनि लोगणिज्जं, किमंग पुण समझाणं ? ततो पुच्छइ—कहं ? ताहिं कहियं, सा हियए चित्तेइ—अहह
 कहमहं पेच्छेज्जासि ? जहाया तत्थ नगरे देवथाए जत्ता जाया, सधं च नगरं गयं, सावि गया, लोगोऽनि पणमिक्कणं
 पडिएइ, पगायं वट्टइ, सोचि माइऊण परिसंतो परिसरे सुत्तो, सा य सत्थनाही दासीए सां गया, पणिवइत्ता देवउलं

पयाहिणीकरेड, चेडीहिं दाइतो, एमोत्ति, सा संभंता ततो गया, पच्छा विरूवं दंतुरं दइण भणइ-दिठं से रूवेण चेव वरं नयं, तीए णिच्छूडं, चेइयं च गेणं, कुसीलवेहिं से कहियं, तस्स अमरिसो जातो, तीसे घरमूले पच्चसकालसमए गाइउमारज्जो पइत्थयइयाए निवळं, जहा आपुच्छइ जहा तत्थ चितेइ जहा लेहं विसज्जइ जहा आगतो घरं पविसइ, सा चितेइ सबभूयं, ताए अब्भुट्टेमिति आगासतलातो अप्पा मुक्को, सा मया, एवं सोइदियं दुक्खाय भवति ॥

चस्मिन्वदिए उदाहरणं-महुराए नयरीए जियसत्तू राया, धारिणी देवी, सा पर्यईए धम्मसज्जा, तत्थ भंडीरवणं चेइयं, तत्थ जत्ता, राया सह देवीए नयरज्जणो य महया विभूतीए निगतो, तत्थ एगेण इवभपुत्तेण जाणसंठियाए देवीए जवणियं-तरणिगतो सालत्तगो सनेउरो अईव सुंदरो दिट्ठो चलणो, चितियं च गेण-जीए एरिसो चलणो सा रूवेण तियससुंदरीणि अब्भहिया, अब्भोववण्णो, पच्छा गविट्ठा, का एसत्ति ?, नायं, तग्घरपच्चासंने वीही गहिया, तीसे दासचेडीणं दुगुणं देउ, महामाणुसत्तणं च दाएइ, ततो हयहिययातो कयातो, देवीए साहति, संवहारो लग्गो, देवीए गंधाई ततो चेव गेणहं-ति, अन्नया तेण भणियं-का एयातो महामोहगंधादिपुडियातो छोडेइ?, चेडीए सिट्ठं-अम्हाणं सामिणित्ति, तेण एगाए पुडियाए भुज्जपत्ते लेहो लिहिऊण छूढो, यथा 'काले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य, मेघान्धकारासु च शर्वरीषु । मिथ्या न जल्पामि विशा-न्ननेत्रे !, ते प्रत्यया ये प्रथमाक्षरेषु ॥१॥' पच्छा उग्गाहिऊण विसज्जिया, देवीए उग्घाडिया, वाइतो लेहो, चितियं चणाए-धिरत्तु भोगाणं, पडिलेहो लिहितो, यथा 'नेह लोके सुखं किंचिच्छादितस्यांहसा भृशम् । मितं च जीवितं नृणां, तेन धम्मं मतिं उरु ॥१॥ पादप्रथमाक्षरचन्द्रो भावार्थः पूर्वश्लोक्वदवसेयः, ततो वंधिऊण पुडिया न सुंदरा गंधत्ति विसज्जिया चेडीए, तीए

पडिअपिया पुडिया, भणियं च णाए-देवी आणवेड न सुंदरा गंचति, तुट्टेण ओडिया, दिट्ठो लेट्ठो. अन्नगण्हेत्तुधे विनत्तो पोत्तां
 फालेऊण निगतो, चित्तिं च णेण-जाव एसा न पाविया ताव कम्मच्छामिनि?, परिभमंनो जंनं रत्तां मनो, सिद्धपुत्ताण
 डुक्को, तत्थ नीई वक्खाणिज्जिड, तत्थवि य अयं सिलोगो-“न ज्ञप्पं त्तरमाणेन. प्राप्तमर्थान् सुदुत्तमान्। भार्या वा ह्यनपत्तां.
 शत्रूणां वा पराजयम् ॥१॥” एत्थ उदाहरणम्-यन्तपुरे नगरे जिणदत्तो नाम मत्थपाळपुत्तो, सो य नन्नगन्धो. उतो य चंपाए.
 परममाहेसरो धणो नाम सत्थवाहो, तस्म य दुव्वे जच्छेरगाणि-चउममुदन्नारुया मुत्तायली. भूया कता तारणभत्ति. जिण-
 दत्तेण सुयाणि, बहुप्पयारं मरिगयाणि, न देड, ततो णेण चट्ठेमो त्तो, एगागी चैय चंपं मनो, दृग्भिन्नं तत्थ चट्ट,
 तत्थ य बहुजणपसिद्धो एगो अज्झावगो, तस्म उव्वट्ठितो, पडामिस्सि. सो भणउ-भत्तं मे गत्ति. उउ नगरि क्खिपि त्थान्नि.
 धणो य ससरक्खणं देड, तस्म उव्वट्ठितो, भत्तं मे देहि-जा पिज्जं गिण्णामि, जंक्खिनि देमिनि पटिन्नुयं, भूया मदिट्ठा, जं
 किंचिवि से विसज्जेहिस्सि, तेण चित्तिं-मोदणं संतुत्तं, वट्ठरेणं दामित्तो पिण्णोत्ति. सो तं फज्जदिग्गं उन्नरउ, सा
 न गिण्हइ उवयारं, सो य अतुरितो नीतिग्गादी थक्के थक्के मम्मं उन्नरउ, थक्को नाम प्रन्ताः. य मत्तगायं तं गेरट्ठि.
 तेण सा कालेणावज्जिया, अज्झोवयणो, भणउ-पलायामो, तेण भणियं-अनुत्तमेयं, किंतु तुमं उम्मत्तिगा होए, वेज्जापि अक्कोसे-
 ज्जाहि, तहा कयं, विज्जेहि पडिसिज्जा, पिया से अद्धिंति पगतो, चट्टेण भणियं-अलि मे परंपरागया पिजा, दुमरो य से
 उवयारो, तेण भणियं-अहं करेमि, चट्टेण भणियं-पज्जामो, किंतु भयारीहि क्खं, तेण भणियं-अलि भयंतो मन्-
 रक्खा ते आपेमि, चट्टेण भणियं-जइ क्खवि अवंभयारिणो भवंति तो क्खं न सिज्जउ, ते य परितापिज्जंति, तेण भणियं-

जे सूर ते आणेमि, कतिहिं कज्जं ? चउहिं, आणीया, सद्वेहिणो दिसावाला कया, मंडलं कयं, दिसावाला भणिया-
 जत्तो सिवासदं सुणेह तं मणागं विंधह, ससरक्खा य भणिया-हुंफडितिकए सिवारुयं करेज्जह, दिक्करिया भणिया-तुमं तह
 ज्ञेव अच्छेज्जह, तहा कयं, विद्धा ससरक्खा, न पउणा चेडी, विपरिणतो धणो, चट्टेण बुत्तं-मए भणियं 'जइ कहवि अबंभ-
 चारिणो हांति न कज्जं सिञ्झिहिइ' इत्यादि, धणेण भणियं-को उवातो ? चट्टेण भणियं-एरिसा बंभचारिणो भवंति, गुत्तीतो
 कहेइ, दगसूरयादिसु गवेसियातो, नत्थि, साहूण दुक्को, तेहिं सिद्धातो-वसहि १ कह २ सेज्जें ३ दिय ४ कुडुंतर ५ पुब्वकीलिय
 ६ पणीए ७ । अइमायाहार ८ विभूसणा ९ य नव बंभगुत्तीतो ॥१॥ एयासु वट्टमाणो सुद्धमणो जो य बंभयारी सो । जम्हा उ
 बंभचेरं मणोनिरोहो जिणाभिहियं ॥२॥ उवगए भणियं-बंभयारीहिं मे कज्जं, साहू भणंति-न कप्पइ निगंथाणमेयं, चट्टस्स
 कहियं-लद्धा बंभयारी, न पुण इच्छंति, तेण भणियं-एरिसा चेव परिचत्तलोगवावारा मुणओ भवंति, किंतु पूइएहि वि तेहिं
 कज्जसिद्धी होइ, तन्नामाणि लिक्खति, न ताइं खुद्वंतरी अइक्कमति, ततो बंभयारिणो रुइया, मंडलं कयं, साहुनामाणि लिहि-
 याणि, दिसावाला ठविया, न कूवियं सिवाए. पउणा चेडी, धणो साहुमल्लियंतो सद्धो जातो, धम्मोवगारित्ति चेडी-मुत्ता-
 हलमाला य तस्सेव दिन्ना, एवं अतुरंतोण पावियत्ति सिलोगत्थो, सो एयं सुणिऊण परिणामेइ, अहंपि सदेसं गंतुं अतुरंतो
 तत्थेव कंचि उवायं चिंतिस्सामि, गतो सदेसं, तत्थ य विज्जासिद्धा पाणा दंडरक्खा, तेण ते ओलगिया, भणंति-किं ते अग्गेहिं
 कज्जं ? सिद्धं-देविं घडेह, तेहिं चिंतियं-उच्छोभं से देमो जेण राया परि इ, तेहिं मारी विउविया, लोगो मरिउमारद्धो,
 रणणा पाणा समादिद्धा, णासेह मारिं, तेहिं भणियं-गवेसामो, विज्जाए य देवीवासहरे माणुसहत्थपाया विउविया, हं च

से रुहिरलित्तं कयं, रण्णो निवेइयं, वत्थवा चैव मारी, निययघरे गवेसाहि, रण्णा गविह्वा, दिह्वा य, पाणा समाइह्वा, से विहीए वावाएह, किंतु मज्जरत्तंमि अप्पसागारिए वावाएयवा, तहत्ति पडिस्सुए रत्ति नीया सगिहं, सो य तत्थ पुवालो-चियकयकवडो गतो, सखलियारं पाणेहिं मारिउमारज्जा, तेण भणियं-किमेयाए कयंति ?, ते भणंति-मारी एसत्ति मारि-ज्जइ, तेण भणियं-कहमेयाए आगिईए मारी हवइ ?, केणइ अवसदो मे दिण्णो, ता मा मारेह, मुयह एयं, ते नेच्छंति, गाढतरं लग्गो, अहं मे कोडिमोहं अलंकारं देमि, मुयह एयं, मा मारेह, वलामोडीए अलंकारो उवणीतो, तीएवि तंमि निक्कारणवच्छलोत्ति पडिवंधो जातो, तेहिं भणियं-जइ ते णिवंधो एयंपि न मारेमो, किंतु निविसयाए गंतव, पडिस्सुते मुक्का, सो तं गहाय पलातो, पाणप्पदो वच्छलोत्ति दढतरं पडिवद्धा, आलावादीहिं घडिया, देसंतरंमि भोगे भुंजता अच्छ-ति ॥ अन्नया सो पेच्छणए गंतुमारज्जो, नेहेण गंतुं न देइ, तेण हसियं, तीए पुच्छियं-किमेयंति ?, न साहइ, निव्वंधे सिद्धं, निविण्णा, तद्धारुयाणं अज्जाणं अंतिए धम्मं सोच्चा पवइया, इयरोडवि अट्टुहट्ठो मरिऊण तद्वियसं चैव नरगे उववण्णो ॥ एवं दुःखाय चक्षुरिन्द्रियं ॥

घ्राणेन्द्रिये उदाहरणम्-कुमारी गंधप्पिओ, सो अणवरयं नावाकडएण खेछइ, माइसवत्तीए एयस्स मंजूसए विसं छोडूण नदीए पवाहियं, तेण रमंतेण दिह्वा, उत्तारिया, उग्घाडेऊण पलोइउं पवत्तो, पडिमंजूसाइहिं गहिओ, समुगको दिह्वा, सो अणेण उग्घाडिऊण जिंघितो, मतो य, एवं दुक्खाय घ्राणिंदियं ॥

जिहिंमदिए उदाहरणं-सोदासो राया, मंसप्पिओ, अन्नया अमाघाओ, पुवसंचियं मंसं सूयइस्स विडालेण गहियं,

सोयरीएसु मग्गियं, न लद्धं, डिंभरूवं मारियं, सुसंगियं, राया जिमिउमारद्धो, अतीव रुचिरं, राया पुच्छइ-कस्स एरिसं मंसं?, न कहइ, निव्वंधे कहियं, पुरिसा दिन्ना, मारेहत्ति, नगरेण नातो, भिच्चेहि य रक्खसोत्ति महुं पाएत्ता अडवीए सुक्को, चच्चरे ठितो, धयं गहाय दिणे दिणे माणुसं मारेइ, केई भणंति-विरहे जणं मारेइ, अन्नया तस्संतेण सत्थो जाइ, तेण सुत्तेण न वेइतो, साहू य आवस्सयं करेत्ता सत्थातो फिडिया, ते दइण पिट्ठो लग्गो, तवेण न सक्केइ अक्कमिउं, चित्तेइ-अहो महप्पहावा अमी साहू, संविग्गो, धम्मकहणं, पवज्जा । अन्ने भणंति-सो भणइ वच्चंते-ठाह, साहू भणंति-अग्गे ठिया, तुमं चेव ठाहि, चित्तेइ, साइसया आयरिया ओहिनाणी, केत्तिथा एवं होहिति, एवं दुक्खाय जिब्भिदियं ॥

फासिंदिए उदाहरणं-वसंतउरे नयरे जियसत्तू राया, सुकुमालिया भज्जा, तीसे अतीव सुकुमालो फासो, राया रज्जं न चित्तेइ, सो ताए निच्चमेव परिभुजमाणो अच्छइ, एवं कालो वच्चइ, सिच्चेहिं समं मंतिऊण तीए सह निच्छूढो, पुत्तो से रज्जे ठविओ, ते अडवीए वच्चंति, तिसाइया जलं मगइ, अच्छीणि से बद्धाणि, मा बीहेहत्ति, सिरारुहिरं पज्जिया, रुहिरं मूलिया हूढा जेण न धिज्जइ, छुहाइया, ऊरुमंसं दिन्नं, ऊरुमंसं रोहिणीए रोहियं, जणवयं पत्ताणि, आभरगाणि साचवियाणि, एगत्थ वाणियत्तं करेइ, पंगू य से वीहीए गोवगो घडितो, सा भणइ-न सक्कुणोमि एगाणिणी गिहे चिड्डिउं, विइज्जयं लभाहि । चित्तियं च गेण-निरवाओ पंगू सोभणो य, ततोऽणेण सो निड्डुवालो निउत्तो, तेण गीयच्छलियक-हार्इहिं आवज्जिया, पच्छा सा तस्सेव लग्गा, भत्तारस्स छिद्दणि मगइ, जाहे न लहइ ताहे उज्जाणियाए गता, सो वीसत्थो वहुं मज्जं पाएत्ता गंगाए पक्खित्तो, सावि तं दवं खाइऊण तं वहइ, गायति य घरे घरे, पुच्छिया भणइ-माया-

येन्नात्मपूजकः । मूर्च्छितो न भवेच्छब्धे, दीनोऽसत्कारितो न च ॥ १९ ॥ अजानन् वस्तु जिज्ञासुर्न मुद्येत् कर्मदोषवित् ।
 ज्ञानिनां ज्ञानमन्वीक्ष्य, तथैवेत्यन्यथा नतु ॥ २० ॥ विरतस्तपसोपेतश्छद्मस्थोऽहं तथापि च । धर्मादि साक्षान्नैवेक्षे, नैवं
 स्यात्कमकालवित् ॥ २१ ॥ जिनास्तदुक्तं जीवो वा, धर्माधर्मौ भवान्तरम् । परोक्षत्वान्मृषा नैवं, चिन्तयेन् महतो ग्रहात्
 ॥ २२ ॥ शारीरमानसानेवं, स्वपरप्रेरितान् मुनिः । परीपहान् सहेतामीः, कायवाद्मनसा सदा ॥ २३ ॥ ज्ञानावरणवेद्येषु,
 मोहनीयान्तराययोः । कर्मसूदयभूतेषु, सम्भवन्ति परीपहाः ॥ २४ ॥ क्षुत्पिपासा च शीतोष्णे, दंशका मशकादयः ।
 चर्या शय्या वधो रोगस्तृणस्पर्शमलावपि ॥ २५ ॥ वेद्यादमी अलाभाख्यस्त्यन्तरायसमुद्भवः । प्रज्ञाऽज्ञाने तु विज्ञेयौ,
 ज्ञानावरणसम्भवौ ॥ २६ ॥ चतुर्दशैते विज्ञेयाः, सम्भवेन परीपहाः । ससूक्ष्मसम्परायस्य, छद्मस्थारागिणोऽपि च ॥ २७ ॥
 क्षुत्पिपासा च शीतोष्णदंशचर्या वधो मलः । शय्या रोगतृणस्पर्शौ, जिने वेद्यस्य सम्भवात् ॥ २८ ॥ विस्तरार्थो ग्रन्थान्तरात्
 तत्त्वार्थटीकादेरवसेयः ॥ एते च परीपहा द्विविधाः, तद्यथा-द्रव्यपरीपहा भावपरीपहाश्च, तत्र द्रव्यपरीपहा नाम ये
 इहलोकनिमित्तं बन्धनादिषु वा परवशेनाधिसह्यन्ते, तत्रोदाहरणं यथा सामायिके चक्रहृष्टान्ते इन्द्रपुरे इन्द्रदत्तपुत्रस्य,
 भावपरीपहा ये संसारव्यवच्छेदमनसाऽनाकुलेन सताऽधिसह्यन्ते, तैरेव चात्राधिकारः ॥

अधुना उपसर्गद्वारावसरः-तत्र उप-सामीप्येन सर्जनं उपसृज्यतेऽसाविति वा उपसर्गः, ते चतुर्विधाः, तद्यथा-दिव्या
 मानुषास्तैर्यग्योना आत्मसंवेदनीयाश्च, तत्र दिव्याश्चतुर्विधास्तद्यथा-हास्यात् क्रीडात् इत्यर्थः १, प्रद्वेषात् अवज्ञापूर्वभावसम्ब-
 न्धादिकृतात् २, विमर्शात् किमयं स्वप्रतिज्ञातश्चलति नवेत्येवंरूपात् ३ पृथग्विमात्रातश्च, किमपि हास्यात् किञ्चित् प्रद्वेषा-

त्किमपि विमर्शतश्चेत्यर्थः ४ । हासे खुडुगा उदाहरणम्—खुडुगा अन्नं गामं भिक्खाय रियाए गया, वाणमंतरं उवायंति—जइ
 फढामो तो वियडेणं उंडेरगेहिं तिलकुट्टियाएय अच्चणियं देहामो, लद्धं, सो वाणमंतरो मगइ, अन्नमन्नस्स कहणं, मग्गि-
 ऊण दिन्नं, एयं ते तंति, ताहे सयं चेव तं पक्खाइया, कंदप्पिया देवा तेसिं रूवं आवरेत्ता रमइ, वियाले मग्गिया, न दिट्ठा,
 देवयाए आयरियाण कहियं ॥ पओसे उदाहरणं संगमतो ॥ वीमंसाए एगत्थ देवकुलियाए साहू वासावासं वसित्ता गता, तेसिं च
 एगो पुबपेसितो चेव वरिसारत्तं करेउमागतो, ताए देवकुलियाए आवासितो, देवया चितेइ—किं दढधम्मो नवेति, सद्धीरूवेण
 उवसगेइ, सो नेच्छइ, तुट्ठा वंदइ । पुढेवेमायाए हासेण करेज्जा, एवं संजोगा । मानुषाश्चतुर्विधाः—हास्यात् ग्रहेषात् विमर्शात्
 कुशीलप्रतिसेवनात्, विमोत्रापक्षस्यात्र हास्यादिष्वेवान्तर्भावविवक्षणाद्, हास्ये उदाहरणं गणिकापुत्रिका, एगा गणियाधूया,
 खुडुगं भिक्खागयं उवसगेइ, सा खुडुगेण दंडिण हया, तीए रण्णो कहियं, रण्णा खुडुगो सद्दावितो, सिरिघरदिट्ठंतं करेइ, जहा
 महाराय ! तव सिरिघरे रयणाणि मुसइ तस्स को दंडो ?, रण्णा भणियं—सवस्सावहारो जीवियाओ ववरोवणं (च), जइ एवं तो
 एसवि मम नाणदंसणचरणाणि मुसइत्ति दंडेण हया, राया तुट्ठो, पूइऊण खुडुगो विसजितो ॥ पदोसे गयसुकुमालो सोमभूइणा
 ववरोवितो, अहवा एगो धिज्जाइतो एगाए अविरइयाए सद्धिं अकिच्चं सेवमाणो साहुणा दिट्ठो, पदोसमावण्णो, साहुं मारेमिस्सि
 पधावितो, साहुं पुच्छइ, किं तुमे अज्ज दिट्ठं ?, साहू भणइ—बहुं सुणेइ कणेहिं, बहुं अच्छीहिं पेच्छइ । नय दिट्ठं सुयं पुबं,
 भिक्खु अक्खाउमरिहइ ॥ १॥ वीमंसाए, चंदगुत्तो राया चाणक्केण भणितो—पारत्तियं करेज्जासि, सुसीसो य किर सो आसी,
 अंतेउरे अन्नतिथिया हक्कारावेऊणं धम्मकहं कहावेइ, अंतेउरीहिं उवसग्गिजंता विणट्ठा निच्छूढा य, साहू सद्दाविया भणंति—

जइ राया अच्छड तो कहेमो, आगतो राया, पारछा धम्म रुला, राया उरमरितो, अंतरीया उवमगंति दंडेण ह्यातो,
सिरिघरदिट्ठं कहिति, राया तुडो परममद्धो जातो ॥ हुसीलपडिमेवणाए उंसावुयभजातो चत्तारि, तेण सत्तवडपरिक्खित्तं
घरं कारियं, ततो रायं विन्नविज्जण तेण पडहण घोमावियं, जल अमुगस्स घरे समग्गं परोक्कं वा न केणइ पविसिआं,
साह अयाणंतो विद्याले वसहिणिमित्तं अतिगतो, मो अ पविमिड्डओ, तथ पडमे जामे पडमा आगया, भणइ-पडिच्छं,
साह कच्छं वंधिज्जण आसणवंधं काज्जण अहोमुहो ठिओ, चीरेण वेडितो, न मक्खिओ रोभेडं, किमिच्छा गया, इयरीओ
पुच्छंति-केरिसो ?, सा भणइ-एरिसो अण्णो नत्थि मणूमो, एवं ताओवि कमेण एक्कं जामं किमिज्जण गयातो, मिलि
यातो सहेति, उवसंताओ सद्धीतो जायातो ॥ तिरिच्छा चउगिहा-भया ? पदोसा ? आहारदंडं ? अवचलयणसारफराणया ४-
भएण सुणगाईव(ड)सेज्जा, पदोसे चंडकोसितो मफडाई वा, आहारदंडं सीताई, अवचलयणमारफराणदुयाए कागिमाई ॥
आत्मना संवेद्यन्ते-क्रियन्ते इति आत्मसंवेदनीयाः, ते चउपिहा-घट्टणया पवउणया थंभणया लेमणया, ततव घट्ट-
णया अच्छिम्मि रओ पविडो, तेण चमडियं दुम्मिउमारजं, अहवा मयं चैव अच्छिम्मि गल्हे ना किंचि मालुगाइ उडियं
घट्टइ, पवउणया मंदपयत्तेण चंकमड, ततो दुम्मवाविज्जइ, थंभणया ताव नउडो अच्छित्तो जाव पादो मुज्जो जातो, लेस-
णया पायं आउंटावेत्ता ताव अच्छित्तो जाव तत्थयावातेण लउओ, अहवा नटं सिक्खाभित्ति अउनामियं किंचि अंगं,
तत्थेव लगं, अहवा आयसंवेयणीया चउगिहा-वाउया पत्तिया मिंभिया संनिवाउया, एए दवोवमग्गा, भावतो उवउत्तस्स
एते चैव, उक्तं च-“दिवा माणुस्सया चैव, तिरिक्खा य त्रियाहिया । आयसंवेयणीया य, उवमग्गा चउगिता ॥ १ ॥

मानसोन्नीमना, पुढोवेभावदिविया । माणुस्मया हासमादी, कुसीलपडिसेवणा ॥ २ ॥ तेरिच्छिया भया दोसा, आहारडा नदेरय । अरचलेणारम्भट्टा, एए चउहा वियाहिया ॥ ३ ॥ घट्टणा पवडणा चेव, थंभणा लेसणा तहा । आयसंवेयणीया च, उरमगा चउयिहा ॥ ४ ॥” इत्यादि, अलं प्रसङ्गेन ॥ एतान्नामयन्तो नमोऽर्हां इति गार्थः ॥ सम्प्रति प्राकृतशैल्याऽनेकधा अर्हच्छब्दनिरुक्तमभव इति दर्शयन्नाह—

इदियविमयरुसाये परीस्नेहे वेयणाओं उवसन्गे । एए अरिणो हन्ता अरिहंता तेण बुच्चंति ॥ ९१९ ॥
मन्टियाडयः पूरयत्, वेदना त्रिविधा-आरीरो मानसी उभयरूपा च, ‘एए अरिणो हंता’ इत्यत्र प्राकृतशैल्या छान्दमन्याय विभक्तियत्ययः, ततोऽयमर्थः-एतेपामरीणां हन्तारोऽर्हन्त इति, पृषोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः ॥ स्यादेतत्-अनन्तरगायामेन एवोक्ताः, पुनरप्यमीपामेवेहोपन्यासोऽयुक्तः ?, उच्यते, अनन्तरगाथायां नमस्कारार्हत्वे हेतुत्वेनोक्ताः, एत पुनरभिधानं, निरुक्तिप्रतिपादनार्थ उपन्यासः ॥ साम्प्रतं प्रकारान्तरतोऽस्य आख्यायन्ते, ते चाष्टौ-ज्ञानावरणादि-नंगाः सर्वमन्यानामेव, तथा चाह—

अट्टविहंवि अ कम्मं अरिभूअं होइ सवजीचाणं । तं कम्ममरिं हंता अरिहंता तेण बुच्चन्ति ॥ ९२० ॥
अट्टविधम्-अष्टप्रकारम्, अपिअच्चाटुत्तरप्रकृत्यपेक्षया अनेकप्रकारमपि, चशब्दो भिन्नक्रमः, स चावधारणे, ज्ञानावरणादिभूतं अरिभूतं-अत्रुभूतं भवति सर्वजीवानां-सर्वसत्त्वानां, अनवबोधोधादिदुःखहेतुत्वात्, तत्कर्म अरिं हंतारो यमनेनाहंन उच्यंते, रूपनिष्पत्तिः प्राग्वत् ॥ अथवा—

अरिहंति बंदणनमंसणाणि अरिहंति पुअसङ्गारे । सिद्धिगमणं च अरिदा अरहंता तेण वुंगंति ॥ ०.२१ ॥
 'अहं पूजायाम्' अहंति वन्दननमस्करणे, तत्र वन्दनं शिरसा, नमस्करणं नाना, तथा सिद्ध्यन्ति-निष्ठितार्था भग-
 न्त्यस्यां प्राणिन इति सिद्धिः-लोकान्तक्षेत्रलक्षणा, वक्ष्यति-'उतं वोहिं चउत्ताणं तत्थ गंचुण सिज्जउ' तद्वमनं च प्रति
 अहंन्तीत्यर्हाः-योग्याः 'अच' इत्यच, तेन कारणेनाहंन्त उच्यन्ते, अहंन्तः ॥ तथा—

देवासुरमणुपुसुं अरिदा एआ सुरुत्तमा जग्गता । अरिणो रयं च तंता अरहंता तेण वुंगंति ॥ ०.२२ ॥
 देवासुरमनुजेभ्यः, सूत्रे पद्ममय्ये सप्तमी प्राकृतत्वात्, पूजामहंन्ति-प्राप्नुवन्ति, उत इति चेत् आह-यस्मात् सुरो-
 त्तमाः-उपचितसकलजनासाधारणपुण्यप्राग्भारतया समस्ता देवासुरमनुजोत्तमास्ततः पूजाम्-अष्टमहाप्रातिहार्यलक्षणा महंन्ती-
 त्यहंन्तः, इत्थमेनेकधाऽन्वयमभिधाय पुनः सामान्यविशेषाभ्यामुपमहरन्नाह-'अरिणो तंता' इत्यादि, यतः अरीणां
 हन्तारः, तथा रजो-वध्यमानकं कर्म तस्य रजसो यतो हन्तारस्तंताहंन्त उच्यन्ते, अरिहन्तार इति रजोहन्तार इति वा
 स्थितस्य अहंन्त इति निष्पत्तिः प्राग्वत् ॥ उदानीममोघताख्यापनार्थमपान्तरालिकं नमस्कारफलमुपदर्शयति—

अरिहंतनसुक्कारो जीवं मोणह भवमदस्साओ । भायेण कीरमाणो दोइ पुणो वोहिलाभाण ॥ ०.२३ ॥
 अहंतां नमस्कारोऽहंन्तमस्कारः, उह अहंच्छब्देन बुद्धिस्था अहंदाकारवती स्थापना गृह्यते, नमस्कारस्तु नमःशब्द एव,
 भावेन-उपयोगेन क्रियमाणः, अनेन नामस्थापनाद्रव्यभावलक्षणाद्यनुनिधौ यद्यपि नमस्कारस्तथाऽप्यत्र भावनगरकारो
 द्रष्टव्य इत्युक्तं वेदितव्यं, जीवम्-आत्मानं मोचयति-अपनयति भयमहंन्तेभ्यः, यद्यपि सदृशशब्दो दशशतसदृश्यायां वर्तते

तथाऽप्यत्रार्थादनन्तसङ्ख्यायामवगन्तव्यः, अनन्तभवमोचनान्मोक्षं प्रापयतीत्युक्तं द्रष्टव्यम् । आह-न सर्वस्यैव भावतो-
ऽपि नमस्कारकरणे तद्भव एव मोक्षः तत्कथमुच्यते-जीवं मोचयतीत्यादि?, उच्यते, यदि तद्भव एव मोक्षाय न भवति,
तथापि भावनाविशेषाद्भवति पुनर्वोधिलाभाय, बोधिलाभश्चाचिरादविकलो मोक्षहेतुरित्यतो न दोषः, तथा चाह-
अरिहंतनमोक्कारो धन्नाण भवक्खयं करेताणं । हिययं अणुम्मयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ ९२४ ॥
धनं ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणं लब्धारो धन्याः-साध्वादयः तेषां भवक्षयं-तद्भवजीवितक्षपणं कुर्वतां यावज्जीवं हृदयममु-
ञ्चन् विश्रोतसिकाया-विमार्गगमनस्यापद्यानस्य वारकोऽहंनमस्कारो भवति, धर्मध्यानैकालम्बनतां करोतीत्यर्थः ॥

अरिहंतनमुक्कारो एवं खलु वणिणओ महत्थुत्ति । जो मरणंमि उवग्गे अभिक्खणं कीरए बहुसो ॥ ९२५ ॥
अहंनमस्कार एवम्-उक्तप्रकारेण खलु वर्णितो महार्थ इति-महान् अर्थो यस्य स महार्थः, महार्थता चास्याल्पाक्षरत्वेऽपि
द्वादशाङ्गसङ्गाहित्वात्, कथं पुनरेतदेवमित्याह-यो नमस्कारो मरणे-प्राणोपरमलक्षणे उपाग्रे-समीपे भूते अभीक्ष्णम्-अन-
वरतं क्रियते बहुशः-अनेकशः, ततो महत्यामापदि द्वादशाङ्गं मुक्त्वा तत्स्थानेऽनुस्मरणान्महार्थः, इयमत्र भावना-मरणकाले
द्वादशाङ्गपरावर्त्तनाशक्तौ तत्स्थाने तत्कार्यकारित्वात् सर्वैरपि महर्षिभिरेष स्मर्यत इति द्वादशाङ्गसङ्गाहिता, तद्भावाच्च
महार्थ इति ॥ तथा चाह भाष्यकृत्-“जलणादिभए सेसं मोचुं ए(उद)गरयणं महामोहं । जुहि वाऽभिभवे घेप्पइ अमोहसत्थं
जह तहेह ॥ १ ॥ मोचुंमि वारसंगं स एव मरणंमि कीरए जम्हा । अरिहंतनमोक्कारो तम्हा सो वारसंगत्थो ॥ २ ॥ सद्यंमि
वारसंगं परिणामविमुद्धिहेउमेत्तागं । तक्कारणभावातो कह न तदत्थो नमोक्कारो ? ॥ ३ ॥ न हु तम्मि देसकाले सक्को

वारसविहो सुयकबंधो । सबो अणुचितेउं धंतपि समत्यचित्तेण ॥ ४ ॥ अत्र 'देसकाल'त्ति देशः—प्रस्तावस्वरूपः कालो देशकालः, मरणकाल इत्यर्थः, तस्मिन्, धंतंपीति प्राकृतत्वात् लिङ्गव्यत्ययः, धातोऽपि, अत्यन्तमभ्यस्तोऽपीति भावः, तप्पणईणं तम्हा अणुसरियवो सुहेण चित्तेण । एसेव नमोक्कारो कयन्नुयं मन्नमाणेणं ॥ ५ ॥" उपसंहरन्नाह—

अरिहंतनमुक्कारो, सवपावप्पणासणो । मंगलाणं च सर्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥ ९२६ ॥

अहंमस्कारः 'सवपावप्पणासणत्ति पासयति—मलिनयति जीवं पित्रति हितमिति वा पाति वा रक्षति भवान्निर्गच्छन्तमिति पापं—कर्म, औणादिकः पप्रत्ययः, सर्वम्—अष्टप्रकारमपि पापं कर्म, 'पापं कमेव तत्त्वतः' इति वचनात्, प्रणागयति—अपनयतीति सर्वपापप्रणाशनः, मङ्गलानां च सर्वेषां नामादिलक्षणानां प्रथममिति—प्रधानं प्रधानार्थकारित्वात्, अथवा पञ्चामूनि भावमङ्गलानि अहंदादीनि तेषां प्रथमं—आद्यं भवति मङ्गलमिति ॥ उक्तस्तावदहंमस्कारः, सम्प्रति सिद्धनमस्कार उच्यते—सिद्ध्यति स्म सिद्धः, यो येन गुणेन निष्पन्नः—परिनिष्ठां प्राप्तो, न पुनः साधनीयः, सिद्धौदनवत्, स सिद्धः, स च सिद्धशब्दसामान्याक्षेपतोऽर्थतस्तावच्चतुर्दशविधः, तत्र नामस्थापनासिद्धौ सुप्रतीतौ, द्रव्यसिद्धो नशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तः सिद्धः ओदनः, तत्र नामस्थापनाद्रव्यसिद्धान् व्युदस्य (शेष) सिद्धप्रतिपादनार्थमाह—

कम्मे सिप्पे य विज्जाय, मंते जोगे य आगमे । अत्य जत्ता अभिप्पाए, तवे कम्मक्खए इय ॥ ९२७ ॥

कर्मणि सिद्धः कर्मसिद्धः, निष्ठां गत इत्यर्थः, एवं शिल्पसिद्धः विद्यासिद्धः मन्त्रसिद्धो योगसिद्धः आगमसिद्धः अर्थसिद्धः

यात्रासिद्धः अभिप्रायसिद्धः तपःसिद्धः कर्मक्षयसिद्धश्च, एष गाथासमासार्थः ॥ अवयवार्थं तु प्रतिद्वारमेव वक्ष्यति, तत्र कर्मसिद्धादिव्याचिख्यासया कर्मादिस्वरूपं प्रथमतः प्रतिपादयति—
 कर्मं जमणायरिओवएसिअं सिप्पमन्नहाऽभिहिअं । किसिवाणिज्जाईअं घडलोहाराइभेअं च ॥ ९२८ ॥
 इह यत् अनाचार्योपदेशजं सातिशयमनन्यसाधारणं कर्मेह परिगृह्यते, यत्पुनः कर्म सातिशयमाचार्योपदेशजं ग्रंथ-
 निवद्धं वा तत् शिल्पं, तत्र कृषिवाणिज्यादि, आदिशब्दात् भारवहनादिपरिग्रहः, कर्म, घटकारलोहकारादिभेदं, भावप्र-
 धानोऽयं निर्देशः, घटकारत्वलोहकारत्वादिभेदं कर्म पुनः, चशब्दः पुनःशब्दार्थः, शिल्पमिति ॥ सम्प्रति कर्मसिद्धं

सोदाहरणमभिधित्सुराह—

जो सबक्कम्मकुसलो जो जत्थ सुपरिनिट्ठिओ होइ । सज्झगिरिसिद्धओविव स कम्मसिद्धुत्ति विन्नेयो ॥ ९२९ ॥
 यः कश्चित् सर्वकर्मकुशलो यो वा यत्र कर्मणि सुपरिनिष्ठितो भवत्येकस्मिन्नपि कर्मणि सद्वागिरिसिद्धक इव स कर्मसिद्ध
 इति विज्ञेयः, कर्मसिद्धो ज्ञातव्य इत्यर्थः ॥ एष गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-कौंकेणे एगंमि दुग्गे
 सज्झस्स भंडं ओरुहंति विलयंति य, ताणं च विसमे गुरुभारवाहित्तिकाऊण रण्णा समाणत्तं-एएसिं मएऽवि पंथो दायवो, न
 एण एएहिं कस्सवि । इतो य एगो सिंधवतो पुराणो, सो पडिभज्जंतो चित्तेइ, तहिं जामि जहिं कम्मेण एस जीवो भज्जइ, सुहं
 न विंदइ, सो तेसिं मिलितो, सो गंतुकामो रयणिपज्जवसाणे (सिद्धं) भणइ कुंदुरुक्कपडिबोहियल्लओ, सिद्धओ भणइ-(किं?),
 सिद्धियं देहि मम, जह सिद्धयं सिद्धया, गयो सज्झयं, अत्र कुंदुरुक्कः कुक्कुटः, सद्यकं पर्वतं, सो य तेसिं महत्तरओ सबवडुं

भारं वहइ, अन्नयो साहू तेण मग्गेण आगच्छंति, तेण तेसिं साहूणं मग्गो दिज्जो, ते रुद्धा राउले गया, रायाणं विज्जवेंति-
अम्हं रायावि मग्गं देइ भारेण दुक्खाविज्जंताणं, एस पुण समणस्स रिच्छस्स मग्गं देइ, रण्णा भणियं-अरे दुट्ठं ते कयं, मम
आणा लंघिया, तेण भणियं-देव ! तुमे गुरुभारवाहित्तिकाऊणमेयमाणत्तं ?, रण्णा आमंति पडिस्सुयं, तेण भणियं-जइ
एवं ता सो गुरुत्तरभारवाही, कहं ?, जं सो अवीसमंतो अट्टारसीलंगसहस्सनिब्भरं भारं वहति जो मएवि वोढुं न पारिओ,
एत्थंतरा धम्मकहा तेण कहिया-भो ! महाराय !-बुज्झंति वीसमंतेहिं । सीलभरो वोढवो,
जावज्जीवं अवीसामो ॥ १ ॥ राया पडिबुज्जो, सो य संवेगतो पुणरवि पवजाए अब्भुद्धितो ॥ एसो कम्मसिद्धो, संप्रति
शिल्पसिद्धं सोदाहरणमभिधातुकाम आह—

जो सघसिप्पकुसलो जो वा जत्थ सुपरिनिट्ठिओ होइ । कोकासवद्धई इव साहसओ सिप्पसिद्धो सो ॥ १३० ॥
यः कश्चिदनिर्दिष्टस्वरूपः सर्वशिल्पेषु कुशलः, यो वा यत्रैकस्मिन्नपि शिल्पे सुपरिनिष्ठितः सातिशयश्च कोकासवद्धं क्वचित्
स शिल्पसिद्ध इति ॥ एष गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-सोप्पारए रहकारस्स दासीए वंभणेण दास-
चेडो जातो, सो य मूयभावेण अच्छइ-मा नज्जीहामित्ति, रहकारो अप्पणो पुत्ते सिक्खावेइ, ते मंदबुद्धी न लएन्ति, दासेण
सवं गहियं, रहकारो मओ, रायाए दासस्स सवं दिन्नं जं तस्स घरसारं । इतो य उज्जेणीए राया सावगो, तस्स चत्तारि
सावगा, एगो महाणसितो रंघेइ जइ रुच्चइ जिमियमेत्तं जीरइ, अहवा एगेण जामेणं विहिं तीहिं चउहिं पंचहिं, जइ रुच्चइ
न चेव जीरइ, विइतो अब्भंगेइ सो तेहस्स कुलवं ससरीरे पवेसेइ, तं चेव नीणेइ, तइओ सेजं रएइ, जइ रुच्चइ पढमे

जामे विबुद्धइ, अहवा वितिए तइए चउत्थे, अहवा सुवति चैव, चउत्थो सिरिघरी ओ, तारिसो सिरिघरो कतो जहा
आगतो न किंचि पेच्छइ, एए गुणा तेसिं, सो राया अपुत्तो निबिणकामभोगो पबज्जोवायं चिंततो अच्छइ, ततो पाडलि-
पुत्ते नयरे जियसत्तू राया, सो तस्स नयरिं रोहेइ, एत्थंतरंमि तस्स रन्नो पुबकयकम्मपरिणतिवसेण गाढं सूलमुप्पन्नं,
ततोऽणेण भत्तं पच्चक्खायं, देवलोणं गतो, नागरगेहिं से नयरी दिन्ना, सावया सदाविद्या, पुच्छंति-किंकम्मगा?, भंडारिएण
पवेसितो, किंचि न पेच्छति, अन्नेण दारेण दरिसियं १ सेज्जावालेण एरिसी सेज्जा कया जेण मुहुत्ते मुहुत्ते उडेइ २ सूवेण
एरिसं भत्तं कयं जेण वेलं वेलं जेमेइ ३ अब्भंगएण एक्कातो पायातो तेहं न नीणियं, जो मम सरिसो सो नीणेउ ४, चत्ता-
रिवि पबइया, सो तेण तेहेण डुज्झंतो कालतो जातो, कागवन्नो नामेण विक्खातो ॥ इतो य-सोप्पारए दुब्बिभक्खं जायं, सो
कोक्कासो उज्जेणिं गतो, रायाणं किह जाणावेमिति कवोतेहिं गंधसालिं अवहरइ, कोट्टागारिएण कहियं, मरिगएण दिट्ठो,
आणीतो, रण्णा णातो, वित्ती दिन्ना, तेणागासगामी खीलियापयोगनिम्मातो गरुडो कतो, सो य राया तेण कोक्कासेण
देवीए समं तेण गरुडेण नहमगेण हिंडइ, जो न नमइ तं भणति-अहं आगासेणांगंतूण मारेमि, ते सबे आणाविहेया कया,
तं देविं सेसियातो देवीतो पुच्छंति जाए कीलियाए नियत्तइ जंतं, सा एगाए वच्चंतस्स ईसाए नियत्तणखीलिया गहिया,
ततो नियत्तणवेलाए नायं जहा नत्थि नियत्तणखीलिया, ततो न नियत्तइ, ताहे उद्दामं गच्छंतस्स कलिं ईसिपाणिए तलाए
पक्खा भग्गा, पंखाविगलोत्ति पडितो, ततो तस्संघायणनिमित्तं उवकरणट्टा कोक्कासो नगरं गतो, तत्थेक्को रहकारो रहं निब-
त्तेइ, एकं चक्कं निबत्तियं, बीयस्स अंद्धं निबत्तियं, सो ताणि उवगरणाणि मगइ, सो भणइ-जाव घरातो आणेमि, राउलातो

न लब्धमिदं निष्कालेऽं, सो गतो, इमेण संघातितं, उद्धं कयं जाति, अभिमडितं नियतं पच्छतोमुहं जाति, उद्धियं न पडइ,
इयरस्सवयं जाइ अप्फिडियं पडइ, सो आगच्छंतो पेच्छइ निम्मायं, नायं जहा एस कोक्कासो, अक्खेवेणं गंतूण रत्तो
कहइ, जहा कोक्कासो देव ! आगतो, जस्स बलेण कागवणेण सबे रायाणो वसमाणीया, तो गहितो, तेण हम्मंतेण अक्खायं,
जहा अमुगत्थ राया सह देवीए, भत्तं वारियं, नागरेहिं अयसमीएहिं कागपिंडी पवत्तिया, कोक्कासो भणितो-मम पुत्तस्स
सत्तमिं ज्ञदं करेहि, मम य मज्झे, तो सबे रायाणो आणवेस्सामि, तेण निम्मातो, कागवन्नपुत्तस्स लेहं पेसियं-एहि
दयं मारेमि, तो तुमं मायापियरं ममं च मोएहिसि, दिवसो दिन्नो, पासायं सपुत्तो राया विलइतो, खीलिया
तो सपुत्तगो राया मतो, कागवन्नपुत्तेण तं सबं नगरं गहियं, मायापियं कोक्कासो य मोयावियाणि, एस एवं-

ॐतो सपुत्तगो राया मतो, कागवन्नपुत्तेण तं सबं नगरं गहियं, मायापियं कोक्कासो य मोयावियाणि, एस एवं-
ॐतो ॥ साम्प्रतं विद्यासिद्धं प्रतिपादयन्नादौ तावत् तत्स्वरूपं प्रतिपादयति—
विज्ञाऽभिहिता पुरिसो मंतुत्ति तविसेसोऽयं । विज्ञा ससाहणा वा साहणरहिओ अ मन्तुत्ति (भवे मंतो) ९३१
स्त्री विद्या अभिहिता पुरुषो मन्त्र इति अयं तद्विशेषः-विद्यामन्त्रयोर्विशेषः, इयमत्र भावना-यत्र मन्त्रदेवता स्त्री विद्या,
यत्र पुरुषो देवता स मन्त्र इति, अथवा साधनसहिता विद्या, साधनरहितो मन्त्रः, शावरविमन्त्रवत् इति तद्विशेषः ॥

अधुना विद्यासिद्धं सनिदर्शनमुपदर्शयति—
निज्जाण चक्खवदी विज्ञासिद्धो स जस्स वेगावि । सिञ्चिज्ज महाविज्ञा विज्ञासिद्धोऽज्जाखउडुव ॥ ९३२ ॥
- - सर्वासां चक्षुर्वर्ती-अधिपतिर्विद्यासिद्धो, विद्यासु सिद्धः विद्यासिद्ध इति व्युत्पत्तेः, यस्य वा एकापि महा-

प्रिया-महापुरुषदत्तादि सिध्येत् स विद्यासिद्धः, सातिशयत्वाद्, क इव ?-आर्यखण्डवदिति गाथाक्षरार्थः, भावार्थः
 त्रयानमदसेयः, तच्चेदम्-विज्ञासिद्धा आयरिया, तेसिं च वालो भागिणेज्जो, तेण तेसिं पासातो विज्ञा कन्नाहेडिया,
 त्रिज्ञासिद्धस्म नमोकारेणात्रि किर विज्ञातो भवन्ति, सो विज्ञाचक्कवट्ठी, सो तं भागिणेज्जं भरुकच्छे साहुसगासे ठविऊण
 गुडसत्थं नगरं गतो, तत्थ किल विज्ञापरिद्यातो साहूहिं वादे पराजितो अद्धितीए कालगतो तंमि गुडसत्थे नगरं वड्डुकरओ
 वाणमंतरो जातो, तेण तत्थ साहुणो सबे उवहविउं पारद्धा, तन्निमित्तं अज्जखण्डा तत्थ गया, तेण गंतूण तस्स कन्नैसु
 उवाहणाओ ओलंविचातो, मुहे अवाणं ठविऊण उप्पाओ पंगुरिऊण सुत्तो, देवकुलिओ आगतो पेच्छइ, ततो जणं धेचूण
 आगतो, जतो जतो उग्घाडिज्जइ ततो ततो अहिट्ठाणं दीसइ, रण्णो कहियं, तेणवि दिहं, केड्डलट्ठीहिं पहतो सो, पहारे
 अंतरे संकामेड, मुक्को, रण्णा सवहुमाणं बहुप्पगारं भणितो जहा पसायं करेह मुंच एयं देवन्ति, ततो संभंतो उट्ठितो
 चलितो य, पिट्ठतो य वड्डुकरगो अन्नाणि य वाणमंतराणि खडखडंताणि चलन्ति, लोगो राया य पायवडितो विण्णवेइ-
 मुयाहित्ति, तस्स देवकुले दोन्नि महतिमहालियातो पाहाणमईओ कुंडीओ, तातोवि चलिचातो, ततो तातो सो वड्डुकरओ
 अण्णाणि य वाणमंतराणि खडखडंताणि पिट्ठितो हिंडन्ति, जणो राया य तहेव विण्णवेइ, ततो गामपज्जंते वड्डुकरतो वाणमं-
 तराणि य मुक्काणि सट्ठाणं गयाणि, तातो दोणीतो दोन्निवि अगगतो आणित्ता छड्डियातो, जो ममसरिसो सो सट्ठाणं पावेस्सति,
 मोय भायणिज्जो आहारगेहीए निवीवायं वेलवज्जितो भरुकच्छे तच्चणियचेहओ जातो, तस्स विज्ञापभावेण पत्ताणि आगा-
 सेण उवासमाणं घरेसु गच्छन्ति, भरियाणि पुण सट्ठाणमंति, लोगो बहुओ तम्मुहो जातो, संघेण अज्जखड्डाण माणुसं पेसियं,
 सेण उवासमाणं घरेसु गच्छन्ति,

आगया, अक्खायं-एरिसी अकिरिया उट्टियत्ति, तेसिं कप्पराण अगतो मत्तओ सेएण वत्थेण उच्छाइटो जाति, दोप्परिया गया सबप्पवरे आसणे ठिया, पुणोवि भरिया आगया, आयरिएहिं अंतरा आगासे महासिला (ठविया) तत्थ अफ्फिडियाणि, सबाणि भिन्नाणि, सो वेह्णओ भीतो नट्ठो, आयरिया तत्थ गया, तच्चणिया भणंति-एहि बुद्धस्स भगवतो पाएसु पडेहि, आयरिया भणंति-एहि पुत्ता ! सुद्धोयणसुया वंद ममं, बुद्धो निगतो, पाएसु पडितो, तत्थ थूभो वारे, सोऽवि भणितो-एहि पाएसु पडाहत्ति पडितो, उट्टेहत्ति भणितो अट्टावणतो ठितो, एवं चेव अच्छेहत्ति भणितो ठितो पासिल्लितो, नियंठोनामितो नामेण सो जातो, एस एवंविहो विज्जासिद्धो ॥ साम्प्रतं मन्त्रसिद्धं सनिदर्शनमुपदर्शयति—

साहीणसधमंतो बहुमंतो वा पहाणमंतो वा । नेओ स मंतसिद्धो थंभागरिसुब साहसओ ॥ ९३३ ॥
 स्वाधीनसर्वमन्त्रो बहुमंत्रो वा प्रधानमन्त्रो वा ज्ञेयः स मन्त्रसिद्धः, क इव ? , स्तम्भाकर्षक इव सातिशयः, एव गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-एगम्मि नगरे उक्किट्टसरीरा संजती रण्णा विसयलो-
 लुपेण गहिया, संघसमवाओ कओ, राया न मुयइ, ततो एगेण मंतसिद्धेण रायंगणे जे खंभा अच्छंति ते अभिमंतिया, आगासेण उप्पइया खडखडंति, पासायखंभावि चळिया, भीएण मुक्का, संघो खामितो, एस एवंविहो मंतसिद्धो ॥ साम्प्रतं

सदृष्टान्तं योगसिद्धं प्रतिपादयन्नाह—
 सधेऽवि दधजोगा परमच्छेरयफलाऽहवेगोऽवि । जस्सेह हुज्ज सिद्धो स जोगसिद्धो जहा समिओ ॥ ९३४ ॥
 सर्वेऽपि-कात्स्न्येन द्रव्ययोगाः परमाश्चर्यफलाः-परमानुत्तकार्याः, अथवा एकोऽपि योगः परमाश्चर्यफलो यस्य भवे-

त्सिद्धः स योगेषु योगे वा सिद्धो योगसिद्धोऽतिशयवान् यथा समित आचार्य इति गाथाक्षरार्थः ॥ भावार्थः कथानक-
गम्यः, तच्चेदम्-आभीरदेसे कण्हाए वेण्णाए य नदीए अंतरा तावसा परिवसंति, तत्थेगो पायलेवेणं पाणीए चंकंमंतो
भमइ, एइ जाइ य, लोओ आउट्टो, सद्धा हीलिजंति, अज्जसमिया वहरसामिस्स माउलगा विहरंता आगया, सद्धावि
उवट्ठिया, अक्किरियत्ति आयरिया नेच्छंति, भणंति-किं अज्जो ! न ठाह, एस जोगेण मक्खेइ, तेहिं अट्टपदं लच्छं,
आणीतो, अम्हेवि दाणं देमोत्ति, अह सो सावगो भणइ-भयवं ! पाया धोबंतु, अम्हेवि अणुगहिआ होमो, अणिच्छंतस्स
पायाओ पाउयातो य धोयातो, ततो जले ओयरितो, पाणिए निब्बुडो, उक्किट्ठी कया, एवं डंभेहिं लोगो खज्जइत्ति, आय-
रिया निगया, जोगं परिकज्जइत्ति आयरिया निगया, जोगं पक्खित्ता नदी भणिया-एहि पुत्ति ! परं कूलं जामो, दोऽवि
तडा मिलिया, गया परं कूलं, ते तावसा आउट्टा पवइया, ते च वंभदीवगवत्थवत्ति वंभदीवगा जाया, एस एवंविहो जोग-
सिद्धो ॥ अधुना आगमार्थसिद्धौ प्रतिपादयति—

आगमसिद्धो सर्वंगपारओ गोअसुव गुणरासी । पउरत्थो अत्थपरुव मम्मणो अत्थसिद्धो उ ॥ ९३५ ॥

आगमसिद्धः सर्वाङ्गपारगो-द्वादशाङ्गचित्, अयं च महातिशयवानेव, यत उक्तम्-“संखातीतेवि भवे साहइ०” इत्यादि,
अयं च गौतम इव गुणराशिरवगन्तव्यः, अत्र भूयांसः सातिशयचेष्टिता उदाहरणं ॥ तथा प्रचुरार्थः-प्रभूतार्थः, अर्थप-
रः-अर्थनिष्ठोऽर्थसिद्धः, अतिशययोगात्, मम्मणवदिति गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-तत्थागमसिद्धो
किर संयंभुरमणेवि मच्छगादीया । जं चेहुंति स भयवं उवउत्तो जाणइ तयंपि ॥१॥ अट्टसिद्धो पुण रायगिहे नयरे मम्मणो

चाणिओ, तेण अतिबिलेरोण अइबहुगं दवजागं भेलियं, सो तं न खाइ न पिबति, पासादोवरिं चणेण आणेगकोडिनिम्मा-
 यगबभसारो कंचणमतो दिवयरणपज्जलितो एगो बलहो कारावितो, बितिओ य आढत्तो, सोडनि बहुनिम्मातो, पृथंतरंगि
 वारास्ते तस्स निम्मायणनिगितं कच्छोद्वगवितिज्जो सो नदिपूरातो कटुबिरुद्धो वत्तारेइ, इतो य-राया देवीए
 सह ओलोयणगतो अच्छइ, सो तहाविहो अतीव करुणालंबणगतो देवीए दिट्ठो, ततो तीए सामिस्स भणियं-सच्चं सुवइ
 पयं मेहनइरमा हंगंति रायाणो । भरियाइं भरंति दढं रिचं जत्तेण वज्जेति ॥ १ ॥ रण्णा भणियं-किहू कहू वा ? , तीए
 भणियं-जं परा दगगो किलिस्सइ, रण्णा राहावितो, भणितो य-किं किलिस्ससि ? , तेण भणियं-बलहूराधाडगो न पुज्जइ,
 रण्णा भणियं-बलहरायं मेण्ह, तेण भणियं-न मे तेहिं कज्जं, तस्स जिइजं पूरेह, केरिसोत्ति ? , घरं नेऊण दरिसितो, रण्णा
 भणियं-समगंडारेणवि न पुज्जइ, ता एसिगविभवस्स अलं ते तिण्हाए, तेण भणियं-जाहे सो न पूरितो ताव ण सुहं, पारओ
 य एवाओ, नेरियाणि विसासु गंवाणि, आढत्तातो फिरीओ, आढत्ताणि य मयतुरयबलहूपेराणाणि, रण्णा भणियं-जइ
 पदं ता किं थेनस्स रत्तिं नइपूरतो कटुकहुणस्स कय किलिस्ससि ? , तेण भणियं-किलेसराहं मे रासीरं, वाधारंतरं नेत्ताणिं
 नेत्थि, गह्वणाणि य नासारस्ते दासादीणि, निवहिथवा य गइण्णा, अतो किलिस्ससि, रण्णा भणियं-पुज्जंतु ते मणोरहा,
 तुमं चेव जिइजगं पूरेवं रागतथो, न एण अहंति निगतो, तेण कालेण पूरितो, परा एनंनिधो अत्थसिद्धो ॥ साम्भतं
 थात्रारिज्जप्रतिप्रादनार्थमाह—

जो निचसिद्धजत्तो लज्जवरो जो य तुंङ्गिगाइच्च । सो फिर जत्तासिद्धोडभिण्णाओ तुंङ्गिपज्जाओ ॥ ९३४ ॥

रेव प्रयोजनं यस्याः इति, सत्यमेतत्, किन्तु स खल्वन्तरंगत्वात् सर्वबुद्धिसाधारण इति न विवक्ष्यते, न चान्यच्छास्त्र-
कर्ममीभ्यासादिकमपेक्षते, तत उक्तम्-उत्पत्तिरेवेत्यादि, विनयो गुरुश्रूपा स कारणमस्या वैनयिकी २ अनाचार्यकं कर्म
साचार्यकं शिल्पं, यद्विवा कादाचित्कं कर्म नित्यमभ्यसमानं कर्म शिल्पं, कर्मणो जाता कर्मजा ३ तथा परि-समन्ता-
धमनं-यथावस्थितवस्त्वनुसारितया गमनं परिणामः, सुदीर्घकालपूर्वपारार्थवलोक्तनादिजन्य आत्मधर्मविशेष इत्यर्थः, स
कारणमस्याः पारिणामिकी, बुद्ध्यतोऽनयेति बुद्धिः चतुष्प्रकारा उक्ता, तीर्थकरणधरैः, किमिति ?, यस्मात्केवलानाऽपि
पञ्चमी बुद्धिर्नोपलभ्यते, असत्त्वात् ॥ साम्प्रतमौत्पत्तिक्या लक्षणमाह—

पुष्पमदिदमस्सुअमवेहअ तक्खण विसुद्धगहिअत्था । अद्याहयफलजोगा बुद्धी उत्पत्तिआ नाम ॥ ९३९ ॥

पूर्व-बुद्ध्युत्पादात् प्राक् स्वयमदृष्टोऽन्यतश्चाश्रुतोऽविदितो-मनसाऽप्यनालोचितः तस्मिन्नेव क्षणे विशुद्धो गृहीतो-य-
थावस्थितो गृहीतोऽवधारितोऽर्थो यस्याः सा तथा, इह ऐकान्तिकमिहपरलोकाविरुद्धं फलान्तरावाधितं वाऽव्याहृतमुच्य-
ते, फलं-प्रयोजनं, अव्याहृतं च तत् फलं च अव्याहृतफलं तेन योगो यस्याः सा अव्याहृतफलयोगा बुद्धिरौत्पत्तिकी नाम ॥
संप्रति विनेयजनानुग्रहाय अस्या एव स्वरूपप्रतिपादनार्थमुदाहरणानि प्रतिपादयति—

भरहसिल १ पणिय २ रुक्खे ३ खुहुग ४ पड ५ सरड ६ काय ७ ऊच्चारं ८ ।

गय ९ वयण १० गोल ११ खंभे १२ खुहुग १३ मग्गिगत्थि १४ पइ १५ पुत्ते १६ ॥ ९४० ॥

भरहसिल १ मिढ २ छुक्कुड ३ तिल ४ वालुअ ५ हत्थि ६ अगड ७ वणसंडे ८ ।

१३ अ ॥ ९४१ ॥

पायस ९ अइआ १० पत्ते ११ खाडहिला १२ पंच पिअरो १३ अ ॥ ९४१ ॥

महुसित्थ १७ मुद्धि १८ अंके १९ पणए २० भिक्खू २१ य चेडगनिहाणे २२ ।

सिक्कवा २३ य अत्थसत्थे २४ इच्छाइ मंहं २५ सयसहस्से २६ ॥ ९४२ ॥

आसामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि-तत्र प्रथमत उदाहरणं शिलाविषये-उज्जेणीए नयरीए आसन्नो नडाणं गामो, तत्थेगस्स भरहनामस्स नडस्स भज्जा मया, तस्स य पुत्तो डहरओ, तेण अन्ना आणीया, सा तस्स दारगस्स संमं न चट्ठइ, तेण दारएण भणियं-मम लहं न वट्ठसि, तहा ते करेमि जहामे पाएसु पडिहिसिन्ति, तेण रत्तिं पिया सहसा भणितो-एस गोहत्ति, तेण नायं-महिला विणट्ठत्ति, सिढिलो रागो जातो, सा भणइ-पुत्त ! मा एवं करेहि, सो भणइ-मम लहं न वट्ठसि, भणइ-चट्ठिहामि, तो लहं करेहामि, सा वड्डिउमारद्धा, अन्नया रोहतो छाहीमुद्धिसिज्जण एस गोहो एस गोहो एस गोहोत्ति भणइ, पियरेण पुट्ठो-कहिंति !, छाहिं दंसेइ, ततो पिया से लज्जितो, सोऽवि एवंविहोत्ति तीसे घणो रागो जातो, सोऽवि विसभीतो पियरेण समं जेमेइ, अन्नया पियरेण समं उज्जेणिं गतो, दिट्ठा नगरी, निग्गया पियापुत्ता, पियरस्स किंचि ठवियं विसुमरियं, ततो सो पच्छा वलितो, सोऽवि रोहतो सिप्पानदीए पुलिणे नगरिं आलिहति, तेण नगरी सचच्चरा सदेवकुलरायकुला लिहिया, तेण य पदेसेण राया वाहियालियाए आगतो, कहमवि एगागी अस्सारूढो आगच्छति, सो वारिओ, भणइ-मा राउलस्स मज्झेण जाहि, तेण कोउहलेण पुच्छितो-किमेयं तए आलिहियं?, तेण नगरी सदेवउलरायकुला कहिया, कहिं वससि?, कह वारा तए दिट्ठा नगरी?, भणइ-एक्कसिं, इयाणिं चेव, एत्थंतरे से पिया आगतो, राइणो य

नीहारेइ न ऊससइ न नीससति एवमादि, ततो रण्णा भणियं-किं मओ !, ते भणंति-तुज्झे एयं भणह, न अम्हे वयामो,
देवो भणइ ६। अगडत्ति, ततो पुणरवि रण्णा तेसिं मणूसा पेसिया, भणिया-जहा तुज्झं गामे अतीव आसायणिज्जोदगो
कूवो अत्थि, सो पेसियवो, ततो रोहओ पुच्छिओ, तेण भणियं-तुज्झे भणह-एस अम्हच्चओ अगडो आरण्णो, न तीरइ
सहायमंतरेण एगागी आगंतुं, ततो नागरगं कूवं पेसह जेण तेण समं जाइ, मणुस्सा तुण्हिक्का ठिया, रण्णो निवेइयं,
पुच्छियं केणयमुत्तरं कयं ?, भरहपुत्तेणं रोहगेणंति ७। वणसंडत्ति, ततो पुणरवि पुरिसा पेसिया, भणिया य-जहा
गामस्स पुब्बदिसाभागे वणसंडो अत्थि, सो पच्छिमदिसाभागे कायवो, ते अदण्णा, रोहगो पुच्छितो, तवयणेण गामो
वणसंडस्स पुब्बपासं गतो, पुरिसेहिं रण्णो निवेइयं तं-कतो पच्छिमदिसीभागे वणसंडो, कहं ?, गामो पुब्बपासं गतो ८।
पायसोत्ति, पुणरवि रण्णा मणूसा पेसिया, अग्गिं विणा परमन्नं निप्फादेतवं, रोहगो पुच्छितो, तवयणेण करीसव-
म्हाए निप्फाइयं ९। ततो रण्णा एवं परिक्खिऊणं पच्छा समादिद्धं, जहा तेण दारणेण इहागंतवं, परं न सुक्कपक्खे
न हि किण्हपक्खे, न राईए न दिवसतो, न छायाए न उण्हे, न छत्तणेण न आगासेण, न पाएहिं न जाणेणं, न पहेण
न उप्पहेणं, न प्हाएणं न मल्लिणेणंति, ततो तस्स रोहगस्स निवेइयं, पच्छा सो अंगोहलिं काऊण चक्कमज्झभूमीए
एडक्कमारूढो चालणीनिम्मिउत्तरंगो, अण्णे भणंति-सगडवट्टणीपएसवद्धओ संझासमयंमि अमावसाए पडिवयाए य
संधीए आगतो नारिदपासं, रण्णा पूइओ, आसन्नो सो ठिओ, जामविबुद्धेण रण्णा सदावितो, भणितो य-सुत्तो जगसि ?,
भणइ-देव ! जगामि, किं चित्तेसि ?, भणइ-छगलियालिंडीतो कहं वडुलीतो भवंति ?, रण्णा चित्तिं-साहु एवं

विमरिसियं, पच्छा पुच्छितो भणति-देव ! तासिं उदरमज्जे संभावतो संवट्ठगवातो अत्थि तेण वट्ठलीतो जायंते १० ।
 ततो सुत्तो, विइयजामेऽवि जामसंहेण राया विबुद्धो, रोहगो पुच्छितो-सुत्तो जगसि ?, भणइ-देव ! जगामि, किं
 चित्तिसि ?, भणइ-आसोदुपत्ताणं किं दंडो महल्लो उयाहु से सिहत्ति ?, पच्छा पुच्छितो भणइ-दोऽवि समाणि ११ । एवं
 तइयजामे पुच्छितो-किं चित्तिसि ?, भणइ-खाडहिलाए कित्तिया पंडुरा रेहा ? कित्तिया कालगा ?, किं महल्लं पुच्छं ? उयाहु
 सरीरं ?, रण्णा चित्तियं-साहु एयंपि चित्तियं, पच्छा पुच्छितो, भणइ-जत्तिया पंडरा तत्तिया कालगा, जत्तियं पुच्छं तद्वहं
 सरीरं १२ । चउत्थे जामे सदावितो वायं न देइ, ततो रण्णा कंवियाए छिक्को उट्ठितो, पुच्छितो-सुत्तो जगसि ?, भणइ-
 जगामि, किं करेसि ?, चित्तिसि, किं चित्तिसि ?, भणइ-कत्तिहि जातो सि ?, रण्णा पुच्छियं-साहु, तेण भणियं-पंचहिं, केण
 केण ?, भणइ-रण्णा १ वेसमणेण २ चंडालेण ३ रयणेण ४ विच्छुगेण ५, ततो राया उट्ठिऊण कयसरीरचित्तो मायाए
 घरमुवागतो, पाएसु पडितो पुच्छति-अहं कत्तिहिं जातो ?, माया भणइ-नियपियरेण, ततो निव्वंधे कए साहइ-राया ताव
 तव पिया चेव, जम्मि दिणे रिउण्हाया अहं संवुत्ता तंमि वेसमणजक्खं पूइउं गया, वेसमणे अलंकियविभूसिए दिट्ठे तरसु-
 वहिं मे अणुरागो जातो, ततो घरमंडीए मए अंतराले चंडालो दिट्ठो, सोऽवि अहिलसितो, ततो रजगो, सोऽवि आस-
 सितो, घरमागयाए कणिक्कमतो विच्छुओ ऊसवविसेसनिमित्तं कतो, हत्थेण फंसितो, ततो तस्सवि उवरि मे अणुरागो जातो,
 एवं जइ अणुरागमेत्तेण ते पियरो भवंति ततो हवंति, अन्नहा राया चेव तव पिया, ततो मायं पणमिऊण सभवणमागतो,
 रोहगमेगंते पुच्छति-कहं जाणसि जहाऽहं पंचहिं जातो मित्ति ?, सो भणति-यथान्यायं प्रतिपालयंतो नज्जसि जहा रायपु-

तोत्ति. वंममणो दाणेणं, चंडालो रोसेणं, रयगो सब्बस्महणेणं, जं च वीसत्थसुत्तंपि कंवियाए चुंकसि तेण नज्जसि-विंछु-
 ण जातो सित्ति १३। बुद्धो राया, सब्बेसिमुवरि ठवितो, भोगा य से दिण्णा, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी १ ॥ पणियत्ति दोहिं
 पणियगं वद्धं, एगो नागरगो भणइ-जो एयातो तव लोमसियाओ खाइ तस्स तुमं किं देसि ?, इयरो गमेछतो लोमसिया-
 सामी भणइ-जो नगरदारे मोयगो न नीइ तं देमि, सक्खिणो कया, तेण सबातोवि लोमसिया चक्खिय चक्खिय मुक्कतो,
 जितो मगति, इयरो न मन्नइ, तेण भणियं-लोगो एत्थ पमाणं, जइ लोगो भणइ-एयातो सबातो खद्धातो तो मग्गेज्जा,
 ततो हइमज्जे ओयारियातो, कयगज्जो आगच्छइ, जं जं लोमसियं पेच्छइ तं तं खद्धं, ताहे सो भणइ-एयातो सबातो
 खद्धातो किं गेणहामो ?, ताहे सो भीतो रूवगं देइ, इयरो नेच्छइ, जाव सएणवि न तूसइ, ततो तेण नागरगा जूयारा
 ओलगिगया, तेहिं दिन्ना बुद्धी, ताहे एगं पूइयावणा मोयगं गहाय इंदकीले ठवेइ, इयरो सदावितो, ततो मोयगं प्रति
 भणइ-निगच्छ भो मोयग ! निगच्छ भो मोयग !, सो न निगच्छइ, एवं सो पडिजितो, एसा जूयाराण उप्पत्तिया
 बुद्धी २। रुक्खत्ति, एगत्थ पहे पहिया वच्चंति, अंतरा वणसंडे फलभरोणया अंबगा दिट्ठा, मक्कडा फलाणि घेत्तुं न देंति,
 ताहे पहिएहिं पहाणा खित्ता, ते मक्कडा रुसिया अंबगफलाणि खिवंति, तेसिं पहियाणं पहाणपक्खेवगाणं उप्पत्तिया
 बुद्धी ३। खुडुगत्ति खुडुगं नाम अंगुलीयकरलं, रायगिहे नगरे पसेणई राया, तस्स सुतो सेणितो रायलक्खणसंपन्नो,
 तस्स किंचिवि न देइ, मा मारेहित्ति, अद्धितीए निगतो, वेण्णातडमागओ, कइवयसहाओ, खीणविहवसेट्टिस्स वीहीए
 उवविट्ठो, तस्स य तप्पुणपच्चयं तद्विवसं सब्बभंडाणं विक्कओ जातो, खद्धखद्धं विढत्तं, अण्णे भणंति-सेट्ठिणा रयणा-

यरो सुमिणंसि घरमागतो नियकणं परिनेन्तगो दिट्ठो, ततोऽणेण चित्तिं-एतीए पमाणा महइं विभूइं भविस्सइ, पच्छा मो
 वीहीए उवविट्ठो, तेण तमणणमरिसाए आगउंए दट्ठूण चित्तिं-एग्गो सो रयणायरो भविस्सइ, तपभावेण अणेण मिल्लु-
 हत्थातो अणग्घेजा रयणा पत्ता, पच्छा पुच्छितो-एस्स तुज्जे पाट्ठणा ? , तेण भणियं-तुज्जंति, घरं नीतो, कालेण से
 धूया दिन्ना, भोगे भुंजति, कालेण य नंदाए सुमिणंसि धवल्लयपागणं, आवणसत्ता जाया, पच्छा रणा से ऊट्ठवाला
 पेसिया-सिग्घं एहिंति, ततो सेणिओ नंदं आपुच्छति, भणति य-अमं रायगिहे नगरे पंउरकुण्णा पसिन्ना गोवाला,
 जइ अम्हेहिं कज्जं सिग्घमेज्जाहिंति, ततो गतो, देवलोगनुयगग्घाणुभानेण तीए दोट्ठो-वरहत्थिलंघगया अभयं सप-
 जंतूण देमिंति, सेट्ठी दयं गहाय रणो उवट्ठितो, रायाणण गहियं, पट्ठिपुट्ठो कतो दोट्ठो, जातो पुत्तो, अभओ नामं
 कयं, पाढवयसंपओ पुच्छइ-मम पिया कहंति ? , कहियं तीए, तत्थ वज्जामोत्ति भणइ, पट्ठिणं तीए, सत्थेण ममं
 वचंति, रायगिहस्स बहिया ठियाणि, अभओ गवेसओ गतो, राया मंति मगइ, कुवे सुगुं पाट्ठियं, जो गिण्हइ इत्थेण
 तडे संतो तस्स राया वित्तिं देइ, अभण दिट्ठं, झणेण आहयं, सुक्कं पाणियं मुक्कं, तट्ठि संतएण गहियं, रायाए समीयं
 गतो, पुच्छितो-को तुमं ? , तुज्ज पुत्तो, किह वा किं वा ? , मयं परिकट्ठियं, तुट्ठो उस्संगे कतो, माया पविसिज्जंती मंदिउ-
 मारज्जा, अभण वारिया, अमओ जातो, एसा एयस्स उप्पत्तिया बुज्जी ४ । पट्ठत्ति दो जाणा ण्हायंति, एगस्स पडो दट्ठो
 एगस्स जुण्णो, जुण्णउत्तो दट्ठं गहाय पट्ठितो, इयरो मगइ, न देइ, भणइ य-एसेव मे पडो, राउले नवहारो जातो,
 कारणिगेहिं पुच्छियं-एए पउ कीया घरय्या वा ? , दोहिंति कहियं-घरय्या, ततो महिला कत्ताविया, ततो मुत्ताणुमारण

जो जस पडो सो तस दिजो, अन्ने भणंति-दोण्हंणि सीसाणि ओलिहावियाणि, जस उण्णामओ पडो तस उण्णा-
तंतु निणिग्गया, जस सोतिओ तस सुचतंतु, ततो जो जस सो तस समणितो, कारणियाणमुप्पत्तिया बुद्धी ५ ।
‘सरउ’त्ति एगो पुरिसो सन्नं वोसिरइ, तस सण्णं वोसिरंतस सरडाणं परोप्परं भंडताण एगो सरडो अहिट्ठाणसस हिट्ठा
वितं पविट्ठो, पुच्छेण य छिफो, घरं गतो, अज्झितीए दुब्बलो जातो, मम उदरे सरडो पविट्ठोत्ति, वेजो पुच्छितो, जइ
सयं रूयगाणं देह तो पणुणीकरोमि, मन्नियं, विज्जेण घडए सरडो हूढो लक्खाए विलिंपितो, विरेयणं दिन्नं, घडगो
ठविओ, सन्ना वोसिरिया, दिट्ठो तडफडंतो, सो जातो लट्ठीभूतो, विज्जस उपत्तिया बुद्धी ॥ बिइयं सरडोदाहरणं-भिकु-
खुणा खुनुगो पुच्छिओ-एस किं सीसं चालेइ ? सो भणइ-किं भिक्खू भिक्खुणी वा, खुनुगस उपत्तिया बुद्धी ६ ।
‘काग’त्ति, तच्चणिण चेहत्तो पुच्छितो-अरिहंता सघण्ण ? चेहत्तो भणइ-वाढं, कितिया इह कागा ? सट्ठिं कागसहस्सा
जाइं वेण्णातडे परिवसंति । जइ ऊणगा पवसिया अब्भहिया पाहुणा आया ॥ १ ॥ खुनुगस उपत्तिया बुद्धी ॥ बिइयं
कागोदाहरणं-एगो वाणियओ, तेण बाहिं गएण निही दिट्ठो, तेण चितियं-मम घरे महिला पहाणा, सा रहस्सं धरेइ
नवेति परिवेमेसि, ततो घरमागतो भणइ-पंडरगो मे कागो अहिट्ठाणं पविट्ठो, तीए सयज्झियाण कहियं, ताहिं नियभत्ता-
राणं जाव रायाए सुअं, ततो राइणा सिट्ठी हक्कारावितो, पुच्छियं, कहियं जहावट्ठियं, तुट्ठो राया, दिण्णं निहाणं, मंती
कतो, एयस उपत्तिया बुद्धी ७ । ‘उच्चारै’त्ति एगसस विज्जाइयस तरुणी भज्जा, गमंतरं निज्जमाणा अंतरा धुत्तेण समं
संपलगा, ततो तेसिं दोण्हंणि कलहो जातो, विज्जाइओ भणइ-मे भज्जा, इयरो भणइ-ममं, सा पुच्छिया, धुत्तं भत्तारं

यरो सुमिणंमि घरमागतो नियकणं परिणेतगो दिट्ठो, ततोऽणेण चित्तिं-एतीए पसाएण मेहई विभूई भविस्सइ, पच्छा सो
 वीहीए उवविट्ठो, तेण तमण्णसरिसाए आगईए दट्ठण चित्तिं-एसो सो रयणायरो भविस्सइ, तप्पभावेण अणेण मिलक्खु-
 हत्थातो अणग्घेज्जा रयणा पत्ता, पच्छा पुच्छितो-कस्स तुज्झे पाहुणगा ?, तेण भणियं-तुज्झंति, धरं नीतो, कालेण से
 धूया दिन्ना, भोगे भुंजति, कालेण य नंदाए सुमिणंमि धवलगयपासणं, आवणसत्ता जाया, पच्छा रणा से ऊट्टवाला,
 पेसिया-सिग्घं एहिति, ततो सेणिओ नंदं आपुच्छति, भणति य-अग्घं रायणिहे नगरे पंडरकुड्डुगा पसिद्धा गोवाला,
 जइ अग्घेहिं कज्जं सिग्घमेज्जाहिंति, ततो गतो, देवलोगचुयगवभाणुभावेण तीए दोहलो-वरहत्थिलंधगया अभयं सब-
 जंतूण देमिति, सेट्ठी दवं गहाय रणो उवट्ठितो, रायाणएण गहियं, पडिपुत्तो कतो दोहलो, जातो पुत्तो, अभओ नामं
 कयं, पाढवयसंपन्नो पुच्छइ-मम पिया कहंति ?, कहियं तीए, तत्थ वच्चा मोत्ति भणइ, पडिवणं तीए, सत्थेण समं
 वच्चंति, रायणिहस्स वहिया ठियाणि, अभओ गवेसओ गतो, राया मंतिं मगइ, कूवे खुड्डुगं पाडियं, जो गिण्हइ हत्थेण
 तडे संतो तस्स राया वित्तिं देइ, अभएण दिट्ठं, छग्गेण आहयं, सुक्के पाणियं मुक्कं, तडि संतएण गहियं, रायाए समीवं
 गतो, पुच्छितो-को तुमं ?, तुज्झ पुत्तो, किह वा किं वा ?, सबं परिकहियं, तुट्ठो उस्संगे कतो, माया पविसिज्जंती मंडिउ-
 मारद्धा, अभएण वारिया, अमच्चो जातो, एसा एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी ४। पडत्ति दो जणा प्हायंति, एगस्स पडो दट्ठो
 एगस्स जुण्णो, जुण्णइत्तो दढं गहाय पट्ठितो, इयरो मगइ, न देइ, भणइ य-एसेव मे पडो, राउले ववहारो जातो,
 कारणेनेहिं पुच्छियं-एए पडा कीया घरदूया वा ?, दोहिंवि कहियं-घरदूया, ततो महिला कत्ताविया, ततो सुत्ताणुसारेण

नो नन्न पडो मो तरस दिजो. अन्ने भणंति-दोणहंपि सीसाणि ओलिहावियाणि, जस्स उण्णामओ पडो तस्स उण्णा-
 तं न्निजिगगा, जस्स सोत्तिओ तरस सुत्ततंवू. ततो जो जस्स सो तरस समप्पितो, कारणियाणमुप्पत्तिया बुद्धी ५ ।
 'सग्ग'त्ति एगो पुरिसो सन्नं वोसिरइ, तरस सण्णं वोसिरंतरस सरडाणं परोप्परं भंडंताण एगो सरडो अहिट्ठाणस्स हिट्ठा
 'सग्ग'त्ति एगो पुरिसो य छिको, घरं गतो, अद्धितीए दुब्बलो जातो, मम उदरे सरडो पविट्ठोत्ति, वेज्जो पुच्छितो, जइ
 पित्तं पडिओ. पुच्छेण य छिको, घरं गतो, विज्जेण घडए सरडो हूढो लक्ख्वाए विलिंपितो, विरेयणं दिन्नं, घडगो
 मयं रुग्गाणं देह तो पगुणीरुोमि, मस्सियं, विज्जेण घडए सरडो हूढो लक्ख्वाए विलिंपितो, विरेयं सरडोदाहरणं-भिक्-
 क्कओ, सत्ता वोसिरिया, दिट्ठो तडफंडंतो, सो जातो लट्ठीभूतो, विज्जस्स उप्पत्तिया बुद्धी ॥ विइयं सरडोदाहरणं-भिक्-
 तुणा पुगुगो पुच्छिओ-एस किं सीसं चालेइ ?, सो भणइ-किं भिक्खू भिक्खुणी वा, खुहुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी ६ ।
 'क्काग'त्ति, तच्चणिणएण चेहतो पुच्छितो-अरिहंता सघण्ण ? चेहतो भणइ-बाढं, कित्तिया इहं कागा ?, सट्ठिं कागसहस्सा
 जाइं वेण्णातडे परिचसंति । जइ ऊणगा पवसिया अब्भहिया पाहुणा आया ॥ १ ॥ खुहुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी ॥ विइयं
 कागोदाहरणं-एगो वाणियओ, तेण वाहिं गएण निही दिट्ठो, तेण चित्तियं-मम घरे महिला पहाणा, सा रहस्सं घरेइ
 नवेति परिकखेमि, ततो घरमागतो भणइ-पंडरगो मे कागो अहिट्ठाणं पविट्ठो, तीए सयज्झियाण कहियं, ताहिं नियभत्ता-
 राणं जाव रायाए सुअं, ततो राइणा सिट्ठी हक्कारावितो, पुच्छियं, कहियं जहावट्ठियं, तुट्ठो राया, दिण्णं निहाणं, मंती
 रुतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी ७ । 'उच्चारे'त्ति एगस्स धिज्जाइयस्स तरुणी भज्जा, गामंतरं निज्जमाणा अंतरा धुत्तेण समं
 उंपलगा, ततो तेसिं दोणहंपि कलहो जातो, धिज्जाइओ भणइ-मे भज्जा, इयरो भणइ-ममं, सा पुच्छिया, धुत्तं भत्तारं

पडिवज्जइ, गामे ववहारो जातो, ततो कारणिगेहिं सवाणि पुच्छियाणि-कळं को आहारो आसि ?, सबेहिं भणियं-तिल-
 सक्कुलिया, ततो आहारवियेयणं दिन्नं, धिज्जाइयस्स सभज्जस्स तिला दिट्ठा, इयस्स नेति, निज्जाडितो, कारणिगाण उप्प-
 त्तिया बुद्धी ८। गयत्ति, वसंतपुरे राया मंतिं मगइ, पाओ लंबिओ-जो महइमहालयं गयं तोलइ तस्स सयसहस्सं देमि,
 ततो एगेण पुरिसेण सो हत्थी नावाए हूढो, अत्थाधे जले धरिओ, जत्तिए भारे तीसे नावाए पाणियं तत्थ रेहा कड्डिया,
 ओयारिओ हत्थी, कड्डपाहाणेण भरिया नावा ताव जाव रेहा, ततो ताणि कड्डपाहाणाणि उत्तारेणं तोलियाणि, जियं तेण
 सयसहस्सं, मंती कतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी । अण्णे भणंति 'गय'त्ति गाविमगो सिलाए नट्ठो, सो एगेण पोइपडि-
 एण कड्डिओ ९ । घयणो नाम भंडो सबरहस्सितो, अन्नया राया देवीए गुणे लएइ-अतीव निरामया देवी, नो अहो
 वातो निस्सरइ, सो भणइ-देव ! एवं न हवइ, किह ? जया पुप्फाणि केसरा वा ढोएइ तथा जाणेज्ज-निगतो अहो-
 वायोत्ति, रणा तहत्ति विन्नासियं, नाए हसियं, ततो देवीए पुच्छियं-किहमकंडे हसियं ?, राया न कहेइ, निब्बंधे कहियं,
 देवीए भंडो निविसओ आणत्तो, सो उवाहणाणं भारेण उवड्डितो, देवीए पुच्छितो-किं एत्तियातो उवाहणातो ?, सो
 भणइ-देवि ! एयाहिं जावति देसंतराणि गंतुं तरिस्सामि तत्थ सबत्थ देवीगुणा पगासियबा, ततो उड्डाहमीयाए रुद्धो, घय-
 णस्स उप्पत्तिया बुद्धी १०। गोलत्ति एगस्स दारगस्स जतुगोलगो नक्कं पविट्ठो, ततो एगेण सलागाए तावित्ता कड्डितो, कड्ड-
 तस्स उप्पत्तिया बुद्धी ११। 'खंभ' त्ति, एगो राया मंतिं गवेसेइ, पाओ लंबितो-खंभो तलागमज्झो, जो तडे संतओ बंधइ
 तस्स सयसहस्सं देमि, ततो एगेण तडे खीलं बंधिऊण वेढेण बद्धो, जियं सयसहस्सं, मंती कतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी

१२। 'खुडुगे'ति एगा परिबाइया पइण्णापुवंगं भणइ-जो जं करेइ तं मए कायवं, रण्णा पडहगो दवावितो, खुडुगो भिक्खापविट्ठो सुणेइ, वारितो पडहतो, गओ राउलं, दिट्ठो तीए, भणइ-कतो गिलामि ? तेण सागारियं दाइऊण काइयाए पडमं लिहियं, सा न तरइ, जिया, खुडुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी १३। 'मग्गित्थि'त्ति, एगो भजं गहाय गमंतरं वच्चइ, सा सरीरचित्ताए उत्तिन्ना, से रूवेण वाणमंतरी विलग्गा, इयरी पच्छा आगया, रडइ, ततो गामे ववहारो जातो, एगा भणइ-मम भत्ता, एसा कवि वाणमंतरी, इयरीवि एवं भणइ, ततो कारणिगेहि चित्तिऊण पुरिसो दूरे ठवितो, जो पढमं हत्थेण गिण्हइ तीसे भत्ता, वाणमंतरीए हत्थो दूरेण पसारिओ, नायं वाणमंतरी एसा, निद्धाडिया, कारणिगाण उप्पत्तिया बुद्धी १४। विइयं उदाहरणं-मग्गे मूलदेवो कंडरीतो य वच्चंति, इतो य-एगो पुरिसो समहिलो दिट्ठो, कंडरीतो तीसे रूवेण मुच्छितो, मूलदेवेण भणियं-अहं ते घडेमि, ततो मूलदेवो तं एंगमि वणनिगुंजे ठविऊण पंथे आगतो अच्छइ, जाव सो पुरितो तमहिलो आगतो, मूलदेवेण भणियं-एत्थ मम महिला पसवइ, एवं महिलं विसज्जेह, विसज्जिया, गया, सा तेण ज्ञं अच्छिऊण आगया; आगतूण य तत्तो पडयं घेतूण मूलदेवस्स धुत्ती भणइ हसंती-यियं खु णे दारओ जातो, दोण्हवि ज्ञत्तिया बुद्धी १४। 'पइ'त्ति, दोण्हं भाउगाणं एगा भज्जा, लोगस्स महलं कोट्टं-दोण्हवि समा, परंपरएण रण्णा सुयं, परं बिन्इयं गतो, असच्चो भणइ-कतो एवं होहित्ति ? अवस्सं विसेसो अत्थि, एतेण तीसे महिलाए लेहो दिन्नो, जहा-एहिं दोहिं नानं गंतवं; एगो पुव्वेण एगो अवरेणं, तद्विवसं चेव आगतवं, ताए महिलाए एगो पुव्वेण पेसितो, एगो अवरेण, जो वेनो तत्त पुव्वेण, एन्तस्सवि जंतस्सवि निडाले सूरु, एवं नायं, असदहंतेसु पुणोऽवि पट्टविऊण समगं

पुरिसा पेसिया भणंति-दढं अपडुगा, एसो मंदसंघयणोत्ति तं चेव पवन्नो, ततो वयगयं-अत्थि वियेसो, मंतिस्स उप्पत्तिया
 बुज्झी १५ । 'पुत्त'त्ति, एगो वाणियगो दोहिं भज्जाहिं समं दूरे अन्नरज्जं गतो, तस्स एगाए भज्जाए पुत्तो, सो वियेसं
 न याणइ, एगा भणइ-मम पुत्तो, नितीया भणइ-पुत्तो मम, रायवले ववहारो, न छिज्जाइ, अमच्चो भणइ-
 दढं विरंचिकुण दासगं दो भागे करेह करकएणं, माया भणइ-एईए चेव पुत्तो, गा मारिज्ज, ततो मंतिणा नायं-एईए
 चेव पुत्तो, जा तहुक्खेण गज्जाइ, तीसे चेव दिशो, मंतिस्स उप्पत्तिया बुज्झी १६ । 'महुसित्थ'त्ति, मधुमिश्रं सिक्खं-
 मदनं मधुरिक्खं, तन्न उदाहरणम्-एगा कोलगिणी उब्भामिया, तीए जारेण समं निहुवणे ठियाए उवरिं भामरं दिडुं,
 पब्बा भत्तारो सित्थगकयं करेत्तो वारितो, मा किणिहि, अहं ते भामरं दंसेमि, गया दोवि, जालं न दीसइ, ततो
 भुत्तीए तेणेव विहिणा ठाइऊण दरिसियं, नाया भत्तारेण जहा एसा उब्भामियत्ति, कहमन्नहा एयमेवं भवइत्ति, तस्स
 उप्पत्तिया बुज्झी १७ । 'मुच्चियत्ति', पुरोहितो निक्खेवए घेत्तूण देइ, लगे साहुवादो-अहो सच्चवादी पुरोहितो निहोभो य,
 अन्नया दमगेण ठवियं पडिआगयस्स न देइ, पिसातो जातो, अमच्चो वीहीए जाइ, भणइ-देह पुरोहिया मम तं सहस्सं, मंतिस्स
 किंवा जाया, रण्णो कहियं, राइणा पुरोहितो भणितो-देहि एयस्स सहस्सं, भणइ-न गेण्हामि, रण्णा दमगो सानं सपच्चयं
 धिवसमुत्तहुवणयासमीवत्तिमादयं पुच्छित्तो, अन्नया जूयं रमइ रायाए रामगं पुरोहिते परोप्परं मुद्दासंचरणं, रज्जा पुरोहि-
 यस्स नाममुद्दा गहेऊण अलकयं अण्णसा मणुस्सस्स हत्थे दिन्ना, अमुगंमि काले राहस्सिगो नवल्लो दमगेण ठवितो तं देहि,
 इमं अभिण्णणं, दिशो, आणीतो, अण्णेपिं नवल्लगण मज्जे कत्तो, सद्दवितो दमगो, तेण पच्चभिण्णतो नवल्लो, पुरोहित्य-

न निष्ठा मित्रा, रणो उत्पत्तिया बुद्धी १८। 'अंके'त्ति, एगो पुरोहितो निक्खेवे घेत्तूण सधेसिं अप्पप्पणो सम्पपइ,
 इत्तंत्तो नात्तायो, अत्तया एणेण दमगेण निमि(सि)त्तं, ततो तेण पुरोहिएण सो नउलतो लंछिऊण उस्सिवित्ता कूडरू-
 त्त ७ भरितो, तत्तं मिमितो, आगयस्स सम्पितो, सा मुद्दा उग्घाडिया, कूडरूवगा दिट्ठा, राउले ववहारो जातो, कार-
 त्तंत्तो दमगो पुत्तिन्तो-त्तित्तियं आसि १, सहस्सं, गणिऊण भरिओ तहा ताडीओ जहा न तीरइ सिवेडं, ततो रणो
 त्तंत्तो दमगो पुत्तिन्तो-त्तित्तियं आसि १९। 'पणयत्ति', तहेव एणेण दमगेण पुरोहियस्स पणा
 त्तंत्तो नउत्ततो निक्खित्तो, आगयस्स कूडपणे छोट्टण दिण्णा, दिट्ठा, पणा, राउले ववहारो जातो, कारणिगेहिं
 पुत्तिन्तो-को तत्तो आसि १, दमगेण भणियं-अमुगो, अहुणत्तणा पणा, सो चिराणतो कालो, तम्हा कूडमेयं, ततो रणो
 त्तंत्तो दमगो पुत्तिन्तो, कारणिगाण उत्पत्तिया बुद्धी २०। 'भिकखु'त्ति, एणेण दमगेण भिकखुसगासे निक्खेवगो मुक्को,
 नो आगयन्म तं निक्खेवं न देइ, तेण जूयारा ओलगिया, तेहिं पुच्छिएण सबभावो कहितो, ततो ते रत्तपडवेसेण
 भिरगुगगानं गया, गुवणस्स खोडीतो गहाय, अम्हे वच्चासो चिइयवंदगा, एयातो सुवणखोडीतो अच्छंतु, एयंमि
 त्तरे नो दमगो पुयस्सकेतितो समागतो, मग्गियं, ततो भिकखुगेणं चित्तियं-जइ न देमि तो एसिमप्पच्चतो होहिइत्ति
 त्तंत्तो दमगो पुत्तिन्तो-अन्नेडवि भिकखू एंतगा सुवति तो समुदाएण निक्खिविस्सामत्ति भणिऊण निगया, जूय-
 त्तगाण उत्पत्तिया बुद्धी २१। 'चेडगनिहाणे' त्ति, दो मित्ता, तेहिं निहाणं दिट्ठं, एणेण भणियं-कळे सुनक्खत्ते गिण्हि-
 त्तमो, ततो रत्तिं हरिऊण रंगाला छुडा, वीयदिवसे दोवि समगं गया, इंगाले पेच्छंति, सो धुत्तो भणइ-अहो ! मंदपुन्ना

अम्हे, किह इंगाला जाया ?; तेण विइएण नायं, हिययं न दंसेइ, ततो सो धुत्तपडिधुत्तिं करेमाणो तस्स नियघरे पडिमं
 करित्ता दो मक्कडए लएइ, ततो तीए पडिमाए ओच्छंगे बाहसु उवरि भत्तं निवेसेइ, ते छुहाइया तं पडिमं सबतो चडुत्ति,
 अणया भोयणं सज्जियं, दारगा निमंतिया, घरं नीया, संगोविया य, न दरिसेइ, भणइ य-मक्कडा जाया, ततो पुत्तदुक्ख-
 संतत्तो तस्स घरमागतो, लेप्पगपडिमाठाणे ठावितो, मक्कडा मुक्का, किलकिलंता विलग्गा, सबतो फुसंति, भणिओ-एए
 तव पुत्ता, सो भणइ-कहं दारगा मक्कडा भवंति ?; इयरो भणइ-जहा दीणारा इंगाला जाया तहा दारगावि मक्कडा, एवं
 नाए दिन्नो भागो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी २२। शिक्षाशास्त्रं-धनुर्वेदः, तत्रोदाहरणम्-एगो कुलपुत्तगो धणुबंदकुसलो, सो
 हिंडतो एगत्थ ईसरपुत्ते सिक्खावेइ, दब्बं विढत्तं, तेसिं पिइनिस्सिया चित्तेति-बहुगं दब्बं एयस्स दिन्नं, जइया जाहिइ तइया
 मारिज्जिहिति, गेहातो य नीसरणं केणवि उवाएणं न देंति, तेण नायं, ततो दब्बं सन्नायगाणं संचारियं, जहा अहं रत्तिं
 छाणपिंडगे नदीए छुहिस्सामि ते लएज्जाह, तेण छाणगोलगा दबेण समं संवळिया, एसा अमहं विहिति पबतिहीसु तेहिं
 दारगेहिं समं नदीए छुहइ, एवं निवाहेऊण नट्ठो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी २३॥ अत्थसत्थे उदाहरणं-एगो वाणियगो दोहिं
 भज्जाहिं समं देसंतरं गतो, तत्थ मतो, तस्स एगाए भज्जाए पुत्तो, सो विसेसं न याणइ, तासिं परोप्परं भंडणं, एगा
 भणइ-मम पुत्तो, विइया भणइ-मम, रायउले ववहारो जातो, नो छिज्जाइ, ततो भगवतो सुमइनाहस्स गब्भत्थस्स माऊए
 मंगलादेवीए नायं, ततो सदावियातो, भणियातो य-मम पुत्तो जाहिति सो एयस्स असोगवरपायवस्स हेट्ठा ठिओ ववहारं
 छिंदिहिति, ताव दोवि अविसेसेण खाह पिवहत्ति, जीसे न पुत्तो सा चित्तेइ-एत्तिगो ताव कालो लद्धो, पच्छा न याणामो

किं भविष्यदिति पडिस्सुणं, देवीए नाया-न एसा पुत्तमायत्ति. देवीए उपत्तिया बुद्धी २४॥ 'इच्छयाए महंति', एगाए भत्तारो
 मतो. तल्लिप्पउत्तं न तएइ, तीए पइमिर्तो भणितो-उग्गमेहि, सो भणइ-जइ मम विभागं देहि, तीए भणियं-जं इच्छसि
 तं मम देज्जाहि, तेण उग्गमियं, तीसे थोययं देइ, सा नेच्छइ, वगहारो राउले जाओ, आणावियं दवं, दो पुंजा कया, कयरं
 तुमं इच्छसि, भणइ-महंती रासिं, ततो कारणिगेहिं भणियं-एतीए इमं बुवं-जं इच्छसि तं ममं देज्जासि, ता अमुं भागं
 कतीसे चोव देह, दनानितो, कारणिगाण उपत्तिया बुद्धी २५ ॥ सयसहस्से उदाहरणम्-एगो परिचायतो, तरस सयस-
 हस्तो तोरी, सो भणइ-जो मम अपुवं सुणावेइ तरस एयं देमि, तत्थ सिद्धपुत्तेण सुयं, तेण अणइ-सुइय पिया मह
 लिउणो धारेइ अणूणं सयसहस्सं । जइ सुयपुवं दिज्जाउ, अहं न सुयं खोरयं देहि ॥ १ ॥ जितो, सिद्धत्थपुत्तरस उपपत्तिया
 बुद्धी २६ ॥ एव गाथात्रयभावार्थः, उक्ता सोदाहरणोत्पत्तिकी बुद्धिः । अधुना वैमयिकया लक्षणं प्रतिपादयन्साह—
 भरनित्तरणसमत्था तिवग्गसुत्तत्थगहिअपेयाला । उभयलोगफलवई विणयसमुत्था हवइ बुद्धी ॥ २४३ ॥
 इहातिगुरुकार्यं दुर्निवहत्वाद् भर इव भरः, तस्मिन्तरणे समर्था अरनिस्तरणसमर्थाः, त्रयो वर्गस्त्रिवर्ग, लोकस्त्वया
 धर्मार्थकामाः सूत्रं-तदर्जनपरोपायप्रतिपादननिबन्धनं अर्थः-तदन्वाख्यानं, सूत्रं च अर्थश्च सूत्रार्थौ, त्रिवर्गस्य सूत्रार्थौ
 निवर्गसूत्रार्थौ तयोर्गृहीतं पेयालं-प्रमाणं सारो यया सा निवर्गसूत्रार्थगृहीतपेयाला, आह-नन्द्यध्ययने अश्रुतनिश्चि-
 ताभिनिबोधिकाधिकारे औत्पत्तिकयादिबुद्धिचतुष्टयमुपन्यस्तं, निवर्गसूत्रार्थगृहीतसारत्वे च सत्यश्रुतनिश्चितत्वं विरुध्यते,
 नहि श्रुताभ्यासमन्तरेण निवर्गसूत्रार्थगृहीतसारत्वसम्भवः, उच्यते, इह प्रायोद्युत्तिमङ्गीकुल्य अश्रुतनिश्चितत्वमुक्तं, ततः

भयति
विनयसमुत्था-विनयप्रादुर्भूता

स्वल्पश्रुतनिश्चितभावेऽप्यदोष इति, उभयलोकफलवती-प्रेहिकामुष्मिकफलवती,

स्वरूपमुपदर्शयन्नाह—

बुद्धिः ॥ अस्या एव विनयजनानुग्रहार्थमुद्राहरणे स्वरूपमुपदर्शयन्नाह—
निमित्त १ अत्यसत्त्वे २ य लेहे ३ गणिते ४ य कुच ५ अस्से ६ य ।

गद्गद् ७ लम्ब्यण ८ गंठी ९ अगण १० गणिया य रहिण य ११ ॥ ०४४ ॥

सीया साडी दीहं च तणं अवसर्घयं च कुंचस्स १२ ।

सीया साडी दीहं च तणं अवसर्घयं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

निघोदण १३ य गोणे घोचुगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

निघोदण १३ य गोणे घोचुगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

निघोदण १३ य गोणे घोचुगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

निघोदण १३ य गोणे घोचुगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

निघोदण १३ य गोणे घोचुगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

निघोदण १३ य गोणे घोचुगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

निघोदण १३ य गोणे घोचुगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ०४५ ॥

माथाद्वयस्यान्यर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि, तत्र निमित्ते इदं कथानकम्-एगस्स सिद्धपुत्तगस्स दो सीसगा,
ते निमित्तं सिक्खाविया, अन्नया तणकट्टस्स कए गामंतरं वच्चति, अंतराले हत्थिपया विट्ठा, एगो भणइ-कस्सेमे पया ?,
वित्तिओ भणइ-हत्थिणियाए, कहं ? , काइयाए, अन्नत्थ सल्लु भो हत्थिणियाए काइया, अन्नत्थ हत्थिस्स, सा य हत्थिणी
काणा, कहं ? , एगंपासे जतो तणाई खइया दीसंति, न बीयपासे, तहा तीए चेव काइयाए नायं जहा इत्थी पुरिसो य
चिलग्गाणि गच्छंति, सा य नत्थे नत्थानि अंभेत्ता उट्ठिया, एवंपि नज्जइ, पडिविंवेण दारगो से ते

जाति तुहे ! सो घरे आगतो, सा गया, दिट्ठो पुद्गागतो, जुयलगरूवगे गहाय सक्कारिओ, ततो दोडवि कयकज्जा गुरुसमी-
 नमागया, अविसंवादिनिमित्तेण गुरु पणमितो, इयरो न पणमेइ, गुरुणा पुच्छिओ-कीस न पणमसि !, सो भणइ-मम
 निमिन्नसत्थसब्भावो तुमे न कहितो, ततो जहाभूयं परिकहियं, मए परिणामियं पसिणकाले घडस्स विवत्ती ततो मरणं
 रुहियं, गुरुणा विइतो पुच्छितो, सो भणइ-मए एवं परिणामियं-एसो घडो भूमीए उट्ठितो भूमीए भिलितो, एवं सोडवि
 दारगो माऊए मिलितो, जतो भणियं-‘तज्जाएण य तज्जाय’मित्यादि, गुरुणा भणितो-को मम दोसो !, न तुमं सम्मं परि-
 णामेसि, एअस्स वेणइगी बुद्धी १ ॥ अंत्येसत्थे पंचंतरायाण वित्तासणे कप्पओ दिट्ठो सो उवरि भण्णिहिइ २ । लेहे
 अट्टारसल्लिज्जाणगे, अण्णे भणंति-गणिए जहा विसमगणितज्जाणगे, अण्णे भणंति-कुमारा वट्ठेहिं रमंता अक्खराणि
 सिक्खानियानि ३ । गणिएवि, एसावि तस्स सिक्खावयस्स वेणइगी बुद्धि ४ ॥ कुवे, खायजाणेण भणियं-जहा एट्टरे
 पाणियंति, तेहिं खयं, तं वोलीणं, सिला उम्मगा, तस्स कहियं, तेण भणियं-पासे आहणह, आहया, थासगसहेण जल-
 मुज्जाइयं, एयस्स वेणइगी बुद्धी ५ । आसे, आसवाणियगा नारवातिं गया, सव्वे कुमारा थुल्ले वड्डु य आसे गेण्हति, वासु-
 देवेण दुब्बलओ लक्खणजुत्तो जो सो गहितो कज्जनिवाही अणेगआसावहो य जातो, वासुदेवस्स वेणइगी ६ । गहमे
 एगो राया, सो तरुणप्पिओ, धेरे नियदरिसावं वारिता, अन्नया विजयजत्ताए गतो, अडवीए पविट्ठो, तिसाए बाहितो,
 रांधावारो, राया अइओ, तरुणा जंकिंप्पि जंपंति, एणेण भणियं-देव ! जइ परमियाणिं थेरबुद्धीए जीवामो, थेरो
 मगितो, न लब्भइ, पडहत्तो घोसावितो, एणेण पितिभत्तेण पिया थेरो आणीओ आसि, तेण पडहत्तो वारितो, राया-

णमुवड्डितो, जइवि तुमए थेरो निवारितो तहवि मए पितिभत्तेण नियपिया आणीतो सो अच्छइ, रण्णा सद्दावितो,
 पुच्छितो य-कहं पाणियं भविस्सइ?, तेण कहियं-देव! गद्दभा-चरंता जं भूमिं ओस्सिघंति, तत्थ आसणं सिरापणियं,
 तेहए विन्नासियं, खायं, लद्धं पाणियं, थेरस्स वेणइगी बुद्धी ७ । लक्खणे पारसविसए आसरक्खगो, तस्स आससामिस्स
 धूयाए समं संसग्गी, आगतो मुल्लकालो, तेण सा आससामिस्स धूया पुट्ठा-कं घोडयं गेण्हामि?, तीए भणियं-वीसत्थं
 ठियाण घोडाणमंतराले कूयडं पाहाणाण भरेऊण रुक्खातो मुयाहि, तत्थ जो खडखडसदेण न उत्तसइ तं लएहि, पडहयं
 च वाएहि, निवहरपसुत्ता य लक्खएणं पडिबुद्धावेहि य, तत्थवि जो न उत्तसइ तं पडिगेण्हहि, तेण परिविखया,
 लद्धा दो पहाणा अस्सा, ततो वेयणकाले सो भणइ-मम दो देहि, अमुगं अमुगं च, सो भणइ-सबं गेण्हहि एए मोत्तूण,
 किं तव एएहिं?, सो नेच्छइ, भज्जाए कहियं-धीया दिज्जउ, भज्जा से नेच्छइ, ततो सो तीसे लक्खणजुत्तेण कुडुवं
 परिवच्छइत्ति दारगं दिट्ठतीकरेइ, एगो बहूई, सो माउलगधरं गतो, तेण धूया दिन्ना, कम्मं न करेइ, भज्जाए चोइओ,
 दिवसे दिवसे अडवीओ रित्तओ एइ, छट्ठे मासे लद्धो, चट्ठतो घडितो, भज्जा पेसिया, सहस्सेण दिज्जाहि, एयस्स एस
 गुणो-एएण दिज्जमाणं न निट्ठाइ, एगेण सेट्ठिणा विन्नासितो, ततो सुवण्णाण डलं भरिऊण तेणेव चट्ठएण सयसहस्सा
 दि, सुवण्णडलं तेहए भरियं चिट्ठइ, ततो महया सक्कारेण सक्कारेऊण विसज्जिया, एवं दिट्ठते कहिए भज्जाए पडिवन्नं,
 धूया दिन्ना, आससामिस्स वेणइगी बुद्धी ८॥ (अंथाग्रं २१०००) गंठीति उदाहरणं-पाडलिपुत्ते नयरे मुंरुंडो राया, पालित्ता
 आयरिया, तत्थ परराईहिं जाणगेहिं इमाणि विसज्जियाणि-सुत्तं मोणियं छिण्णा लद्धी समो समुग्गतोत्ति, सुत्तस्स अंतो लहे-

यवो, लट्टीए आदिभागो, समुगकस्स बारमिति, केणइ ताणि न नायाणि, रत्ता पालित्ता आयरिया सद्दाविया, तुज्जे जाणह
 भयवन्ति ?, भणन्ति-वाढं जाणामि, सुत्तं उण्होदए छ्ढं, मयणं विरायं, दिट्ठाणि अगिलगाणि, दंडो पाणिए छ्ढो, मूलं
 गुरुगं, समुगको जलणा घोळितो, उण्होदए कड्डितो उग्घाडितो, ततो पुणोऽवि पालित्तायरिएहिं दोद्धियं सगलगं राइछेऊण
 तत्थ रयणाणि छ्ढाणि, ततो तेणगसिबिणीए सीवेऊण विसज्जियं, अभिंदता फोडेह, न सक्कियं, पालित्तायरियाणं वेण-
 इगी बुद्धी ९ ॥ 'अगए' इति, एगो राया, तस्स नगरं गहेउं परवलं एइ, रण्णा पाणियाणि विणासियव्वाणित्ति विसकरो
 पाडितो, पुंजा विसस्स कता, विजो एगो (थोवेण विसेण उवट्ठिओ) राया थोवं दइण रुडो, वेजो भणइ-सयसहस्सवेधी
 एवं विसं, नो थोवं, राया भणइ-कहं ?, ततो खीणाऊ हत्थी आणावितो, पुच्छवालो उप्पाडितो, तेण चेव रोमकूवेण
 विसं दिन्नं, विवन्नं सरिरं करेत्तं गच्छत्तं च दीसइ, एस सबो विसं, जोवि एयं खाइ सोवि विसं, एवं सयसहस्सवेही, राया
 भणइ-अत्थि निवारणविही, वाढं अत्थि, तहेव अगदो दिन्नो, तं समेतो जाइ, वेजस्स वेणइगी १० ॥ रहियो गणिया
 च एकं उदाहरणं, पाडलिपुत्ते नयरे दो गणिचातो-कोसा उवकोसा य, कोसाए समं थूलभद्दसामी अच्छितो आसि, पवइतो,
 जाव वारिआरचो तत्थेव कतो, ततो साविया, पच्चक्खाइ अवंभस्स अन्नत्थ रायनिओएणं, रहिएण राया आराहितो, सा कोसा
 तत्त दिन्ना, सा च थूलभद्दसामिणो अभिक्खणं गुणगहं करेइ, तं न तथा उवचरइ, सो तीए अप्पणो विन्नाणं दरिसेउ-
 कानो असोगवणिचं नेइ, भूमीगएणं अवलुंवी कंडेण विधिचा कंडपोखे अन्नोन्नं कंडं लाएतेण हत्थब्भासं कंडसंतइ (पाविय)
 अवलुंवी अज्जचंदेण डिन्ना गहिया य, तहवि न तूसति, भणइ-किं सिक्खियस्स दुकरं ?, सा भणइ-पेच्छ समंति, सिद्ध-

तथरासिंमि सूर्देण अगगंयंमि कणियारकुमुमेसु पोइएसु नच्चिया, रहितो सुलसो आउटो पसंसति, सा भणइ-न दुक्करं तोडिय
 अंबलुंविया, न दुक्करं नच्चिय सिक्खियाए । तं दुक्करं तं च महाणुभायं, जं सो मुणी पमयवणंमि बुच्छो ॥ १ ॥ तो तस्स
 थूलभइसामिस्स संतगो बुत्तंतो सिट्ठो, पच्छा उवसंतो रहितो, दोणहवि वेणइगी बुद्धी ११ ॥ सीया साडी दीहं च तणं
 कौचस्स अवसव्वयं एक्कं चेव उदाहरणं-एगो राया, पुत्ता आयरिएण सिक्खविया, दवल्लोभी सो राया, ततो तं आयरियं
 मारेउं इच्छति, ते दारगा चित्तंति-एएण अमहं विज्जा दिन्ना, उवाएण नित्थारेमो, ततो जाहे सो जेमओ एइ, ताहे सो
 ण्हाणसाडियं मगइ, ते भणंति-अहो सीया साडी, तो वारसंमुहं तणं ठवेति, भणंति य-अहो दीहं तणं, पुवं कौचएण पया-
 हिणीकिज्जइ, तदिवसं अपयाहिणीकतो, ततो आयरियस्स परिगयं-जहा विरत्ताणि, सीया साडीति ममं राया मसाणी-
 काउं मगइ, दीहं तणंति कुमारेहिं मम भत्तिं करेतेहिं दीहो पंथो दरिसितो, दोणहवि वेणइगी बुद्धी १२ ॥ 'निबोदए'
 उदाहरणं-एगा वाणियगमज्जा, सा चिरपउत्थे पइमि दासीए सब्भायं कहेइ-पाहुणं आपणेहि, तीए पाहुणगो आणीतो,
 नखकम्मं से कारावियं, रत्तिं वासहरे पवेसिओ, जेमिता य, ततो अद्धरत्ते तिसाइतो पाणियं मगइ, मेघो य निव्वरं वरि-
 मइ, ततो निव्वोदयं पाइतो, तं च तयाविससप्पसंफरिसणतो विसीभूयंति, ततो दासीए देवउलियाए उज्झितो, दिट्ठो
 णं, आगया रायपुरिसा, दिट्ठं पच्चगं नहकम्मं तं, तो ण्हाविया पुच्छिया (केण) कम्मं कारियं ?, कहियं-अमुगीए
 दासीए, सा पहया, तीए वाणिगिणी कहिया, सा पुच्छिया सब्भायं साहइ, निव्वं पलोइयं, दिट्ठो तयाविसो घोणसो, नयरम-
 यहरगणं वेणइगी बुद्धी १३ ॥ 'गोणे घोडगपडणं च रुक्खातो' इति एक्कं उदाहरणं-एगो अकयपुत्तो जं जं करेइ तं से

कर्मसमुत्था-कर्मोद्भवा भवतीति बुद्धिः ॥ अस्या

कृतमिति विग्रहः प्रशंसा साधुकारः तेन फलवती साधुकारफलवती, कर्मसमुत्था-कर्मोद्भवा भवतीति बुद्धिः ॥ अस्या
अपि निमित्तजनानुग्रहायोदाहरणः स्वरूपमुपदर्शयति—

हेरद्विप १ करिसप २ कोलिअ ३ छोचे ४ अ मुत्ति ५ घय ६ पवप ७ ।
उत्ताग ८ घड्डई ९ पड्डई १० य घड्ड ११ चित्तकारे १२ य ॥ २४७ ॥

हेरिण्यको असीक्षणेनान्धकारेऽपि हस्तार्मेण रूपकं द्रुजं कृतं वा जानाति, ततो हेरिण्यकेऽतिषायनति कर्मजा
बुद्धिः १, एवं सर्वत्र योजनीयं, कर्मकोऽसीक्षणेन फलनिष्पत्तिं जानाति, पृथ्व उदाहरणं—प्रेमेण चोरेण सत्तं पवमा-
नारं स्वर्गं, पभाए सो आगतो जणवायं निरागोइ, तत्थ एगो करिसगो आगतो, सो भणइ—किं सिम्लयस्स नुक्करं १,
चोरेण सुगं, अगसिगं गतो, पुच्छित्तो थ—को एत्तो १, ततो अन्नथा खेतो ठियं जाणिअण तस्स सगासं गतो, हुरियं अंछि-
अण गारेमि, तेण भणिगं—नीरा १, तो भणइ—तगा अहं निद्धितो—किं सिम्लयस्स नुक्करंति १, तेण भणिथं—राच्चमेवं, नेक्क मे
निण्णार्णं, ततो तेण पड्डगं पत्थरेत्ता धीहीणं मुट्ठी भरिया, किं परम्महा पडंतु वरंगुहा पारिहा या १, जहा भणिथं तह कथं,
मुट्ठो चोरो वयसंतो थ २ । तथा कोलिओ मुट्ठिग्रहीतेरतन्तुभिर्जानाति, तथा एतानमिः कण्डकैरुयते इति ३ । डोएत्ति
नज्जेनिर्जानाति तथा दन्धर्मीमेतान्मात्रं मातीति ४ । मौत्तिकं प्रोति गत्ता(तयच्चा)धाम्मे तथा कथंननाप्युत्तिपति तथा सूकर-
नाले पत्तति ५ । घपत्ति, मृतविक्रयी भदि रोचते ततः कुणिङ्कानाले प्रक्षिपति ६ । पनएत्ति प्लनकः कोऽपि तथा शिक्षाभा-
विगतो तथा आफाम्मेऽपि करणानि कमेति ७ । तुण्णागत्ति सून्धाजीनाः, पूर्णं रथुलं सीननं कृतानान्, पञ्चादभ्यासरासत्तथा

अस्या अपि शिष्यगण-

रणं वा निःश्रेयसं-मोक्षः तन्निबन्धनं च हितनिःश्रेयसफलवती बुद्धिः पारिणामिकी नाम ॥ अस्या अपि शिष्यगण-

हितायोदाहरणैः स्वरूपमुपदर्शयति—

अभए १ सेष्टि २ कुमारे ३ देवी ४ उदितोदिए हवह राया ५ ।

साहू अ नंदिसेणो ६ धणदत्ते ७ सावग ८ अमचे ९ ॥ २४९ ॥

खमए १० अमचपुत्तो ११ चाणक्ये १२ चैव थूलभदे १३ च ।

नासिकसुंदरी नंदे १४ वइरे १५ पारिणामिआ बुद्धी ॥ २५० ॥

चलणे य (तह) १६ आमंछे १७ मणी १८ य सप्ये १९ य खगगी २० थुभिं २१ दे २३ ।

परिणामिअबुद्धीए एवमाई उदाहरणा ॥ २५१ ॥

आसां तिसृणामपि गाथानामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि-तत्र प्रथममभयोदाहरणं-पज्जोएण रायगिहं नगरं रोहिणं, अभयकुमारेण य पज्जोए अणागए चैव खंधावारनिवेसे जाणिऊण पभूतं दहं निक्खयातिर्यं, ततो आगते पज्जोए अभयकुमारेण जाणावितो, जहा तव सवोवि खंधावारो ताएण भेइओ, जइ न पत्तियसि तो खंधावारनिवेसे निभालेहि, तहेव कर्यं, ततो मीतो अथपपरिवारो नद्धो, पच्छा अभएण सधं गहिणं, एसा अभयस्स परिणामिया बुद्धी । अहवा एसा-जाहे गणियाए कवडेण नीतो, बद्धो, जाव तोसितो पज्जोओ, लज्जा चत्तारि वरा, चित्तिर्यं च पेण-मोयावेमि अप्पा-णगं, वरो मग्गितो-अग्गिं पविसामिति, मुक्को, भणइ-अहं ते छलेण आणीतो, अहं पुण दिवसतो पज्जोओ हीरइत्ति कंदं-

तं नमि, गनो गयगिहं, मयं चाणियगो गतो, दागो उममत्तगो कतो, चाणियदारातो कयातो, ततो उजोणीए रडंतो पज्जोओ
महिओ, एरमागानो चरुओ अभयस्स परिणामियातो बुद्धीतो ? । मेट्ठिति कट्ठो नाम सेट्ठी एगत्थ नगरे परिवसति, तस्स
यत्ता नाम मारिया, तस्म नियओ देयम्मो नाम वंभणो, सिट्ठी दिमाजत्ताए गतो, भआ य तेण समं मंपलग्गा, तस्स य
परे निनि पससी-सूयतो मयणमत्तागा कुट्टुओ, गो ताणि उयनिक्खिवित्ता गतो, सो धिआइतो रत्तिं अइति, मयण-
मत्तागा भणउ-गो तायस्स न नीहउ ? , सूयओ नारेइ-जो अन्नियाए दइओ सो अमहं तातो होइ, सा मयणसलागा न
नामं एयं अहियावति, नो भिजाउयं निचयेन परिवयति, तादे यआए मा मारिया, सूओ न मारिओ, अन्नया साह
गिग्गानिमिचं तं गिहमतिगया, कुट्टुं पेच्चिऊण एगो दिमालोयं काऊण भणइ-जो एयस्स सीसं खाइ मो राया भव-
निनि, तं कत्तनि तेण भिजाऊण अंतरिणं मयं, ततो मो वजं भणइ-मारेहि खासि, सा भणइ-अन्नं मंसं आणिजइ,
मा पुत्तभंयंमदियं इगं मारावेह, निदंभे कए मारितो, ततो जाव ण्हाउं गतो ताव तीसे पुतो लेहसालाओ आगतो,
तं न गंमं मिहं, गो जुआओ रोयइ, सीमं दिहं, आगतो मो धिआइतो, भाणए हूढं, सीसं मगइ, न पेच्छइ, सीमं
देह, मा भणइ-नेत्तम दिहं, गो रुट्ठो, एयस्स कए मए मारावित्तो, जइ परं एयस्स चेडस्स मीसं खाएज तो होज कज्जां,
निदंभे नयमिया, दासीए मयं, ततो जेन नेउं गहाय पळाया, अन्नं नगरं गया, तत्थ अपुत्तो राया मतो, आसेण सो
नेओ परिविगनो, राया जानो, इतो य-कट्ठो सेट्ठी नियघग्गमागतो, पडियगडियं नियघरं पासति, सा वज्जा पुच्छया, न
कोइ, मयओ पुच्छित्तो, गो नीहउ, ततो सो मा मारिअउत्ति पउरातो मुणो, तेण पंजरगुणेण सगो वंभणाइउतंतो कहितो,

सो तं सोऽङ्ग सङ्विगो-अलं संसारवहारेण, अहं तीसे कएण किलेममणुभवामि, एसा पुण एवंविहत्ति पद्यत्तो । इयराणि
 तं चेव नगरं गयाणि जत्थ सो दारगो राया जातो, साह्वि विहरंतो तत्थेव गतो, पविट्ठो कहमवि तीए घरे भियत्तानिमित्तं,
 तीए भिक्खाए समं सुवण्णं दिट्ठं, कूवियं-एसो समणो सुवण्णं गहाय गतो, गहितो य रायपुरिसेट्ठिं, दिट्ठं भिक्खसमज्जे
 सुवण्णं, रण्णो निवेइयं, रायाए भणियं-सूलाए पोइअउ, धावीए नातो, रण्णो कहियं-एस ते पिया, राया ससंभमं उट्ठिअण
 पाएसु पडित्तो, ताणि निविसयाणि आणत्ताणि, पिया भोगेहिं रत्ता निमतित्तो, नेच्छउ, राया सट्ठो कत्तो । वरिसारत्ते पुण्णे
 वच्चंतस्स अकिरियानिमित्तं धिआइएहिं दुअक्खरिया भदपरियाइयारुधधारिणी उवट्ठिया, गुघिणी सा, राया अणुगयइ,
 तीए गहितो-मम चित्तं करेह, ततो मा पवयणस्स उउहो होउत्ति चित्तिअण कट्टमाह भणइ-जइ मम एस गव्वो तो जोणीए
 नीउ, अह न मम तो पोट्ठं भिंदित्ता गीउ, एवं भणिए भिन्नं पोट्ठं, पवयणस्म वण्णो जातो, कट्टसेट्ठिस्स पारिणामिया बुद्धी,
 जीए वा पद्यावितोत्ति ॥ कुमारोत्ति खुडुगकुमारो, सो उवरिं जोगसंगहे भणिहिइ । तस्म पारिणामिया बुद्धी २ ॥
 देवीवि पुफभदे नगरे पुफसेणो राया, पुफवती देवी, तीसे दो पुत्तभंडाणि-पुफचूला य, ताणि अणुरत्ताणि,
 रण्णा दोऽवि परोप्परं परिणावियाणि, भोगे भुंजति, देवी निवेण पद्यया, देवलोगे देवो उववन्नो, सो चित्तेइ-जइ पयाणि
 एवं रमंति ता नरगतिरिएसु उववज्जिहंति, सुविणए सो तेसिं नरगे दंसेइ, सा भीया, पुच्छउ-पभाए पासंउए, ते न
 याणंति, अन्नियापुत्ता आयरिया, ते सदाविया, ते सुत्तं कट्ठंति, सा भणइ-किं तुब्भेहिंवि सुमिणगो दिट्ठो ?, सो भणइ-
 आगमे अम्हे एरिसं दिट्ठं, पुणोऽवि देवलोगे दरिसेइ, तेवि से अन्नियापुत्तेहिं कहिया, ततो भणइ-कहं एरिसा देवलोगा

गमंति ? कहं वा तारिसेसु नरगेसु न गम्मइ ? आयरिएहिं कहियं-जिणदेसियधम्मपभावेण, ततो धम्मकहा, संविगा,
 पयडया. देवस्स पारिणामिगी बुद्धी । उदितोदएत्ति, पुरिमताले नगरे उदितोदओ राया, सिरिकंता देवी, दोन्निवि साव-
 गाणि, अन्नया अंतउरे परिबाइया पविट्ठा, सा सिरिकंताए देवीए जिया, दासीहिं मुहमक्कडियाहिं वेलंबिया निच्छूढा, पदो-
 ममावन्ना । वाणारसीए धम्मरुईनाम राया, तत्थ गया, फलगपट्टियाए सिरिकंताए रूवं लिहिऊण दरिसेइ धम्मरुइस्स रत्तो,
 सो अज्झोववन्नो दूयं विसज्जेइ, उदितोदएण रण्णा पडिहतो अवमाणितो निच्छूढो, ताहे सबवलेणागतो धम्मरुई, पुरिमतालं
 नगरं रोहेइ, उदितोदओ चिंतैइ-किं एवडुण जणक्खएणं कएणंति ? उववासं करेइ, वेसमणो देवो आउट्ठो, तेण धम्मरुई
 सनगरं साहरितो, उदितोदयस्स पारिणामिया बुद्धी ॥ साहू य नंदिसेणे इति, सेणियपुत्तो नंदिसेणो सामिसीसो साहू,
 तस्स सीसो ओहाणुपेही, तस्स चिंता-जइ भगवं ! रायगिहं जाएज्जा तो देवीतो अण्णे य सातिसए पेच्छिऊण थिरो जइ
 होअत्ति, सामी रायगिहमागतो, सेणितो संतेउरो नीति, अन्ने य कुमार संतेउरा, नंदिसेणस्स अंतउरं वरं सेयंवरवसणं
 पडमिणिमज्जे हंसीतो इव मुक्काभरणातो सव्वासिं छांयं हरेंति, सो तातो दड्डूण चिंतैति-जइ भट्टारएण मम आयरिएण
 एरिसितो मुक्का तो किमंग पुण मज्झ मंदपुणस्स असंताणं परिच्चइयवत्तेणंति निवेयमावण्णो, आलोइय पडिक्कंतो थिरो
 जातो, दोणहवि पारिणामिगी बुद्धी ॥ धणदत्तः सुसुमायाः पिता, स एवं परिणामेति-यद्येनां मारितां न भक्ष-
 यामस्ताहिं धियामहे, तस्य पारिणामिकी बुद्धि ॥ सावगत्ति, सावगो सावियाए वयंसियाए मुच्छितो, तीए परिणामियं-
 एस मुच्छितो मरिहिति, मतो य अट्ठवसट्ठो नरएसु तिरिएसु वा उववज्जिहिइ, ततो तीसे ओभरणाणि वत्थाणि य परिहि-

ऊण रयणीए उवड्डिया, बिइयदिणे त संवेगो-मए भगं वयंति, तीसे जहावड्डियकहणं, तीसे पारिणामिगी बुद्धी ॥
 अमच्चैत्ति, वरघणुपिया जउघरे कए चिंतेइ-कुमारो कहं पि रक्खियवो, सुरंगाए नीणितो, पलातो, एयस्स पारि मिगी
 बुद्धी ॥ अण्णे भणंति-एगो राया, देवी से अइप्पिया कालगया, सो मुद्धो, तीए वियोगदुक्खितो न सरीरत्थितं करेइ,
 मंतिहिं भणितो-देव ! एरिसि संसारत्थिती, किं कीरउ ? , सो भणइ-नाहं देवीए सरीरत्थितं अकरेतीए करेमि, मंतीहिं
 परिचिंतियं-न अन्नो उवायोत्ति, पच्छा भणियं-देव ! देवी सगं गया, तत्थड्डियाए य से सबं पेसिज्जउ, लद्धकयदेविड्डिति-
 पडत्तिए पच्छा करेज्जसु, रण्णा पडिस्सुयं, माइठाणेण एगो पेसितो, रण्णो सगासं सो आंगतूण साहइ-कया सरीत्थिती
 देवीए, पच्छा राया करेइ, एवं पइदिणं करेताण कालो वच्चइ, देवीपेसणववएसेण वहुं कडिसुत्तमाइ खज्जई राया, एगेण
 चिंतियं-अहं पि खाएमि, गतो रायसगासं, तेण भणियं-कुतो तुमं ? , भणइ-देव ! सगगतो, रण्णा भणियं-देवी दिड्ढा ? ,
 सो भणइ-तीए चेव पेसितो कडिसुत्तमाइ निमित्तगंति, दावियं से, जहिच्छियं किंपि न संपडइ, रण्णा भणियं-कया गमि-
 स्ससि ? , तेण भणियं-कळं, ते संपाडिस्सं, मंती आदिट्ठा-सिग्यं संपाडेह, तेहिं चिंतियं-विणडुं कज्जं, को एत्थ उवाउत्ति
 विसण्णा, एगेण भणियं-धीरा होह, अहं भलिस्सामि, तेण संपाडिऊण राया भणितो-देव ! एस कंहं जाहिइ ? , रण्णा
 भणियं-अण्णे कंहं जंतगा ? , तेण भणियं-अम्हे जं पटुवेंता तं जलणप्पवेसेण, न अन्नहा सगं गम्मइ, रण्णा भणियं-त-
 हेव पेसेह, तहा आढत्ता, सो विसण्णो, अण्णो धुत्तो वायालो रण्णो समक्खं वहुं उवहसइ, जहा देवी भणिज्जासि-सिणे-
 हवंतो राया, पुणोऽवि जं कज्जं तं संदिसिज्जासि, अण्णं च इमं च बहुविहं भणिज्जासि, तेण भणियं-देव ! नाहमेत्ति यग-

निगंतोह-ततो पणेण खेमणेण गहायं पत्तं खेळो हूढो, अणह-गिन्हागि तुफंडं, खेळगहतो तुब्बं नायणीतो, एवं
शेरोधिनि, ततो खेळजुत्तं परिसरिज्जण वेगेवमारज्जो, तेहिं चारितो-किं पमाए नेन खायसि ? ततो अहं अतो खुहा-
तुओतेचि निवेगमावओ, सुगज्जनसाणेणं केवलनाणमुण्णं, अहासधिहिपिं देवेहिं केवलमहिमा कमा, देनया आगमा,
पसो आनखमगो, तुब्बो निन्नं शेरोण भगमांता दवसमा, ततो माए कलं एस पढगो नंरितो, तेसिं पळ्ळाणुताणेण
सुगज्जनसाणसेहीए केवलनाणमुण्णं, पंचवि सिज्जा, सव्वेसिं पारिणागिमा बुद्धी ॥ अमन्नपुत्तोचि, अमन्नपुत्तो तर-
भाए, तस्स तेसु पओगेणेषु पारिणागिमा बुद्धी, जहा नंगयत्तो तुमारो गोगवितो पठाइतो ग, एतमाइ सधं
आसियधं । अण्णे अणंति-एगो भंतिपुत्तो कण्णडिगहुमारेण सगं हिउइ, अहाया निगितितो भित्तो, रसिं देतकुले ठिमाणं
सिमा रखइ, तुमारेण निगितितो पुच्छित्तो-किं सा अणइ ? तेण भणियं-एसा इयं भणइ, इयंसि नइतित्थंसि पुराणीयं
कलेवरं निठुइ, पयस्स कडीए सयं पायंहाणं नाणगनिसख्खाणं चिठुइ, तं तुमार ! तुमं गिह्हादि, तुमं पायंका मम
कलेवरंति, सुहिंयं पुण न सध्दणोगिति, तुमारस्स पुच्छं जायं, ते नंरिय एमागी गतो, तहेन जायं, पायंके मेत्तुणागतो,
कलेवरंति, पुणरधि पुच्छित्तो, सो अणइ-वप्फलिमा एसा, कलं ? एसा अणइ-तुमार ! तुज्जसि पायंक्खसं जायं,
पुणो रखति, पुणरधि पुच्छित्तो, सो अणइ-वप्फलिमा एसा, कलं ? एसा अणइ-तुमार ! तुज्जसि पायंक्खसं जायं,
गज्जानि कलेवरंति, तुमारो तुसिणीतो ठितो, अमन्नपुत्तेण नितियं वेळ्ळासु से सत्तिं किं कियणत्तेण गहिं ? अथाहु
सौखीरमाए ? जइ कियणत्तेण गहिं न से रब्बंति निगमागि, पन्नुसे अणइ-पावइ तुब्बो, मम सूलं वडियं, न
सध्दणोगि गंतुं, तुमारेण भणियं-न जुत्तं तुमं गोचूण गंतुं, किंतु मा कोइ एमतथाणे जाणिहिइसि वचागो पक्कासणो,

दुःपुत्तरं नीतो ममप्यितो, तं च पायंकस्यं सबं पेजामोहं, मंतिपुत्तस्स उवगयं जेहा सोंडीरयाए गहियंति, ततो
 भणियमणेण-अत्थि मे विसेसो तम्हा गच्छामो, गतो, कुमारेण रज्जं पत्तं, मंतिपुत्तस्स भोगा दिन्ना, एयस्स पारिणामिगा
 उद्दी । चागक्केत्ति, गोह्विसए चणयगामो, तत्थ चणितो माहणो, सो अवगयं सावगो, तस्स घरे साहू ठिया, पुत्तो से
 जातो मत्त दाद्दाहिं, माहूण पाएसु पाडितो, कहियं च, साहूहिं भणियं-राया भविस्सइ, ततो मा दुगतिं जाहितीति दंता
 ग्रंसिया, पुणोवि आयरियाण कहियं, भणंति-कज्जउ, एत्ताहे विंवंतरियो राया भविस्सइ, उम्मुक्कबालभावेण चोइसवि
 रिजाठाणाणि आगमियाणि, सोऽथ सावगो संतुडो, एगतो भद्दमाहणकुलातो भज्जा से आणीया, कालेण मायापियरो
 रिपण्णा, अणया कंमि कोउए से भज्जा मायघरं गया. केई भणंति-भाइविवाहे गया, तीसे य भगिणीतो अन्नेसिं खच्चा-
 दाणियाण दिण्णेहियातो, तातो अलंकियविभूसियातो आगयातो, सबो परियणो तासिं समं संवइइ, सा एगंते अच्छइ,
 अत्तिती जाया, घरं ससोगा आगया, चाणिकेण पुच्छियं, न साहइ, निब्वंधे सिहं, तेण चितियं-नंदो पाडलिपुत्ते देइ, तत्थ
 यनामो, ततो कत्तियपुणिमाए पुवणरथे आसणे पढमं निसन्नो, तं च नंदस्स सहीवइयस्स राउलस्स सया ठविज्जइ,
 निज्जपुत्तो य नंदेण समं तत्थागतो, भणइ-एस वंभणो नंदवंसस्स छांयं अक्कमिऊण ठितो, भणितो य दासीए-भयवं !
 त्रितिण आमणे निवेमाहि, विइए आसणे कुंडियं ठवेइ, एवं तइए दंडगं, चउत्थे गणेत्तियं, पंचमे जन्नोवइयं, ततो धड्ढोत्ति
 निच्छुडो, ततो कुवितो, पइन्नापुरस्सरं पढति-कोशेन भृत्यैश्च निवद्धमूलं, पुत्रैश्च भित्तैश्च विवृद्धशाखम् । उत्पाळ्य नन्दं
 परिवत्तयिष्यं, महाद्रुमं वायुरिवोन्नवेगः ॥१॥ ततो निगतो, मगइ पुरिसं, सुयं चणेण-विंवंतरितो राया होहामित्ति, नंदस्स

जे मोरपोसगा तेसिं गामं गतो परिवायगेण लिंगेण, तेसिं च मयहरस्स धूयाए चंदपियणो डोहलो, सो समुदाणंतो गतो,
 ते पुच्छंति, सो भणइ-मम दारगं देह तो णं पाएमि चंदं, तेहिं पडिस्सुयं, पडमंडवो कारावितो, पुणिमादिवसे मज्जे
 छिदं कयं, मज्जागए चंदे सबरसाल्हिं संजोइत्ता दुद्धस्स थालं भरिता सदाविया, पेच्छइ-थालमज्जे चंदं, भणिया-
 पियाहि, पियइ, उवरिं पुरिसो उच्छाएइ, दोहले अवणीए कालेण जा पुत्तो जातो, चंदगुत्तो से नामं कयं, सेवि ताव
 संवडइ, चाणक्को धाउविलाणि मगइ, सो य चंदगुत्तो दारगेहिं समं रमइ, रायनीईए विलासा, चाणक्को य पडिइइ,
 पेच्छइ, सो राया, ठितो अ, अणे मंतिसामंता, अवरे पाइक्का, सो य जो जस्स जोगो तं तस्स देसं विलहेइ, एत्थंतरे
 चाणक्केण मगितो-अम्हवि किंचि दिज्जह, तेण भणियं-तुमं गावीतो लएहि, सो भणइ-मा मं मारेज्ज कोई, ततो भणइ-
 वीरभोज्जा वसुंधरा, नायं जहा विनाणं पि से अत्थि, पुच्छितो-कस्स तुमंति?, दारगेहिं भणियं-परिवायगपुत्तो एस,
 पडिगगो, जामो जा ते रायाणं करेमि, गतो, पागतो लोगो मिलितो, पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदेण भगो,
 पडितो लगो, ततो चाणक्को चंदगुत्तं पडमिणीसंडे छुहित्ता रयगो जातो, पच्छा एगेण जच-
 छितो-कथ चंदगुत्तो?, चाणक्को भणइ-पेच्छ पडमसरे पविट्ठो चंदगुत्तो, ततो आस-
 चाणक्कस्स अल्लितो, खगं मुक्कं, जाव निगुडितो जलोयरणइयाए कंचुगं मेळ्खं ताव
 पच्छा चंदगुत्तो हक्कारिय चडावितो, पुणो पलाया, पुच्छितो अणेण चंदगुत्तो-जं-
 न्नियंति?, तेण भणियं-एवमेव धुवं भोलणं दिदं, अज्जो चेव जाणइ, ततोऽणेण

नालिङ्ग-गोर्गो, न एव विष्पिरिमउत्ति, पच्छा चंदगुत्तो छुहाइतो, चाणक्को तं ठविसा भत्तस्स अतिगतो, वीहेइ य-मा एत्थ
 ननेज्जामो. उंउन्न तां निगयस्स पोदं अण्णुरियं दिदं, सो पुच्छिओ-कत्थ भोयणं लब्भति १, तेण भणियं-अमुगत्थ,
 उपाणि वेव दल्लिहुरं त्रिमिय आगतो, ततोऽणेण तस्स छुरियाए पोदं फालियं, दधिकूरं गहाय आगतो, जिमितो दारगो,
 पयसा पत्तय गाने रत्तिं नमुदाणेउ, धेरीए पुत्तभंडाणं वेवली परिवेसिया, एक्केण मज्झे हत्थो छुढो, दद्धो रोयति, ताए
 नग्गइ-नुमं नागम्मंगलो. पढमं चेव हत्थं मज्झे छुहसि, पढमं पासाणि घिप्पंति, पच्छा मज्झभागो, चाणक्कस्स उवगयं,
 नो निमंनइ, तत्थ पयगो राया, तेण समं मित्तया जाया, भणइ-नंदं ओयविसा समं समेण रज्जं विभजामो, चालिया,
 तेमं दंता नंति, एत्थ नगरं न पउइ, पविट्ठो तिदं डी चाणक्को, वत्थुणि जोएइ, इंदकुमारियातो दिट्ठातो, तासित्तेणएण
 तमांण न पउइ, नियंण नीयावियातो, पडियं नगरं, गया, पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदो धम्मवारं मग्गइ, चाणक्केण भणियं-
 एमं नंन नं तरणि नं नीणेत्ति, दो भज्जातो एमं कण्णगं दधं च नीणेइ, कम्मा चंदगुत्तं पलोएइ, भणिया-जाहिसि,
 तोए चंदगुत्तं हं लिग्गंतीए नव अरगा रहस्स भग्गा, चंदगुत्तेण वारिया, चाणक्को भणइ-मा वारेह, नव पुरिसजुगाणि
 ए रंनो रोउ, अतिगदो, दो भागीकयं रज्जं ॥ एगा कण्णगा, कयगविसभाविया, तत्थ पवयगस्स इच्छा जाया, सा तस्स
 रिता, पणिपयिंचणे विगपरिगतो मरिउमारद्धो, भणइ-वयंस ! मरिज्जइ, चंदगुत्तो विसं रुंभामिसि ववसितो, चाणक्केण
 निज्जि तया, नियजो, न मत्तो, दोप्पि रज्जाणि तस्स जायाणि ॥ नंदमणूसा चोरियाए जीवंति, ततो चाणक्को चोरग्गाहं
 नग्ग. नज्जया मल्लिरियाए गतो, तत्थ एगस्स नलदामस्स पुत्तो मक्कोडएण खइतो, तेण आरडियं, पहाविओ नलदामो,

दिदं मक्कोडाण ठामं, अग्निं छुहिता समूलं उच्छेदियं, चाणक्येण दिडो, रणो निवेदितो, रणा सदावित्ता आरक्खत्तं दिन्नं,
 वीसत्था कया तेण सब्बे चोरा, अन्नया भत्तदाणेण वीसासेरुण सकुडुंबा मारिया ॥ एगत्थ गामे किल तिदं डिणा भिक्खा न
 लद्धा, तत्थ आणा दिन्ना, अंबगेहिं वंसी परिखेत्तवा, तेहिं विवरीयं कयं, वंसीहिं अंबगा परिकिस्सत्ता, ततो रुडो पलीवितो सबो
 गामो ॥ ततो कोसनिमित्तं परिणामिया बुद्धी पयट्ठिया, सोवणं लं दीणाराण भरियं, कूडपासेहिं जूयं रमइ, जो जिणइ
 तस्स एयं, अह अहं जिणामि एक्को दीणारो दायवो, अइचिरंति अन्नं उवायं चित्तेइ, नगरप्पहाणाण 'भत्तं देइ, मज्झपाणं
 च, मत्तेसु पणच्चित्तो भणइ-दो मज्झ धाउरत्ताउ कंचणकुंडिया तिदं च, राया मे वसवत्ती एत्थवि ता मे होलं वाएहि
 ॥ १ ॥ एवं भणिए अन्नो असहमाणो भणइ-गयपोयगस्स मत्तस्स उप्पइयस्स जोयणसहस्सं । पए पए सयसहस्सं एत्थ-
 वि ता मे होलं वाएहि ॥ २ ॥ अण्णो भणति-तिलआढगस्स उत्तस्स निप्फन्नस्स बहुसइयस्स । तिले तिले सहस्सं एत्थवि
 ता मे होलं वाएहि ॥ ३ ॥ अन्नो भणइ-नवपाउसंमि पुण्णाए गिरिनदीए सिग्घवेगाए । एगाहियमेत्तेणं नवणीएण पालिं
 बंधामि, एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ४ ॥ अन्नो भणइ-जच्चाण नवकिसोराण तेद्विवसे जायमेत्ताण' । केसेहिं नहं छाएमि
 एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ५ ॥ अन्नो भणइ, दो मज्झ अत्थि रयणाणि सालिपसूई अ गद्दभिआ य । छिण्णा छिण्णा
 रुहइ एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ६ ॥ अन्नो भणइ-सइ सुक्किलनिच्चसुगंधो भज्ज अणुव्वय नत्थि पवासो । निरिणो दुपंचस-
 इतो, एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ७ ॥ एवं नाऊण रयणाणि मग्गियाणि, सालीणं कोट्टागाराणि भरियाणि, आसा एग-
 दिवसजाया मग्गिया, एगदिवसियं नवणीयं मग्गियं, एसा पारिणामिया चाणक्कस्स बुद्धी ॥ थूलभइसामिस्स पारिणा-

गिगा तुन्दी-गिगंमि मारिए नंदेण भणितो-अमघो होहि. तेण भणियं-चिंतेमि, गतो असोगवणियाए, चिंतेइ-केरिसा भोगा
 राउग्याणंति ? पघइतो. रण्णा आसलपुरिसा भणिया-पेच्छ मा कण्डेण गणिआघरं जाएज्जा, नितो सुणगमडए वावणे नासं
 न गिण्डइ. पुरिसेहि रण्णो कहियं. विरत्तभोगति सिरिओ ठवितो, थूठभइस्स रण्णो य पारिणामिगी बुद्धी ॥ नासिक्खसुं-
 दरीनंदित्ति-नासिक्कं नगरं. नंदो वाणियगो. सुंदरी से भज्जा. सा तस्स अतीव वल्लहा, खणमवि तस्स पासं न मुंचइत्ति
 ठोमेण सुंदरीनंदोत्ति तस्स नामं कयं, तस्स भाया पघइतो, सो सुणेइ, जहा सो तीए अतीव अज्झोववञ्जो, मा नरगं
 नाइति तस्स पडिओहणनिमित्तं पाहुणो आगतो, पडिउाभितो, भाणं तेण गाहियं, अप्पणा समं चालितो, सो जाणइ-
 त्थ विमज्जेहि एत्थ विसज्जेहि इति, उज्जाणं नीतो. लोमेण य भायणहत्थो दिट्ठो, ततो णं उवहसंति-पघइतो सुंदरीनंदो,
 तस्स उज्जाणं गयस्स साहुणा देसणा कथा, उक्खडरागोत्ति न तीरइ मग्गे लाएणं, वेडवियलज्जिमं च भयवं साहु, ततोऽणेण
 चिंतियं -न अण्णो उवाओत्ति अहिगतरेण उवल्लोभेमि, पच्छा मेरुं पयइवितो, न इच्छइ अ विओगतो, मुहुत्तेण
 आणामि, पडिस्सुयं, पयत्त, मक्खलुयलं विडवियं, अज्जे भणंति-सद्दगं चेव दिट्ठं, साहुणा भणितो-सुंदरीए वानरीए य का
 उट्ठारी ? सो भणइ-भयवं ! अघडंती सरिसवमेरूवमत्ति, पच्छा विज्जाहरमिहुणं दिट्ठं, तत्थवि पुच्छितो, भणइ-तुहा
 दोहि, पच्छा देवमिहुणं दिट्ठं, तत्थवि पुच्छितो. भणति-भयवं ! एतीए अगतो वाणरी सुंदरित्ति, साहुणा भणियं-थोवेण
 भग्गेण एसा पायिज्जइ, ततो से उवगयं. पच्छा पघइतो, साहुस्स पारिणामिगा बुद्धी । वइरत्ति वइरसाभिणा माया
 नाणुत्तिया, मा संघो आमल्लिज्जिहत्ति. पाडलिपुत्ते मा परिभविहत्ति वेडवियं कयं, पुरियाए पवयणओहावणा मा

होहिति सद्यं कहेयद्यं, एवमाई वइरसामिस्स पारिणामिगी बुद्धी । चलणाहयत्ति, राया तरुणेहिं वुगाहिज्जइ, जहा येरा
 कुमारामच्चा अवणिज्जंतु, सो तेसिं परिकखणानिमित्तं भणइ-जो रायं सीसे पाएण आहणइ तस्स को दंडो?, तरुणा
 भणंति-तिलंतिलं छिंदियद्यो, तो येरा पुच्छिया, चित्तोत्ति-नूणं देवीए अण्णो को आहणइत्ति?, आगया
 भणंति-सक्कारेयद्यो, रण्णो तेसिं च पारिणामिया बुद्धी । आभंडत्ति, आमलगं कित्तिमं एगेण नायं, अइकढिणं अकाले
 विवो होहिति, तस्स पारिणामिगी बुद्धी । मणीति, एगो सम्पो पक्खीणं अंडगाइं खाइ रुक्खे विलगितो, अन्नया सो
 तत्थ गिद्धेण आलयं विलगंतो मारितो, मणी तत्थ पडितो, हेट्ठा कूवो, तं पाणीयं रत्तोभूयं, नीणियं तं सहावितं होइ,
 दारएण थेरस्स कहियं, तेण परिभाविं, नातो मणी, ततो रुक्खे विलगिऊण गहितो, थेरस्स पारिणामिया । सप्पेत्ति,
 चंडकोसितो चित्तेइ-एरिसो महप्पा इच्चादि विभासा, एयस्स पारिणामिगी । खत्तेत्ति, सावियापुत्तो जोघणधणुम्मत्तो धम्मं
 न गिण्हइ, मरिऊण खगो उववण्णो, पट्टिसु दोहिवि पसेहिं जहा पक्खरा तहा चम्माणि लंबंति, अडवीए चउप्पहे जणं
 मारेइ, साहुणो अन्नया तेण पहेण अतिक्कमंति, योगेण आगतो, तेण न तरइ अल्लियडं, चित्तेइ-एरिसा मए दिट्ठपुट्ठा,
 जाई संभरिया, पच्चक्खाणं देवलोमगमणं, एयस्स पारिणामिगी । थूभे, वेसालीनगरीए नामीए मुणिसुवयथूभो, तस्स
 गुणेण कोणियस्स (पयासेऽवि) नगरी न पडति, देवया आगासे कूणियं भणति-समणे जइ कूलवालए, मार्गहियं गणियं
 लमिस्सइ । राया य असोगचंदए, वेसालिं नगरीं गहेहिति ॥ १ ॥ ततो कोणिओ तं मगइ, तस्स का उप्पत्ती-एगस्स
 आयरियस्स चिद्धओ अविणीतो, तं आयरिओ अंवाडेत्ति, स वेरं वहइ, अण्णया आयरिया सिद्धसिलं तेण समं वंदगा

चिन्ता, ओयरंताणं वहाए सिला मुक्का, दिडा, आयरिएण पाया ओसारिया, इयरहा मारितो होंतो, ततो तस्स सावो
 त्तिओ-दुरप्पा ! इत्थीओ विणस्सिहिसित्ति, मिच्छावादी एसो भवतुत्तिकाउं तावसासमे अच्छइ, नदीए कूले आयावेइ,
 पंथभावे जो सत्थो एद ततो आहारो होइ, नदीए कूले आयावेमाणस्स तस्स पभावेण सा नदी अणओ पवूढा, तेण
 इत्थारतो नामं कयं, तत्थ अच्छंतो कोणिएण आगमितो, गणियातो सद्दवियातो, एगा मागहिअगणिया भणइ-अहं
 आणामि, कउसाविया जाया, सत्थेण समं गया, वंदइ, भणइ य-उद्दणे भोइए चेइयाइं वंदामि, तुब्भे य सुया, ततो
 नागया, पारणे मोयगा संजोइया दिण्णा, अतिसारो जातो, पयोगेण ठवितो, उद्दणार्इहिं संभिन्नं चित्तं, आणीतो,
 रजो ववणं करेहि, कहं?, जहा वेसाली घेप्पइ, थूभो नीणावितो, गणियाकूलवालाणं दोणहवि पारिणामिगी बुद्धी । इंदत्ति,
 इंदपाउगातो चाणक्केण चालियातो, एयं पुबं भणियं, एसावि पारिणामिया बुद्धी । पारिणामिक्या बुद्धेरेवमादीन्नुदा-
 हरणानि, उक्तोऽभिप्रायसिद्धः । संप्रति तपःसिद्धप्रतिपादनार्थमाह—
 न किलम्मइ जो तवसा सो तवसिद्धो दढप्पहारिद्ध । सो कम्मक्खयसिद्धो, जो सव्वक्खीणकम्मंसो ॥ ९५२ ॥
 न ह्याम्यति-न कुमं गच्छति यः सत्त्वस्तपसा बाह्याभ्यन्तरेण स एवंभूतस्तपःसिद्धः, अग्लानित्वात्, दढप्रहारिचदिति
 गाथाश्वार्थः । भावार्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्-एगो धिज्जाइतो उदंतो, अविणयं करेइ, सो ततो ताओ थाणातो नीणितो,
 तिंदंतो चोरप्पीमहीणो, सेणावइणा पुत्तोत्ति गहितो, तंमि मयंमि सेणावती सो चेव जातो, निक्खिवं चाहणइत्ति दढप्प-
 हारी से नामं कयं, सो अन्नया सेणाए समं एगं गतो, तत्थ य एगो दरिद्धो, तेण पुत्तभंडाण मगंताण दुद्धं जाइत्ता

पायसं रंधावितो, सो य ण्हाइवं गतो, चोरा य तत्थ पडिया, एणेण सो तस्सा पायसो दिट्ठो, छुहियत्ति तं गहाय पहावितो, ताणि खुट्ठूवाणि रोवंताणि पिऊमूलं गयाणि, हितो पायसो, सो रोसेणं मारेमिप्ति पधावितो, महिला अवपासिता अच्छइ, तहावि जहिं सो चोरसेणावती तत्थ आगच्छइ, सो य गाममज्जे अच्छइ, तेण समं महासंगगो कतो, सेणावइणा चितियं-एएण मम चोरा परिभविजंति, ततो असिं गहाय निहयं छिन्नो, महिला से भणइ-हा निक्खि ! किमियं कयं ? चितियं-एएण मम चोरा परिभविजंति, ततो असिं गहाय निहयं छिन्नो, महिला जाया-अधम्मो कतोत्ति, नेट्ठूवेहितो दरिद्वपत्ती पच्छा सावि मारिया, गब्भो दोविभागीकतो फुरफुरइ, तस्स किना जाया-अधम्मो कतोत्ति, नेट्ठूवेहितो दरिद्वपत्ती उवलज्जा, ततो दढयरं निधेवं गतो, को उवाओ ? साहू दिट्ठाओ अणेण, भयवं ! को इत्थ उवाओ ? तेहिं धम्मो कहिओ, सो अ से अवगतो, पच्छा चारित्तं पडिवज्जिय कम्माणसुच्छायणट्ठाए घोरें खंतिअभिगाहं गेण्हिय तत्थेव विहरइ, ततो हीलज्जइ हुम्मइ य, सो य घोराकारं च कायकिलेसं करेइ, असणाइयं गलहंतो सम्मं अहियासेइ जाव अणेण कम्मं निगघाइयं, केवलनाणं से उत्पणं, पच्छा सिज्जो, उरुस्तपःसिद्धः । साम्प्रतं कम्मक्षयसिद्धप्रतिपादनाय गाथानरम-दलमाह-स कम्मक्षयसिज्जो यः 'सर्वक्षीणकर्मांशः' सर्वे-निरवशेषाः क्षीणाः कर्मांशाः-कर्मभेदा यस्य स तथा ॥ अधुना कर्मक्षयसिद्धमेव प्रपद्यतो निरुक्तविधिना प्रतिपादयति—

दीर्घकालरयं जं तु, कम्मं से सिअमट्ठहा । सिअं धंतंति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुचजायइ ॥ ९५३ ॥

दीर्घः, सन्तानापेक्षया अनादित्वात्, कालः-स्थितिवन्धकालो यस्य तत् दीर्घकालं, निसर्गनिर्मलजीवरज्जनात् रजः कर्मैव भण्यते, दीर्घकालं च तत् रजश्च दीर्घकालरजं, यच्छब्दः सर्वमान्यत्वात् उद्देशवचनः, यत् कर्म इत्थंप्रकारं,

एतन्मोक्षं नान्यत्कर्मैर्वापन्नार्थः, न नान्नाभिव्याहृतम् सर्वथा धमायते, ततोऽयमर्थः—दीर्घकालरजो यत् भव्यकर्म तत् शेषितं—शे-
षीत्यनेन, विविक्तगतिभिः प्रभूतं गतुं शिस्तनुभावसत्यापेक्षया अनाभोगसदृशनज्ञानचरणछाद्युपायतः शेषम्, अल्पं कृतमितिति
नारः गतुं किञ्चित् गतुं श्रेयनिमित्तत आह—‘अष्टधा’ ज्ञानानुरणादिभेदेनाष्टप्रकारं सत् ‘सितं’ ‘सित वर्णबन्धनयो’ रिति
राज्ञान ‘सितं त्वत्वं’ उक्तिं पचनात् वा बद्धं कर्म धामांतं ‘ध्मा शब्दाग्रिसंयोगयो’ रिति वचनात् ध्यानानलेन महाग्निना
—‘मोक्षं दत्तं तेन न मित्रः’, ‘पुरोधरादयः’ इति ऋष्टरूपनिष्पत्तिः, एवं कर्मदहनानन्तरं सिद्धस्य सतः, किं?—सिद्धत्वमुपजायते,
तामेतन्मन्त्रं निश्चययेन्नरेनत्, उक्तं च—“पलालं न दहत्यग्निर्भिद्यते न घटः कश्चित् । नासाधुः (नासन् कश्चित्) प्रव्रजितो,
न प्रोद्भवति दोषो न मित्यति ॥१॥” उपजायते इत्यपि तत्त्वतस्तदात्मनः स्वाभाविकमेव सद्र अनादिकर्मवृत्तं तदावरणविगमे-
नाभिनेयति. तथापि लौकिकान्नानोनियुस्या व्यवहारदेशनया उपजायते इत्युच्यते, अथवा सिद्धस्य सिद्धत्वं भावरूपमुप-
पायते, ननु प्रतीपनिर्माणरूपमभावरूपं, तेन यदाहुरेके—“दीपो यथा निर्वृत्तिमभ्युपेतो, नैवावनिं गच्छति नान्तरि-
त्य । दिङ् न ताडित् तिदिङ् न काडित्, स्नेहायात् केवलमेति नाशं ॥ १ ॥ जीवस्तथा निर्वृत्तिमभ्युपेतो, नैवावनिं
गच्छति नान्तरित्रम् । दिङ् न ताडित् चिदिङ् न काडित्, क्षुब्धायत् केवलमेति शान्ति ॥ २ ॥” मिति तदपास्तं
उच्यते, तथापि योगिन्द्रत्वभावे दीक्षादिप्रयामनैयर्थ्यप्रसङ्गात्, न खलु कश्चनापि सचेतनः स्ववधाय कंठे कुठारं प्रक्षि-
पतीति परिभाषनीयमेतत्, न च निरन्वयविनाशो युक्तिघटासुपैति, सतः सर्वथा विनाशायोगात्, असतः खरविषाणस्थे-
रादन्त्योलाच्ययोगात् ‘नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सत’ इति वचनात्, विजृम्भितं चात्रार्थं धम्मसङ्ग्रहणि-

नेर्मोक्षप्रसङ्गात्, तथाहि-यदि विपाकानुभूति एव सर्वकर्म क्षपणीयमिति नियमस्तर्हि असङ्ख्यातेषु भवेषु तथाविध-
 नेमिनाश्रयसायविशेषैर्गन्तरकगत्यादिकं कर्मोपाजितं तस्य नैकस्मिन् मनुष्यादेवेव भवेऽनुभवः, स्वस्वभवनिबन्धनत्वाद्दिपा-
 नेनित्वाश्रयसायविशेषैर्गन्तरकगत्यादिकं कर्मोपाजितं तस्य नैकस्मिन् मनुष्यादेवेव भवेऽनुभवः, स्वस्वभवनिबन्धनत्वाद्दिपा-
 कानुभवस्य, क्रमेण च स्वस्वभवानुगमेनानुभवे नारकादिभवेषु चारित्राभावेन प्रभूततरकर्मसन्तानोपचयात् तस्यापि स्वस्व-
 भवानुगमेनानुभवोपगमात् कुतो मोक्षः?, तस्मात्कर्म विपाकतो भाज्यम्, प्रदेशतोऽवश्यमनुभवनीयमिति प्रतिपत्तव्यं,
 एवं च कश्चिन्न दोषः, नन्वेवमपि दीर्घकालभोग्यतया यत् वेदनीयादिकं कर्मोपाजितं अथ च परिणामविशेषादुपक्रमेणा-
 गन्धं च तदनुभवति ततः कथं न कृतनाशादिदोषप्रसङ्गः?, तदप्यसत्, बन्धकाले तथाविधाध्यवसायवशत आरादुपक्र-
 मयोग्यस्यैव तेन बन्धनात्, अपिच-जिनवचनप्रामाण्यादपि वेदनीयादिकर्मणामुपक्रमो मन्तव्यो, यदाह भाष्यकारः-
 “नृयन्मुख्यकृत्स्नयोग्यसमोवसमा जं च कम्पुणो भणिया । दद्यादि पंचगं पति जुरासुवक्त्रमणमतोऽवि ॥१॥” न चैवं मोक्षो-
 पक्रमेणैतुः कश्चिदस्ति येन नानाथासप्रसङ्गो भवेत्, मोक्षाद्धि रागादयश्चावधितुमीशाः, ते च निर्मूलकापंकषिता इति,
 ततो यदुक्तं ‘वेदनीयादियन् कृतस्यापि कर्मक्षयस्ये’त्यादि, न तत्समीचीनमिति स्थितं ॥

इह सर्वोऽपि सयोगिकेवली समुद्रघातादर्वाक् आयोजिकाकरणमान्तमुहूर्तिकमुदयावलिकायां कर्मपुद्गलप्रक्षेपव्या-
 पाररूपमुदीरणाविशेषात्मकमारभते, अथ आयोजिकाकरणमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते, आर्जु मर्यादायां, आ-मर्यादया
 केवलद्विष्टया योजनं-द्वयापारणं, शुभानां योगानामिति गम्यते, आयोजिका तस्याः करणमायोजिकाकरणं, केचिदावर्जित-
 करणमित्याहुः, तत्रायमन्वर्थः-आवर्जितो नाम अभिमुखीकृतः, तथा च लोके वक्तारः-आवर्जितोऽयं मया, सम्मुखीकृत

इत्यर्थः, ततश्च तथाभव्यत्वेन आवर्जितस्य-मोक्षगमनं प्रत्यभिमुखीकृतस्य करणं-क्रिया शुभयोगव्यापारणमावर्जितकरणम्, अपरे आवश्यककरणमित्यूचुः, तत्राप्ययमन्वर्थः-आवश्यकेन-अवश्यंभावेन करणमावश्यककरणं, तथाहि-समुद्घातं केचित्कुर्वन्ति, इदं त्वावश्यककरणं सर्वेऽपि केवलिनः कुर्वन्ति, अन्ये आवर्जीकरणमिति वा पठन्ति, आवर्ज्यं आवर्जो वा द्यण् घञ् वा, मोक्षं प्रति अभिमुखीकर्तव्य इत्यर्थः, तस्य करणम्, अतत्तद्भावविवक्षायां च्विप्रत्यये आवर्जीकरणमिति वा ॥ सम्प्रति समुद्घातादिस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

दृढ कचाडे मंथंतरे य संहरणया सरीरत्थे । भासाजोगनिरोहे सेलेसी सिञ्जणा चेव ॥ ९५५ ॥

इह समुद्घातं कुर्वन् प्रथमसमये बाह्व्यतः स्वशरीरप्रमाणमूर्ध्वमधश्च लोकान्तर्पर्यन्तमात्मप्रदेशानां दण्डमारचयति, द्वितीयसमये पूर्वापरं दक्षिणोत्तरं वाऽऽत्मप्रदेशानां प्रसारणात् पार्श्वतो लोकान्तगमि कपाटं करोति, तृतीये समये तदेव कपाटं दक्षिणोत्तरं पूर्वापरं वा दिग्द्वयप्रसारणात् मधिसदृशं मन्थानं लोकान्तप्राणिमारचयति, एवं च प्रायो लोकस्य बहु पूरितं भवति, मन्थान्तराण्यपूरितानि, जीवप्रदेशानामनुश्रेणि गमनात्, चतुर्थसमये तान्यपि मन्थान्तराणि सह लोकनिष्कुटंः पूरयति, ततश्च सकलो लोकः पूरितो भवति, तदनन्तरं यथोक्तक्रमात् प्रतिलोमं संहर्न् पञ्चमे समये मन्थान्तराणि संहरति, जीवप्रदेशान् सकर्मकान् मन्थान्तरगतान् सङ्कोचयतीत्यर्थः, षष्ठे समये मन्थानमुपसंहरति, घन-तरसङ्कोचात्, सप्तमे समये कपाटं, दण्डात्मनि सङ्कोचात्, अष्टमे समये दण्डमुपसंहृत्य शरीरस्थो भवति, अमुमेवार्थं चेतसि निधायोक्तं दण्डकपादान्तरमन्थान्तराणि संहरणेन, प्रतिलोममिति गम्यते, शरीस्थ इति वचनात्, न चैतत्स्व-

प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशनेन द्रष्टव्यः, पुनरप्येतस्मिन् समयेऽवशिष्टस्य स्थितेरसङ्ख्येयभागस्यानु-
 भागस्य चानन्तभागस्य पुनर्बुद्ध्या यथाक्रममसङ्ख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततस्तृतीयसमये स्थितेरसङ्ख्येयान् भागान्
 हन्ति, एकं असंख्यातभागं मुञ्चति, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकमनन्तभागं मुञ्चति, अत्रापि प्रशस्तप्रकृत्यनु-
 भागघातोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशनेनावसेयः, ततः पुनरपि तृतीयसमयावशिष्टस्य स्थितेरसङ्ख्येयभागस्य अनुभागस्य
 चानन्तमभागस्य बुद्ध्या यथाक्रममसङ्ख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततश्चतुर्थे समये स्थितेरसङ्ख्येयान् भागान् हन्ति,
 एकस्तिष्ठति, अनुभागस्याप्यनन्तान् भागान् हन्ति, एकोऽवशिष्यते, प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातः पूर्ववदवसेयः, एवं च स्थिति-
 घानादि कुर्वतश्चतुर्थसमये स्वप्रदेशापूर्वितसमस्तलोकास्य भगवतो वेदनीयादिकर्मत्रयस्थितिरायुषः सङ्ख्येयगुणा जाता, अनु-
 भागस्त्वयाप्यनन्तगुणः, चतुर्थसमयावशिष्टस्य च स्थितेरसङ्ख्येयभागस्यानुभागस्य चानन्तमभागस्य भूयो बुद्ध्या यथा-
 क्रममन्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततोऽवकाशान्तरसंहारसमयेऽसङ्ख्येयान् भागान् हन्ति, एकं असङ्ख्येयभागं शेषी-
 रुतेति, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकं मुञ्चति, एवमेतेषु पञ्चसु दण्डादिसमयेषु प्रत्येकं सामयिकं कण्डक-
 मुत्कीर्णं, समये २ स्थितिकण्डकानुभागकण्डकघातनात्, अतः परं पष्ठसमयादारभ्य स्थितिकण्डकमनुभागकण्डकं चान्त-
 मुहूर्त्तं कालेन विनाशयति, पष्ठादिषु च समयेषु कण्डकस्य प्रतिसमयमेकैकं शकलं तावदुत्किरति यावदन्तर्मुहूर्त्तच-
 रमममये मरुलमपि तत्कण्डकमुत्कीर्णं भवति, एवमन्तर्मुहूर्त्तिकानि स्थितिकण्डकान्यनुभागकण्डकानि च घातयन् तावदे-
 दिनव्यः यावत् सयोग्यवस्थाचरमसमयः, सर्वाण्यपि वामूनि स्थित्यनुभागकण्डकान्यसङ्ख्येयान्यवगन्तव्यानि ॥

सञ्जातिः समुद्भूता तस्यैव यो गव्याणां रश्मिर्न्यते—योगाश्च मनोवाक्याः, तत्रैवं कः कदा व्यागियते ? तत्र काययोग एव
 केवल्यो व्यागियते, न मनोवाक्ययोगव्यापारौ, प्रयोजनाभावात्, तर्कं च धर्माधारपक्षणे—“मनोवचसी त्वं तदा न
 व्यापारयति, प्रयोजनाभावान्न” इति, काययोगोऽपि प्रथमाष्टमागमययोरौदारिकवाययोग एव, द्वितीयपञ्चमागमययोरौ
 पुनरौदारिके तस्माच्च बहिः कार्मणे धीर्यपरिस्पन्ददादौ शिवकार्मणिभा, निचतुर्थपञ्चमागमयेषु बहिरौदारिकाद्विहृत्पर-
 व्यापारसङ्गत्वात् कार्मणिकाययोग एव, तस्माच्चैष्टनादिति, तथा चोक्तमन्यत्रापि—“ओदारिकमयोक्ता प्रथमाष्टमागम-
 ययोरौदारिकाः । मिश्रौदारिकयोक्ता सप्तमपञ्चद्वितीयेषु ॥ १ ॥ कार्मणिशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च । रागय-
 ज्ञेयेषु तस्मिन् भवत्वनानाहारको नियमात् ॥ २ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन, भाषाभोगनिशेष इति कोऽर्थः ? परित्यक्तमगुद्-
 द्यातः कारणवशात् योगत्रयमपि व्यापारयति, तदर्थं मध्यवर्त्तिनं योगमाह—भागेति, कथं योगत्रयमपि व्यापारयतीति चेत्,
 उच्यते—अनुत्तरयुष्टपृष्ठः सत्यागसत्यापुषा वा मनोयोगं प्रयुक्ते, आगन्धनादौ सत्यागसत्यापुषा वायोगं, नेतारं द्वौ भवौ
 द्वयोरपि, वीतरागतात् सर्वज्ञत्वाच्च, काययोगमपि ओदारिकं फलकप्रत्यार्णणादौ व्यापारयति, अन्तर्गृह्यमात्रे च कात्-
 क्षेपे भगवान् योगनिरोधं करोति, अत्र केचिद् व्याचक्षते—जघन्यत पृतानता कात्क्षेप, पत्कर्णितस्तु पतिर्गौरौ, तदेतदयुक्तं,
 “अतः समुद्भूतां क्षणयन्ति कर्मा निरवशेषमिति न चनात, अन्यच्च—प्रज्ञापनायां योगनिरोधानन्तरं पीरफलकादीनां
 प्रत्यर्णणमेवोक्तं, न त्वादानमपि, यदि पुनः षण्मासानि यावद् भगवान् तिष्ठेत् तत आदानमपि धर्मकात्तादौ
 सञ्भवतीति तदप्युच्येत, न चोक्तं, तस्मादप्यव्याख्यानमेतदिति । योगनिशेषप्रतिपादनं च द्विधा—सङ्क्षेपतो निखरतश्च,

योगोपष्टम्भाद्वादर्काययोगं निहन्तीति, तदत्र तत्त्वमतिशयिनो विदन्ति, वादरं च काययोगं निरुन्धानः पूर्वस्पर्द्धका-
नामधस्तादपूर्वस्पर्द्धकानि करोति, योगस्पर्द्धकस्वरूपं च कर्मप्रकृतिटीकातः पञ्चसङ्ग्रहटीकातो वा वेदितव्यम्,
तत्र यानि तस्मिन् भवे पर्याप्तियर्थपरिणतेन सता जीवेन पूर्वं कायादिव्यापारनिष्पादनार्थं कृतानि तानि पूर्वस्पर्द्ध-
कान्यभिधीयन्ते, तानि च स्थूलानि, यानि पुनरधुना कर्तुमारभते तानि सूक्ष्माणि, न चैवंभूतान्यनादौ संसारे कृतानि
ततोऽपूर्वाणीत्युच्यन्ते, तत्र पूर्वस्पर्द्धकानामधस्तात् याः प्रथमादिवर्गणाः सन्ति तासां ये वीर्याविभागपरिच्छेदास्तेषाम-
सङ्ख्येयान् भागानाकर्तुं नान्तरमसङ्ख्येयभागं मुञ्चति, जीवप्रदेशानामपि चैकमसङ्ख्येयं भागमाकर्षति, शेषं सर्वं
सङ्ख्येयान् भागानाकर्तुं नान्तरमसङ्ख्येयभागं मुञ्चति, तथा च कर्मप्रकृतिप्राभृतं “पढमसमये अपुष्टफड्डुगाणि

आइवगणाणमविभागपरिच्छेयणमसंखेज्जइभागे उक्कडइ, जीवपएसाणं चासंखेज्जइभागमोकहुइ”-
समये समयकृष्टजीवप्रदेशासङ्ख्येयभागादसङ्ख्येयगुणभागं जीवप्रदेशानामाकर्षति, ताव-
त्कर्तुं विभागपरिच्छेदानामपि प्रथमसमयाकृष्टात् योगात् असङ्ख्येयगुणहीनं भागमा-

करोति यावदन्तर्मुहूर्त्तचरमसमयः, कियन्ति पुनः स्पर्द्धकानि
भागानाणि, पूर्वस्पर्द्धकानामसङ्ख्येयभागमात्राणि इतियावत्, अपूर्वस्प-
र्द्धकर्तुं यावत् करोति, उक्तं च-“नाशयति काययोगं स्थूलं सोऽपूर्व-
स करोति ॥ १ ॥” अथ किमिदं किद्विरिति ?, उच्यते, एकोत्तरां

गुह्यं च्यायित्वा अनन्तगुणहान्यैकैकवर्गणास्थापनेन योगस्याल्पीकरणं, तत्र पूर्वस्पर्द्धकानामपूर्वस्पर्द्धकानां च याः प्रथ-
 मादिगणान्नानां येऽत्रिभागपरिच्छेदास्तेषामयमसङ्ख्येयान् भागानाकर्षति, एकमसङ्ख्येयभागं स्थापयति, जीवप्रदेशाना-
 मपि नैकमन्त्रेयभागमाकर्षति, शेषं सर्वं स्थापयति, एष किट्टीकरणप्रथमसमयव्यापारः, ततो द्वितीयसमये प्रथमसम-
 यारुट्टीयात्रिभागपरिच्छेदभागादमङ्ख्येयगुणवीर्याविभागपरिच्छेदानां भागमाकर्षति, जीवप्रदेशानां पुनः प्रथमसमया-
 रुट्टीयप्रदेशान्त्रेयभागादमङ्ख्येयगुणं भागं, तावतोऽसङ्ख्येयान् भागानाकर्षतीत्यर्थः, एवं तावत् किट्टीः करोति याव-
 द्वापन्तमुहूर्तचरममयः, तत्र प्रथमसमयकृताभ्यः किट्टीभ्यो द्वितीयसमयकृताः किट्टयोऽसङ्ख्येयगुणहीनाः, गुणकारश्च
 पत्न्योपमामन्त्रेयभागः, एवं शेषेष्वपि भावनीयम्, तथा चोक्तं कर्मप्रकृतिप्राभृते- 'एत्थं अतोमुहूर्तं किट्टीतो
 हरेदः नसंखेज्जगुणहीणाए सेढीए, जीवपएसे य असंखेज्जगुणाए सेढीए पकड्हुइ, किट्टीगुणकारो पलिओवमस्स
 भमंनेज्जभगो' ति, प्रथमसमयकृताश्च किट्टयः श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रमाणाः, एवं द्वितीयादिसमयेष्वपि प्रत्येकमवग-
 न्तव्याः, नर्वा अपि च किट्टयः श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रमाणाः पूर्वस्पर्द्धकानां च सङ्ख्येयभागमात्राः, किट्टीकरणावसाना-
 नन्तरममये एव च पूर्वस्पर्द्धकान्यपूर्वस्पर्द्धकानि च सामस्त्येन नाशयन्ति, तत्समयादारभ्य अन्तमुहूर्तं यावत् किट्टि-
 गतयोगो भवति, तथा चोक्तम्- "किट्टिकरणे निट्टिए ततो सेकाले पुव्वफड्डुगणि अपुव्वफड्डुगणि च सेसेइ, अतो-
 गुहूर्तं किट्टिगयजोगो भवति" ति, न चात्र किञ्चिदपि करोति, ततोऽनन्तरसमये सूक्ष्मकाययोगोपष्टम्भादन्तमुहूर्तमात्रेण
 नृस्रवाग्योगं निरुणद्धि, ततो निरुद्धसूक्ष्मवाग्योगोऽन्तमुहूर्तमास्ते, नान्यसूक्ष्मयोगनिरोधं प्रति प्रयत्नवान् भवति, ततोऽन-

नन्तरसमये सूक्ष्मकाययोगोपपद्यते सूक्ष्ममनोयोगमन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण निरुणञ्जि, ततः पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तमास्ते, ततः सूक्ष्म-
काययोगबलात् सूक्ष्मकाययोगमन्तर्मुहूर्त्तेन निरुणञ्जि, तं च निरुन्धानः सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ध्यानमारोहति, तत्सा-
मर्थ्याद्दुन्दुभोदरादिविवरपूरणेन सङ्कुचितदेहनिर्भागवर्त्तिप्रदेशो भवति, आह च--“सूक्ष्मेण काययोगेन ततो निरुणञ्जि
सूक्ष्मवाङ्मनसो । भवति ततोऽसौ सूक्ष्मक्रियस्तदा किङ्किगतयोगः ॥ १ ॥ तमपि स योगं सूक्ष्मं निरुत्सन् सर्वपर्ययानुग-
तम् । सूक्ष्मक्रियमप्रतिपात्युपयाति ध्यानमतमस्क ॥ २ ॥” मित्यादि, सूक्ष्मकाययोगं च निरुन्धानः प्रथमसमये किङ्किनाम-
सङ्ख्येयान् भागान् नाशयति, एकस्तिष्ठति, द्वितीयसमये तस्यैव चैकस्य भागस्योद्धरितस्य सम्बन्धिनोऽसङ्ख्येयान् भागान्
नाशयति, एक उद्धरति, एवं समये समये किङ्कितावन्नाशयति यावत्सयोग्यवस्थाचरमसमयः, तस्मिंश्च चरमसमये सर्वा-
ण्यपि कर्मण्योग्यवस्थासमस्थितिकानि जातानि, येषां च कर्मणामयोग्यवस्थायामुदयाभावस्तेषां स्थितिं स्वरूपं प्रतीत्य
समयोनां विधत्ते सामान्यतः, सत्ताकालं प्रतीत्य पुनरयोग्यवस्थासमाप्ति, तस्मिंश्चायोग्यवस्थाचरमसमये सूक्ष्मक्रियाऽप्र-
तिपाति ध्यानं १ सर्वाङ्गुष्ठयः २ सद्देहस्य बन्धो ३ नामगोत्रयोरुदीरणा ४ योगः ५ शुक्लेश्या ६ स्थित्यनुभागघातश्चे ७ ति
सप्त पदार्था गुगपद् व्यवच्छिद्यन्ते, ततोऽनन्तरसमये शैलेशीं प्रतिपद्यते, सर्वसंवरं शीलं तस्यैवः शीलेशः तस्येयं योगनि-
र्भागतस्था शैलेशी, इयं च मध्यमप्रतिपत्त्या ह्रस्वपञ्चाक्षरोद्गिरणमात्रं कालं भवोपग्राहिकर्ममक्षपणाय व्युपरतक्रियमप्र-
त्येकान्तस्था शैलेशी, ८-“आह ततो देहत्रयमोक्षार्थमनिवर्त्ति सर्ववस्तुगतम् । उपयाति समुच्छिन्नक्रियमतमस्कं परं ध्यानम्
उर्ध्व- ---किन्वा कर्मविमोक्षसमये यावत्स्वाकाशप्रदेशेष्विहावगाढस्तावत्प्रदेशान् ऊर्ध्व-

नन्तरान्तर्गतो विनिमयवान् ममयान्तरमस्तृष्टान् गच्छति, उक्तं च चूर्णो-“जत्तियाए जीवेऽवगाढो तावइयाए
 रोनाए उइं इन्नुं गच्छइ, नरं पिइयं च समयं न कुसइ” त्ति, भाव्यकारोऽप्याह-“रिउसेडिं पडिवणो समयपएसं-
 नर रत्तमगो । एगमपण मिउमउ उइ मागरोवउत्तो सो ॥ १ ॥” तदानीं च साकारोपयोगोपयुक्तता ‘सवातो लद्धीतो
 लमागेपयोगोउत्तम, नो अणमागेपयोगोवउत्तसे’ ति वचनात्, उक्तं च-“सवातो लद्धीतो जं सागारोवयोगला-
 गतो । तेनेह मिउत्तदी उय्पज्जउ तदुवउत्तस्स ॥ १ ॥” तत्र च गतः स भगवान् शाश्वतं कालमवतिष्ठते, तथा चाह-
 ‘अत्तना वेणे’ ति गाथायः ॥ साम्प्रतमनन्तरगाथायां यदुपन्यस्तं ‘गत्वा समुद्घातं क्षपयन्ति कर्म निरवशेष’-
 मिति, नर परः प्रश्नयति-ममुद्घातगतानां विशिष्टः कर्मक्षयो भवतीति किमत्र निबन्धनं?, उच्यते-प्रयत्नविशेषः,

इतर निदशनमित्यत आह-

नह उट्ठा सार्गिया आसुं सुगाउ विरहिया संती । तह कम्मलद्धअसमए वंचति जिणा समुग्घायं ॥ १५६ ॥
 ‘यदेत्तदाहरणोपन्यासायः, आर्द्रा साटिहा, जलेनेति गम्यते, आशु-शीघ्रं शुष्यति-शोषमुपयाति, विरहिता-विस्ता-
 रिता मती, तथा वेगपि भगवन्तो जिनाः प्रयत्नविशेषात् कर्मोदयमधिकृत्याशु शुष्यन्तीति शेषः, यतश्चैवमतः कर्मलघुता-
 मयं कर्मणः-आयुःकल्प लघुता-लघोभावो लघुता, लोकोत्तर्यः, तस्याः समयः-कालः कर्मलघुतासमयः, स चान्तर्मु-
 ह्युपमाणः तस्मिन्, अथाह कर्मभिर्लघुता कर्मलघुता, जीवसेति सामर्थ्यादवसीयते, सा च समुद्घातानन्तरभाविन्येव
 भूतोत्तरे कृत्वा अनागतं गृह्यते, तस्याः समयमस्मिन्, जिना व्रजन्ति समुद्घातं-प्राक् प्रतिपादितस्वरूपमिति ॥ साम्प्रतं

यत्तु रक्तं 'शैलेयी' प्रतिपद्यते सिद्ध्यति चे'ति तत्रासावेकसमयेन लोकान्ते सिद्ध्यतीत्यागमः, तत्र कर्ममुक्तस्य तद्देशनियमेन गतिः कथमुपपद्यते इति मा भूदव्युत्पन्नचिन्तेयानामाशङ्क्येति तन्निरासार्थमाह—

लाउअ परंलफले अग्गी ध्मे य उस्स धणुविमुक्के । गइपुपओगेणं एवं सिद्धाणवि गईओ (उ) ॥ २५७ ॥

अलाबु-तुम्बं एरण्डफलमग्निर्भूम् इति प्रतीताः, इतुः-शरी धनुर्विमुक्तः-चापप्रेरितः, अग्नीपां यथा तथारूपगमनकाले स्वभावतस्तन्निबन्धनाभावेऽपि देशादिनियतेन पूर्वप्रयोगेण प्रवर्त्तते, एवमेव, व्यवहिततुशब्दस्य एवकारार्थत्वात्, सिद्धा-
नामपि गतिः प्रवर्त्तते इत्यक्षरार्थः, भावार्थः प्रयोगैर्निर्दिश्यते-तत्र कर्मविमुक्तो जीवः सकृदूर्ध्वमेवालोकांताद् गच्छति,
असंज्ञत्वेनोत्पन्नतथाविधपरिणामत्वाद् अष्टमृत्तिकालेपलिप्साधोनिमग्नक्रमापनीतमृत्तिकालेपजलतलमर्यादोर्ध्वगामितथाविधा-
लाबुवत्, 'यगन्न भावना-यथा तुम्बकस्य दर्भान्तरितशुष्काष्टमृलेपलिस्य नद्यादिजले निक्षिप्तस्य मृलेपासङ्गापगमात्
स्वभावत एवोर्ध्व गतिः प्रवर्त्तते, न तिर्यग् नापि जलोपरितलादपि परतः, तथा तस्यापि सिद्धस्य कर्मसङ्गाभावादूर्ध्व-
मेव गतिः प्रवर्त्तते, नान्यप्रकारेण, नापि लोकोपरितनभागादपि परतः, उक्तं च-"जह मिहेवावगमादलाबुणोऽवस्समेव
गतिभावो । उद्धं च नियमतो नऽअहा नवा जलाउ उद्धं च ॥ १ ॥ तह कम्मलेपविगमे गइभावोऽवस्समेव सिद्धस्स । उद्धं
च नियमतो नऽअहा नवा लोगपरतो उ ॥ २ ॥" तथा कर्मविमुक्तो जीवः सकृदूर्ध्वमेवालोकाद् गच्छति, छिन्नबन्धनत्वेन
तथाविधपरिणामत्वात्, तथारूपैरण्डफलवत्, किमुक्तं भवति ? यथा एरण्डफलस्य बन्धनच्छेदनातपशुष्ककोशविगमेन
तथाविधस्वभावभावादूर्ध्वमेव गतिः, एवं विगतकर्मनिबन्धनस्य जीवस्यापि, आह च-"एरंउस्स फलं जह बंधच्छेएरियं

न्युं नाउ । तद् कम्मबंधणच्छेयोरितो जादु सिद्धोऽयि ॥ १ ॥” तथा कम्मविमुक्तो जीवः सकृद्दूर्ध्वमेवालोकात् गच्छति, तथा म्याभाविरूपरिमाणत्वात्, अग्निधूमवत्, उक्तं च—“उद्धंगदपरिणामो जह जलणस्सा जहेव धूमस्स । उद्धंगतिपरिणामो गभावतो तह विमुक्कम्म ॥ १ ॥” तथा कम्मविमुक्तो जीवः सकृद्दूर्ध्वमेवालोकाद् गच्छति, पूर्वप्रयुक्ततत्त्वक्रियान्धविधमार्थात् धनुःप्रयत्नप्रेरितेपुवत्, यथा धनुषा पुरुषप्रयत्नेन प्रयत्नप्रेरितस्येपेर्गति कारणविगमेऽपि पूर्वप्रयोगात् गतिः प्रवर्त्तने एवं कम्मविमुक्तस्यापि जीवस्येति भावः, आह च—“जह धणुपुरिसपयत्तेरितेमुणो भिच्चदेमगमणं तु । गडकारणविगमंमिदि मिज्जं पुणपयोगातो ॥ १ ॥ बंधच्छेयणकिरियाविरमेवि तहा विमुच्चमाणस्स । तस्साऽऽलोगंतातो गमणं पुणपओगातो ॥ २ ॥” उपलक्षणमेतत्, तेन यथा कुलालचक्रं क्रियाहेतुविगमेऽपि पूर्वप्रयोगतः सक्रियं तथा जीवस्यापि कर्मणा मुन्यमानस्य पूर्वप्रयोगतो गतिरित्यपि निर्दर्शनं द्रष्टव्यम्, उक्तं च—“जह वा कुलालचक्रं किरियाहेतुविरमेऽयि मक्किरियं । पुणपओगतोच्चिय तह किरिया मुच्चमाणस्स ॥ १ ॥” एवं प्रतिपादिते सत्याह—

कहिं पडिउया सिद्धा ?, कहिं सिद्धा पडुट्टिआ ? । कहिं बुद्धिं चहत्ताणं ?, कत्थ गंतूण सिद्धति ? ॥ १५८ ॥

क प्रतिदत्ताः—क प्रतिस्वलिताः सिद्धा—मुक्ताः, तथा क सिद्धाः तथा प्रतिष्ठिता—व्यवस्थिताः, बौद्धिः—तनुः शरीरमित्यनर्थान्तरं, क बौद्धिं त्यक्त्वा—परित्यज्य क गत्वा सिद्ध्यन्ति—निष्ठितार्था भवन्ति ?, अत्रानुस्वारलोपो द्रष्टव्यः, अथवा एकवचनतोऽर्थेयमुपन्यासः सूत्रार्थान्या अविरुद्ध एव, यतोऽन्यत्रापि प्रयोगः—“वत्थगंधमलंकारं, इत्थीतो सयणाणि य । अन्छंदा ने न भुंजंति, न मे चाइत्ति बुच्चद ॥ १ ॥” इति, इत्थं चोदकेनोक्ते सति प्रतिसमाधानमाह—

अलोए पडिहया सिद्धा, लोअगे अ पइट्टिआ । इहं बुंदिं चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिज्झति ॥ ०.५९ ॥

अलोके-केवलाकाशास्तिकाये प्रतिहताः-प्रतिस्खलिताः सिद्धाः, इह प्रतिस्खलनं तत्र धर्मास्तिकायाद्यभावात् तदानन्तर्यवृत्तिरेव द्रष्टव्यम्, नतु सम्बन्धे सति भित्तौ लोष्टस्येव विधातः, अमूर्तत्वात्, तथा लोकाग्रे च-पंचास्तिकायात्मकलोकमूर्ध्नि च प्रतिष्ठिताः, अपुनरागमवृत्त्या व्यवस्थिता इत्यर्थः, तथा इह-अर्द्धतृतीयद्वीपसमुद्रमध्ये वोन्दिं-तनुं मुक्त्वा-परित्यज्य सर्वथा, किं?, तत्र-लोकाग्रे गत्वा-समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् गत्वा 'सिद्ध्यन्ति' निष्ठितार्था भवन्ति सिद्ध्यन्ति चेति गाथार्थः ॥ इह 'लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता' इत्युक्तं, तत्र शिष्यः प्राह-क्व पुनरसौ लोकान्त इत्यत आह-

ईसीपब्भाराए सीआए जोअणम्मि लोगंतो । चारसहिं जोयणेहिं सिद्धी सवत्थसिद्धाओ ॥ ०.६० ॥

ईषत्प्राग्भारा-सिद्धभूमिस्तस्याः सीता इति द्वितीयं नाम, तस्या ऊर्ध्वं योजनेऽतिक्रान्ते लोकान्तः, सापि च ईषत्प्राग्भाराख्या सिद्धिः सर्वार्थसिद्धाद् वरविमानादूर्ध्वं द्वादशभिर्योजनैर्भवति, अन्ये तु व्याचक्षते-सर्वार्थसिद्धाद् विमानवरात् द्वादशभिर्योजनैर्लोकान्तक्षेत्रलक्षणेति, तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्ति, तस्मिन् लोकान्ते ईषत्प्राग्भारोपलक्षिते मनुष्यक्षेत्रपरिमाणे सिद्धाः प्रतिष्ठिताः, उक्तं च-"अत्थीसीपब्भारोवलक्खियं मणुयलोगपरिमाणं । लोगगनभोभागो सिद्धक्खेतं जिणक्खायं ॥ १ ॥" साम्प्रतमस्याः प्राग्भारायाः स्वरूपव्यावर्णनायाह-

निम्मलदगरयवन्ना तुसार-गोखीर-हारसरिवन्ना । उत्ताणयछत्तयसंठिआ अ भणिआ जिणचरेहिं ॥ ०.६१ ॥

दकरजः-उदककणिका निर्म्मलं च तत् दकरजश्च निर्म्मलदकरजस्तस्येव वर्णो यस्याः सा निर्म्मलदकरजोवर्णा, तुषारो-

हिमं गोक्षीरहारौ प्रतीतौ, तेः सदृक्-तुल्यो वर्णो यस्याः सा तुषारगोक्षीरहारसदृग्वर्णा, वर्णो उपदर्शितः, संस्थानमु-
पदर्शयति-उत्तानच्छत्रवत् संस्थिता उत्तानच्छत्रसंस्थिता जिनवरैर्मणिता ॥ सम्प्रति परिधिप्रतिपादनेनास्या एवोपायतः
प्रमाणमिधित्सुरह—

पृगा जोयणकोडी वायालीसं च सयसहस्साइं । तीसं चेव सहस्सा दो चेव सया अउणवन्ना ॥ ९६२ ॥
इह ईपत्प्राभाराया गणनया आयामविक्कम्भाभ्यां पञ्चचत्वारिंशद् योजनलक्षाणि प्रमाणम्, अतो 'विक्रखंभवगगदह-
गुणकरणी वट्टस्स परियो होइ' इति परिधिगणितेन परिधिपरिमाणमेका योजनानां कोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि
त्रिंशत्सहस्राणि द्वे शते एकोनपञ्चाशदधिके १४२३०२४९, शेषं त्वधिकमल्पत्वाच्च विवक्षितं, प्रज्ञापनातो वाऽवसेयमिति ॥
सम्प्रतं अस्या एव बाहल्यं प्रतिपादयति—

वट्टमज्झदेसभाए अट्टेच य जोयणाइं बाहल्लं । चरिमंतेसु अ तणुई अंगुलसंखिज्जईभागं ॥ ९६३ ॥
मध्यदेशभाग एव बहुमध्यदेशभागो, बहुशब्दस्य स्लोकपरिहारार्थमात्रत्वात्, स च बहुमध्यदेशभाग आयामविक्कम्भा-
भ्यामष्टयोजनप्रमाणः, तत्र बाहल्यं-उच्चैस्त्वमष्टव योजनानि, ततो यथोक्तप्रमाणात् बहुमध्यदेशभागात् बाहल्यमपेक्ष्य
मात्रया तन्वी भवन्ती चरमान्तेषु-पश्चिमान्तेषु अङ्गुलसङ्ख्येयभागं यावद्-अङ्गुलसङ्ख्येयभागमात्रा तन्वी । सा पुनरनेन
क्रमेणेत्यं तन्वीति दर्शयति—

गंतूण जोयणं जोयणं तु परिहाइ अंगुलपुहुत्तं । तीसेवि अ चेरंते मच्छिअपत्ताउ तणुअयरा ॥ ९६४ ॥

यथोक्तप्रमाणात् बहुमध्यदेशभागात् परतः मयामुदिशु विदिशु च योजनं गत्या अद्भुतपृथक्त्वं-नवाद्भुतप्रमाणं पृथिव्याः, अपिशब्दो भिन्न-
 'परिहाह'ति परिहीयते, एवम्-अनेन प्रकारेण हानिभावे मति तस्याः-तावत्प्रमाणमहत्याः पृथिव्याः, अपिशब्दो भिन्न-
 क्रमे, मक्षिकापत्रादपि तनुतरा, किमुक्तं भवति?, घृतपूर्णं तथा विधकरोटिकाकारेति भावः, स्थापना अस्याधोपरि
 योजनचतुर्विंशतिभागे सिद्धाः, तथा चाह—

इसीपञ्चभागः उर्वरि खन्दु जो अगमस जो कामो । कोसमस ग छद्भागः सिद्धाणोगादणा अणिआ ॥ ०६५ ॥
 ईषत्प्राग्भारायाः पृथिव्या उपरि यत् खन्दु योजनं तस्य योजनस्य उपरितनः कोशो-गव्यूतं तस्य कोशस्योपरितने भागे—
 सिद्धानामवगाहना तीर्थं करगणधरं भणित्वा, 'लोकाग्रं च प्रतिष्ठित्वा' इति वचनात् ॥ अमुमेवार्थं समर्थयमान आह—

तिणिण सया तिच्चीसा धणुत्तिभागो अ कोसछद्भागः । जं परमोगादोऽयं तो ते कोसमस छद्भागः ॥ ०६६ ॥
 यत्-यस्मात् परमः-उत्कृष्टः सिद्धानामवगाहो वर्तते, त्रीणि धनूयां ज्ञानानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि धनूयस्त्रिभा-
 गश्च, एवं प्रमाणश्च कोशस्य पञ्चागः, नतः-तस्मात् कोशस्य पदभागं सिद्धा उत्पुक्तम् ॥ अथ कथं पुनस्तत्र तेषामुपपा-
 तोऽवगाहना चेत्यत आह—

उत्ताणउच्च पासिद्धउच्च अद्भवा निसन्नओ चव । जो जट करेट कालं सो तट उचवनाण सिद्धो ॥ ०६७ ॥
 उत्तान एव उत्तानकः, पृष्ठतोऽर्द्धाव्यनतादिस्थाननः, पार्श्वस्थितो वा-तिर्यग्स्थितो वा, अथवा निपण्णश्चेति प्रक-

भागहीनो जातो, न च वाच्यं-संहरणं तावत् प्रदेशानां संभवति, ततः प्रयत्नविशेषतः प्रदेशमात्रोऽपि कस्मान्नावतिष्ठते इति ?, तथाविधसामर्थ्याभावात्, योगनिरोधकालेऽद्यापि सकर्मकात् तथा जीवस्वाभाव्याच्च, उक्तं च-“संहारसंभवा-
ओ पएसमित्तमि किं न संठाइ ? । सामत्थाभावातो सकम्मयातो सभावातो ॥ १ ॥” ततः सिद्धोऽपि तदवस्थ एव भवति,
आह च-“देहतिभागो सुसिरं तत्पूरणतो तिभागहीणो उ । सो जोगनिरोहे च्चिय जाओ सिद्धोऽवि तदवत्थो ॥ १ ॥” न च
सिद्धस्य सतः प्रदेशसंहारसम्भवः, प्रयत्नाभावाद्, अप्रयत्नस्य गतिरेव कथमिति चेत्, उच्यते, समाहितमेतदसङ्गत्वादिहेतु-
भिरिति, उक्तं च-“सिद्धोवि देहरहितो सपयत्ताभावतो न संहरइ । अपयत्तस्स किह गई ? नणु भणियमसंगयादीहिं ॥ १ ॥”

साम्प्रतमुक्कटादिभेदमवगाहनामानमभित्सुराह—

तिन्नि सया तिच्चीसा धणुत्तिभागो य होइ बोद्धो । एसा खल्लु सिद्धाणं उक्खोसोगाहणा भणिआ ॥ १७१ ॥

त्रीणि धनुषां शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि धनुस्त्रिभागश्च बोद्धव्यः, एषा-एतावत्प्रमाणा खल्लु सिद्धानामुक्क-
टावगाहना भणिता तीर्थकरणधैरैः, ननु भगवती मरुदेव्यपि सिद्धा, सा च नाभिकुलकंपत्नी, नाभेश्च शरीरप्रमाणं
पञ्चधनुःशतानि पञ्चविंशत्यधिकानि, यावच्च शरीरप्रमाणं कुलकराणां तावदेव तत्पत्नीनामपि ‘संघयणं संठाणं उच्चतं
चेव कुलगरेहिं सम’मिति वचनात्, ततो मरुदेव्या अपि शरीरप्रमाणं पञ्चधनुःशतानि पञ्चविंशत्यधिकानीति, तस्य त्रि-
भागे पतिते सिद्धावस्थायाः सार्द्धानि त्रीणि धनुःशतानि अवगाहना प्राप्नोति, कथमुक्तप्रमाणा सिद्धानामुक्कटाऽवगाहनेति ?,
नैव दोषः, नाभिकुलकरमानाद्धि प्रमाणतोऽसौ किञ्चिन्न्यूना, तथा सम्प्रदायात्, ततः साऽपि पञ्चधनुःशतप्रमाणैवेत्यदोषः,

यश्च 'कुङ्करोति' सम' मिल्यतिदेशः सोऽपि कियता न्यूनाधिक्येऽपि अतिदेशानामागमे दर्शनादवाधकः, अथवा भगवती
 उन्निग्न्याधिरुढा सती सिद्धा, हस्तिस्कन्धाधिरुढा च सङ्कुचिताङ्गीति यथोक्तावगाहनाया अविरोधः, उक्तं च—“किह
 मन्देयीमाणं ! नार्भीतो जेण किंचिदूणा सा । सा किर पंचसयच्चिय अहवा संकोयतो सिद्धा ॥ १ ॥” अधुना

मध्यमावगाहनाप्रामाह—

नत्तारि अ रयणीओ रयणि तिभागूणिआ अ चोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा भणिआ ॥९७२॥
 चत्वारो रलयो-हस्ताः रत्नित्रिभागोना-हस्तत्रिभागोना बोद्धव्याः, एषा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानामवगाहना भणिता,
 ननु जघन्याजघन्यत्वनिषेधपरं सूत्रमिदं, नत्वेतावदेव मध्यमावमाहनामानं, हस्तद्वयादूर्ध्वं पञ्चधनुःशतेभ्योऽर्वाक् सर्वत्रापि
 मध्यमावगाहनाभावात् ॥ सम्प्रति जघन्यावगाहनाप्रतिपादनार्थमाह—

एसा य होइ रयणी अट्टेव य अंगुलाइं सारीआ । एसा खलु सिद्धाणं जहन्नओगाहणा भणिआ ॥ ९७३ ॥

एसा रलिः अष्टावेव चाङ्गुलानि साधिका, अष्टभिरङ्गुलैरधिका इत्यर्थः, एषा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानां जघन्याव-
 गाहना भणिता, एषा च द्विहस्तप्रमाणानां कूर्म्मापुत्रादीनामवसातव्या, अन्ये ब्रुवते-सप्तहस्तानामेव यन्त्रपीलनादिना संव-
 त्तिनगात्राणां मतां सिद्धानामवगन्तव्या ॥ ननु आगमे सिद्धिर्जघन्यपदे सप्तहस्तोच्छ्रितानामभिहिता, ततः कथं उच्यते-
 द्विहस्तप्रमाणानां कूर्म्मापुत्रादीनां?, उच्यते, सा जघन्यपदे सिद्धिस्तीर्थकरानधिकृत्योक्ता, शेषाणां तु केवलानां सिद्धिर्द्विहस्त-
 प्रमाणानामप्यधिरुद्धेल्यदोषः, उक्तं च—“सत्तुस्सिएसु सिद्धी जहन्नतो किहमिहं विहत्थेसु ? । सा किर तित्थयेरेसुं सेसाणमियं तु

सिद्धान्तं ॥ १ ॥ ते पुन होञ विहत्या कुम्भीपुत्तादयो जहन्नेणं । अन्ने संवट्टियसत्तहत्थसिद्धस्स हीणत्ति ॥ २ ॥” अथवा यदिदं सूत्रे जघन्यमानमुक्तम्-सप्त हस्ताः उत्कृष्टं पञ्च धनुःशतानि तद् बाहुल्यमधिकृत्योक्तम्, अन्यथा अङ्गुलपृथक्तत्तैर्वैजघन्यपदे धनुःपृथक्तत्तैरुत्कृष्टपदे यथाक्रमं हीनमभ्यधिकं वा तद् वेदितव्यम्, तेन कुर्मापुत्रमरुदेव्यादिभिर्न कश्चिद्विरोधः, न खलु आश्चर्यादिकं किञ्चित् सामान्यश्रुते सर्वमुक्तमस्ति, अथ च अनिवज्जमपि तदस्तीति श्रद्धीयते, पञ्चशतादेशवचनवत्, तथेदमपि सिद्धिं गच्छतो द्विहस्तमानं सपादपञ्चधनुःशतमानं (च) श्रद्धीयतामिति, उक्तं च-“बाहल्लतो य सुत्तंमि सत्त पंच य जहन्नमुक्कोसं । इहरा हीणब्भहियं होल्लंगुलधणुपुहुत्तेहि ॥ १ ॥ अच्छेरयादि किञ्चिवि सामन्नसुए न देसियं सबं । होल्ल व अनिवज्जं चिय पंचसयादेसवयणं व ॥ २ ॥” सांप्रतमुक्तानुवादेनैव संस्थानलक्षणं सिद्धानामभिधातुकाम आह—

ओगाह्णाय सिद्धा भवत्तिभागेण होंति परिहीणा । संठाणमणित्थंत्थं जरामरणविप्पमुक्कणं ॥ ९७४ ॥ अवगाहनया सिद्धा भवन्निभागेन भवगतशरीरत्रिभागेन परिहीना भवन्ति, तत्तस्तेषां जरामरणविप्रमुक्तानां संस्थानमनित्थंत्थं वेदितव्यम्, इत्थंप्रकारमापन्नमित्थं इत्थं तिष्ठतीति इत्थंत्थं न इत्थंत्थमनित्थंत्थं, न केनचिदपि लौकिकेन प्रकारेण स्थितमितिभावः । इयमत्र भावना-योगनिरोधकाले देहत्रिभागस्य शुपिरस्य प्रदेशैरापूर्णात् पूर्वसंस्थानान्यथाव्यवस्थानतः अनियताकारसंस्थानम्, अनियताकारत्वादेव च तदनित्थंत्थमुच्यते, ननु सर्वथा तदभावतः, सिद्धादिगुणेष्वपि यः सिद्धानां ‘से न दीहे, न रहस्से’ इत्यादिवचनेन दीर्घह्रस्वादीनां प्रतिषेधः सोऽप्यनित्थंत्थसंस्थानत्वादवसेयो, न पुनः सर्वथा तेपामभावतः, उक्तं च-“सुसिरपडिपूरणातो पुद्वागारं तहाणवत्थातो । संठाणमणित्थंत्थं जं भणियं अप्रिययागारं ॥ १ ॥

ए-नो-द्वि-त-प-नि-ने-तो मि-द-उ-गु-णे-सु दी-ह्य-ार्-णं । ज-म-णि-यं-त-यं पु-ष्पा-ग-रा-वे-क-खा-ए ना-भा-वो ॥ २ ॥” आह-कि-मे-ते सि-द्धा
 श-न-ने-न नि-ना इ-न ने-ति, उ-च्य-ते, ने-ति द्रु-मः, कु-त इ-ति चे-त्, उ-च्य-ते, य-स्मा-त्—

न-न-य ए-गो मि-द्वो न-त-थ अ-गं-ता भ-व-न-य-वि-मु-क्ता । अ-न्नो-न्न-स-मो-गा-ढा पु-ष्ठा स-धे य लो-गं-ते ॥ १७५ ॥
 न-त-थ न-ग-ज-सं-य-त-त-रा-यं-त्वा-द् दे-शे ए-कः सि-द्धो-नि-र्वृतः त-त्रा-नं-ता भ-व-क्ष-य-वि-मु-क्ताः—भ-व-क्ष-ये-ण वि-मु-क्ता भ-व-क्ष-य-वि-मु-क्ताः;
 न-ने-न न्ये-त्त-या भ-वा न-त-रा-ग-त-कि-म-लि-ङ्ग-व्य-च्छे-द-मा-ह, अ-न्यो-ऽन्य-स-म-व-गा-ढाः त-था-वि-धा-चि-न्य-प-रि-णाम-व-त्त्वा-त् ध-र्मा-स्ति-का-
 रा-रि-न्, ‘पु-ष्ठा मां य लो-गं-ते’ इ-ति स्पृ-ष्टा—ल-भ्याः सर्वे लो-का-न्ते, पा-ठान्तरं वा ‘पु-ष्ठो स-धे-हिं लो-गं-तो’ स्पृ-ष्टः सर्व-लो-का-न्तः
 ‘लो-कां-ग्रे न प्र-ति-ष्ठा’ इ-ति व-च-ना-त् । तथा—

कृ-स्त-अ-णं-ते मि-द्वे स-ग-प-ग-से-हिं स-ध-तो सि-द्धो । ते-ऽवि अ-सं-खे-ज्ज-गु-णा दे-स-प-ए-से-हिं जे पु-ष्ठा ॥ १७६ ॥
 न-ग-त-न-त-न-त-न- सि-द्धान् स-यं-प्र-दे-श-रा-त-म-सं-व-न्धि-भिः ‘नि-य-म-सो’-ति नि-य-म-तो—नि-य-मे-न सि-द्धः, त-था ते-ऽप्य-सं-ख्ये-य-गु-णा
 प-नं-ने ये दे-श-प्र-दे-शः स्पृ-ष्टाः, ते के-भ्यो-ऽसं-ख्ये-य-गु-णा इ-ति चे-त्, उ-च्य-ते, सर्व-प्र-दे-श-स्पृ-ष्टे-भ्यः, क-थ-मि-ति चे-त्, उ-च्य-ते,
 इ-त ए-क-स्य, मि-द-स्य य-द-व-गा-ह-ना-क्षे-त्रं त-त्रै-क-सि-न्ना-पि परि-पूर्णं क्षे-त्रे अव-गा-ढा-स्ते-ऽनं-ताः, ये च मूल-क्षे-त्रा-दे-क-प्र-दे-श-वृ-द्ध्या-ऽव-गा-
 न-ने-ऽपि, प्र-त्ये-क-म-न-त-ताः, एवं द्वि-त्रि-च-तु-ष्प-श्चा-दि-प्र-दे-श-वृ-द्ध्या ये अव-गा-ढा-स्ते-ऽपि प्र-त्ये-क-म-न-त-ताः, त-था त-स्य मूल-क्षे-त्र-स्य
 ए-क-तं प्र-दे-शं परि-त-न्य ये-ऽव-गा-ढा-स्ते-ऽपि प्र-त्ये-क-म-न-त-ताः, एवं द्वि-त्रि-च-तु-ष्प-श्च-प्र-दे-श-ा-दि-हा-न्या ये अव-गा-ढा-स्ते-ऽपि प्र-त्ये-क-म-
 न-त-ताः, एवं न स-ति प्र-दे-श-परि-वृ-द्धि-हा-नि-भ्यां ये स-म-व-गा-ढा-स्ते परि-पूर्ण-क्षे-त्रा-व-गा-ढे-भ्यो-ऽसं-ख्ये-य-गु-णा भ-व-न्ति, अ-सं-ख्ये-य-प्र-दे-

शात्मकैकसिद्धावगाहक्षेत्रे प्रतिप्रदेशपरिवृद्धिहानिभ्यां प्रतिप्रदेशमनन्तानां सिद्धानामवगाहनात् ॥ स्थापना चेयम् । उक्तं च—“एकवर्षेत्तेऽगता पण्यपरिवृद्धिहानिप ए ततो । ह्येति असंख्येज्जगुणाऽसंख्यपण्यो जमवगाहो ॥ १ ॥” संप्रतं सिद्धानेव लक्षणतः प्रतिपादयति—

१७७ ॥

असरीरा जीवघणा उवउत्ता दंसणे च पाणे च । सागारमणागारं लवखणमेयं तु सिद्धानं ॥ १७७ ॥
अविद्यमानशरीराः अशरीराः, औदारिकादिपञ्चविधशरीरहिता इत्यर्थः, जीवाश्च ते घनाश्च शुषिरापूर्णात् जीवघनाः, उपयुक्ता दर्शने च—केवलदर्शने ज्ञाने च—केवलज्ञाने । इह सामान्यसिद्धलक्षणमेतदिति ज्ञापनार्थं सामान्यालंबनदर्शनाभिधानमादाबुक्तम्, तथा च सामान्यविषयं दर्शनं विशेषविषयं ज्ञानं, तत् साकारानाकारं—सामान्यविशेषरूपं लक्षणं—तदन्य-
व्यावृत्तं स्वस्वरूपम् एतद्—अनन्तरोक्तम्, तुशब्दो निरुपमसुखसंचयार्थः, सिद्धानां—निष्ठितार्थानामिति ॥ संप्रति केवल-
ज्ञानदर्शनयोरशेषविषयतामुपदर्शयति—

१७८ ॥

केवलज्ञानानुवउत्ता जाणंती सवभावगुणभावे । पासंति सवतो खलु केवलदिट्ठीहिं णंताहिं ॥ १७८ ॥
केवलज्ञानेनोपयुक्ताः, न त्वन्तःकरणेन, तदभावात्, केवलज्ञानोपयुक्ताः जानन्ति—अवगच्छन्ति—सर्वभावगुणभावान् सर्वपदार्थगुणपर्यायान्, प्रथमो भावशब्दः पदार्थवचनः, द्वितीयः पर्यायवचनः, गुणपर्यायभेदस्त्वयं सहवर्तिनो गुणाः, क्रमवर्तिनः पर्यायाः, तथा पश्यन्ति सर्वतः खलु, खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् सर्वत एव, केवलदृष्टिभिरनन्ताभिः केवलदर्शनैरनन्तैः, अनन्तत्वात् सिद्धानाम्, इहादौ ज्ञानग्रहणं प्रथमतया तदुपयोगस्थाः सिध्यन्तीति ज्ञापनार्थम् ।

आह—किमेतं गुणपञ्चानन्ति पश्यन्ति च आहोस्विदगुणपदिति, उच्यते, अगुणपत्, कथमेतदवसीयते इति चेत्, यत आह—
 नाणंमि दंसणंमि य गत्तो एगयरयंमि उवउत्ता । सबस्स केवलिस्सा जुगवं दो नत्थि उवओगा ॥ ९७९ ॥
 ज्ञाने दर्शने च 'गत्तो' ति अनयोः एकतरस्मिन् उपयुक्ताः, 'कि' मिति ?, यतः सर्वस्य केवलिनः सतो शुगपद्—एक-
 स्मिन् काले द्वौ न स्त उपयोगौ, तत्स्वाभाव्यात्, क्षायोपशमिकसंवेदने तथादर्शनात्, अत्र बहु वक्तव्यं तच्च न बध्यय-
 नदीकृतोऽवसेयमिति ॥ सांप्रतं निरुपमसुखभाजस्तौ इत्युपदर्शयन्नाह—

नवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं नविय सबदेवाणं । जं सिद्धाणं सोक्खं अब्बाहं उवगयाणं ॥ ९८० ॥
 नैवास्ति मानुषाणां—चक्रवर्त्यादीनामपि तत् सौख्यं, न चैव देवानामनुत्तरसुरपर्यन्तानामपि, यत् सिद्धानां सौख्यं अ-
 व्यावाधमुपगतानां—विविधा आवाधा व्यावाधा न व्यावाधा तां उप—सामीप्येन गतानां—प्राप्तानां ॥ यथा
 नास्ति तथा भक्त्योपदर्शयति—

सुरगणसुहं समत्तं सबद्धापिंडियं अणंतगुणं । नय पावइ मुत्तिसुहं णंताहिवि वग्गवग्गूहिं ॥ ९८१ ॥
 सुरगणसुखं समस्तं—समस्तदेवसंघातसुखं समस्तं—संपूर्णं, अतीतानागतवर्तमानकालोद्भवमित्यर्थः, पुनः 'सर्वाद्धापिंडितं'
 सर्वकालसमर्थगुणितं, ततः पुनरप्यनंतगुणम्, किमुक्तं भवति ?—सर्वाद्धासमयगुणितं सत् यावत्प्रमाणं भवति तावत्प्रमाणं
 किलासत्कल्पनया एकैकस्मिन्नाकाशप्रदेशे स्थाप्यते, इत्येवं सकललोकाकाशानन्तप्रदेशपूरणलक्षणेनानन्तगुणकारेण गुणि-

नरः । सर्वेन्द्रियार्थसंप्राप्त्या, सर्वाबाधानिवृत्तिजम् ॥ ६ ॥ यद्वेदयति संहृद्यं, प्रशान्तेनान्तरात्मना । मुक्तात्मनस्त-

तोऽनंतं, सुखमाहुर्मनीषिणः ॥ ७ ॥ इति ॥

इयं सबकालतित्ता अउलं निबाणमुवगया सिद्धा । सासयमवाबाहं चिह्णंति सुही सुहं पत्ता ॥ ९८६ ॥
इति-एवमुक्तेन प्रकारेण सर्वकालतृप्ताः, स्वस्वभावावस्थितत्वात्, अतुलं निर्वाणमुपगताः सिद्धाः, सर्वदा सकलौत्सुक्य-
निवृत्तेः, यतश्चैवमतः शाश्वतं-सर्वकालभावि, अव्याबाधं-व्याबाधपरिवर्जितं सुखं प्राप्ताः सुखिनस्तिष्ठन्ति । अथ सुखं
प्राप्ता इत्युक्ते सुखिन इत्यनर्थकं, नैष दोषः, अस्य दुःखाभावमात्रमुक्तिसुखनिरासेन वास्तवसुखप्रतिपादनार्थत्वात्, तथा
संप्रतं ॥ सांप्रतं ॥

हि अशेषदोषक्षयतः शाश्वतमव्याबाधं सुखं प्राप्ताः सन्तः सुखिनस्तिष्ठन्ति, न तु दुःखाभावमात्रान्विता एवेति ॥ सांप्रतं ॥

वस्तुतः सिद्धपर्यायशब्दान् प्रतिपादयति-
सिद्धति अ बुद्धति य पारगयति य परंपरगयति य । उम्मुक्कम्मकवया अजरा अमरा असंगा य ॥ ९८७ ॥
सिद्धा इति कृतकृत्यत्वात्, बुद्धा इति केवलज्ञानदर्शनाभ्यां विश्वावगमात्, पारगता इति भवार्णवपारगमनात्,
परंपरागता इति पुण्यबीजसम्यक्त्वज्ञानचरणक्रमतत्प्रतिपत्त्युपायमुक्तत्वात् परम्परया गताः परम्परागताः उन्मुक्तकर्म-
कवचाः सकलकर्मवियुक्तत्वात्, तथा अजरा वयसोऽभावात्, अमरा आयुषोऽभावात्, असङ्गाश्च सकलकेशाभावात् ॥

साम्प्रतमुपसंहरति-
निच्छिन्नसन्वदुक्खा जाहजरामरणबंधणविमुक्का । अन्वाबाहं सोक्खं अणुहवयंती सया कालं ॥ ९८८ ॥

निसीर्णम् अतिशतं सर्वम् अक्षेयं युद्धं गेहो निसीर्णसर्पद्वयाः, आति-जन्म जरा मृगोद्धतिः मरणं-आणलयागः
 भयानं-येसाधनभोगेपुरप्रकारं कर्म तीर्तिगुहाः, अज्वाधार्प-काभाधारहितं सौख्यं साधनालय-अभयान्ति ॥ उत्तरः शिञ्जः,
 ममति तत्तमरहारमरुतकृततागाध—

सिन्धुना नमोकारो ज्वीयं मोक्षं अमरसहस्रमातो । आणेन कीरमाणो होह पुणो मोहिलाभाण ॥ ९८९ ॥

सिन्धुना नमोकारो भक्षणा अन्तरालयं करैताण । हिमयं अनुमुगंतो विसोदितानारजो होह ॥ ९९० ॥

सिन्धुना नमोकारो पुनं मल्ल नक्षितो मद्भोति । जो मरणमि उत्तमो अभिमखणं कीरण बहुसो ॥ ९९१ ॥

सिन्धुना नमोकारो, समपानवपणासणो । मंगलानं न सज्जेसिं, ज्वीयं हवह मंगलं ॥ ९९२ ॥

गामाचतुष्टयमपि अर्द्धमरहारमद्वैतलभ ॥ उक्तः सिद्धमस्काराभिकारः, साम्प्रतमाचार्यनमस्काराणसरः,
 अथ आचार्य इति कः प्रज्जार्थः ?, उच्यते, 'एव गतिभक्षणयो' आङ्गपूर्वः, आचार्यते कावर्गोर्ध्वः सेव्यते इति आचार्यः,
 "नमवर्ण्यअनान्तात् ध्वनि"ति वण्, अयं न नामादिगेदाचतुष्टयकारः, तथा वाह—

नामंजनणादयिद मांमि नउविहो उ आगरिमो । ध्वजंमि पणभमियाह लोहण सिप्पसत्थाह ॥ ९९३ ॥

नामाचार्यः स्थापनाचार्यः प्रज्ञाचार्यः भावाचार्यश्च, तत्र नामस्थापनाचार्यो सुगमो, प्रज्ञाचार्य आगमनोआगमादि-
 भेदं मायः सर्वत्र तुल्यनिचारत्वात् अनादृत्य क्षणरीरगलक्षणीरल्यतिरिक्तं प्रज्ञाचार्यमभिधातुक्त्य आह—'ध्वजंमि'
 इत्यदि, प्रज्ञे-प्रज्ञाचार्ये विचार्यमाणेऽनेकबोदाः, ततश्चा-एकमविको बज्रापुरमिगुसनागमोचश्च, तत्र ध्वजेन अनेन भावी

भावाचार्या उच्यन्ते, एतच्चाचरणादि अनुयोगेऽपि सम्भवति यतस्तत आह-भावाचारोपयुक्ताश्च भावार्थमाचारो भावा-
चारस्तदुपयुक्ताश्च ॥

आयरियनमोक्षारो जीवं मोएइ भवसहस्रातो । भावेण कीरमाणो होइ पुणो बोहिलाभाय ॥ ९९६ ॥
आयरियनमोक्षारो घट्ठाण भवक्खयं करेत्ताण । हियं अणुमुयंतो, विसोत्तियावारतो होइ ॥ ९९७ ॥
आयरियनमोक्षारो एवं खलु वन्नितो महत्थोत्ति । जो मरणंमि उवग्गे अभिक्खणं कीरए चहुसो ॥ ९९८ ॥

आयरियनमोक्षारो, सबपावप्पणासणो । मंगलाणं च सर्वेसिं, तइयं हवइ मंगलं ॥ ९९९ ॥

“यच्चतुष्टयमपि अर्हन्नमस्कारवदवसेयम्, विशेषस्तु सुगम एवेति-॥ उक्त आचार्यनमस्काराधिकारः, साम्प्रतमुपा-
ध्यायनमस्कारावसरः, उपाध्याय इति कः शब्दार्थः ?, उच्यते, ‘इङ् अध्ययने’ उपपूर्वः, उपेत्य-समीपमागत्य अधीयते
साधवः सूत्रमस्मादित्युपाध्यायः, स च नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तथा चाह—

नामंठवणादवि ए भावंमि चउन्विहो उवज्झातो । दन्वे लोइयसिप्पाइ निणहगा वा इमे भावे ॥ १००० ॥

नामोपाध्यायः स्थापनोपाध्यायो द्रव्योपाध्यायो भावोपाध्यायश्चेत्येवं चतुर्विध उपाध्यायः, तत्र नामस्थापनोपाध्यायौ
द्रव्योपाध्यायो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्विधा-लौकिको लोकोत्तरश्च, तत्र लौकिकः शिल्पादिः, तच्चैवमुच्यते
[तदभदोपचारेण, अन्यथा शिल्पादिशास्त्राध्यापका गृह्यन्ते, लोकोत्तरा निह्वाः, ते हि अभिनिवेशदोषैक-

मन्यथा प्ररूपयंतो मिथ्यादृष्टय एवेति द्रव्योपाध्यायाः, इमे-वक्ष्यमाणस्वरूपाः पुनर्भावोपाध्यायाः ॥ तानेवाह—

साधका लौकिका द्रव्यसाधवः, कुप्रवचनक्रियासाधकाः कुप्रावचनिकाः साधवः, लोकोत्तरद्रव्यसाधुप्रतिपादनार्थमाह, अथ-
 साधका लौकिका द्रव्यसाधवः, कुप्रवचनक्रियासाधकाः कुप्रावचनिकाः साधवः, लोकोत्तरद्रव्यसाधुप्रतिपादनार्थमाह, अथ-
 वाऽपि द्रव्यभूताः अप्रधाना जिनाज्ञावहिर्भावात् साधवो भवन्ति द्रव्यसाधवः ॥ सम्प्रति भावसाधून् प्रतिपादयति—
 भावसाधूणो ॥ १०१० ॥

निव्वानसाहए जोगे, जम्हा साहंति साहुणो । समा य सव्वभूणसु, तम्हा ते भावसानुष्ठानपरत्वात्, समाश्च
 निव्वानसाधकान् योगान्-सम्यग्दर्शनादिप्रधानान् व्यापारान् साधयन्ति साधवः,

निर्वाणसाधकान् योगान्-सम्यग्दर्शनार्थमुक्तम्, तस्मात् भवंति भावसाधवः ॥ १०११ ॥
 सर्वभूतेषु, एतच्च योगप्राधान्यख्यापनार्थमुक्तम्, तस्मात् भवंति साहूणं गअं मे पुच्छिओ साह ॥ १०१२ ॥
 किं पेच्छसि साहूणं तवं च नियमं च संजमगुणं वा ? । तो वंदसि साहूणं गअं मे पुच्छिओ साह ॥ १०१२ ॥
 किं साधूनां प्रेक्षसे त्वं तपो वा-अनशनादिकं नियमं वा-द्रव्याभिग्रहादिकं संयमगुणं वा-पञ्चाश्रवविरमणादिकं ? ,
 ततो वन्दसे साधून् ?, सूत्रे पष्ठी द्वितीयार्थे, अथवा 'मायाणामश्रीया' दित्यादाविव क्रियायोगेऽपि सम्बन्धविवक्षया पष्ठी,

ततो वन्दसे साधून् ?, सूत्रे पष्ठी द्वितीयार्थे, अथवा 'मायाणामश्रीया' दित्यादाविव क्रियायोगेऽपि सम्बन्धविवक्षया पष्ठी,
 एतन्मे पृष्टः सन् साधय-कथय ॥ एवमुक्ते गुरुराह—
 विसयसुहृन्नियन्ताणं विसुद्धचारित्तनियमजुत्ताणं । तच्चगुणसाहूगाणं सहायकिच्चुआण नमो ॥ १०१३ ॥
 सर्वत्र सूत्रे पष्ठी चतुर्थ्यर्थे प्राकृतत्वात्, 'छट्ठिविभत्तीए भन्नइ चउत्थी' ति वचनात्, ततोऽयमर्थः-विषयसुखनिवृत्तेभ्यो-
 मनोज्ञरूपालोकनादिप्रसक्तविरतेभ्यः, तथा विशुद्धं यच्चारित्रं-प्राणातिपातादिविरमणपरिणामात्मकं 'चारित्तं परिणामो
 जीवस्स सुहो य होइ नायवो' इति वचनात्, यश्च नियमो विचित्रो-द्रव्याभिग्रहादिस्ताभ्यां युक्तेभ्यः, तथा तथाः-तात्त्विका
 ये गुणाः-क्षान्त्यादयस्तेषां साधकेभ्यः, तथा साधनानि-मोक्षसाधनानि यानि कृत्यानि-प्रत्युपेक्षणादीनि तेषूद्यच्छंते तेभ्यो

'दुविह' इति, यद्ययं सङ्क्षेपः स्यात् ततस्तस्मिन् सति द्विविध एव नमस्कारो भवेत्, सिद्धसाधुभ्यामिति, परिनिवृत्ताहंदादीनां
 सिद्धशब्देन ग्रहणात् संसारिणां च साधुशब्देन, तथा च न ते संसारिणः सर्व एव साधुत्वमतिलक्ष्य वर्तन्ते, तदभावे
 शेषगुणानामसम्भवादिति, अथायं विस्तरस्तदप्यचारु, यतो विस्तरतोऽनेकविधः प्राप्नोति, तथा च ऋषभाजितसम्भवाभि-
 नन्दनमुमतिपद्मप्रभसुपार्थ्वचन्द्रप्रभेत्यादिमहावीरवर्द्धमानस्वामिपर्यन्तेभ्यः चतुर्विंशतयेऽऽर्हद्भ्यः, तथा सिद्धेभ्यो विस्तरे-
 णानन्तरसिद्धेभ्यः परस्परसिद्धेभ्यः, अनन्तरसिद्धेभ्योऽपि तीर्थकरसिद्धेभ्योऽतीर्थकरसिद्धेभ्य इत्यादि, परस्परसिद्धेभ्योऽपि
 प्रथमसमयसिद्धेभ्यो द्वितीयसमयसिद्धेभ्यो यावदनन्तसमयसिद्धेभ्यः, तथा तीर्थलिंगचारित्रप्रत्येकबुद्धादिविशेषणविशिष्टेभ्यः
 तीर्थकरसिद्धेभ्यः अतीर्थकरसिद्धेभ्यः तीर्थसिद्धेभ्य इत्येवमनन्तशो विस्तरतः, यतश्चयमतः पक्षद्वयमप्यङ्गीकृत्य पञ्चविधः—पञ्च-
 प्रकारो न युज्यते नमस्कार इति, गतमाक्षेपद्वारम् । अधुना प्रसिद्धिद्वारमुच्यते, तत्र यत्तावदुक्तं 'न सङ्क्षेपत' इति तदयुक्तं,
 सङ्क्षेपात्मकत्वात्, ननु स कारणवशात् कृतार्थाकृतार्थपरिग्रहेण सिद्धसाधुमात्र एवोक्तः, सत्यमुक्तः, अयुक्तस्त्वसौ, कारण-
 न्तरस्यापि भावात्, तथोक्तमेवानन्तरवस्तुद्वारे, अथवा वक्ष्यामः—'हेतु निमित्त' मित्यादिना, सति च द्वैविध्ये सकलगुण-
 नमस्कारासम्भवात् एकपक्षस्य व्यभिचारित्वात्, तथा चाह—

अरिहंताई नियमा साह् य तेसु भइयथा । तम्हा पंचविहो ग्वलु हेउनिमित्तं हवइ सिद्धो ॥ १०२० ॥
 अर्हदादयो नियमात् साधवः, साधुगुणानामपि तत्र सम्भवात्, साधवस्तु तेषु—अर्हदादिषु भक्तव्याः—विकल्पनीयाः,
 यतस्ते साधवो न सर्वेऽर्हदादयः, किन्तु ?, केचिदर्हन्त एव केचित् केवलिनः केचिदाचार्याः सम्यक्सूत्रार्थविदः केचि-

दुपाध्यायाः सूत्रविद एव केचिदेतद्व्यतिरिक्ताः शिष्यकाः साधव एव, न अर्हदादय इति, तत्र एकपदव्यभिचाराच्च तुल्या-
 भिधानतेति, न च साधुनमस्कारकरणेऽर्हदादिनमस्कारफलावाप्तिः, सामान्येन प्रवृत्तेः, तथा चात्र प्रयोगः—साधुमात्रनम-
 स्कारो विशिष्टार्हदादिगुणनमस्कृतिफलप्रापणसमर्थो न भवति, तत्सामान्याभिधाननमस्कारवत्—मनुज्यत्वमात्रनमस्कारवत्
 जीवमात्रनमस्कारवद्वा, उक्तं च—“जइवि जइगहणातो होइ कहवि गहणमरिहयाईणं। तहवि न तगुणपूया जइगुणसाम-
 न्नपूयातो ॥१॥” तस्मात् पञ्चविध एव खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् नमस्कारो भवति, व्यक्त्यपेक्षया विस्तरेण कर्तुमशक्य-
 त्वात्, तथा हेतुनिमित्तं भवति सिद्धः पञ्चविधो नमस्कारः, तत्र हेतुर्नमस्कारार्हत्वे य उक्तः ‘मग्गे अविप्पणासो’ इत्यादिकः
 तन्निमित्तं—तस्मादुपाधिभेदात् भवति पञ्चविधः सिद्धः ॥ गतं प्रसिद्धिद्वारम्, अधुना क्रमद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

पुद्वाणुपुब्बि न कमो नेव य पच्छाणुपुब्बि एस भवे । सिद्धार्हथा पढमा वीआण साहुणो आई ॥ १०२१ ॥

इह क्रमस्तावद् द्विविधः—पूर्वानुपूर्वी पश्चानुपूर्वी च, अनानुपूर्वी तु क्रम एव न भवति, असमञ्जसत्वात्, तत्रायमर्हदादिक्रमः
 पूर्वानुपूर्वी न भवति, सिद्धाद्यनभिधानात्, एकान्तकृतकृत्यत्वेनार्हद्वन्नमस्कार्यत्वेन च सिद्धा एव हि प्रधानं, प्रधानस्य
 चाभ्यर्हितत्वेन पूर्वमभिधानमिति भावार्थः, तथा नैव च पश्चानुपूर्वी एष क्रमो भवेत्, साध्याद्यनभिधानात्, इह सर्वपा-
 श्चात्याः अप्रधानत्वात् साधवः, ततश्च तानभिधाय यदि पर्यन्ते सिद्धाभिधानं स्यात् स्यात् तदा पश्चानुपूर्वीति, तथा
 चामुमेवार्थं प्रतिपादयति—सिद्धादिका प्रथमा पूर्वानुपूर्वी, भावना प्रतिपादितैव, द्वितीयायां तु—पश्चानुपूर्व्यां साधव आदौ,
 नक्तिरत्रापि प्रागभिहितैव, अत्र प्रतिविधीयते—पूर्वानुपूर्व्येव एष क्रमः, तथा च पूर्वानुपूर्वीत्यमेव प्रतिपादयन्नाह—

दुविह' इति, यद्ययं सङ्क्षेपः स्यात् ततस्तस्मिन् सति द्विविध एव नमस्कारो भवेत्, सिद्धसाधुभ्यामिति, परिनिवृत्ताहंदादीनां सिद्धशब्देन ग्रहणात् संसारिणां च साधुशब्देन, तथा च न ते संसारिणः सर्व एव साधुत्वमतिलङ्घ्य वर्तन्ते, तदभावे शेषगुणानामसम्भवादिति, अथायं विस्तरस्तदप्यचारु, यतो विस्तरतोऽनेकविधः प्राप्नोति, तथा च ऋपभाजितसम्भवाभिनन्दनसुमतिपद्मप्रभसुपार्थचन्द्रप्रभेत्यादिमहावीरवर्द्धमानस्वामिपर्यन्तेभ्यः चतुर्विंशतयेऽहंद्भ्यः, तथा सिद्धेभ्यो विस्तरेणानन्तरसिद्धेभ्यः परस्परसिद्धेभ्यः, अनन्तरसिद्धेभ्योऽपि तीर्थकरसिद्धेभ्योऽतीर्थकरसिद्धेभ्य इत्यादि, परस्परसिद्धेभ्योऽपि प्रथम यसिद्धेभ्यो द्वितीयसमयसिद्धेभ्यो यावदनन्तसमयसिद्धेभ्यः, तथा तीर्थलिंगचारित्रप्रत्येकबुद्धादिविशेषणविशिष्टेभ्यः तीर्थकरसिद्धेभ्यः अतीर्थकरसिद्धेभ्यः तीर्थसिद्धेभ्य इत्येवमनन्तशो विस्तरतः, यतश्चैवमतः पक्षद्वयमप्यङ्गीकृत्य पञ्चविधः—पञ्चप्रकारो न शुज्यते नमस्कार इति, गतमाक्षेपद्वारम् । अधुना प्रसिद्धिद्वारमुच्यते, तत्र यत्तावदुक्तं 'न संक्षेपत' इति तदयुक्तं, संक्षेपात्मकत्वात्, ननु स कारणवशात् कृतार्थाकृतार्थपरिग्रहेण सिद्धसाधुमात्र एवोक्तः, सत्यमुक्तः, अयुक्तस्त्वसौ, कारणान्तरस्यापि भावात्, तथोक्तमेवानन्तरवस्तुद्वारे, अथवा वक्ष्यामः—'हेउ निमित्त' मित्यादिना, सति च द्वैविध्ये सकलगुणनमस्कारासम्भवात् एकपक्षस्य व्यभिचारित्वात्, तथा चाह—

अरिहंताई नियमा साहू साहू य तेसु भइयवा । तम्हा पंचविहो खलु हेउनिमित्तं हचइ सिद्धो ॥ १०२० ॥

अहंदादयो नियमात् साधवः, साधुगुणानामपि तत्र सम्भवात्, साधवस्तु तेषु—अहंदादिषु भक्तव्याः—विकल्पनीयाः, यतस्ते साधवो न सर्वेऽहंदादयः, किन्तु ? केचिदर्हन्त एव केचित् केवलिनः केचिदाचार्याः सम्यक्सूत्रार्थविदः केचि-

न्याय्याः सृष्टिर्दृष्टं केचिदेतदुच्यतिरिक्ताः शिष्यकाः साधव एव, न अहदादिय इति, नत्र पञ्चपदव्याप्यचारास नुन्या-
 भिधानेनेति, न च माधुनमस्कारकरणे-इदोदिनमस्कारकडावामिः, सामान्येन प्रवृत्तेः, तथा चात्र प्रयोगः—माधुमात्रनम-
 स्कारे विडिडाहदिगुणनमस्करिण्डप्रापणपमयो न भवति, तत्पामान्याभिधानममस्कारवत्—मनुन्यन्यमात्रनमस्कारवत्
 नीवमात्रनमस्कारवत्, इत्थं च—“नहवि लडुगहगानो होइ कइवि गइगमरिइयाइगो। नहवि न नरगुणपुया इइगुणमास-
 त्रपुयातो ॥१॥” नस्मात् पञ्चविध एव मलुडाज्जस्रावचारणार्थन्यात् नमस्कारे भवति, व्यक्तयेपेक्षया विस्तरा कर्तुमशक्य-
 त्वात्, नया हेतुनिमित्तं भवति सिद्धः पञ्चविधो नमस्कारः, नत्र हेतुर्नमस्कारहेतवे य इत्थः ‘मरणे अविप्यगाप्तो’ इत्यादिकः
 नक्षिपिते—नस्मादुपाधिमेदात् भवति पञ्चविधः सिद्धः ॥ गते प्रसिद्धिद्वारम्, अथुना कमद्वारमनिपादनाप्रसाह—
 पुत्राणुपुत्रि न कप्तो नेत्र य पच्छाणुपुत्रि एव भवे । सिद्धाहेथा पदमा वीआण् माहुणो आह ॥ १२०३ ॥

इह कमस्तावद् द्विविधः—पूर्वानुपूर्वी पश्चानुपूर्वी च, अतानुपूर्वी तु कप्त एव न भवति, अथपक्षमत्वात्, नत्रायमईदोदिक्रमः
 पूर्वानुपूर्वी न भवति, सिद्धाद्यनभिधानात्, एकान्तकृतकृत्यत्वेनाईअमस्कार्यत्वेन च सिद्धा एव हि प्रधानं, प्रधानस्य
 आभ्यर्हिनन्वेन पूर्वमभिधानमिति सावार्थः, तथा नैव च पश्चानुपूर्वी एव कप्तो भवेत्, साव्याद्यनभिधानात्, इह पक्षपा-
 आन्याः अप्रधानान्त्रान् साधवः, तनश्च तानभिधाय यदि पश्यन्ते सिद्धाभिधानं स्यात् स्यात् नदा पश्चानुपूर्वीनि, नया
 चापुमेवाथ प्रतिपादयति—सिद्धादिका प्रथमा पूर्वानुपूर्वी, भावना प्रतिपादितैव, द्वितीयायां नु—पश्चानुपूर्व्या साधव आदो,
 बुद्धिचार्ति प्रागभिहितैव, अत्र प्रतिविधीयते—पूर्वानुपूर्व्येव एव कप्तः, तथा च पूर्वानुपूर्वीन्चैव प्रतिपादयन्नाह—

अंगोचगणि य से जुयजुथाई काउं सवरत्तिं वूढो, ईसरो नमोकारपभावेण जातो, जइ न होतो नमोकारो तो वेयालेण मारिजंतो, सो सुवणं होतो १ ॥

कामनिष्फत्ती नमोकारतो, कहं ? एया सायिगा, तीसे भत्ता मिच्छादिद्वी, अणं भजं आणेउं मग्गेइ तीसे तणएण न लहइ, ससवचांगंति, नितेइ-किह मारेसि ? अणया कण्हसणो घडए छुभित्ता आणितो, संगोवितो, जिमितो, भणइ-आणेह पुष्काणि असुगे घडए ठवियाणि, सा पविट्ठा, अंधकारंति नमोकारं नितेइ, जइवि मे कोइ साएजा तोवि मे मरंतीए नमोकारो न नस्सिहितीति, वूढो हत्थो, सणो देवयाए अवहितो, पुष्फगाला कया, सा गहिया दिघा य से, सो संभंतो नितेइ-अण्णाणि एयाणि पुष्काणि, पुच्छइ य, तीए कहियं-ततो वेव घडातो आणीयाणि, गतो तत्थ, पेच्छइ घडगं पुष्फगंधं च, नवि तत्थ कोइ सणो, ततो आउटो पायवडितो मं कहेइ, तामेइ य, पच्छा सा वेव घरसामिणी जाया, एवं कामावहो नमोकारो २ ॥

आरोग्गाभिरईए उदाहरणं-एगं नगरं नदीए तीरे, खरकम्मिएण सरीरचित्तानिगतेणं नदीए वुज्झंतं माउलिंगं दिट्ठं, रायाए उवणीयं, सूथस्स हत्थे दिन्नं, तेण जिमियस्स उवणीयं, पमाणेण अइरित्तं, गंधेण वणेण य, तस्स मणूसस्स राया वुट्ठो, दिण्णा भोगा, राया भणइ-अणुनदीए मग्गह, पत्थयणं गहाय पुरिसा गया, दिट्ठो वणसंडो, जो फलाणि गेण्हइ सो मरइ, रणो कहियं, भणइ-अवस्सं आणेययाणि, गोलगपडिया वचंतु, एवं गया आणंति, तत्थ जस्स सो गोलगो आगतो सो एगो वणे पविसइ, पविसित्ता फलाणि चाहिं वुग्गइ, ततो आणंति, जो वुग्गइ सो मरइ, एवं वचंते काले साव-

गन्ध परिव्याडी जाया, तत्थ गतो चित्तेइ-इमो विराहियमामन्नो कोवि होज्जत्ति निसीहियं भणिच्चा नमोक्कारं पढंत्तो दुक्कइ,
 वाणयंतग्ग चिंता जाया-कन्थ मण्णे एयं सुयपुब्बं?, गायं, संबुद्धो, वंदइ, भणइ-अहं तत्थेव आहरामि, गतो, रण्णो
 इहियं, रण्णा मम्मणितो, तस्स ओसीसए दिणं २ ठवेइ, एवं तेण अभिरइ भोगा य लद्धा, जीवियातो य किं अन्नं
 त्रागेगं?, गयावि परितुट्ठोत्ति ३ ॥

पग्ग्येगेवि नमोक्कारफलं-चमंतपुरे नयरे जियसत्त राया, तस्स गणिया साविया, सा चंडपिंगलेण समं वसति, अन्नया
 क्क्याड तेण रन्नो घरं हयं, हारो नीणितो, भीएहिं संगोविज्जइ, अण्णया उज्जाणियाए गमणं, सव्वतो विभूसियातो गणियातो
 यच्चंति, तीए मवातो अतिसयामित्ति मो हारो आविद्धो, जीसे देवीए सो हारो तीसे दासीए सो नातो, कहियं रन्नो, सा
 र्हेण समं गमइ?, कहिए चंडपिंगलो गहितो, सूले भिन्नो, एतीएवि चित्तिं-मम दोसेण मारिउत्ति, सा से नमोक्कारं देइ,
 भणइ य-निदाणं करेहि जह्वा-एयस्स रण्णो पुत्तो आयामित्ति, कयं निदाणं, अगमहिंसीए उदरे उववन्नो, दारगो जातो,
 मा माविथा कीलावणधाती जाया, अण्णया चित्तेइ-कालो समो गन्धस्स मरणस्स य, होज्जा कयाइ, रमावती भणइ-मा
 गेव चंडपिंगला इति, जाई सरिया, संबुद्धो, राया मतो, सो राया जातो, सुचिरेण कालेण दोवि पवइयाणि, एवं सुकुलपच्चा-
 यानी तंमूद्रागं च सिद्धिगमणमिति ॥ अहवा विइयं उदाहरणं-महुराए नयरीए जिणदत्तो सावगो, तत्थ हुंइत्तो चोरो,
 न्नार परिसुमइ, सो कयाइ गहियो, सूले भिन्नो, रण्णा भणियं-पडियरह विइज्जयावि से नज्जिहिति, ततो रायमणूसा पडि-
 उरन्ति, गो जिणदत्तो सावगो तस्स नाइदूरेण वीतीवयइ, सो चोरो भणइ-सावग ! तुममणुकंपगेऽसि, तिसाइत्तोऽहं, देहि

मम पाणिं जा मरामि, सावगो भणइ-इमं नमोकारं पढ, जा ते आणेमि पाणिं, जइ वीसारेहिसि तो ते आणीयं पि न देमि, सो ताए लोलयाए पढइ, सावगो वि पाणिं गहाय आगतो, एतं वेळं पाहामोसि, नमोकारं घोसंतस्स विणिग्गतो जीवो, जक्खो उववन्नो, सावगो तेहिं मणूसेहिं गहितो चोरभच्चदायगोत्ति, रणो निवेइयं, भणइ-एयं पि सुळे भिंदह, आघायणं निजाइ, जक्खो ओहिं पडंजइ, पेच्छइ सावगं, अप्पणो य सरीरं, ततो पत्थ(व)यं उप्पाडिऊण नयरस्स उवरिं ठवइ, भणइ य-सावयं न चाणह?, खामेह, मा भे अन्नहा सवे चूरामि, ततो मुक्को खामितो, विभूईए नयरं पवेसितो, नयरस्स पुयेण जक्खस्स आययणं कयं, एवं नमोकारेण फलं लब्भइ ॥ उक्ता नमस्कारनिर्धुक्तिः ॥ सम्प्रति सूत्रोपन्यासार्थः, प्रत्यासत्तियोगतः परमार्थेन सूत्रस्पर्शिकनिर्धुक्तिगतामेव गाथामाह—

नंदिमणुओगदारं विहियदुवगघाइअं च नाऊणं । काऊण पंचमंगल रंभो होइ सुत्तस्स ॥ १०२६ ॥

नन्दिश्चानुयोगद्वाराणि च नन्द्यनुयोगद्वारं, समाहारत्वादेकवचनं, विधिवत्-यथावत् यथाविधि उपोद्घातं च'उद्देशे निद्देशे य' इत्यादिलक्षणं ज्ञात्वा-विज्ञाय, पाठान्तरं भणित्वा, तथा कृत्वा पञ्च मङ्गलानि, नमस्कारमित्यर्थः, किं?, आरम्भो भवति सूत्रस्य, इह पुनर्नन्दाद्युपन्यासः किल विधिनियमख्यापनार्थः, नन्दादि ज्ञात्वैव भणित्वैव वा सूत्रस्यारम्भो भवति, नान्यथेति, तथा उपोद्घातः सकलप्रवचनसाधारणत्वेन प्रधानः, प्रधानस्य च सामान्यग्रहणेऽपि भेदोपन्यासो भवति, यथा ब्राह्मणा आयाता वशिष्टोऽप्यायात इति अनुयोगद्वारग्रहणेन तस्य ग्रहणेऽपि पृथगुपन्यासः ॥ सम्बन्धान्तरप्रतिपादनार्थेवाह—

कृपयन्त्यनमोकारो करेद् सामाद्यन्ति सोऽभिहितो । सामाद्यंगमेव य जं सो सेसं अतो वोच्छं ॥ १०२७ ॥
 कृतः पञ्चनमस्कारो येन स तथाविधः, शिष्यः सामाधिकं करोतीत्यागमः, स च पञ्चनमस्कारोऽभिहितो यस्मादसौ
 नमस्कारः सामाधिकान्नमेव, सा च सामाधिकज्ञता प्रागेवोक्ता, अत ऊर्ध्वं श्रेयं सूत्रं वक्ष्ये ॥ तच्चेदं—
 करेमि भंते ! सामाद्यं संपं साचजं जोगं पचक्खामि जाचब्बीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं
 न करेमि न कारवेमि करंतंयि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्खमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं
 वोसिरामि ॥ १ ॥ (सूत्रं)

इदं च सूत्रं सूत्रानुगम एव प्राप्तावसरेऽहीनाक्षरादिगुणोपेतमुच्चारणीयम्, तद्यथा—अहीनाक्षरमनत्यक्षरं अव्याविद्धा-
 क्षरमस्त्रलितममिलितमव्यत्यामेडितं प्रतिपूर्णं प्रतिपूर्णाघोषं कण्ठोष्ठविप्रमुक्तं वाचनोपगतमिति, अमूनि च पदानि प्राग्
 व्याख्यातव्यात् न व्याख्यायन्ते, एवंरूपे च सूत्रे उच्चरिते सति केपाश्चिद्भगवतां साधूनां केचन अर्थोधिकारा अधिगता
 भवन्ति, केचन त्वनधिगताः, ततश्चानधिगताधिगमनाय व्याख्या प्रवर्तते, तल्लक्षणं चेदम्—संहिता च पदं चैव, पदार्थः
 पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तंत्रस्य पद्धिधा ॥ १ ॥ अस्त्रलितपदोच्चारणं संहिता, अथवा परः सन्निकर्षः
 संहिता, यथा—करेमि भंते ! सामाद्यमित्यादि, जाव वोसिरामिति, पदं च पञ्चधा, तद्यथा—नामिकं नैपातिकं औपसर्गिक-
 माख्यातिकं मिश्रं च, तत्र अश्च इति नामिकं, स्त्रल्यति नैपातिकं, परीत्यौपसर्गिकं, धावतीत्याख्यातिकं, संयत इति
 मिश्रं, अथवा द्विविधं पदं—स्याद्यन्तं पदं तिवादर्थतं च, अत्र पञ्चविधानि द्विविधानि वा पदानि, तद्यथा—करोमि भयान्त !

सामाधिकं सर्वं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामि यावज्जीवया त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमपि अन्यं न समनुजाने, तस्य भयान्त ! प्रतिक्रामामि निन्दामि गौं आत्मानमुत्सृजामीति पदानि । अधुना पदार्थः, स च चतुर्विधः, तद्यथा-कारकविषयः समासविषयः तद्धितविषयो निरुक्तिविषयश्च, तत्र रकविषयो यथा पचतीति पाचकः, समासविषयो यथा राज्ञः पुरुषः राजपुरुषः, तद्धितविषयो यथा वसुदेवस्यापत्यं वासुदेवः, निरुक्तिविषयो यथा भ्रमति च रौति च भ्रमरः, अत्रापि 'डुकुञ्ज करणे' इत्यस्य मिप्रत्ययान्तस्य 'कृञ्जतनादेरु' रिति लकारे गुणे च कृते करोमीति भवति, अभ्युपगमश्चास्यार्थः, एवं प्रकृतिप्रत्ययविभागः सर्वो वक्तव्यः, इह तु ग्रन्थगौरवभयान्नोच्यते, भयं-प्रतीतं वक्ष्यामश्चोपरिष्ठात्, अन्तो-विनाशः, भयस्यान्तो भयान्तः, अयमेव पदविग्रहः, पदपृथक्करणं पदविग्रहः, सम्बोधनं भयं-न्तेति, सामायिकपदार्थः पूर्ववत्, सर्वमित्यपरिशेषवाची शब्दः, अवद्यं-पापं, सहावद्येन यस्य येन वा स सावद्यः तं, पमित्यर्थः, योगो-व्यापारस्तं, प्रत्याख्यामि, प्रतिशब्दः प्रतिषेधे, आङ् आभिमुख्ये, ख्या प्रकथने, ततः प्रत्याख्यामीति किमुक्तं भवति ?, -सावद्ययोगस्य प्रतीपमभिमुखं ख्यापनं करोमि इति, अथवा कस्यामीति प्रत्याचक्षे इति शब्दसंस्कारः, 'चक्ष व्यक्तायां वाचि' अस्य प्रत्याङ्पूर्वस्य प्रयोगः, प्रत्याचक्षे इति कोऽर्थः ? -प्रतिषेधस्यादरेणाभिधानं करोमि, यावज्जीवयेत्यत्र यावच्छब्दः परिमाणमर्यादाऽवधारणवचनः, तत्र परिमाणे यावन्मम जीवनपरिमाणं तावत्प्रत्यारव्यामीति, 'दायां यावज्जीवनमिति मरणं मर्यादीकृत्य आरात्, न मरणकालमात्र एवेति, अवधारणे यावत् जीवनमेव त् प्रत्याख्यामि, न तस्मात् परत इत्यर्थः, जीवनं जीवेत्ययं क्रियाशब्दः परिगृह्यते, तथा, अथवा प्रत्याख्यानक्रिया परिगृह्यते, यावज्जीवो यस्यां सा

यावज्जीवा तथा, त्रिविधमिति तिस्रो विधा यस्य सावद्ययोगस्य स त्रिविधः, स च प्रत्याख्येयत्वेन कर्म सम्पद्यते, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिः, अतस्तं त्रिविधं मनोवाक्कायव्यापारलक्षणं कायवाङ्मनःकर्म योग' (तत्त्वा अ. ६ सू. १) इति वचनात्, 'त्रिविधेने'ति करणे तृतीया, मनसा वाचा कार्येन, तत्र 'बुधी मनी ज्ञाने' मननं मन्यते वाऽनेनेति मनः, औणादिकोऽसप्रत्ययः, तच्चतुर्द्धा, नामस्थापनाद्रव्यभावभेदात्, नामस्थापने सुगमे, द्रव्यमनो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं तद्योग्यपुद्गलमयं, भावमनो मंता जीव एव, 'वच परिभाषणे' वचनं उच्यते इति वाक्, सापि चतुर्विधा नामस्थापनाद्रव्यभावभेदात्, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यवाक् ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्ता शब्दपरिणामयोग्याः जीवपरिगृहीताः १ भाववाक् पुनस्त एव पुद्गलाः शब्दपरिणाममापन्नाः, तथा 'चिञ् चयने' चयनं चीयते वा कायः 'चित्युपसमाधानावसथदेहे कश्चादि' रिति घञ्, चकारात् ककारः, पुद्गलानां चयात् पुद्गलानामेवावयवरूपतया समाधानात् जीवस्य निवासत् प्रतिक्षणं केषाञ्चित्पुद्गलानां क्षरणात् कायः-शरीरं, सोऽपि नामस्थापनाद्रव्यभावभेदाच्चतुर्द्धा, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यकायो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तः शरीरत्वयोग्या अगृहीतास्तत्त्वामिना वा जीवेन सुका यावत् तं परिणामं न मुञ्चति तावद् द्रव्यकायः, भावकायस्तु तत्परिणामपरिणता जीवबद्धा जीवसंयुक्ताश्च पुद्गलाः, अनेन त्रिविधेन करणेन त्रिविधं पूर्वाधिकृतं सावद्यं योगं न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि-न अनुमन्येऽहमिति, तस्येत्यधिकृतस्य सावद्ययोगस्य (भयान्त इति पूर्ववत्) प्रतिक्रमामि-निवर्त्ते निन्दामि-जुगुप्से, गर्हे इति स एवार्थः, किन्तु आत्मसाक्षिकी निन्दा गुरुसाक्षिकी गंहति, किं जुगुप्से इत्यत आह-आत्मानम्-अतीतसावद्ययोगकारिणं, व्युत्सुजामि-वि-

वेधार्थो विशेषार्थो वा विशब्दः, उच्छब्दो मृशार्थः, सृजामि-त्यजामि, विविधं विशेषेण भृशं त्यजामीति भः, एवं तावत्पदार्थपदविग्रहौ यथासम्भवमुक्तौ, अधुना चालनाप्रत्यवस्थाने वक्तव्ये, अत्रान्तरे सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरुच्यते, वस्थानत्वात्, आह च निर्युक्तिकारः—

अवखलिअसंहिआई वक्खाणचउक्कए दरिसिअम्मि । सुत्तप्फासिअनिज्जुत्ति-वित्थरत्थो इमो होइ ॥ १०२८ ॥
अस्खलिते— अस्खलितादौ सूत्रे उच्चरिते संहितादौ व्याख्यानचतुष्टये दर्शिते सति सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिविस्तरार्थोऽयं भवतीति ॥ तमेव दर्शयति—

करणे भए अ अंते सामाइअ सबए अवज्जे अ । जोगे पच्चक्खाणे जावज्जीवाइ तिविहेणं ॥ १०२९ ॥
'करणे' करणशब्दे, एवं भयशब्दे अन्तशब्दे सामाधिकशब्दे सर्वशब्देऽवद्यशब्दे योगशब्दे प्रत्याख्यानशब्दे यावज्जी-
शब्दे त्रिविधेनेतिशब्दे च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिर्भवति, सा च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरनुगमरूपा सूत्रालापकन्यासपूर्वकेति प्रथ-
मतः करणनिक्षेपदर्शनायाह—

नामंठवणादविए खित्ते काले तहेव भावे अ । एसो खलु करणस्स उ निक्खेवो छविहो होइ ॥ १५२ ॥ (भा.)
'नामे'ति नामकरणं स्थापनाकरणं द्रव्यकरणं क्षेत्रकरणं भावकरणं च एषः—एवं रूपः खलु करण निक्षेपः
बुद्धिो भवति ॥ तत्र नामस्थापने धुण्णे, सम्प्रति द्रव्यकरणप्रतिपादनायाह—

जाणगभविअइरित्तं सन्नानोसन्नओ भवे करणं । स कडकरणाई नोसन्ना वीसस-पओगे ॥ १५३ ॥ (भा.)

इदं यथासम्भवं द्रव्यकरणधर्मस्य व्युत्पत्तिः—द्रव्यस्य द्रव्येण द्रव्ये वा करणं द्रव्यकरणमिति, द्रव्यकरणं द्विधा—आग-
 मतो नोआगमतश्च, आगमतः करणशब्दार्थज्ञाता तत्र चानुगयुक्तो, नोआगमतस्त्रिधा—ज्ञासीरभद्रव्यक्षरीरतद्द्रव्यतिरिक्तभे-
 दात्, तत्र ज्ञासीरभद्रव्यक्षरीरे प्रतीते, ज्ञाव्यतिरिक्तं—ज्ञासीरभद्रव्यक्षरीरव्यतिरिक्तं द्विधा—‘साधानोसञ्जओ’ अथै कर-
 ना’मिति, संज्ञाकरणं नोसंज्ञाकरणं न, तत्र संज्ञाकरणं कटकरणादि, आदिशब्दात् पेलुकरणान्निगिरिग्रहः, पेलुशब्देन सूत-
 पूणिहा अभिधीयते, जयमत्र भावार्थः—कटनिर्भक्षकयोग्यं चित्रसंस्थानं पाद्वृत्तादि तथा कृतपूणिफागिर्यर्त्तकं क्षात्राका-
 न्न्यफागिर्यर्त्तकं संज्ञाद्रव्यकरणम्, अन्वर्थोपपत्तेः संज्ञाविशिष्टं द्रव्यस्य करणं संज्ञाद्रव्यकरणं, आह—इदं नामकरणेन
 पर्यायमात्रतः संज्ञाकरणम्, अतो न कश्चिद्विशेषः, तद्वस्तुतः, नामकरणमिदं विधानमात्रं करणमित्यप्यप्रकारमर्थः गरिगु-
 ष्णो, संज्ञाकरणं तु करणादिसंज्ञाविशिष्टं कटादेर्विचिर्चिनाग करणं ततो गह्वान् विशेषः, आह न आद्यकारः—सधानानांति
 मयं तत्रो नामं जमभिधानं ॥ वं ना तद्वद्व्यविकले कीरइ वधं तु द्रव्यकरणरिणागं । गेह्यकरणानि न हि तं, तद्वद्व्यवस्थं नना
 मयो ॥ १ ॥ जइ न तद्वद्व्यविकली, तो किं द्रव्यकरणं जतो तेणं । वधं कीरइ साक्षाकरणंतिथ करणस्त्वहीतो ॥ २ ॥ आगमा-
 द्रव्यतीयमाथानामयं संज्ञेपाथी—चनु संज्ञा नागेत्यनर्थीकृतं, ततः संज्ञाकरणनामकरणयोर्न कश्चिद्विशेषः, तदेतच्च, यस्मात्
 करणमित्यद्वयप्रकारमभिधानमात्रं नाग, यद्वा तद्वर्धविकले वस्तुनि संज्ञेतामात्रतः करणमिति नाग क्रियते तदागकरणं,
 संज्ञाकरणं नु गेह्यकरणविकं द्रव्यं तेन तेन पूणिकातिवृत्तिसाधकत्वगुण्येण यइ व्रणिणं तच्च द्रव्यकरणरिणागं, नहि तत्र गेह्य-
 करणादि तदर्थविधीनं, पूणिकादिकृत्तिसाधकत्वगपरिणामान्धितत्वात्, नापि द्रव्यः करणमित्यप्यप्रकारमर्थः, ततो गह्वान्

नामकरणसंज्ञाकरणयोर्भेदः, ननु यदि न संज्ञाकरणं तदर्थविहीनं—करणशब्दार्थरहितं ततः किं—कस्माद् द्रव्यकरणं ? भावकरणं हि तत्प्राप्नोतीति भावः, उच्यते, यतस्तेन पेलुकरणादिना पूणिकादिद्रव्यं क्रियते तेन करणमित्युच्यते, करणमिति संज्ञा च तत्र रुढेति संज्ञाद्रव्यकरणमिति । नोसंज्ञाद्रव्यकरणं द्विधा—प्रयोगतो विस्त्रसातश्च, तथा चाह—‘वीसस-पयोगे’ । तत्र विश्रसाकरणं द्विधा—साधनादिभेदात्, तदाह—

वीससकरणमणार्हं धम्ममार्हण परपक्षया जोगा । सार्हं चक्खुष्कासिय-मब्भाइ अचक्खुमणुमाइ ॥१५४॥ (भा.)

विश्रसा—स्वभावो भण्यते तेन करणं विश्रसाकरणम्, करणशब्दस्य च कृतिः करणं क्रियते तदिति करणं क्रियते अनेन वा करणमिति यथायोगं व्युत्पत्तिरवसतव्या । अत्र तु भावसाधनः, अनादि—आदिरहितं धर्मादीनां—धर्मो धर्मोका-शास्तिकायानां, अन्योऽन्यसमाधानमिति गम्यते, आह—करणशब्दस्तावदपूर्वप्रादुर्भावे वर्त्तते, करणं चानादि चेति परस्पर-रधिरुजं, उच्यते, न स्वत्ववश्यमपूर्वप्रादुर्भाव एव करणशब्दो वर्त्तते, किं तु अन्योऽन्यसमाधानेऽपि, तथा पूर्वाचार्योपवे-क्षतो न कश्चिद्दोषः, अथवा परप्रत्यययोगादिति—परवस्तुप्रत्ययात्—सहकारिवस्तुयोगात् धर्मास्तिकायादीनां या विश्रसातः तथा योग्यता सा करणं, एवमप्यनादिता विरुद्ध्यते इति चेत्, नैष दोषः, अनन्तशक्तिप्रचितद्रव्यपर्यायोभयरूपत्वे सति वस्तुनो द्रव्यादेरेनाविरोधात्, गहनमेतत् सूक्ष्मधिया भावनीयम्, अथवा विश्रसाकरणं धर्मादीनां परस्परसमाधान-रूपं करणमनादि, यत् पुनः परप्रत्यययोगतस्तत्तत्पर्यायभवनं, देवदत्तादिसंयोगतो ये धर्मादीनां विशिष्टाः पर्याया इत्यर्थः, तत् सादिकरणं ॥ एवमरूपिद्रव्याण्यधिकृत्य साधनादिविश्रसाकरणगुक्तम् ॥ अधुना रूपिद्रव्याण्यधिकृत्य साधेव वा चाधु-

पेतरभेदेन करणमाह-सादि चक्षुःस्पर्श, चाक्षुषमित्यर्थः, अन्नादि, आदिशब्दात् शक्रचापादिपरिग्रहः, 'अचक्षुए'त्ति अचा-
क्षुपं-अण्वादि, आदिशब्दाद् व्यणुकादिपरिग्रहः, करणता चेह कृतिः करणमिति कृत्वा, अन्यथा वा स्वबुद्ध्या योजनीया ॥
सम्प्रति चाक्षुषाचाक्षुषभेदमेव विशेषेण प्रतिपादयति—

संघाय-भेअ-तदुभयकरणं इंदाउहाइ पच्चक्खं । दुअअणुमाईयाणं छउमत्थाईणऽपच्चक्खं ॥ १५५ ॥ (भा.)
संघातः संहननं, भेदो विघटनं, तच्छब्देन सङ्घातभेदौ परामृश्येते, तच्च तत् उभयं च तदुभयं, सङ्घातभेदतदुभयैः
करणं, क्रियते इति कर्मसाधनः करणशब्दः, सङ्घातभेदतदुभयकरणं इन्द्रायुधादि स्थूलमनन्तपुद्गलात्मकं प्रत्यक्षं, चाक्षु-
षमित्यर्थः, तथाहि-अन्नादीनां क्वचित् केचित् पुद्गलाः संहन्यन्ते एव क्वचित् केचित् भिद्यन्त एव क्वचित् केचित् संहन्यन्ते
भिद्यन्ते चेति सङ्घातभेदतदुभयकरणं, व्यणुकादीनां आदिशब्दात् तथाविधानन्ताणुकान्तानां पुनः, करणमिति वर्त्तते, छद्म-
स्थादीनां आदिशब्दः स्वगतानेकभेदप्रतिपादनार्थमाह, अप्रत्यक्षम्, अचाक्षुषमित्यर्थः, उक्तं विस्मसाकरणम्, अधुना प्रयोग-
करणं वक्तव्यम्, तत्र प्रयोगो नाम जीवव्यापारः तेन यद् विनिर्माप्यते सजीवमजीवं वा तत् प्रयोगकरणं, उक्तं च-“होइ
पयोगो जीवद्वावारो तेण जं विणिम्मायं । सज्जीवमजीवं वा पयोगकरणं तयं बहुहा ॥ १ ॥” एतदेवाह—

जीवमजीवे पाओणिअं तु चरिमं कुसुंभरागाई । जीवप्पओगकरणं मूले तह उत्तरगुणे अ ॥ १५६ ॥ (भा.)
प्रायोगिकं करणं द्विधा-जीवे अजीवे च, जीवप्रायोगिकमजीवप्रायोगिकं चेत्यर्थः, प्रयोगेण निर्वृत्तं प्रायोगिकं, तत्र चर-
मम्-अजीवप्रयोगकरणं कुसुंभरागादि, आदिशब्दात् शेषवर्णादिपरिग्रहः, एवं तावदल्पवक्तव्यत्वादभिहितं ओघतोऽजीव-

प्रयोगकरणं, जीवप्रयोगकरणं द्विप्रकारं, मूले-मूलगुणकरणं तथा उत्तरगुणे चेति-उत्तरगुणकरणं, व्यासार्थं तु ग्रन्थकार एव वक्ष्यति, तत्राल्पवक्तव्यत्वादजीवप्रयोगकरणमादौवेवाभिधित्सुराह—

जं जं निज्जीवाण कीरइ जीवप्पओगओ तं तं । वन्नाइ रूवकम्ममाइ वावि अज्जीवकरणं तु ॥ १५७ ॥ (भा.)
यत् यत् निर्जीवानां पदार्थानां जीवप्रयोगेण क्रियते-निर्वर्त्यते तत्तद्वर्णादि कुसुम्भादीनां रूपकम्मोदि कुट्टिमादौ अजीवे अजीवविषयत्वाद् अजीवप्रयोगकरणमिति ॥

जीवप्पओगकरणं दुविहं मूलप्पओगकरणं च । उत्तरपओगकरणं पंच सरीराइं पढमस्मि ॥ १५८ ॥ (भा.)
ओरालिआइआइं ओहेगिअरं पओगओ जमिह् । निप्फन्ना निप्फज्जइ आइह्त्थाणं च तं तिण्हं ॥ १५९ ॥ (भा.)

औदारिकादीनि, आदिशब्दात् वैक्रियाहारकतैजसकामर्मणशरीरपरिग्रहः, ओधेन-सामान्येन तथा इतरत्-उत्तरप्रयोगकरणं गृह्यते, तल्लक्षणं चेदम्-प्रयोगेण यदिह लोके मूलप्रयोगेण निष्पन्नात् तन्निष्पन्नात् निष्पद्यते तदुत्तरप्रयोगकरणं, तच्च त्रयाणामाद्यानां शरीराणाम्, इयमत्र भावना-पञ्चानामौदारिकादिशरीराणामाद्यं सङ्घातकरणं मूलप्रयोगकरणमुच्यते, अङ्गोपाङ्गादिकरणं तूत्तरकरणं, तच्चौदारिकवैक्रियाहारकरूपाणां त्रयाणां शरीराणां, न तु तैजसकामर्मणयोः, तयोरङ्गोपाङ्गाद्यसम्भवात्, तत्रौदारिकादीनामष्टावङ्गानि, अङ्गुल्यादीनि उपाङ्गानि, शेषाणि अङ्गोपाङ्गानि मूलकरणं, तानि चामूनि—
सीससुरोअरपिटी दो बाह् ऊरुआ य अट्ठंगा । अंगुलिमाइ उवंगा अंगोवंगाइं सेसाइं ॥ १६० ॥ (भा.)

शीर्षमुर उदरं पृष्ठं द्वौ बाहू द्वौ च ऊरू इत्यष्टावङ्गानि, अङ्गुल्यादीनि उपाङ्गानि, शेषाणि करपादादीनि अङ्गो-
पाङ्गानि ॥ किञ्च—

केसाईउचरणं उरालविडवि उत्तरं करणं । ओरालिए विसेसो कणाइणहसंठवणं ॥ १६१ ॥ (भा.)

केशाद्युपरचनं—केशादिनिर्माणसंस्कारौ आदिशब्दान्नखदन्तरागादिपरिग्रहः, औदारिकवैक्रिययोरुत्तरकरणं, यथास-
म्भवं चेह योजना कार्या, तथा औदारिके उत्तरकरणे विशेषः, कर्णादिविनष्टसंस्थापनं, न चेदमुत्तरकरणं वैक्रियादौ सम्भ-
वति, विनाशाभावात्, विनष्टस्य च सर्वथा विनाशेन संस्थापनाऽभावात्, केशाद्युपरचनरूपं तूत्तरकरणमाहारके न सम्भ-
वति, प्रयोजनाभावात्, ततो गमनागमनादिरूपं तत्तत्रावसातव्यम्, अथवेदमन्याहक् त्रिविधं करणम्, तद्यथा—सङ्घात-
करणं परिशाटकरणं सङ्घातपरिशाटकरणं च, तत्राद्यानां त्रयाणां शरीराणां तैजसकर्मणरहितानां त्रिविधमप्यस्ति,
द्वयोस्तु चरमद्वयमेव ॥ तथा चाह—

आइह्छाणं तिण्हं संघाओ साडणं तदुभयं च । तेआकम्मे संघायसाडणं साडणा वाऽवि ॥ १६२ ॥ (भा.)
आद्यानां त्रयाणाम्—औदारिकवैक्रियाहारकरूपाणां शरीराणां सङ्घातः शाटनं तदुभयं च—सङ्घातपरिशाटौ, तैजसकर्मणे
च सङ्घातपरिशाटौ शाटनं वापि, न तु सङ्घातोऽनादित्वात् ॥ साम्प्रतमौदारिकमधिकृत्य सङ्घातादिकालमानमभिधित्सुराह—
संघायमेगसमयं तहेव परिसाडणं उरालम्मि । संघायणपरिसाडो खुड्डागभवं तिसमऊणं ॥ १६३ ॥ (भा.)

सङ्घातमिति सर्वसङ्घातकरणमेकसमयं भवति, एकान्तादानस्य एकसामयिकत्वात्, अत्र घृतपूपो दृष्टान्तः, यथा घृतपूर्ण-

प्रतप्तायां तापिकायां सम्भानकप्रक्षेपात् स पूषः प्रथमतमये पुन पृथान्तेन स्नेहपुद्गलानां ग्रहणमेव करोति, न त्यागश्च, अभावात्, द्वितीयादिषु तु समयेषु ग्रहणमोक्षो, तथाविधसामर्थ्ययुक्तत्वात्, पुद्गलानां च सद्भावात्भेदधर्मत्वात्, एवं जीवोऽपि तत्प्रथमतयोत्पद्यमानः सन् आद्यसमये औदारिकशरीरप्रायोग्याणां पुद्गलानां ग्रहणमेव करोति, न तु मुख्यत्वाभावात्, द्वितीयादि तु समयेषु ग्रहणमोक्षो, युक्तिरत्र पूर्ववत्, ततः सद्भावात्गेकरामयिकमिति, सद्भावात्तमित्यत्र नपुंसकत्वा तथा दर्शनात्, तथैव परिशाटनं-परिशाटनाकरणगेकरामयमिति नर्तते, सर्वपरिशाटनस्याप्येकरामयिकत्वादेवेति, 'औदारिक' इत्यौदारिकशरीरे 'संघायणपरिसादण' चि संघातनपरिशाटनकरणं तु शुद्धकभवग्रहणं त्रिसमयोनं, तत् पुनरेवं भावनीयं-जघन्यकालस्य प्रतिपादयितुमभिप्रेतत्वात् विग्रहेणोत्पाद्यते, ततश्च द्वौ विग्रहसमयावेकः सप्तजटनो ठिईकालो ॥ १ ॥' तेन्यूनं, तथा चोक्तम्-“दो विग्रहंमि समया समयो संघायणां लेहणं । सुगुगभवग्रहणं सप्तजटनो ठिईकालो ॥ १ ॥” इहच सर्वजघन्यमायुष्कं शुद्धकभवग्रहणं, प्राणापानकालस्यैकस्य सप्तदशभाग इति, उक्तं च भाष्यकारेण-“सुगुगभवग्रहणा रात्रस हवंति आपणाणूंमि' चि गार्थः ॥

इदं जघन्यं सद्भावात्तदिकालमानम्, उक्तं तु सद्भावात्परिशाटनकरणकालमानमौदारिके-औदारिकमाश्रित्य पत्योपमन्निकं समयोनम्, तथाहि-इहोत्कृष्टकालस्य प्रतिपाद्यत्वात् अयमविग्रहसमापन्नो गृह्यते, स इहभवात्परभवं गच्छन् इहभवशरीरशाटं कृत्वा परभवायुः त्रिपत्योपमकालस्य प्रथमसमयेन शरीरसङ्गतं करोति, ततो द्वितीयसमयादारभ्य

सङ्घातपरिशाटोभयकालः, ततस्तेन सङ्घातनासमयेन ऊनं पल्योपमत्रयमिति, ननु यथा सङ्घातसमयेनोनं पल्योपमत्रयं मतं तथा परिशाटसमयेनापि, ततो द्विसमयहीनं पल्योपमत्रयं प्राप्नोति, तदयुक्तं, वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, निश्चयतो हि भवत्य चरमेऽपि समये सङ्घातपरिशाटावेव, परिशाटस्तु परभवप्रथमसमयेन. अत एकेन समयेनोनता, न द्वाभ्यामिति, उक्तं च—“उक्कोसो जो सो संघयणासमयहीणो । किह न दुसमयविहीणो साङ्गणसमएऽवणीयंमि ? ॥ १ ॥ भण्णइ भवचरमंमिचि समए संघायसाङ्गणा चेव । परभवसमए साङ्गणमतो तट्टणो न कालोत्ति ॥ २ ॥” एवमौदारिके जघन्येतरभेदः सङ्घातपरिशाटकाल उक्तः. सङ्घातपरिशाटयोस्त्वेक एव समयः. द्वितीयस्यासम्भवात्. अधुना सङ्घातादिविरहो जग्न्येतरभेदोऽभिधीयते. तथा चाह—

तिसमयहीणं खुङ्गं होइ भवं समबंद साङ्गणं । उक्कोस पुइकोडी समयो उपली अ तित्तीसं ॥ १६५ ॥ (भा.)

त्रिसमयहीनं शुद्धं. “अव” त्ते संपूर्णे शुद्धकर्मवद्भवत्. यथाकर्म त्वंबन्धगादयोऽत्तरकालः. किमुक्तं भवति?—सर्वसङ्घातकरणस्य जग्न्योऽन्तररक्तत्वेऽप्येवमेतत्. समपूर्णे तु शुद्धकर्मवद्भवत्. परेसाट्येति. कथं सर्वसङ्घातस्य जघनान्तरकालसिसमयस्यैव शुद्धकर्मवद्भवत्. उच्यते. यथा कश्चिदेकद्वित्रयद्विज्जो नूतः एतत् समयद्वयं विग्रहे कृत्वा शुद्धक्रमग्रहणायुग्लेषे शुद्धिश्च द्वात्रिंशत्कालः एतत् उच्यते. तद्वत् तद्वत् इत्येवम्. एतत् त्रैकारिकशरीरमधिकृत्य सङ्घातस्य त्रिसमययूगलुषाकर्मवद्भवत्. तद्वत् उच्यते. उच्यते च—“खंडादेतरकाले तद्वत्तल्लो खुङ्गं तिसमऊणं । दो किंहीमि समया तद्वत्तो उच्यते उच्यते एतदेव परभवत्. त्रैकारिके दो । गंतूग पउमसमये संघातयतो

अंगारिन्मोर्गिशाटं करोति, इहापि संयतमनुष्यभवचरमसमये सर्वपरिशाटविवक्षा व्यवहारनयमताश्रयणात्, परभवप्र-
 थममस्ये निश्चयनयमतापेक्षया, ततो यथोक्तमन्तरपरिमाणं भवति, उक्तं च—“खुड्गागभवगहणं जहन्नमुक्कोसयं च तेत्तीसं ।
 नं नागरोपमां मंपुत्ता पुव्वोत्ती य ॥ १ ॥” अन्यथा समयत्रयहीनस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमपूर्वकोटिप्रमाणाऽवसेया, याव-
 द्दं त्रारत्र्यानुरोपेन व्याख्या कृता, तत्त्वतः पुनरेवं व्याख्या—‘तिसमयहीणं खुडुं होइ भवं सबंधसाडाणं ।’ सर्वबन्धस्य
 मोर्गिशाटस्य न यथाक्रमं जघन्योऽन्तरकालः शुद्धकभवग्रहणं ‘त्रिसमयहीन’ मिति त्रिभिः—अर्थात् समयैः समयेन च हीनं
 निमगर्हीनं शुद्धकभवग्रहणं सर्वसङ्घातस्य जघन्योऽन्तरकालः, समयहीनं सर्वपरिशाटस्येति भावः, ‘उक्कोसे’ त्यादि, सर्वस-
 ङ्घातमोर्गुष्टोऽन्तरकालः पूर्णकोटी समय उदधयश्च—सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशत्, सर्वपरिशाटस्योत्कृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी
 नमयेन तीना उदधयः समयोदधयः, गुडधाना इत्यादाविव मध्यपदलोपी समासः, समयेन हीनानि सागरोपमाणि
 त्रयस्त्रिंशद्, भावना सर्वाऽपि प्रागुक्तैव द्रष्टव्या । सम्प्रति सङ्घातपरिशाटान्तरमुभयरूपमपि अभिधित्सुराह—

अंतरमेगं समयं जट्ठमोरालगहणसाडस्स । सतिसमया उक्कोसं तित्तीसं सागरा हुंति ॥ १६६ ॥ (भा.)

‘अन्तरं’ अन्तरालं जघन्यं—सर्वस्तोकं एकं समयमौदारिकस्य ‘ग्रहणशाटस्य’ ग्रहणं च शाटश्च ग्रहणशाटं तस्य, सङ्घात-
 पर्वाशाटस्येत्यर्थः, तथाहि—यदा औदारिकशरीरी आयुःपर्यन्तं यावत् सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽग्नेतनभवेऽविग्रहेणोत्प-
 र्वागर्हित्वा मत्तातं कृत्वा पुनरपि तदुभयमारभते तदा एकसमयो जघन्यमुभयान्तरमिति, उत्कृष्टमन्तरं त्रयस्त्रिंशत्सा-
 गरोपमाणि सन्निमयानि, तथाहि—यथा कश्चित् मनुष्यादिः स्वभवचरमसमये सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽनुत्तरसुरेऽवप्रति-

स विज्ञओ ॥ २ ॥” कथं पुनः सर्वपरिशादस्य सर्वपरिशादस्यान्तरपरिमाणं जघन्यं परिपूर्णं क्षुल्लकभवग्रहणं ? उच्यते-
इहानन्तरातीतभवचरमसमये कश्चिदौदारिकशरीरी सर्वपरिशादं कृत्वा वनस्पतिष्वागत्य सर्वजघन्यक्षुल्लकभवग्रहणायुष्क-
मनुपाल्य पर्यन्ते सर्वपरिशादं करोति ततः परिपूर्णं क्षुल्लकभवग्रहणमन्तरं भवति, इहानन्तरातीतभवचरमसमये सर्वपरि-
शादविवक्षा व्यवहारनयमतापेक्षया, क्षुल्लकभवग्रहणमनुपाल्य पर्यन्ते परभवप्रथमसमये सर्वपरिशादो निश्चयनयमतापेक्षया,
ततो न कश्चिद्दोषः, अन्यथा क्षुल्लकभवग्रहणप्रथमसमयस्य पूर्वभवशाटेनावरुद्धत्वात् समयहीनं क्षुल्लकभवग्रहणं जघन्यं परि-
शादान्तरं स्यात्, तथा सर्ववन्धस्य सर्वसङ्घातरूप उक्लृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी तथा उदधिश्च-सागरोपमाणि च
त्रयस्त्रिंशत्, तथाहि-कश्चित् पूर्वभवादविग्रहेण मनुज्यभवे समागत्य प्रथमसमये सङ्घातं कृत्वा पूर्वकोटिग्रमाणायुष्कं परि-
पाल्यानुत्तरसुरेष्टपन्नः, तत्र त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि उक्लृष्टमायुष्कमनुभूय ततश्च्युत्वा समयद्वयं विग्रहे विधाय तृतीये
समये औदारिकशरीरस्य सङ्घातं करोति, इह विग्रहप्रसक्तसमयद्वयमध्यादेकः प्राक्तनपूर्वकोट्यां प्रक्षिप्यते, तत्र त्रयस्त्रिंश-
त्सागरोपमाणि समयाधिकपूर्वकोट्यधिकान्युक्लृष्टमौदारिकशरीरसङ्घातान्तरं लभ्यते इति, तथा चोक्तम्-“उक्लृष्टोऽन्तरकालः
समयाहिय पुष्वकोडिसहियाइं । सो सागरोवमाइं अविगहेणेव संघायं ॥ १ ॥ काऽऽण पुष्वकोडिं धरिउं सुरजेट्टुमाउयं तत्तो ।
भोत्तण इहं तइए समये संघातयंतस्स ॥ २ ॥” मर्वपरिशादस्य उक्लृष्टोऽन्तरकाल एव समयहीनः, किमुक्तं भवति ?-परि-
पूर्णानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि सम्पूर्णा च पूर्वकोटी, तथाहि-कश्चित् संयतमनुष्यः स्वभवचरमसमये औदारिकपूर्वपरि-
शादं कृत्वाऽनुत्तरेषु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यतिवाह्य पुनर्मनुष्येष्वौदारिकसर्वसङ्घातं कृत्वा पूर्वकोट्यन्ते परभवप्रथमसमये

आदारिकसर्वपरिशाटं करोति, इहापि संयतमनुष्यभवचरमसमये सर्वपरिशाटविवक्षा व्यवहारनयमताश्रयणात्, परभवप्र-
 थमसमये निश्चयनयमतापेक्षया, ततो यथोक्तमन्तरपरिमाणं भवति, उक्तं च—“खुड्गागभवगहणं जहन्नमुक्कोसयं च तेत्तीसं ।
 तं सागरोवमाइं संपुन्ना पुवकोडी य ॥ १ ॥” अन्यथा समयत्रयहीनस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमपूर्वकोटिप्रमाणताऽवसेया, याव-
 देवं व्याख्यानुरोधेन व्याख्या कृता, तत्त्वतः पुनरेवं व्याख्या—‘तिसमयहीणं खुडुं होइ भवं सबबंधसाडाणं ।’ सर्वबन्धस्य
 सर्वशाटस्य च यथाक्रमं जघन्योऽन्तरकालः क्षुल्लकभवग्रहणं ‘त्रिसमयहीन’ मिति त्रिभिः—अर्थात् समयैः समयेन च हीनं
 त्रिसमयहीनं क्षुल्लकभवग्रहणं सर्वसङ्घातस्य जघन्योऽन्तरकालः, समयहीनं सर्वपरिशाटस्येति भावः, ‘उक्कोसे’ त्यादि, सर्वस-
 ङ्घातस्योत्कृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी समय उदधयश्च—सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशत्, सर्वपरिशाटस्योत्कृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी
 समयेन हीना उदधयः समयोदधयः, गुडधाना इत्यादाविव मध्यपदलोपी समासः, समयेन हीनानि सागरोपमाणि
 त्रयस्त्रिंशद्, भावना सर्वाऽपि प्रागुक्तैव द्रष्टव्या । सम्प्रति सङ्घातपरिशाटान्तरमुभयरूपमपि अभिधित्सुराह—

अन्तरमेगं समयं जहन्नमोरालगहणसाडस्स । सतिसमया उक्कोसं तित्तीसं सागरा हुंति ॥ १६६ ॥ (भा.)

‘अन्तरं’ अन्तरालं जघन्यं—सर्वस्तोकं एकं समयमौदारिकस्य ‘ग्रहणशाटस्य’ ग्रहणं च शाटश्च ग्रहणशाटं तस्य, सङ्घात-
 परिशाटस्येत्यर्थः, तथाहि—यदा औदारिकशरीरी आयुःपर्यन्तं यावत् सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽग्रेतनभवेऽविग्रहेणोत्प-
 द्यौदारिकस्यैव सङ्घातं कृत्वा पुनरपि तदुभयमारभते तदा एकसमयो जघन्यमुभयान्तरमिति, उत्कृष्टमन्तरं त्रयस्त्रिंशत्सा-
 गरोपमाणि सत्रिसमयानि, तथाहि—यथा कश्चित् मनुष्यादिः स्वभवचरमसमये सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽनुत्तरसुरेश्वरप्रति-

घटने वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यनुभूय पुनरपि समयद्वयं विग्रहेण गमयित्वा तृतीयसमये औदारिकस्य शरीरस्य सङ्घातमा-
दाय तदनन्तरमुभयमारभते, तत्र तावद् द्वौ विग्रहसमयावेकश्च सङ्घातसमयो देवादिभवसम्बन्धीनि त्रयस्त्रिंशत् सागरोप-
माणीति यथोक्तप्रमाणमुत्कृष्टमुभयान्तरमिति, उक्तं च—“उभयन्तरं जहन्नं समओ निबिगहेण संघाते । परमं सतिसमयाइं
तेत्तीसं उयहिनामाइं ॥ १ ॥ अणुभविउं देवादिषु तेत्तीसमिहागयस्स तइयंमि । समए संघातयतो नेयाइं समयकुसलेहिं
॥ २ ॥” उक्ता औदारिकमधिकृत्य सर्वसङ्घातादिवक्तव्यता, साम्प्रतं वैक्रियमधिकृत्योच्यते, तत्रेयं गाथा—

वेउवियसंघाओ जहन्न समओ उ दुसमयुक्कोसो । साडो पुण समयं चिअ विउवणाए विणिदिट्ठो ॥ १६७ ॥ (भा.)

वैक्रियस्य संघातः—सर्वसङ्घातकालो ‘जघन्यः’ सर्वस्तोक एकसमय एव, तुशब्दस्यैवेकारार्थत्वेनावधार्यमाणत्वात्, अयं
चौदारिकशरीरिणां वैक्रियलब्धिमतां वि कुर्वणारम्भे देवनारकाणां च तत्प्रथमतया शरीरग्रहणेऽवसातव्यः, उक्तं च—
“वेउवियसंघातो, समओ सो पुण विउवणादीए । ओरालियाणमहवा, देवाईणादिगहणंमि ॥ १ ॥” तथा द्विसमयो—
द्विसमयमान उत्कृष्टो, वैक्रियसङ्घात इति वर्तते, कालतश्चेति गम्यते, स पुनर्यदा औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् वि कु-
र्वणारम्भसमय एव वैक्रियसङ्घातं समयेन कृत्वा शुःक्षयात् मृतो द्वितीयसमये विग्रहाभावेन ऋजुश्रेण्या सुरेष्टपद्ममानः
वैक्रियं सङ्घातयति तदाऽवसातव्यः, आह च—“उक्कोसा समयदुगंजो समयविउविउं मओ विइए । समये सुरे वच्चइ निबि-
गहत्तो तयं तस्स ॥ १ ॥” शाटः पुनर्जघन्यत उत्कर्षतश्च समयमेव कालतो ‘वि र्वणायां’ वैक्रियशरीरविषयो निर्दिष्ट-
स्तीर्थकरणधरः ॥ अधुना सङ्घातपरिक्षाटकालमानमभिधित्सुराह—

संघाडणपरिसाडो जहन्नओ इक्कसमइयो होइ । उक्कोसं तित्तीसं सागरनामा उ समऊणा ॥ १६८ ॥ (भा.)
 वैक्रियस्य सङ्घातसम्मिश्रः परिशाटः सङ्घातपरिशाटः उभयरूपः कालतः खलु जघन्य एकसामयिको भवति, तथाहि-
 यदा केनचिदौदारिकशरीरिणा उत्तरवैक्रियमारब्धं, स च तत्र प्रथमसमये सङ्घातं द्वितीयसमये तु सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वा
 ध्वियते तदा तस्यैकसामयिकः वैक्रियस्य सङ्घातपरिशाट इति, उत्कृष्टस्वयंस्त्रिंशत् 'सागरनामानि' सागरोपमाणि समयो-
 नानि, तानि चानुत्तरेष्वप्रतिष्ठाने वा सङ्घातसमयहीनान्यवसातव्यानि, उक्तं च—“उभयं जहन्न समओ सो पुण दुसमयविउ-
 ब्बिअमयस्स । परमयराइं संघातसमयहीणाइं तेत्तीसं ॥ १ ॥” इदानीं वैक्रियमेवाधिकृत्य सङ्घाताद्यन्तरमभिधित्सुराह—
 सन्नगगहोभयाणं साडस्स य अतरं विउब्वस्स । समयो अन्तमुहुत्तं उक्कोसं रुक्खकालीअं ॥ १६९ ॥ (भा.)

वैक्रियस्य 'सर्वग्रहोभययोः' सङ्घातसंघातपरिशाटयोः शाटस्य च जघन्यमन्तरं—विरहकालो यथाक्रमं समयं अन्त-
 र्मुहूर्तं च, किमुक्तं भवति ?—सङ्घातस्य सङ्घातपरिशाटस्य च समयः, शाटस्यान्तर्मुहूर्तं च, सङ्घातस्यान्तरमेवं—औदारिक-
 शरीरिणः समयमेकमुत्तरवैक्रियं कृत्वा मृतस्य द्वितीयसमये विग्रहेण—विग्रहतः तथा तृतीयसमये देवलोके समुत्पद्य वैक्रिय-
 सङ्घातं कुर्वतो वेदितव्यं, अत्र हि प्राक्तनवैक्रियसर्वसंघातस्य अग्रेतनोत्तरवैक्रियसङ्घातस्य च विग्रहसमयोऽन्तरमिति,
 अथवा औदारिकशरीरिणः समयद्वयमुत्तरवैक्रियं कृत्वा तृतीयसमये मृतस्य निर्विग्रहेण देवलोके समुत्पन्नस्य तस्मिन्नेव च
 तृतीये समये वैक्रियसङ्घातं कुर्वतो ज्ञातव्यं, अत्र ह्येकः समयः सङ्घातपरिशाटयोरन्तरमिति, उक्तं च—“संघायंतरसमओ
 समयविउब्वियमयस्स तइयंमि । सो दिवि संघातयतो तइए व मयस्स तइयंमि ॥ १ ॥” सङ्घातपरिशाटोभयस्य जघ-

न्येनान्तरमेकसामयिकं, य औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् उपकल्पितवैक्रियशरीरः परिपूर्णं तिर्यङ्गमनुष्यवैक्रियशरीरस्थितिकालं यावत् सङ्घातपरिशादौ विधाय मृतोऽविग्रहेण देवेषु समुत्पद्य प्रथमसमये वैक्रियशरीरसङ्घातः द्वितीयादिसमयेषु तु सङ्घातपरिशादौ तस्यावाप्येते, उक्तं च—“उभयस्सवि चिरविउद्वियमतस्स देवेसऽविग्रहमयस्स । अंतरमेगो समयो नायवो समयकुसलेहिं ॥ १ ॥” इह ‘चिरविउद्वियमयस्से’ ति यदुक्तं तत् सङ्घातपरिशादोभयव्यक्तीकरणार्थं, अन्यथा तृतीयेऽपि समये मृतस्य यथोक्तमन्तरमवाप्यते इति । शाटस्य जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तं, यदा कश्चिदौदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् क्वचित् प्रयोजने वैक्रियशरीरं कृत्वा सिद्धकार्यः पर्यन्ते तस्य सर्वशाटं विधाय पुनरौदारिकशरीरमाश्रयति, तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा पुनरप्युत्पन्नप्रयोजनो वैक्रियं करोति, तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा पुनरप्यौदारिकमागच्छन् वैक्रियस्य शाटं करोति, तदा वैक्रियस्य शाटस्य चान्तरमौदारिकशरीरवैक्रियशरीरगतमन्तर्मुहूर्त्तद्वयं भवति, तच्च द्वयमपि बृहत्तरमेकमेवान्तर्मुहूर्त्तं विवक्षितमतो जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणमुक्तमिति, त्रयाणामपि चोत्कृष्टं ‘वृक्षकालिकं’ वृक्षकालेनानन्तेन निर्वृत्तं वृक्षकालिकं—अनन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणीमानं, तथाहि—यदा कश्चित् जीवो वैक्रियशरीरस्य सङ्घातादित्रयं कृत्वा वनस्पतिपूतपद्यते तत्र चानन्तकालमतिवाह्य तत उद्धृतः पुनरपि वैक्रियशरीरमासाद्य सङ्घातादित्रयं करोति तदा सङ्घातपरिशाटतदुभयरूपस्य त्रयस्याप्यनन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणीरूपो वनस्पतिकालोऽन्तरे भवतीति ॥ उक्ता वैक्रियशरीरमधिकृत्य सङ्घातादिवक्तव्यता, साम्प्रतमाहारकमधिकृत्य तां प्रतिपादयन्नाह—

आहारे संघाओ परिसाडो अ समयं समं होइ । उभयं जहन्नमुक्कोसयं च अंतोमुहुत्तं तु ॥ १७० ॥ (भा.)

‘आहारः’ इत्याहारकशरीरे ‘मज्ञातः’ प्राथमिको ग्रहः ‘परिशाटश्च’ पर्यन्ते मोक्षश्च कालतः ‘समयं’ कालविशेषमेकम-
 िकूल समं भवति, क्रियाविशेषणमेतत्, कालोऽपि समयमेकं सङ्घातोऽपि समयमेकमित्यर्थः, उभयं-सङ्घातपरिशाटोभयं
 गृह्यते, तत् जघन्यत उरुपर्यन्तश्चान्तमुहूर्त्तं भवति, अन्तमुहूर्त्तकालावस्थायित्वात् तस्य, उक्तान्तमुहूर्त्तात् जघन्यं लघुतरं
 चेद्विनव्यं ॥ माम्प्रतमाहारकमेवाधिकृत्य मज्ञाताद्यन्तरमभिधातुकाम आह—

नभगणमात्रभयाणं जज्ञन्नमन्तोमुदुत्तमन्तरणं । उक्क्षोसेण अवज्जं पुग्गलपरिअह् देसूणं ॥ १७१ ॥ (भा.)

‘मन्त्रने’ मज्ञातः, आटः-शाट एव, उभयं सङ्घातशाटौ, अमीयां बन्धनशाटोभयानां जघन्यं-सर्वस्तोकमन्तरणं-विरहका-
 लोऽन्तमुहूर्त्तं, सकृत्परित्यागानन्तरमन्तमुहूर्त्तनेव तदारम्भात्, उत्कर्षेणाज्जपुद्गलपरावर्त्तो देशोनोऽन्तरं, सम्यग्दृष्टिकाल-
 स्योत्कृष्टस्यायेतावत्परिमाणत्वात्, एतच्च यश्चतुर्दशपूर्वधर आहारकशरीरं कृत्वा प्रमादात् प्रतिपतितो वनस्पत्यादिषु
 गयोक्तं कालं स्थित्या पुनरपि चतुर्दशपूर्वधरत्वमवाग्याहारकशरीरं करोति तदपेक्षया द्रष्टव्यं ॥ उक्ता आहारकशरीरम-
 धिकृत्य मज्ञातादिवक्तव्यता, मम्प्रति तैजसकामर्म्मेणे अधिकृत्याह—

तेगारुम्माणं पुण संताणाऽणाइओ न संघाओ । भघाण हुज्ज साडो सेलेसीचरिमसमयम्मि ॥ १७२ ॥ (भा.)

‘तजमज्ञमर्म्मणयोः पुनर्द्वयोः शरीरयोः सन्तानानादितः कारणात् न सङ्घातो-न तत्प्रथमतया ग्रहणं, प्रागेव सिद्धि-
 ग्रमज्ञात्, भव्यानां तु केपाञ्चित् शाटः, कदेत्यत आह-शैलेशीचरमसमये, स चैकसामयिक एव ॥

उभयं अणाइनिर्णं संतं भघाण हुज्ज केसिंचि । अंतरमणाइभावा अचंतऽविओगओ नेसिं ॥ १७३ ॥ (भा.)

‘उभयं’ सङ्घातपरिघातलक्षणं प्रवाहमङ्गीकृत्य सामान्येन ‘अनाद्यनिधनं’ अनाद्यपर्यवसितं, केषांचित् पुनर्भग्या-
नामुभयं ‘सान्तं’ सपर्यवसानं, नतु सर्वेषां, तथा अन्तरमनादिभावादत्यन्तावियोगतश्च नागयोरिति ॥ अथयेदमन्यत् जीव-
प्रयोगनिर्वर्तितं चतुर्विधं करणं, तथा चाह—

अह्वा संघाओ साडणं च उभयं तदोभयनिसेहो । पड-संख-सगड-थूणा जीवपओगे जहासंखं ॥१७४॥ (भा.)
अथवाद्यब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः, ‘सङ्घात’ इति सङ्घातकरणं शातनं च-शातनकरणं च उभयं-संघातशातनक-
रणं च उभयमिषेधः-सङ्घातपरिघातशून्यं, अभीषामेवोदाहरणान्युपदर्शयति-पटः शङ्खः शकटं स्थूणा ‘जीवपयोगे’
इति जीवप्रयोगकरणे तत्कायव्यापारमाश्रित्य यथासङ्गमेतान्युदाहरणान्यवसेयानि, तथाहि-पटस्तंतुसङ्घातात्मकत्वात्
सङ्घातकरणं, शङ्खस्त्वैकान्तशातकरणात् शातकरणं, शकटं तक्षणकीलिकादियोगात् तदुभयकरणं, स्थूणा पुनरूर्ध्वतिर्यक्करण-
योगात् सङ्घातशाटविरहादुभयशून्यमिति । उक्तं जीवप्रयोगकरणं, आह-ननु ‘जं जं निज्जीवाणं कीरइ जीवप्पयोगतो तं
त’मित्यादिनाऽस्याजीवकरणैव युक्तियुक्तेति, तदप्ययुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह चादोवेवाथवाशब्दप्रयोगः प्रकारा-
न्तरमात्रदर्शनार्थं इत्युक्तं, ततोऽत्र व्युत्पत्तिर्मेदमात्रमाश्रीयते, जीवप्रयोगेण करणं जीवप्रयोगकरणं, ज्यायांश्चायमन्वर्थः
इत्यलं प्रसङ्गेन । उक्तं द्रव्यकरणं । सम्प्रति क्षेत्रकरणस्यावसरः, तत्रेयं निर्युक्तिगाथा—
खित्तस्स नत्थि करणं आगासं जं अकित्तिमो भावो । वंजणपरिआवन्नं तहावि पुण उच्छुकरणाई ॥ १०३० ॥

इह क्षेत्रस्य नास्ति करणं-क्रियमाणता, यस्मात् क्षेत्रं खल्वाकाशं, आकाशं चाकुत्रिमो भावः-अकृतकः पदार्थः, अकृत-

तस्य च मतो नित्यत्वात् करणत्वानुपपत्तिः, आह-यद्येवं किमिति निर्युक्तिकारेण निक्षेपगाथायामुपन्यस्तं?, उच्यते-‘वञ्जणे’-
 त्यादि, इह व्यञ्जनशब्देन क्षेत्राभिव्यञ्जकत्वात् पुद्गला गृह्यन्ते, पर्यायं कथञ्चित् प्रागवस्थापरित्यागेनावस्थान्तरापत्तिः,
 व्यञ्जनयोगतः पर्यायो व्यञ्जनपर्यायः तमापन्नं सत् तथापि क्षेत्रकरणमुच्यते, इयमत्र भावना-यद्यपि नाम क्षेत्रमकृत्रिमत्वात्
 ऋगायोगि तथापि घटपटादिसंयोगतो ये तत्तदवगाह्यमानतालक्षणाः पर्यायास्तेषां करणोपपत्तितः क्षेत्रस्यापि करणोपपत्तिः,
 पर्यायपर्यायवतोः कथञ्चिदभेदादिति, उपचारतो वा क्षेत्रस्य करणं, तथा चाह-‘इक्षुकरणानादि’ इक्षुक्षेत्रकरणमित्यादि,
 तथा च लोके वक्तारः-इक्षुक्षेत्रं मया कृतं शालिक्षेत्रं मया कृतमित्यादि, आदिशब्दादेव क्षेत्रे पुण्यादौ करणं क्षेत्रकरणं क्षेत्रे
 प्रच्यमानं करणं क्षेत्रकरणमित्यादिपरिग्रहः ॥ उक्तं क्षेत्रकरणं, अधुना कालकरणं वक्तव्यं, तत्रेयं गाथा—

कालेऽवि नत्थि करणं तद्वावि पुण वञ्जणप्पमाणेणं । वववालवाहकरणेहिं णेगहा होइ ववहारो ॥ १०३१ ॥
 कलनं कालः कलाममूहो वा कालः तस्मिन् कालेऽपि, न केवलं क्षेत्रस्येत्यपिशब्दार्थः, नास्ति करणं-कृतिः, तस्य वर्तना-
 दित्युपत्वात्, वर्तनादीनां च स्वयमेव भावात्, आह-यद्येवं किमिति निर्युक्तिकृतोपन्यस्तं?, उच्यते, तथापि व्यञ्जनप्रमाणेन
 भवतीति शेषः, इह व्यञ्जनशब्देन विचक्षया वर्तनाद्यभिव्यञ्जकत्वात् द्रव्याणि परिगृह्यन्ते, तत्प्रमाणेन तन्नीत्या तद्वलेन,
 तथाहि-वर्तनादयस्तद्वतां कथञ्चिदभिन्ना एव, ततश्च तत्करणे तेषामपि करणमेवेति, यदिवा समयादिकालापेक्षयाऽपि व्यव-
 हारनयादस्ति करणं, तथा चाह-वववालवादिकरणेनेकथा भवति व्यवहारः, उक्तं च-“ववं च वालवं चैव, कोलवं
 श्रीचिलोयणं । गलादिचणियं चैव, विट्ठी हवद सत्तमी ॥१॥” एतानि सप्त करणानि चलानि वर्तन्ते, चत्वारि तु शकुनिप्रभृतीनि

स्थिराणि करणानि, लुप्तं च—“सवणि चक्षुष्य नागं किंसुगंधं च करणं थिरं चञ्चला । बहुलचञ्चलसिरत्तिं सवणी सेसं त्रियं
 कंसो ॥ १ ॥” एषाऽत्रोत्तरार्द्धभावना—कृष्णचतुर्दशीरात्रौ शकुनिः अमादिने चतुर्ष्वं अमारत्रौ नागकरणं, प्रतिपद्दिवा
 किंस्तुघ्नं, तदनन्तरं रजनीदिनेषु बवादीनि करणानि, तेषां च परिज्ञानोपायोऽयं—“पक्वतिहोतु दुगुणिता दुरूवहीणा य सुक्क-
 पक्खंमि । सत्तहिण् देवसियं तं चिय रूवाहियं रत्तिं ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका—कृष्णस्य शुक्लस्य वा प्रस्तुतपक्षस्य अति-
 क्रान्ता यास्तिथयः ता द्विगुणीक्रियन्ते, तत आगतराशेः सप्तभिर्भागो द्वियते, एवं कृते यत्करणमागच्छति तत्प्रस्तुततिथौ
 कृष्णपक्षे देवसिकं विज्ञेयं, रूपाधिकं तु तदेव रात्रौ, तथाहि—कृष्णदशम्यां द्विगुणितायां विंशतिर्भवति, ततः सप्तभिर्भागे
 हते षट् शेषा जाताः, आगतं षष्ठं वणिजाभिधानं देवसिकं करणं, रूपे त्वत्र प्रक्षिप्ते रात्रिगतं विष्टभिधानं सप्तमं करणं
 लभ्यते, एवगन्यत्रापि कृष्णपक्षे, शुक्लपक्षे विशेषमाह—‘दुरूवहीणा य सुक्कपक्खम्मि’ति शुक्लपक्षे द्विगुणतिथिराशेर्द्धौ पाल्यते
 ततो देवसिकं करणमागच्छति, तदेव रूपाधिकं रात्रौ, सूत्रे द्वितीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि विभक्तीनां व्यत्ययो
 भवति, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे—‘व्यत्ययोऽप्यासा’मिति, रात्रिगतं करणं भवतीत्यर्थः, यथा शुक्लचतुर्थ्यां द्विगु-
 णितायां अष्टौ भवन्ति, तेभ्यो द्वौ पाल्यते, जाताः षट्, सप्तभिश्च भागो न पूर्यते, तत आगतं षष्ठं देवसिकं वणिजाभि-
 धानं करणं, रूपे तु प्रक्षिप्ते सप्तमं विष्टभिधानं रात्रिगतं करणं, एवमन्यत्रापि शुक्लपक्षे भावनीयं, इह लोकप्रसिद्धः कर-
 णानयनोपायोऽपि विद्यते ‘तिहि दुगुणी एक्किहिं ऊणी सत्तहिं हरणं सेसं करण’मिति, अयमपि युक्तः, केवलमिह
 मासतिथयो द्विगुणितव्याः, यच्चेहागच्छति तद्वात्रिगतं करणं, रूपे तु पातिते दिवसगतमिति, एवं च करणद्वयेनापि शुक्ल-

बद्धमबद्धं तु सुअं बद्धं तु दुबालसंग निर्दिष्टं । तद्विधरीअमबद्धं निसीहमनिसीह बद्धं तु ॥ १०३३ ॥
 श्रुतं द्विविधं-द्विप्रकारं, तद्यथा-बद्धमबद्धं च, तुशब्दो विशेषणार्थः, स च लौकिकलोकोत्तरभेदभिन्नतां श्रुतस्य
 विशिनष्टि, लौकिकं लोकोत्तरं च श्रुतं प्रत्येकं बद्धमबद्धं च, तत्र पद्यगद्यबन्धनाद्धं शास्त्रवत्, तथा चाह-बद्धं तु द्वाद-
 शाङ्गम्-आचारादिगणपिटकं निर्दिष्टं, तुशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् लोकोत्तरमिदं, लौकिकं तु भारतादि विज्ञेयं तद्विपरी-
 तमबद्धं, लोकलोकोत्तरभेदमेवावसेयं, 'निसीहमनिसीहबद्धं' इति, बद्धं श्रुतं द्विविधं, तद्यथा-निशीथमनिशीथं च, तुश-
 ब्दोऽत्रापि लौकिकलोकोत्तरभेदभिन्नताख्यापनार्थः, तत्र रहसिपाठात् रहस्युपदेशाच्च निशीथमुच्यते, प्रकाशपाठात्प्रकाशो-
 पदेशाच्चानिशीथमिति ॥ साम्प्रतमनिशीथनिशीथयोरेव स्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

भूणऽपरिणइ विगए सदकरणं तहेव न निसीहं । पच्छन्नं तु निसीहं निसीहनामं जहऽज्झयणं ॥ १०३४ ॥
 भूतं-उत्पन्नं अपरिणतं-नित्यं विगतं-विनष्टं भूतापरिणतविगतं, समाहारत्वादेकवचनं, किमुक्तं भवति ?-‘उष्णणेइ वा
 विगमेइ वा धुवेइ वा’ इत्यादि, किंविशिष्टमित्याह-शब्दकरणं-शब्दः क्रियते यस्मिन् तत् शब्दकरणं, उक्तं च-‘ओत्ती
 सदकरणं पगासपाढं च सरविसेसो वा’ । न निशीथं भवति, इयमत्र भावना-यत् उत्पादाद्यर्थप्रतिपादकं तथा महताऽपि
 शब्देन प्रतिपाद्यं तत् प्रकाशपाठात् प्रकाशोपदेशाच्चानिशीथमिति, प्रच्छन्नं तन्निशीथं, रहसि पाठात् रहस्युपदेशाच्च, यथा
 निशीथनामकमध्ययनमिति, अथवा निशीथं गुप्तार्थमुच्यते, यथा अग्रायणीये वीर्यपूर्वं अस्तिनास्तिप्रवादे च पाठः,
 ‘जत्थेगो दीवायणो भुंजइ तत्थ दीवायणसयं भुंजइ, जत्थ दीवायणसयं भुंजइ तत्थेगो भुंजइ’ तथा ‘जत्थेगो

दीवायणो हम्मइ तत्थ दीवायणाणं सयं हम्मइ, जत्थ दीवायणमयं हम्मइ तत्थेगो दीवायणो हम्मइ” तथा चामुमेवार्थ-
मभियानुक्काम आह—

अग्गेअणीअम्मि जहा दीवायणु जत्थ एगु तत्थ सयं । जत्थ सयं तत्थेगो हम्मइ वा सुंजई वावि ॥ १०३५ ॥

नगरगमनिका तु प्रतीता, इदमालापकद्वयमपि सम्प्रदायादप्रतीतार्थमिति गुप्तार्थत्वान्निशीथमिति ॥

एव चद्धमचद्धं आपसाणं भवंति पंचसया । जह एगा मरुदेवी अचंतं थावरा सिद्धा ॥ १०३६ ॥

एवमनन्तरोक्तप्रकारं सर्वं लोकोत्तरश्रुतं, लौकिकं त्वारण्यकादिषु द्रष्टव्यं, अबद्धं पुनरादेशानां भवंति पञ्च शतानि,
क्रिभूतानीत्यत आह—चर्थका—तस्मिन् समये अद्वितीया मरुदेवी ऋषभजननी अत्यन्तस्थावरा—अनादिवनस्पतिराशेरुद्धृत्ता
सिद्धा—निष्ठितार्था सज्जाता, उपलक्षणमेतत्, अन्येषामपि स्वयम्भूरमणजलधिमत्स्यपद्मपत्राणां वलयव्यतिरिक्तसकलसं-
स्यानमभवादीनामिति, लौकिकमप्यनिचद्धं वेदितव्यं अडिकप्रत्याडुिकादि, ग्रन्थानिवद्धत्वात्, अत्र वृद्धसम्प्रदायः—आरहए
पत्रयणे पंच आदेममयाणि अणिवद्धाणि, तत्थेगं मरुदेवा, नहि अगे उवंगे वा पाढो अत्थि जहा अचंतथावरा होऊण सिद्धा
इति, विडयं नयंभुरमणसमुदे मच्छाणं पउमपत्ताण य सबसंठाणाणि संति वलयसंठाणं मोत्तुं, तइयं विण्हुस्स साइरेगजोयण-
नयमहम्मविउवणं, चउत्थं करउउकुरडा दोसडिएरुवज्झाया कुणालनयरीए निद्धमणमूले वसही वरिसायाले देवयाणु-
तंणं. न वरिमइ नगरपरिन्ने, अणत्थ सबत्थ वरिसइ, लोको अद्वणो, निमित्तिचं, एसिं गुणे(हि)न वरिसइ, ततो नाग-
रगेहि तेमिं निच्युभणं करेउमाढत्तं, ते पुच्छंति—कीस निच्छुभह ?, लोगा भणंति—जाव तुब्भे एत्थ नगरे ताव न वरिसइ,

तो गच्छह, करडेण रुसिएणं भणियं-वरिस देव ! कुलाणाए, उक्कुरुडेणं भणियं-दस दिवसाणि पंच च, पुणरवि करडेण भणियं-मुट्ठिमेत्ताहिं धाराहिं, उक्कुरुडेण भणियं-जहारत्तिं तहा दिवा, एवं वोत्तूण अवक्कंताओ, कुणालावि पन्नरसदिवसअ-
 पुण्णंवरिसणेणं मज्जनवया जलेणं अक्कंता, ततो ते तइए वरिसे सक्केए नगरे दोडवि कालं काळण अहेसत्तमाए पुढवीए काले नगरे वात्रीससागरोवमट्ठिइया नेरइया संबुत्ता, कुणालनगरीविणासकालातो तेरसमे वरिसे वीरस्स केवलुप्पत्ती, एवं अणिवज्जं, एवमादि पंचादेससयाणि अवज्जाणि, एवं लोइयं अवज्जकरणं वत्तीसं अड्डियातो सोलस करणाणि, लोग-
 पवाए पंचट्ठाणाणि, तंजहा-आलीढं पच्चालीढं वइसाहं मंडलं समपादं, तत्थ आलीढं नाम दाहिणं पायं अगगतोहुत्तं काळणं वामपायं पच्छतोहुत्तं उसारेउं अंतरा दोणहवि पादाणं पंचपाए, पच्चालीढं वामपायं अगगतोहुत्तं काळणं दाहिण-
 पायं पच्छतोहुत्तं उसारेइ, एत्थवि अंतरा दोणहवि पायाणं पंच पया, वइसाहं पण्हीतो अड्ढिभउरट्ठंतीओ समसेवीए करेइ, अग्गिमतला वाहिरहुत्ता, मंडलं नाम दोवि पाए दाहिणवामहुत्ता ळणो (दोण्हं) अन्तरा चत्तारि पया, समपायं नाम दोडवि पादे समं निरंतरं ठवेइ, एयाणि पंच ठाणाणि लोयणपवादे, सयणकरणं छट्ठं ठाणमित्यलं वित्तरेण । उच्चं श्रुतक-
 रणं, अधुना नोश्रुतकरणमभिधित्सुराह—

नोसुअकरणं दुविहं, गुणकरणं तहय जुंजणाकरणं । गुणकरणं पुण दुविहं, तवकरणे संजमे य तहा ॥ १०३७ ॥

श्रुतकरणं न भवतीति नोश्रुतकरणं, 'अमानोनाः प्रतिषेधवाचका' इति वचनात्, 'द्विविधं' द्विप्रकारं, तद्यथा—'गुण-
 करणं' गुणानां करणं, गुणानां कृतिरित्यर्थः, तथेति निर्देशः, चः समुच्चये, व्यवहितश्चास्य प्रयोगः, योजनाकरणं च मनः-

प्रभृतीनां व्यापारहरणमिति भावः, गुणहरणं पुनर्द्विविधं—द्विप्रकारं, कथमित्याह—‘तपःकरणं’ तपसः—अनशनानादेर्बोद्धा-
 गन्तरभेदभित्तस्य करणं—कृतिस्तपःकरणं, संयमे च—संयमविषयं चाशनविरमणादि करणमिति भावः ॥ साम्प्रतं योज-
 नाहरणं व्याचिरव्यासुराह—

गुंजणकरणां त्रिविधं मण-वय-क्ताप ग मणसि सचाह । सट्टाणि तेसि भेओ चउ चउहा सत्ताहा च्वेच ॥ १०३८ ॥
 योजनाहरणं त्रिविधं, तद्यथा—‘मनोवाक्काये’ मनोवाक्कायविषयं, मनोविषयं वाग्निषयं कायविषयं चेत्यर्थः । तत्र मनसि
 मत्तादि योजनाकरणं, तद्यथा—सत्यमनोयोजनाकरणं सत्यमृषामनोयोजनाकरणं असत्यमृषामनोयोज-
 नाहरणमिति, स्वस्थाने प्रत्येकं मनोवाक्कायलक्षणे तेषां—योजनाकरणानां भेदो—विभागो वक्तव्यः, तद्यथा—चतुर्धा चतुर्धा
 मत्तभा चेति, अयमन भावार्थः—चतुर्भेदं सत्यमनोयोजनाकरणादि दर्शितं, एवं वाग्योजनाकरणमपि सत्यवाग्यो-
 जनाहरणादिचतुर्भेदमवसातव्यं, काययोजनाकरणं सप्तभेदं, औदारिककाययोजनाकरणं औदारिकमिश्रकाययोजनाकरणं
 नैमित्तिकाययोजनाकरणं नैक्रियमिश्रकाययोजनाकरणं आहारककाययोजनाकरणमाहारकमिश्रकाययोजनाकरणं कार्मणका-
 ययोजनाहरणमिति ॥ इत्थं तावद् व्यावर्णितं यथोद्दिष्टं करणं, अधुना येनान्नाधिकारस्तदुपदर्शनार्थमाह—

‘भामसुअमत्तकरणे अहिगारो इत्थ होइ नायघो । नोसुअकरणे गुणजुंजणे अ जहसंभवं होइ ॥ १०३९ ॥
 भानश्रुतग्रन्धकरणे प्रकाशपाठे भावश्रुते च अधिकारो भवति कर्त्तव्यः श्रुतसामाधिकस्य, न तु चारित्रसामाधिकस्य,
 तस्यांते यथामग्भनमभिधानात्, भावश्रुत सामाधिकोपयोग एव, शब्दकरणमप्यत्र तच्छब्दविशिष्टः श्रुतभाव एव विव-

क्षितो, ननु द्रव्यश्रुतं, तस्य तत्त्वतः श्रुतसामाधिक्येऽनवतारात्, नोश्रुतकरणे-नोश्रुतकरणमधिकृत्य 'गुणजुंजणे' य'त्ति-
गुणकरणे योजनाकरणे ते यथासंभवं भवति, अधिकरणमिति गम्यते, तत्र यथासंभवमिति गुणकरणे चारित्रसामाधि-
कस्यावतारः, तपःसंयमगुणात्मकत्वाच्चारित्रस्य, योजनाकरणे च मनोजानायां वाग्योजनायां च सत्यासत्यामृषारूपे
द्वये श्रुतसामाधिक्यचारित्रसामाधिक्योरप्यवतारः, काययोजनायामपि औदारिककाययोगे भङ्गिकश्रुतसामाधिकस्याप्यव-
तारः, समितिगुप्तिपरिपालने चारित्रसामाधिक्येति ॥ सम्प्रति सामाधिक्यकरणमेवान्युत्पन्नविनियवगव्युत्पादनार्थं सप्तभिर-
न्युयोगद्वारैः कृतादिभिर्निरूपयति—

कयाकयं १ केण कयं २ केसु अ द्बेसु कीरद् वावि ३ ।

काहे व कारओ ४ नयओ ५ करणं कडविहं ६ (च) कहं ७ ॥ १०४० ॥

सामाधिक्यस्य करणमिति क्रियां श्रुत्वा चोदक आक्षिपति-एतत् सामाधिक्यं अस्याः क्रियायाः प्राक् किं कृतं सत्
क्रियते ? आहोस्विदकृतं ? किंचातः १, उभयथाऽपि दोषः, तथाहि-कृतपक्षे सद्भावादेव करणानुपपत्तिः, अकृतपक्षेऽपि
वांधेयादेरिव करणायोगः, पूर्वमेकान्तेनासत्त्वात्, अत्र निर्वचनं कृताकृतं, कृतं चाकृतं च कृताकृतं, अत्र नयमतभेदेन
भावना कर्त्तव्या १, तथा केन कृतमिति वक्तव्यं २, तथा केषु द्रव्येषु इष्टादिषु क्रियते ३, तथा कदा च कारकोऽस्या
भवतीति वाच्यं ४, तथा 'नयओ'त्ति आलोचनादिनयेन वक्तव्यं ५, तथा करणं 'कतिविहं' कतिभेदमिति वाच्यं ६, तथा

ह्यं-हेन प्रसारेण नामाधिकं लभ्यते इति वक्तव्यमिति गाधानन्देपार्यः । अवयवार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्रा-
 चक्षारप्रतिपादनायमाह—

उत्पन्नाण्युत्पन्नं रुपाकृतं उत्पन्नं जट नमुष्कारे । केणंति अन्धशो तं जिणेहिं सुत्तं गणहरेहिं ॥ १७५ ॥ (भा.)
 हुनाहूतं नाम उत्पन्नानुत्पन्नमभिधीयते, सर्वमेव च वस्तूत्पन्नानुत्पन्नं क्रियते, वस्तुनो द्रव्यपर्यायोभयरूपत्वात्,
 न नैगमादिनिर्यभोपना कार्या. तथा चाह-अत्र यथा नमस्कारे नयभाषना कृता तथैव कर्तव्येति गम्यते, सा पुनर्नम-
 स्कारानुसारेण स्वयं भाषनीया । द्वारम् । अधुना द्वितीयद्वारमधिकृत्याह-केनेति केन कृतमित्यत्र निर्वचनं-‘अर्थतः’ अर्थ-
 नर्तक्य तन् नामाधिकं जिनरैः, सूत्रं त्वङ्गीकृत्य गणधरैः कृतं. व्यवहारनयमतमेतत्, निश्चयनयमतं तु व्यक्त्यपेक्षया
 नो गन्ध्यामी तत्तेनैव, व्यस्त्यपेक्षेद्येह तीर्वरगणधरयोरुपन्यासः प्रधानव्यक्तित्वाद्, अन्यथा पुनरुक्तदोषप्रसङ्गः ॥
 तत्र चारोहिं भाष्यकारेण-“ननु निगमे गयं चिय केण कयं तंति का पुणो पच्छा ? । भन्नइ स वज्झकत्ता इहतंरंगो
 निगंनोप्यं ॥ १ ॥” (विजे ३३८३) जाल्य कर्त्ता सामान्येन अन्तरङ्गस्तु व्यक्त्यपेक्षेति भावना । साम्प्रतं केषु द्रव्येषु
 नित्येन उच्येतद्विदूष्यमाह—

नं तेसु कीरुं ? तन्त्र नैगमो भणठ उट्टदेषुं । सेमाण मवदधेसु पज्जवेसुं न सवेसु ॥ १७६ ॥ (भा.)
 ‘नन्’ नामाधिकं ‘केषु’ द्रव्येषु स्थितस्य मतः क्रियते-निर्वर्त्यते इति प्रश्नः, अत्र नयविभागेन निर्वचनं, तत्र नैगमो
 भगानि-नैगमनयो भाषते, उट्टद्रव्येषु मनोज्ञपरिणामकारणत्वात् मनोज्ञैवेव शयनासनादिषु द्रव्येषु, तथा च तेषा-

मागमः—“मणुणं भोयणं भोच्चा, मणुणं सयणासणं । मणुणंसि अगारंसि, मणुणं झायए सुणी ॥ १ ॥” इत्यादि, शेषाणां—सद्गहादीनां सर्वद्रव्येषु, शेषनया हि परिणामविशेषात् कस्यचित् सर्वद्रव्येषु किञ्चिन्मनोज्ञमिति व्यभिचारात् ‘सर्वद्रव्येषु स्थितस्य क्रियते सामायिकं यत्र मनोज्ञपरिणाम इति मन्यन्ते, पर्यायेषु न सर्वेषु, अवस्थानाभावात्, तथाहि—यो यत्र निषद्यादौ स्थितो न स तत्र तत्सर्वपर्यायेषु, एकभाग एवावस्थितत्वात्, इत्थं चैतदङ्गीकर्त्तव्यं, अन्यथा पुनरुक्तदोषः, तथा चोक्तं भाष्यकारेण—“नणु भणियमुवंग्घाते केसुत्ति इहं कओ पुणो पुच्छा ? । केसुत्ति तत्थ विसओ इह केसु ठियस्स तल्लामो ॥ १ ॥ तो किह सब्बद्वावत्थाणं ? नणु जाइमेत्तवयणातो । धग्माइसब्बद्वाधारो सब्बो जणोऽवस्सं ॥ २ ॥” (विशेष- ३३८७-३३८८) अथवोपोद्घाते सर्वद्रव्याणि विषयः सामायिकस्य, इह तान्येव सर्वद्रव्याणि सामायिकस्य हेतुः, श्रद्धेय-ज्ञेयक्रियाविषयत्वात्, अथवाऽन्यथाऽपुनरुक्तिः—कृताकृतादिगाथायां कृतमकृतं वा सामायिकं कार्यं—कर्म, कर्त्तुरीप्सितत-मत्वात्, केन कृतमिति कर्तृप्रश्नः, केषु द्रव्येष्विति साधकतमकरणप्रश्नः, सप्तमीबहुवचनं तु तृतीयाबहुवचने प्राकृतत्वात्, न चैतदपि स्वमनीषिकया व्याख्यानं, यतोऽभ्यधाधि भाष्यकारेण—“विसओऽवि उवग्घाए केसुत्ति इहं स एव हेउत्ति । सद्धेय-नेयकिरियानिवंधणं जेण सामइयं ॥ १ ॥ अहवा कयाकयाइसु कज्जं केण व कयं च कत्तत्ति । केसुत्ति करणभावो तइ-यत्थे सत्तमिं काडं ॥ २ ॥” (विशेष- ३३८९-३३९०) इत्यलं प्रसङ्गेन । द्वारम् । सम्प्रति कदा कारकोऽस्य भवती-येतत् नयैर्निरूपयन्नाह—

ऋहु ? उदिट्ठे पेगम उवट्ठिए संगहो य ववहारो । उल्लुसुओँ अक्कमंते सहु समत्तंमि उवउत्तो ॥ १७७ ॥ (भा.)

कदाऽपि सामागिकस्य कारको भवतीति प्रश्नः, अत्र नैवेर्निर्वचनं—‘उद्दिष्टे नैगमो भवत्यतो,
 नैगमः नैगमन्यग्राहिणो नैगमनस्य उद्दिष्टमात्र एव सामागिके गुरुणा शिष्योऽनधीयानोऽपि तत्क्रियाननुष्ठायी
 सन् सामागिकस्य कर्त्ता, ननगमनप्रस्थितप्रस्थककर्तृगत्, यस्मात् उद्देशोऽपि सामागिककारणं, तस्मिंश्च कारणे कार्योपचारः,
 ‘उत्तद्धिते संगतो ग वयदाहो’ति सप्तदशो व्यनहारश्च उपस्थितः सन् कारको भवतीति, इयमत्र भावना—इह उद्देशानन्तरं
 नाचनाप्रार्थनाय यदा नन्दनं दत्त्वोपस्थितो भवति तदा प्रत्यासत्तरकारणत्वात् सप्तदशव्यनहारयोः कारक इति, ऋजु-
 सून आक्रमन् कारको भवतीति मन्यते, एतत्तुक्तं भवति—उद्देशानन्तरं गुरुपादमूले चन्द्रित्तोपस्थितः सामागिकं पठितु-
 मारम्भः कारकः, नृज्वास्तु व्यानक्षते—न पठ्येव, किन्तु समाधौ कारक इति, सामागिकक्रियावान् प्रतिपद्यमानस्तदुपयोगर-
 हितोऽपि कारकः, यस्मात् सामागिकार्थस्य सामागिकशब्दक्रिये असाधारणं कारणं, असाधारणकारणेन च व्यपदेश इति,
 ‘सह समत्तमि उगउत्तो’ति, शब्दादयो मन्यन्ते—समाधौ सत्पुण्युक्ते एव कारको भवति, त्रयाणां शब्दादीनां नयानां
 शब्दक्रियावियुक्तोऽपि सामागिकोपयुक्तः कारकः, मनोज्ञतथापरिणामरूपत्वात् सामाधिकस्य, कदा कारक इति गतं ।
 सम्प्रति नगत इत्येतत् द्वारं विधरीपुराह—

आलोक्यणा १ ग विष्णु २ मित ३ विसाडभिगणह ४ अ काले ५ य ।

रिक्तल ६ गुणसंपगाडधिअ ७ अभिवाहारे ८ अ अहुमण ॥ १७८ ॥ (भा.)

इहाभिमुखेन गुरोरात्मवेषप्रकाशनमाजोत्तमानयः, तथा चिनयः पदधावनादि क्षेत्रं—इधुधेनादि दिगभिग्रहो—यक्ष्यमा-

णलक्षणः कालः-अहरादिः ऋक्षसम्पत्-नक्षत्रसंपत् गुणाः-प्रियधर्मत्वादयः तेषां सम्पत् गुणसम्पत्, अभिव्याहरणं अभिव्याहारः अष्टमो नय इति गाथासमासार्थः, व्यासार्थं तु प्रतिपदं भाज्यकार एव सम्यक् न्यक्षेण वक्ष्यति ॥ तथा चाद्यं द्वारं व्याचिख्यासुराह—

पद्म ए जुगं तावद्दालोयणा निहत्येसु । उवसंपयाद् साहसु सुत्थे अत्ते तदुभये य ॥ १७९ ॥ (भा.)

‘प्रब्रज्याया’ निष्क्रमणस्य यत् प्राणिजातं स्त्रीपुरुषनपुंसकभेदं योग्यं-अनुरूपं, तदन्वेषणीयमिति वाक्यशेषः, तावती-एतावत्येवालोचना अवलोकना वा, केषु?-गृहस्थेषु-गृहस्थविषया, इयमत्र भावना-योग्यं हि सर्वोपाधिविशुद्धमेव भवति, ततस्तदन्वेषणमवश्यं कर्तव्यं, तच्चैवम्-कस्त्वं? को वा ते निर्वेद? इति पूर्वं प्रश्नो विधेयः, तस्मिंश्च विहिते प्रयुक्तालोचनस्य योग्यतावधारणं, तदनन्तरं सामाधिकं दद्यात्, न शेषाणां प्रतिपिद्धदीक्षाणामिति नयः, एवं तावत् गृहस्थस्याकृतसामाधिकस्य सामाधिकार्थमालोचनोक्ता, सम्प्रति कृतसामाधिकस्य यतेः प्रतिपादयति-उपसम्पदि साधुषु, आलोचनेति वर्तते, सूत्रे अर्थे तदुभये च, अत्रापीयं भावना-सामाधिकसूत्राद्यर्थं यदा कश्चिदुपसम्पदं प्रयच्छति यतिस्तदा स आलोचनां ददाति, अत्र विधिः सामाचार्यामुक्त एव, आह-अल्पं मामाधिकसूत्रं, तत् कथं तदर्थमपि यतेरुपसंपत्?; तदभावे वा कथं यतिः? कथं वा प्रतिक्रमणं? प्रतिक्रमणमन्तरेण शुद्धिर्वेति, उच्यते, मन्दगलानादिव्याघाताद् विस्मृतसूत्रस्य यतेः सूत्रार्थमन्युपसम्पदविरुद्धैव, एष्यत्कालं वा दुष्प्रमान्तमालोचयानागतामर्षकं सूत्रमिति, तदभावेऽपि तदा चारित्र्यप-

निजानेतेत्यात् उर्ना यतिरेव, शुद्धिश्चास्य यावत्सूत्रमधीतं तावदेव प्रतिक्रमणं कुर्वतः, इत्यलं प्रसङ्गेन ॥ अधुना एकगा-
धरेण निन्यादिभिरपि व्याचिरयामुराह—

नान्येन विप्रीअस्स दिज्जण नं पमत्थयलित्तम्मि । अभिगिज्ज दो दिसाओ चरंतिअं वा जहाकमसो ॥१८०॥ (भा.)
नान्येनानि मति 'विनीतस्य' पाठयाननानुरागादिविनयवतः, उक्तं च भाष्यकारेण—“अणुरत्तो भत्तिगतो अमुई अणुय-
त्तो विनेमज्ज । उन्नात्तमपरितंतो उच्छियमत्थं लहइ माहू ॥ १ (विशे. ३४०३) दीयते तत् सामाधिकं, तस्यापि न
दत्त लहिय, किन्ति ? प्रज्ञस्तद्वेने-इधुवेत्तादा, उक्तं च—“उच्छुवणे सालिवणे पडमसरे कुसुमिते व वणसंडे । गंभीर-
नान्नागे पयसिणनडे य निणपरे वा ॥ १ ॥ दिज्ज न उ भग झामिय, सुसाणसुन्नामणुन्नगेहेसु । छारंगारकयारामिज्झादी-
नान्नागे ता ॥ २ ॥ (विशे. ३४०४-३४०५) तथा अभिगृह्य-अङ्गीकृत्य द्वे दिशौ पूर्वां वा उत्तरां वा, दीयते इति वर्तते,
तदा वग्गनी नाम यस्यां दिज्जि तीर्यरुक्केवल्लिमनःपर्यायज्ञानावधिज्ञानिचतुर्दशपूर्वधरादयो यावत् युगप्रधाना विहरन्ति,
‘तथास्म’ इति गुणाधेयं यथाक्रमेण दिक्ष्वेतामु दीयते, उक्तं च—“पुत्ताभिमुहो उत्तरमुहो व देज्जाऽहवा पडिच्छेज्जा ।
यत्त निगान्दयो ता दिग्गात् निणनेदयाइ व ॥ १ ॥” इति, गतं द्वारत्रयम् । अधुना कालादित्रयमेकगाथैवाभिधित्सुराह—
पदिक्कद्विग्गे यत्तिथ रिस्सेसु अ भिगसिराइ भणिणसु । पियधम्मार्इगुणसंपयासु तं होइ दायवं ॥१८१॥ (भा.)
‘पदिक्कद्विग्गे’ पदिनिपिग्गानि यानि चतुर्दश्यादीनि तानि दिनानि वर्जयित्वा, अप्रतिकुष्टेज्वेव पद्यम्यादिषु दातव्यमिति
योग, इदं च—“पादद्विग्गे पत्तरमिं वज्जिज्जा अट्ठमिं च नवमिं च । छट्ठिं च चउत्थिं त्तारसिं च इण्हं पि पक्खणं ॥ १ ॥”

(विशे. ३४०७) तेष्वापि दिनेषु प्रशस्तेषु मुहूर्तेषु दीयते, न अप्रशस्तेषु, तथा ऋक्षेषु च मृगशिरःप्रभृतिषु ग्रन्थान्तराभिहितेषु, नतु प्रतिषिद्धेषु, उक्तं च—“मिगसिर अद्वा पुस्तो तिणिण पुवा य मूलमस्सेसा । हत्थो चित्ता य तथा दस बुद्धि-कराई नाणस्स ॥ १ ॥” (विशे. ३४०८) तथा—संज्ञागयं रविगयं, विद्धुरं सगहं विलम्बं च । राहुहयं गहभिन्नं च वज्जए सत्त नक्खत्ते ॥ २ ॥ (विशे. ३४०९) सन्ध्यागतं नाम यत्र नक्षत्रे सूर्योऽनन्तरं स्थास्यति तत्सन्ध्यागतं, अपरे पुनराहुः यत्र रविस्तिष्ठति तस्माच्चतुर्दशं पञ्चदशं वा नक्षत्रं सन्ध्यागतमिति, रविगतं यत्र रविस्तिष्ठति, पूर्वद्वारिकेषु नक्षत्रेषु पूर्वदिशा गतव्येऽपरया दिशा गच्छतो विद्धुरं, सग्रहं च—ग्रहाधिष्ठितं विलम्बि—यत् सूर्येण परिभुज्य मुक्तं राहुहतं—यत्र ग्रहणमभूत् ग्रहभिन्नं—ग्रहविदारितं, तथा प्रियधम्मोदिगुणसम्पत्सु सतीषु तत् सामायिकं भवति दातव्यं, उक्तं च—“पियधम्मो दढ-धम्मो संविगोऽवज्जभीरु असढो अ । खंतो दंतो गुत्तो थिरवय जिइदिओ उज्जू ॥ १ ॥” (विशे. ३४१०) विनीतस्याप्येते गुणा अन्वेष्टव्याः इति गाथार्थः ॥ अधुना चरमं द्वारं व्याचिख्यासुराह—

अभिवाहारो कालिअसुअस्स सुत्तत्थतदुभएणंति । दधगुणपज्जवेहि अ दिट्ठीचायम्मि वोद्धवो ॥ १८२ ॥ (भा.)

‘अभिव्याहरणं’ शिष्याचार्ययोर्वचनप्रतिवचने अभिव्याहारः, स च ‘कालिकश्रुते’ आचारादौ ‘सुत्तत्थतदुभएणंति’ सूत्रतोऽर्थतः तदुभयतश्च, इयमत्र भावना—शिष्येण इच्छाकारेणोदमङ्गाद्युद्दिशतेत्युक्ते सति इच्छापूरःसरमाचार्यवचनं—अह-मस्य साधोरिदमङ्गमध्ययनमुद्देशं वा उद्दिशामि, वाचयामीत्यर्थः, आप्तोपदेशपारम्पर्यव्यापनार्थं क्षमाश्रमणानां हस्तेन, न स्वोत्प्रेक्षया, सूत्रतोऽर्थतस्तदुभयतोऽस्मिन् कालिकश्रुते अ(त)थोत्कालिके, दृष्टिवादे कथमित्यत आह—द्रव्यगुणपर्यायैश्च

दृष्टिगते-भूतगते चोद्भव्योऽभिव्याहारः, एतदुक्तं भवति-शिष्यवचनान्तरमाचार्यवचनमिदम्-उद्दिशामि सूत्रतोऽर्थतस्त-
 उभयतो द्रव्यगुणपर्यायैरनन्तगमसहितैरिति, एवं गुरुणा समादिष्टेऽभिव्याहारे शिष्याभिव्याहारः-शिष्यो ब्रवीति-उद्दिष्ट-
 मिदं मम, इच्छाम्यनुशासनं क्रियमाणं पूज्यैरिति, एवमभिव्याहारद्वारमष्टमं नीतिविशेषे नये इति ॥ व्याख्याता प्रतिद्धा-
 राया, नामप्रतमधिकृतमूलगाथायामेव करणं कतिविधमित्येतत् द्वारं व्याचिख्यासुराह-

उद्देशसमुद्देशो वागणमणुजाणणं न आयरिण् । सीसंमि उद्दिस्सिजंतमाइ एअं तु जं कइहा ॥ १८३ ॥ (भा.)
 गुरुशिष्ययोः सामायिकक्रियाव्यापारणं करणं, तच्चतुर्द्धा, तद्यथा-उद्देशकरणं समुद्देशकरणमनुज्ञाकरणं
 न, उद्देशो भद्रभयादिह वाचनाकरणमेवमुपन्यस्तं, यावता तत्त्वतः अमुना क्रमेण द्रष्टव्यं-उद्देशो वाचना समुद्देशोऽनुज्ञा
 चेति गुरोर्व्यापारः, 'आयरिण्'ति गुराविदं करणं, गुरुविषयमित्यर्थः, 'सीसंमि उद्दिस्सिजंतमादि' शिष्ये-शिष्यविषयं
 उद्दिश्यमानकरणं वाच्यमानकरणं समुद्दिश्यमानकरणमनुज्ञायमानकरणं चेति, 'एअं तु जं कइह'ति एतदेव चतुर्विधं
 तत् चतुक्तं नृतिविधमिति, आह-पूर्वमनेकविधं नामादिकरणमभिहितमेव इह पुनः किमिति प्रश्नः?, उच्यते, तत् पूर्वगृही-
 तस्य करणमनेकविधमुक्तं, इदं पुनरस्मिन् गुरुशिष्यदानग्रहणकाले चतुर्विधं करणमिति, पूर्वं वा करणमविशेषेणोक्तं, इह तु
 गुरुशिष्यक्रियाविशेषाद्विशेषितमिति न पुनरुक्तता, अथवा अयमेव करणस्यावसरः, पूर्वत्र पुनरनेकान्तद्योतनार्थं विन्यासः
 कृत इति 'गिचिना सूनस्य कृतिरिति, कृतं विस्तरेण ॥ द्वारम् ॥ सम्प्रति कथमिति द्वारं विवरीषुराह-

नह सामाइयलंभो ? तस्सवविघाई देसवाघाई । देसविघाईफहुग अणंतनुहीविसुद्धस्स ॥ १०४१ ॥

एवं । रलंभो सेसाणवि एवमेव लंभो । एअं तु भावकरणं करणे य भए य जं भणिअं ॥ १०४२ ॥

‘कथं’ केन प्रकारेण सामायिकस्य लाभ इति प्रश्नः, अत्रोत्तरं—तस्य—सामायिकस्य द्विविधानि स्पष्टकानि भवन्ति, यतः मायिकावरणं दर्शनावरणं मिथ्यात्वमोहनीयं च, अमीपां च द्विविधानि स्पष्टकानि भवन्ति—देशघातीनि सर्वघातीनि च, तत्र सर्वघातिषु स्पष्टकेषु सर्वेष्वप्युद्घातिषु सत्सु देशघातिष्वपि स्पष्टकेष्वनन्तेषूद्घातिषु अनन्तगुणवृद्ध्या प्रतिसमयं विशुद्ध्यमानः शुभशुभतरपरिणामो भावतः ककारं लभते, तदनन्तगुणवृद्धैव प्रतिसमयं विशुद्ध्यमानः सन् रेफं, एवं शेषाण्यप्यक्षराणि, अत एवाह—देशविधातिस्पष्टकानन्तवृद्ध्या विशुद्धस्य सतः । (ततः) किं? ‘एवं’ उक्तप्रकारेण लाभः शेषाणामपि रे दीनामक्षराणाम्, एवमेव—उक्तप्रकारेण क्रमेण सूत्रगतपरिपाठ्या लाभः, आह—उपक्रमद्वारेऽभिहितमेतत्—क्षयोपशमात् जायते, पुनरुपोद्घातेऽभिहितं—कथं लभ्यते इति, तत्रोक्तं, इह किमर्थं प्रश्न इति पुनरुक्तता?, उच्यते, त्रय-मन्येतदपुनरुक्तम्, यत् उपक्रमे क्षयोपशमात् सामायिकं लभ्यते इत्युक्तं, उपोद्घाते स एव क्षयोपशमस्तत्कारणभूतः कथं लभ्यत इति प्रश्नः, इह केषां पुनः कर्मणां स क्षयोपशम इति प्रत्यासन्नतरकारणप्रश्न इत्यपुनरुक्तत्वमित्यलं प्रसङ्गेन, द्वार-मेवोपसंहरन्नाह—एतदेवानन्तरोदितं यत्सामायिककरणं तद् भावकरणं, एवं च मूलद्वारागाथायां ‘करणे भए य’ इत्युल्लेखेन यत्करणमिति द्वारमुपन्यस्तं तद् ख्यातं, एतद्व्याख्यानाच्च सूत्रेऽपि करोमीत्यवयवो व्याख्यातः, अधुना भय इति द्वितीयद्वारव्याख्यानार्थमाह—

होइ भयंतो भवअंतगो य रयणा भयस्स छब्भेया । सवंधमि वणिणएऽणक्खमेण अंतेऽवि छब्भेया ॥ १८४ ॥ (भा.)

भवति भदन्त इति, 'भट्टुइ कल्याणे सुखे च' अस्मादौणादिकोऽन्तप्रत्ययः, औणादिकत्वादेव नमो लोपः, भदन्तः-
 कल्याणः सुखश्चेत्यर्थः, प्राकृतत्वादामन्त्रणे 'भन्ते' इति भवति, अथवा प्राकृतशैल्या भवान्त इति द्रष्टव्यं, तत्र भवस्य-
 मंमारस्यान्तस्तेनाचार्येण क्रियते इति भवान्तकरत्वाद् भवान्तः, अथवा भयान्त इति द्रष्टव्यं, तत्र भयं-त्रासः, तमाचार्य
 प्राप्य भयस्यान्तो भवतीति भयांतभवनात् भयान्तो-गुरुः, यदिवा अन्तं करोतीत्यन्तकः भयस्यान्तको भयान्तकः तस्य
 नम्वोधनं, उभयत्रापि प्राकृतत्वात् भन्ते इति भवति, तत्र रचना-(नामादि)विन्यासलक्षणा भयस्य षड्भेदा-षट्प्रकारा,
 नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावभेदभिन्ना, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यक्षेत्रकालभयान्यपि प्रतीतानि, द्रव्याद्भयं द्रव्यभय-
 मित्येवं सर्वत्र पञ्चमीतत्पुरुषसमाश्रयणात्, अन्यथा वा यथायोगं भावनीयं, भावभयं सप्तधा-इहलोकभयं परलोकभयं
 आदानभयमाकस्मिकभयं आजीविकाभयं अश्लोकभयं मरणभयं चेति, तत्र यत् स्वभवात्प्राप्यते यथा मनुष्यस्य मनुष्यात्
 तिरश्चः तिर्यग्य इत्यादि तदिहलोकभयं, यत् परभवादेवाप्यते, यथा मनुष्यस्य तिरश्चः तिरश्चो मनुष्यात् तत्पर-
 लोकाभयं, किञ्चन द्रव्यजातमादानं तस्य नाशहरणादिभ्यो भयं आदानभयं, यद् बाह्यनिमित्तमन्तरेणाहेतुकं भयमुपजायते
 तद्रक्ताद्भवतीत्याकस्मिकं, तथा 'श्लोकृड् श्लाघायां' श्लोकः-प्रशंसा श्लाघा तद्विपर्ययोऽश्लोकः तस्माद्भयं अश्लोकभयं,
 आजीविका-आजीवनं तस्या उच्छेदेन भयमाजीविकाभयं, प्राणपरित्यागभयं मरणभयं, एवं अनुक्रमेणोक्तलक्षणेन
 सर्वसिन् वर्णितेऽन्तेऽपि षड् भेदा वर्णयितव्याः, तद्यथा-नामान्तः स्थापनान्तो द्रव्यान्तः क्षेत्रान्तः कालान्तो भावा-

न्तश्च, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यान्तो घटाद्यन्तः, क्षेत्रान्त ऊर्ध्वलोकादिक्षेत्रान्तः, कालान्तः समयाद्यन्तो, भावान्तो औदयिकादिभावान्तः ॥

एवं संबंधमिव वन्नियमि एत्थं तु होइ अहिगारो । सत्तभयविप्पमुक्के तथा भवंते भयंते य ॥ १८५ ॥ (भा.)
एवम्-उक्तेन प्रकारेण सर्वस्मिन्ननेकभेदभिन्ने भयादौ वर्णिते सति अत्र प्रकृते भवत्यधिकारः सप्तभयविप्रमुक्तो यस्तेन, तथा यो भवान्तो यश्च भदन्तस्ताभ्यामिति, पश्चानुपूर्व्या ग्रन्थ इत्यदोषः ॥ व्याख्यातं मूलद्वारागाथायां (भयान्तेति) द्वारद्वयं, तद्व्याख्यानाच्च भदन्त भवान्त इति गुर्वामन्त्रणार्थः सूत्रावयवः, अथ सामायिकस्यादावेव गुरोरामन्त्रणवचः किमर्थः?, उच्यते, गुरुकुलवासोपसंग्रहार्थं, यथा सर्वदैव हि शिष्यो गुणार्थी सन् गुरुकुलवासी भवेत्, गुरुकुलवासे वसतां प्रतिक्षणं ज्ञानादिगुणोत्सर्पणात्, उक्तं च भाष्यकृता-आमंतेइ करेमी भंते ! सामादयंति सीसो य । आहामंतणवयणं गुरुणो किं कारणमियंति ? ॥ १ ॥ भन्नइ गुरुकुलवासोवसंग्रहत्थं जहा गुणत्थी हि । निच्चं गुरुकुलवासी हवेज्ज सीसो जतोऽभिहिंयं ॥ २ ॥ नाणस्स होइ भागी थिरयरतो दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ ३ ॥ (विशे. ३४५७-८-९) अन्यच्च-सामायिकस्यादौ गुर्वामन्त्रणवचनमभिधान एवं ज्ञापयति-सर्वकालं प्रतिक्रमणं गुरुपादमूले कर्त्तव्यं, वसत्यन्तरेऽपि पृथक् कारणवशतः स वस्तुकामो गुरुपादमूले प्रतिक्रम्य वसति, तथा च कल्पाध्ययनोक्ता एवं सामाचारी-“यदि लब्धी वसतिः ततोऽन्यत्र कतिपये साधवः संवस्तुकामा आचार्यसमीपे प्रतिक्रम्य प्रादोषिककालग्रहणोत्तरकालं सूत्रपौरुषीमर्थपौरुषीं च कृत्वा अन्यस्यां वसतौ गच्छन्ति, अथान्तरा

ततः अर्थपौरुषो हापयन्ति, ततः सूत्रपौरुषीमपि, कालमपि, तथा चरमं कायोत्सर्गं द्वितीयमाद्यं यावत्तिष्ठत्यपि सहस्ररश्मौ
तत्र यान्ती"ति, तथेदमपि ज्ञापयति-सर्वाणि कार्याणि गुरूनापृच्छ्य कर्त्तव्यानि, नान्यथा, सामाधिकप्रतिपत्तेरपि गुर्वामि-
न्नणपूर्वकत्वात्, उक्तं च-"आवस्सयंपि निच्चं गुरुपामूलमि देसियं होइ । वीसुंपि संवसंता कारणतो जइवि सेज्जाए
॥ १ ॥ एवं चिय सघावस्सयाइं आपुच्छिऊण कज्जाइं । जाणावियमामंतणवयणातो जेण सबोसिं ॥ २ ॥ सामाइयमादि
मयं भदंतसदो य जं तदादीए । तेणाणुवत्तइ ततो करेमि भन्तेत्ति सवेसु ॥ ३ ॥ (विशे. ३४६१-२-३) अथ किमिति
गुरूनापृच्छ्यैव सर्वाणि कार्याणि कर्त्तव्यानीति चेत्, उच्यते, इह परमार्थतः कृत्यमकृत्यं वा गुरवो जानते, विनयप्रति-
पत्तिश्च शिष्येण कृता भवति, भगवदाज्ञा चाराधिता स्यात्, तथाहि-भगवतामियमाज्ञा-उच्छ्वासादि प्रमुच्य शेषं गुर्वना-
पृच्छ्या न किमपि कर्त्तव्यमिति, उक्तं च-"किच्चाकिच्चं गुरवो विदंति विणयपडिवत्तिहेउंति । उस्सासाइ पमोचुं तदणा-
पुच्छाए पडुसिद्धं ॥ १ ॥" (विशे. ३४६४) अथ यत्र गुरुर्न भवति तत्र कथं कर्त्तव्यमिति चेत्, प्रतिसमाहितमत्र
भाव्यकारेण-"गुरुविरहंमि य ठवणा गुरुवएसोवदंसणत्थं च । जिणविरहंमिव जिणविंब सेवणामंतणं सफलं ॥ १ ॥ रञ्जो
व परोक्कटास्सवि जहू सेवा मंतदेवयाए वा । तह चेव परोक्कलस्सवि गुरुणो सेवा विणयहेउं ॥ २ ॥" (विशे. ३४६५-६)
इति कृतं विस्तरेण ॥ सम्प्रति सामायिकं व्याख्येयं, अथ सामायिकमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते-समो रागद्वेषरहितः,
अयनं गमनं, समस्यायः समायः, अयनग्रहणं शेषक्रियाणामुपलक्षणं, सर्वासामपि साधुक्रियाणां समस्य सतस्तत्त्वतो भावा-
त्, समाय एव सामायिकं, अथवा समानि-ज्ञानदर्शनचारित्राणि तेज्वयनं समायः स एव सामायिकं, यदिवा सर्वजीवेषु

मैत्री साम, सान्न आयो-लाभः सामायः स एव सामायिकं, अथवा सम्यक्शब्दार्थः समशब्दः, सम्यग्यनं-वर्तनं समयः, अथवा सम्यगायो-लाभः सामायः, यदिवा समस्य भावः साम्यं, तस्यायः साम्यायः, सर्वत्र स्वार्थिक इकण् प्रत्ययः, पृषोद-रादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः, अथवा अन्यथा निरुक्तविधिः, तमुपदर्शयति—

सामं समं च सम्मं इगमिति सामाहअस्स एगङ्गा । नामं ठवणादविण् भावस्मि य तस्स निक्खेवो ॥ १०४३ ॥

इह सामायिकशब्दः पदद्वयनिष्पन्नः, तत्र आद्यं पदं त्रिधा, तद्यथा-सामं समं च सम्यक्, इकमिति द्वितीयं पदं, तच्च देशीपदं क्वापि प्रवेशार्थं प्रवर्त्तते, अत्र पदयोजनां स्वयमेवाग्रे वक्ष्यति, तथा सामायिकस्य एकार्थिकानि वक्तव्यानि । सम्प्रति सामादिशब्दानां निक्षेपप्रदर्शनायाह-‘नामे’ त्यादि, तेषां सामप्रभृतीनां शब्दानां निक्षेपः कर्त्तव्यः, तद्यथा-‘नाम-स्थापने द्रव्ये भावे च’ इयमत्र भावना-चतुर्विधं साम, तद्यथा-नामसाम स्थापनासाम द्रव्यसाम भावसाम च, एवं सम-सम्यक्पदयोरपि भावनीयं ॥ तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यसामप्रभृतीन् प्रतिपादयति—

महुरपरिणाम सामं समं तुला सम्म खीरखंडजुई । दोरे हारस्स चिई इगमेयाइं तु दवंमि ॥ १०४४ ॥

ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यसाम मधुरपरिणामं शर्करादिद्रव्यं, द्रव्यसमं सद्भूतार्थालोचनया तुलाद्रव्यं, द्रव्यस-म्यक् क्षीरखंडयुतिः-क्षीरखण्डयोजनं, इकमपि चतुर्द्धा, तद्यथा-नामेकं स्थापनेकं द्रव्येकं भावेकं च, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्येकं दोरे इति सूत्रद्वारेकं मौक्तिकान्यधिकृत्य भाविपर्यायापेक्षया हारस्य-मुक्ताफलकलापस्य चितिः-चयनं

प्रदेशं द्व्येकं, अत एवाह—'एषां तु द्वयमि' एतान्युदाहरणानि द्रव्ये-द्रव्यविषयाणि ॥ साम्प्रतं भावसामाधिप्र-
तिपादनार्थमाह—

आयोऽरमाए परदुस्त्वमकरणं रागदोसमज्जत्थं । नाणाडतिगं तस्सायपोअणं भावसामाई ॥ १०४६ ॥
जालोपमानेन परदुःसाकरणं, मकारोऽलाक्षणिकः, भावसामेति गम्यते, किमुक्तं भवति ?—आत्मनीव परदुःस्वाकर-
नारिगामो भावनाम, तथा रागद्वेपमाध्यस्थ्यं, अनासेवनया रागद्वेपमध्यवर्तित्वं, सर्वत्रात्मनस्तुल्यरूपेण वर्तने भावगमं,
तथा ज्ञानादित्यं-ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपमेकत्रावस्थितं भावसम्यक्, तथाहि-ज्ञानदर्शनचारित्र्ययोजनं भावसम्यगेव, मोक्ष-
माधस्तात्, 'तस्येति सामाधि सम्बध्यते, तस्य मामादेरात्मप्रोतनं-आत्मनि प्रवेगनं भावे, क्रमत एवाह—भावसामा-
रीने प्रतिपत्तव्यानि । तन्प्रति निरुक्तिविधियोजना क्रियते, आत्मन्येव साम्न इकं-प्रवेगनं सामाधिकं, याद्वश्रणेनानुपपन्नं
तत्परं निरुक्तिनिपातनादवसेयं, तथाहि—सामन्गञ्चनकारस्य आयआदेशः, तथा ममस्य-रागद्वेपमध्यमस्यान्मनि
रुतं-प्रवेशनं नामाधिकं, समशब्दात्परः अयागमः सकारस्य च दीर्घता, तथा मम्यगित्येतस्य मम्यगज्ञानदर्शनचारित्र्य-
गोन्नरूपस्यात्मनि इकं-प्रवेशनं सामाधिकं यकारादेरायादेगनिपातनं सकारस्य च दीर्घता ॥ ममप्रति मामाधिक्ययोय-
मन्शन् प्रतिपादयति—

यमगा संमत्त पसन्थ संति सिव हिअ सुहं अणिंदं च । अट्टुगुंछिअमगरहिंयं अणवन्नमिमं चि एगट्ठा ॥ १०४७ ॥
तमना रागद्वेपमध्यवर्तित्तनस्तद्रूपत्वात्, सम्यक्त्वं ज्ञानदर्शनचारित्र्याणां परस्परं यत् प्रयोजनं तदंगमकञ्चान्, यथास्मं

मोक्षसाधकत्वात्, शान्तिः निश्चालादिदत्तानलविधायनात्, शिवगणप्रवृत्तास्तिवागनात्, हितं परिणामपरमावहत्वात्, शुभं शुभाध्यवसायात्मकत्वात्, अजुगुप्सितं स्वल्पतः प्रशयरूपतया जुगुप्सनीयाभावात्, अगर्हितं परमप्रतिगिरि गहापुरुषैः सेवितत्वात्, अनन्यं सावधयोगप्रत्याख्यानात्मकत्वात्, 'इमेऽपि पंगुहे'ति इगे-अनन्तरोदिता अपि, अनन्तरोदितं 'सामाङ्ग्य'गिलादय इत्यपिशब्दार्थः, पङ्कार्थिक्ताः पर्यायशब्दाः ॥ आह-ननु निरुक्तद्वार एव 'सामाङ्ग्य'समन्तरोदितं यदि पर्यायशब्दा लक्ताः ततो भूयः किमर्थितोपागभिमानगिति १, पृथ्यते, तत्र पर्यायशब्दमान्यता, इह तु नामन्यान्तरेणार्थनिरूपणगिलादोषः, अथवा तत्रोक्तानप्यत्राभिधानमसम्भोहार्यमप्युपेय, अत एवोक्तं- 'इमेऽपि पंगुहे' इति, एतेऽपि दोऽपि इति ॥ सम्प्रति कण्ठतः स्वयमेव चातनां प्रतिपादयति—

को कारखो १ कारितो, किं कम्मं १, जं तु कीरुं तेण । किं कारय-करणाय य अक्षमणं च १ अन्वेनो ॥ १०४७ ॥ इह 'करोमि भदन्त ! सामागिक'गिलत्र कर्तृकर्मकरणव्यवस्था कर्तव्या, यथा 'करोमि राजन् ! मय्य'गित्युक्ते कुलात् : कर्त्ता घटः कर्म दण्डादि करणगिति, अत्र कः कारकः कुलालस्थानीयः १, अनाह-'करितो'ति, तत् सामागिकं कुर्वन् आत्मेव कारकः, अथ किं कर्म घटस्थानीयं १, अनाह-यत्तु कियते-निर्वर्त्यते तेन कर्त्ता, तत् तद्गुणरूपं सामागिकमेव, तुशब्दः करणप्रश्ननिर्वचनरात्तहणार्थः, तत्र किं करणं १ दण्डादिस्थानीयगिति प्रश्नः, निर्वचनमुद्देशादि चतुर्विधं, तद्यथा-उद्देशो वाचना समुद्देशः अनुज्ञा चेति, एवं अनस्थिते सत्याह-'किं कारयकरणाय य' इति किं कारककरणयोः चशब्दात् कर्मणश्च परस्परतः कुलालघटदण्डादीनागिनान्यत्नगाहोष्विदगन्त्यत्वं १, किंजातः १, लभ्यथापि दोषः,

तथाहि अन्यस्य सामाधिक्यनोदयि तत्पक्षस्य मोक्षयामात्र, तद्व्यवहार, विष्णुवद्वैविध्य, अन्त्येष्टेः पशोऽप्यनित्यतायाः
भ्रामारानोऽप्युत्पत्तिनायामात्रम्, अनित्यं चैतत्, दयमानविधानाभ्युपगमात्, पञ्च आशेषा आख्या । इत्थं चान्त्यायाः
विधाय सामर्थ्यं प्रत्यक्षयोगात्—

[illegible]

गुणग्रहण एव त पि गृहीतत्वात्, किंतु जात्यन्तरात्मकमन्यत्वानन्यत्वं घटते, आत्मैव सामायिकं आत्मैव करणमिति प्रसिद्धिः—प्रत्यवस्थानं ॥ संप्रति परिणामपक्षे सत्यप्येकत्वेऽप्यनेकत्वेऽपि चाविरोधेन कर्तृकर्मकरणव्यवस्था घटते इति दर्शयन्नाह—

एगस्ते जह सुष्टिं करेइ अत्थंतरे घडाईणि । दवत्थंतरभावे गुणस्स किं केण सम्बद्धं ? ॥ १०४९ ॥

एकत्वे—कर्तृकरणानामभेदे दृष्टः कर्तृकरणभावो, यथा सुष्टिं करोति, अत्र हि देवदत्तः कर्त्ता, तस्य हस्तः कर्म, तस्यैव प्रयत्नविशेषः करणमिति । तथाऽर्थान्तरे—कर्तृकरणानां भेदे दृष्टः कर्तृकर्मकरणभावो, यथा घटादीनि करोति, अत्र हि कुलालः कर्त्ता घटादिकं कर्म दण्डादिकं करणमिति, इह सामायिकमात्मनो गुणो वर्त्तते, स च गुणिनः कथञ्चिदेव भिन्नः, अत्रैव विपक्षे बाधामुपदर्शयति—द्रव्यात् सकाशाद् गुणिन इत्यर्थः, एकान्तेनैवार्थान्तरभावे—भेदे सति गुणस्य किं केन सम्बद्धं ?, न किञ्चित् केनचित्सम्बद्धमिति भावः, तथा च सति ज्ञानादीनामपि गुणत्वात् तेषामपि चात्मादिगुणिभ्य एकान्तभिन्नत्वात् संवेदनाभावतः सर्वव्यवस्थानुपपत्तिः, एवमेकान्तेनानर्थान्तरभावेऽपि दोषा अभ्यूह्या इति, गुणगुणिनोरर्थान्तरत्वात् सर्वं सुस्थमिति । तदेवमुक्ते कण्ठतश्चालनाप्रत्यवस्थाने, सम्प्रति ‘सर्वं सावद्यं योग’मित्यत्र यः सर्वशब्दस्तन्निरूपणायाः—

आत्मानं च मायं, न च आत्मामागत्यै, इत्यात्मं न आत्मकारः स्वयमेव नश्यति, न च आत्मस्थाने शृणुमत्यादनादृत्य
नश्यन्त्येवमात्मनात्माह --

न विना न गायं गाय (च) स गायं न । आगं स गायाम् नीसमे मध्वं कुत्रिहं ॥ १८३ ॥ (सा.)

[illegible]

ग्रामो गत इति आयात इति वा क्रिया । उक्तमादेशसर्वमथ निरवशेषसर्वमाह—“निस्सेसे सद्यं दुविहं”ति निरवशेषसर्वं द्विविधं—द्विप्रकारं, तद्यथा—सर्वापरिशेषसर्वं तद्देशापरिशेषसर्वं च, तत्र—
 अणिमिसिणो सद्यसुरा सद्यापरिसेससद्यं एअं । तद्देशापरिसेसं सद्ये काला जहा असुरा ॥ १८७ ॥ (भा.)
 अनिमेषिणः अनिमेषनयनाः सर्वसुराः, एतत्सर्वापरिशेषसर्वं, न कश्चित् देवानां मध्येऽनिमिषत्वं व्यभिचरतीति, तद्देशापरिशेषसर्वं यथा सर्वे काला असुरा इति, इयमत्र भावना—तेषामेव देवानां देश एको निकायोऽसुरः, ते च सर्वे एवासितवर्णा इति । सर्वधत्तासर्वप्रतिपादनायाह—

सा हवइ सद्यधत्ता दुपडोआरा जिया य अजिया य । द्द्वे सद्यधडाई सद्यधत्ता पुणो कसिणं ॥ १८८ ॥ (भा.)
 सा भवति “सर्वधत्ते”ति सर्व जीवाजीवाख्यं वस्तु धत्तं—निहितं यस्यां विवक्षायां सा सर्वधत्ता, ननु दद्वैतेहिंशब्दान्नेज्ञानं द्वितमिति भवितव्यं, कथं धत्तमिति ?, सच्यते, पुणोदरादितया शब्दान्तरत्वेनाविरोधाददोषः,

गृह्यते, आदिशब्दादद्बुल्यादिपरिग्रहः, सर्वधत्ता पुनः समस्तवस्तुजातं व्याप्य व्यवस्थितेति विशेषः ॥ अथ भावसर्वमाह—
भावे सत्वोदइओदयलक्खणओ जहेव तह सेसा । इत्थ उ खओवसमिए अहिगारोऽसेससब्बे य ॥१८९॥ (भा.)
भावे इति द्वारपरामर्शः, सर्वः शुभाशुभभेदेन द्विप्रकारोऽपि उदयलक्षणः—कर्मोदयनिष्पन्नत्वरूप औदयिकः, यथाऽय-
मुक्तः तथा शेषा अपि, स्वलक्षणतो वाच्या इति वाक्यशेषः, तद्यथा—मोहनीयकर्मोपशमस्वभावः शुभः सर्व एवौपश-
मिको भावः, कर्मक्षयस्वभावः पुनः शुभः सर्वः क्षायिकः, कर्मक्षयोपशमनिष्पन्नः शुभाशुभः सर्वक्षायोपशमिकः, द्रव्यपरि-
णतिस्वभावः सर्वः परिणामः, एवं शिष्यमतिव्युत्पादनार्थं प्ररूपणां कृत्वा प्रकृतयोजनानामुपदर्शयति—‘एत्थ तु’ इत्यादि,
अत्र क्षायोपशमिकभावसर्वेऽधिकारः—अवतारः उपयोगोऽशेषसर्वे च—निरवशेषसर्वे च ॥ व्याख्यातः सौत्रः सर्वविचयः,
साम्प्रतं सावद्यावयवव्याख्यानार्थमाह—

कम्ममवज्जं जं गरहिअंति कोहाइणो व चत्तारि । सह तेण जो उ जोगो पच्चक्खाणं हवइ तस्स ॥ १०५१ ॥
कर्म अनुष्ठानमवद्यं भण्यते, किमविशेषेण ? , नेत्याह—यद् गहितं—निंद्यं, अथवा क्रोधादयश्चत्वारोऽवद्यं, तेषां सर्ववि-
द्यहेतुतया कारणे कार्योपचारात्, सह तेनावद्येन यो योगो—व्यापारस्तस्य सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानं—निषेधलक्षणं भवति,
पाठान्तरं ‘कम्मं वज्जं जं गरहियं’ति, तत्र ‘वृजी वर्जने’ वृज्यते इति वर्ज्यं, वर्ज्यं वर्जनीयं, त्यजनीयमित्यर्थः, शेषं पूर्ववत्,
नवरं सह वर्ज्येन सबर्ज्यः, प्राकृतत्वात् सकारस्य दीर्घत्वे सावद्येति भवति । अधुना योगोऽभिधातव्यः, स च द्विधा—द्र-
व्ययोगो भावयोगश्च, तथा चाह—

देवे मणवइकाए जोगा दद्या दुहा उ भावंमि । जोगो सम्मत्ताई पसत्थ इयरो य विचरीओ ॥ १०५२ ॥
 द्रव्य इति द्वारपरामर्शः 'मणवइकाए जोगा दद्या' इति मनोवाक्काययोग्यानि द्रव्याणि द्रव्ययोगः, इयमत्र भावना-
 जीवेनागृहीतानि गृहीतानि वा स्वव्यापाराप्रवृत्तानि द्रव्ययोग इति, द्रव्याणां वा हरीतक्यादीनां योगो द्रव्ययोगः, 'दुहा
 उ भावंमि'ति द्विधैव तुशब्दस्य एवकारार्थत्वात् द्विप्रकार एव, भावे भावविषयो योगः, तद्यथा-प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च, तत्र
 प्रशस्तः सम्यक्त्वादिः, आदिशब्दात् ज्ञानचरणपरिग्रहः, प्रशस्तता चास्य युज्यते अनेनात्माऽपवर्गेणेत्यन्वर्थवलात्, इत-
 रो-मिथ्यात्वादियोगो विपरीतः-अप्रशस्तः, युज्यतेऽनेनात्मा अष्टविधेन कर्मणेति व्युत्पत्तिभावात् । तदेवं सावद्ययोग-
 मिति सूत्रावयवौ व्यख्यातौ । सम्प्रति प्रत्याख्यामीत्यवयवप्रस्तावात् प्रत्याख्यानं निरूपणीयं, 'पञ्चक्खामी'त्यस्य संस्कारः
 प्रत्याख्यामि प्रत्याचक्षे इति वा, तत्र प्रत्याख्यामीति कोऽर्थः?, प्रतीपमभिमुखं ख्यापनं सावद्ययोगस्य करोमि, तथा
 प्रत्याचक्षे इति कोऽर्थः?, प्रतिषेधस्यादरेणाभिधानं करोमि प्रत्याख्यानं, प्रतिषेधस्याख्यानं प्रत्याख्यानं निवृत्तिरित्यर्थः,
 तन्निक्षेपप्ररूपणार्थमाह—

नामंठवणादविए खित्तमइच्छा अ भावओ तं च । नामाभिहाणशुत्तं ठवणाऽऽगारक्खनिक्खेवो ' ॥ १ ॥
 तच्च प्रत्याख्यानं पोढा, तद्यथा-नामप्रत्याख्यानं स्थापनाप्रत्याख्यानं द्रव्यप्रत्याख्यानं क्षेत्रप्रत्याख्यानं अदित्साप्रत्या-

१ गाथेयं कचिन् हारिभद्रीयादर्शेऽपि, मूलस्थानं तु प्रत्याख्याननिर्युक्तौ, न श्रीहरिभद्रसूरिभिर्मतेयमत्र ।

ख्यानं भावप्रत्याख्यानं च, तत्र नामप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानमित्यभिधानमुक्तं, यदिवा यस्य प्रत्याख्यानमिति नाम स नाम-
 नामतोरभेदोपचात् नामप्रत्याख्यानं, स्थापनाप्रत्याख्यानम् आगारकलनिक्वेवो इति, आकारोऽनिक्षेपश्च, अक्षग्रहण-
 मन्येयामपि निराकाराणामुपलक्षणं, इयमत्र भावना-चित्रकर्मदौ प्रत्याख्यानं कुर्वतो या स्थापना सा प्रत्याख्यानप्रत्या-
 ख्यानत्रतोर्भेदोपचारात् स्थापनाप्रत्याख्यानं आकारवत्, अक्षवराटकादौ स्थापना निराकारं स्थापनाप्रत्याख्यानं ॥ सम्प्र-
 ति द्रव्यप्रत्याख्यानमिति प्रतिपादनार्थमाह—

द्रव्यमि निष्कगार्ह निधिसयार्ह अ हुंति ग्वित्तमि । भिक्खवार्हणमदाणे अइच्छ भावे पुणो दुविहं ॥ १०५३ ॥
 द्रव्ये द्रव्यविषयं प्रत्याख्यानं निह्वयः, आदिशब्दात् द्रव्यस्य द्रव्ययोर्द्रव्याणां द्रव्यभूतस्य द्रव्यहेतोर्वा प्रत्याख्यानं,
 'निधिसयार्हं य होन्ति ग्वित्तमि' निर्विषयादि भवति प्रत्याख्यानं क्षेत्रे, तत्र यो निर्विषय आदिष्टस्तस्य क्षेत्रप्रत्या-
 ख्यानं, आदिशब्दान्नगरादिप्रतिपिद्धपरिग्रहः, तथा भिक्षादीनां भिक्षणं भिक्षा-प्राभृतिका, आदिशब्दाद्ब्रह्मादिपरिग्रहः,
 तेषामदाने अतिगच्छेति अदिस्तेति वा वचनं, अतिगच्छप्रत्याख्यानमदित्साप्रत्याख्यानं वा, भावे भावविषयं पुनर्द्विविधं
 प्रत्याख्यानं, भावप्रत्याख्यानमित्यत्र चैवं व्युत्पत्तिः, भावस्य-सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानं, भावतो वा शुभात्
 परिणामात् प्रत्याख्यानं भाव एव वा सावद्ययोगविरतिलक्षणः प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानं ॥ सम्प्रति द्वैविध्यमेवोपदर्शयति—
 म्रुअ-नोसुअ मुअ दुविहं पुअमपुअं तु होइ नायवं । नोसुअपच्चक्खणं मूले तह उत्तरगुणे य ॥ १०५४ ॥
 द्विविधं भावप्रत्याख्यानं-श्रुतप्रत्याख्यानं नोश्रुतप्रत्याख्यानं च, 'सुय दुविहं'ति श्रुतप्रत्याख्यानं द्विविधं भवति ज्ञातव्यं,

नद्यथा—पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानमपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं च, तत्र पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानमस्ति पूर्वं, अपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं
 त्वानुरप्रत्याख्यानादि, तथा नोश्रुतप्रत्याख्यानं श्रुतप्रत्याख्यानान्दन्यत्, तत्र द्विधा 'मूले तत्र उत्तरगुणे य' मूल-
 गुणप्रत्याख्यानं उत्तरगुणप्रत्याख्यानं च, मूलगुणप्रत्याख्यानं द्विभेदं, तद्यथा—देशप्रत्याख्यानं सर्वप्रत्याख्यानं च, देश-
 प्रत्याख्यानं श्रावकाणां, सर्वप्रत्याख्यानं संयतानां, सर्वप्रत्याख्यानेन चेदाधिकारः, मामाधिकानन्तरं सर्वं सावद्यं योगं
 प्रत्याख्यामीत्युपादानात्, इह पृच्छसम्प्रदायः—पचकत्वायं उदाहरणं, गयधूयाणं पचकत्वायं चरिमं जाय मयं न खड्ययं,
 पाणने अणेगाणं जीवाणं घातो कतो, साह्र विहंस्ता आगया, मयं न पडिमगद्धियं, तीण भणियं—किं तुज्जं अज्जवि चरिसं
 न पुज्जइ १, साह्रिदि भणियं—जावजीवमहं मंसपचकत्वाणं, पत्थ धम्मकत्ता, मा मंनुज्जा, पवइया, पुयं दवपच्चकत्वाणं,
 पच्छा भावपचकत्वाणं ॥ तदेवं व्याख्यातः प्रत्याख्यानमिति सूत्रावयवः, अधुना 'आवज्जीवये'ति व्याख्यायते, तत्रादा
 भावार्थमभिधित्सुगह—

जावदवधारणस्मि जीवणमधि प्राणधारणे भणिअं । आ प्राणधारणाओ पाचनिचसी इहं अत्थो ॥ १०६५ ॥
 यावदित्ययं शब्दोऽवधारणे वर्तते, जीवनमपि प्राणधारणे भणितं, 'जीव प्राणधारण'इति वचनात्, ततो यावज्जी-
 वया प्रत्याख्यामीति, कोऽर्थः १—आ प्राणधारणात्—प्राणधारणं यावत् पापनिवृत्तिरिति, परतस्तु न विधिर्नापि प्रतिषेधः,
 विधायादांसादोपप्रसङ्गात्, प्रतिषेधे तु सुरादिद्रव्यस्य भङ्गप्रसङ्गात्, इह च जीवनं जीव इति क्रियाशब्दो, न जीवतीति
 जीवः—आत्मा पदार्थः, जीवनं च प्राणधारणं, जीवनं जीवितं चेत्येकार्थं, तत्र जीवितं दशधा, तथा चाह—

नामं १ उच्यते २ दक्षिण ३ ओहे ४ भव ५ तन्मवे ६ य भोगे ७ य ।
संजम ८ जस ९ किस्ती १० जीविं च तं भण्णहं दसहा ॥ १०५६ ॥

तल्लीवितं दद्याथा भण्यते, तद्यथा-नामजीवितं स्थापनाजीवितं द्रव्यजीवितमोघजीवितं भवजीवितं तद्व्यजीवितं भोग-
जीवितं संयमजीवितं यशोजीवितं कीर्त्तिजीवितं च, एष गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु भाष्यकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्र
नामस्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य शेषभेदव्याख्यानार्थमाह—

दधे मच्चित्ताई आउयसइवया भवे ओहे । नेरइयाईण भवे तन्मव तत्थेव उण्णत्ती ॥ १०७ ॥ (भा.)

द्रव्ये-द्रव्यविषयं जीवितं, द्रव्यजीवितमित्यर्थः, सचित्तादि सचित्तमचित्तं मिश्रं वा, इह कारणे कार्योपचारात् येन
द्रव्येण सचित्ताचित्तमिश्रभेदेन पुत्रहिरण्योभयरूपेण यस्य यथा जीवितमायत्तं तस्य तथा तद् द्रव्यजीवितमुच्यते, तद्वत्
द्रव्यजीवितं. 'आउयसइवया भवे ओहे' आघजीवितं-मामान्यजीवितं आयुस्सद्रव्यता-आयुःप्रदेशकर्म तस्य द्रव्यः मत्त-
(वर्त्त)मानता आयुःसद्रव्यता, आयुःकर्मद्रव्यमहचारिता जीवित्येत्यर्थः, इदं च मामान्यजीवितं सकलसंसारिणामविशेषेण
सर्वदा भावि, तत् इदमहोदृश्य यदि परं सिद्धाप्य मृता, न पुनरन्ये केचन, उक्तमोघजीवितं, नैरयिकादीनां नैरयिकतिय-
दनरासराणां भव इति प्लव्यभेदे प्यिनिभञ्जजीविनं, उक्तं भवजीवितं, 'तन्मव तत्थेव उच्यत्ती' तस्मिन् भवे भूयो जीवितं
तद्व्यजीवितं, किं नदिन्याइ-नैवंच-नरत्तिः नत्र-नस्मिन् अधिकृतं तिर्यग्भवे मनुष्यभवे वा स्वकायस्थित्यनुसारेण भूयो
भूय उत्पत्तिः, इदं चोदादिन्द्रागिण देवावप्ताव्यं, अन्यत्र निरन्तरं भूयो भूयस्त्वयोन्येत्यभावात् । उक्तं तद्व्यजीवितं ॥

भोगस्मि चक्षिमाह संजमजीवं तु संजयजणस्स । जस किंती य भगवओ संजमंनरजीवअहिगारो ॥१९१॥ (भा.)
‘भोगे’ भोगजीवितं चक्रवर्त्यादीनाम्, आदिशब्दाद्वलदेववासुदेवादिपरिग्रहः, उक्तं भोगजीवितं, संयमजीवितं ‘संय-
तजनस्य’ साधुलोकस्य, उक्तं संयमजीवितं, यश कीर्तिः (श्र) भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः, ततो यशोजीवितं कीर्तिजीवितं
च भगवतः प्रतिपत्तव्यं, यशकीर्त्योश्चायं विशेषः, ‘दानपुण्यफला कीर्तिः, पराक्रमकृतं यशः” अन्ये त्विदमेकमेवामिद-
घति-केवलं संयमप्रतिपक्षभावतो दशमसंयमजीवितमविरतिगतं प्रतिभणन्ति, ‘संजमनरजीव अहिगारो’ति संयम-
जीवितेन नरभवजीवितेन चेहाधिकारः, ‘यावज्जीवाए’ इत्यत्र यावज्जीवतयेत्यपि संस्कारः, तत्र यावत् जीवो-जीवनं-
प्राणधरणं यावज्जीवं, ‘यावदवधारणे’ इत्यव्ययीभावः समासः, यावज्जीवं भावो यावज्जीवता तथा यावज्जीवतया, तत्र
प्राकृते तकारस्यालाक्षणीको लोप इति यावज्जीवाए इति सिद्धं, अथवा प्रत्याख्यानक्रिया अन्यपदार्थः, यावज्जीवो यस्यां
सा यावज्जीवा तथा यावज्जीवयेति, कृतं प्रसङ्गेन । तथा तिस्रो विधा यस्य स त्रिविधः सावद्योगः, स च प्रत्याख्येय इति
कर्म, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिः, तं त्रिविधं योगं, त्रिविधेन करणेन, अस्यैव विवरणमाह-मनसा वाचा कायेन, तस्य
च करणस्य कर्म प्रत्याख्येयो योगः, तमपि सूत्रेण एव विवृणोति, न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजाना-
मि-नानुमन्ये । आह-किं पुनः कारणमुद्देशक्रममभिलङ्घ्य व्यत्यासेन निर्देशः कृतः ?, उच्यते, योगस्य करणतन्त्रतोप-
दर्शनार्थं, तथाहि-योगः करणवश एव, करणानां भावे योगस्यापि भावाद् अभावे चाभावात्, करणानामेव तथाक्रिया-
रूपेण प्रवृत्तेः, अपरस्त्वाह-न करोमि न कारयामि कुर्वन्तं न समनुजानामि इत्येतावता ग्रन्थेन गतेऽन्यमपीत्यतिरिच्यते,

न चातिरिक्तेण सूत्रेण चार्थः, उच्यते, साभिप्रायमिदमनुक्तस्याप्यर्थस्य सङ्गहार्थं, तथाहि—सम्भावनेऽयमपिशब्दः, स चोभयमध्यस्थः एतत्सम्भावयति, यथा कुर्वन्तं नानुजानामि एनं कारयन्तमप्यन्यं अनुज्ञापयंतमप्यन्यं नानुजानामीति, यथा नर्तमानकाले कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि, एवमपिशब्दादतीते काले कृतवन्तमपि कारितवंतमपि अनुज्ञापितवंतमपि, तथाऽनागते काले करिष्यन्तमपि कारयिष्यन्तमपीति त्रिकालमपि सङ्गहो वेदितव्यः, इह न क्रिया-क्रियावतोरैकान्तेनाभेद एव, ततो न केवला क्रिया सम्भवति इति ख्यापनार्थमन्यग्रहणं, अत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते, मा भूद् मुग्धमतिविनियेयसम्मोह इति । किञ्चित्तु सूत्रस्पर्शनिर्मुक्तौ वक्ष्यामः । तदेवमिदमेतावत्सूत्रस्य व्याख्यातम्, इह तु ‘सर्वं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामी’त्यत्र प्रत्याख्यानं गृहस्थान् साधून्पि प्रतीत्य भेदपरिणामतो निरूपयति, गुरवस्तु व्याचक्षते—तदिदमेतावत् सूत्रस्य व्याख्यातं, सम्प्रति ‘त्रिविधं त्रिविधेने’त्येतदेव व्याचष्टे, तत्र त्रिविधं सावद्ययोगं प्रत्याख्येयं कृत-कारितानुमतिभेदभिन्नं त्रिविधेन मनसा वाचा कार्येनेति करणेन प्रत्याख्याति, ततस्त्रेदोपदर्शनार्थमाह—

सीतालं भंगसयं त्रिविहं त्रिविहेण समिर्गुत्तीहिं । सुत्तप्फासियनिजुत्तिवित्थरत्थो गओ एवं ॥ १०५७ ॥

तत्राह—यद्येवमिह सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानाधिकारात् सप्तचत्वारिंशदधिकशतं प्रत्याख्यानभेदानां गृहस्थप्रत्याख्यान-भेदत्वात् अयुक्तमेतदिति, अत्रोच्यते, प्रत्याख्यानसामान्यतो गृहस्थप्रत्याख्यानभेदाभिधानेऽप्यदोषात्, तत्र सप्तचत्वारिं-शदधिकं भेदशतं भाव्यते—सीतालं भंगसयं गिहिपच्चक्खाणभेयपरिमाणं । तं च विहिणा इमेण भावेयवं पयत्तेण ॥ १ ॥

इह योगविषये त्रयस्तिकाः त्रयो द्विकाः त्रय एककाः, करणानि पुनर्योगेऽथ एवं—त्रिद्व्येकं त्रिद्व्येकं त्रिद्व्येकं चेति, “तिन्नि

तिया तिन्नि दुया तिन्निक्काक्का य होंति जोगेसु । तिदुएक्कं तिदुइक्कं चेव करणाइं ॥१॥” आगतफलं तु क्रमेणैवम्—एक
 एककस्त्रयस्त्रिका द्वौ नवकौ एकस्त्रिको द्वौ नवकाविति, स्थापना ३३३२२२३३३ का पुनरत्र भावना—न करेइ
 न कारवेइ करंतं पि अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए काएणं एस एक्को ३२१३२१३२१ भेदो, नन्वेव भङ्गो देशविर-
 तस्य कथमुपपद्यते?, अनुमतेस्तस्य प्रतिबन्धासम्भवात्, नैव दोषः, स्वविषयाद्गहिरनुमतेरपि प्रतिषेधसंभवात्, यथा स्वयं-
 भूरमणसमुद्रमत्स्यादिघाते, उक्तं च—“न करेइच्चाइ तिगं गिहिणो कह होइ देसविरयस्स ? । भन्नइ विसयस्स बहिं पडि-
 सेहो अणुमतीएऽवि ॥ १ ॥” अत्रैवाक्षेपपरिहारौ भाव्यकृदाह—“केइ भणंति गिहिणो तिविहं तिविहेण नत्थि संवरणं ।
 तं न जतो निदिट्ठं पन्नत्तीए विसेसेउं ॥ १ ॥ तो कह निज्जुत्तीएऽणुमइनिसेहोत्ति ? सो सविसयंमि । मन्नेणं नत्थि उ
 तिविहं तिविहेण को दोसो ? ॥ २ ॥ पुत्ताइसंततिनिमित्तमेत्तमेक्कादसिं पवन्नस्स । जंपति केइ गिहिणो दिक् भिमुह-
 स्स तिविहंमि ॥ ३ ॥ (विशे ३५४२-३-४) एतास्मिन्नेऽपि गाथा भावार्थमङ्गीकृत्योपोद्घातनिर्युक्तौ भाविता इति न
 भूयः प्रतन्यन्ते । आह कंहं पुण मणसा करणं कारावणं अणुमती य ? । जह वइत जोगेहिं करणाइं तह भवे मणसा
 ॥ १ ॥ तयहीणत्ता वइतणुकरणाईणमहव मणकरणं । सावज्जजोगमनणं पन्नत्तं वीयरामेहिं ॥ २ ॥ कारवणं पुण मण
 चित्तेइ करेउ एस सावज्जं । चित्तेती उ कए पुण सुट्ठु कयं अणुमती होइ ॥ ३ ॥ गाथात्रयमपीदं सुगमं, एष गतः प्रथमो
 भेदः, न करेइ न कारवेइ करंतं पि अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए एस एक्को १, मणेणं काएण य विइओ २, वायाए
 काएण य तईओ ३, एस विइओ मूलभेदो गतो । इदाणिं तइओ-न करेइ न कारवेइ करंतं पि अन्नं न समणुजाणइ

सप्तचत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं भवति, उक्तं च—“लङ्घफलमाणमेयं भङ्गा उ भवति अउणपन्नासं । तीयाणागयसंपइगुणिअं कालेण होइ इमं ॥ १ ॥ सीयालं भंगसयं कह ? कालतिएण होइ गुणणाओ । तीयस्स पडिक्कमणं पञ्चुप्पणस्स संवरणं ॥ २ ॥ पच्चक्खाणस्स तहा होइ एसस्स एव गुणणाओ । कालतिएणं भणियं जिणगणहरवायगेहिं च ॥ ३ ॥ एवं तावत् गृहस्थप्रत्याख्यानभेदाः प्रतिपादिताः, सम्प्रति साधुप्रत्याख्यानभेदान् सूचयति—‘तिविहेणं’ति, अयमत्र भावार्थः—त्रिविधं त्रिविधेनेत्यनेन सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानार्थतः सप्तविंशतिभेदानाह, ते चैवं भवति—इह सावद्ययोगः प्रसिद्ध एव हिंसादिः, तं स्वयं न करोति न कारयति कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानाति, एकैकं करणत्रिकेण मनसा वाचा कायेनेति त्रयभेदाः, अतीतानागतवर्त्तमानकालत्रयसम्बन्धाच्च सप्तविंशतिरिति, इदं च प्रत्याख्यानभेदजालं ‘समितिगुत्तीहिं’ति समितिगुप्तिभिर्निपद्यते, तत्र ईर्यासमितिप्रमुखाः प्रतीचाररूपाः पञ्च समितयः, गुप्तयस्तु प्रतीचाराप्रतीचाररूपा मनोगुप्त्यादयस्तिष्ठः, अन्ये व्याचक्षते—किलैता अष्टौ प्रवचनमातरः सामायिकसूत्रेण गृहीताः, तत्र ‘करेमि भंते ! सामाइयं’ति पञ्च समितयो गृहीताः, ‘सवं सावज्जं जोगं पच्चदग्वादी’ति तिस्रः गुप्तयः, अत्र समितयः क्रियायाः प्रवर्त्तने निग्रहे गुप्तयः, एताः खल्वष्टौ प्रवचनस्य मातर इव मातरः, सामायिकसूत्रस्य चतुर्दशपूर्वाणां चात्रैव परिसमाप्तत्वात्, उक्तं च—“एआओ अट्ट पवयणमायाओ जासु सामाइयं चउदस पुवाणि अ मायाणि, माउगातोत्ति मूलं भणियं होइ ॥” इहैव प्रायः सूत्रस्पर्शिकनिर्गुक्किवरुव्यताया उक्तत्वात् मध्यग्रहणे च तुलादण्डन्यायेनाद्यन्तथोरप्याक्षेपात् इदमाह—‘सुत्तप्फा-

विपत्तिरिति तद्वद्व्यो गनो ज्ञंति, सूरसंगं कनियुक्तिविलसार्थो गत एवमुक्तेनेति ॥ सम्प्रति सूत्र एवातीतादित्रिवि-
 दानन्दानन्दमिति उवाच—

मान्दानं तरेमि पत्रस्यामी पट्टिमामिति । पनुपन्नमणागयअईअकालाण गहणं तु ॥ १०६८ ॥

‘मान्दानं तरेमि’ तथा ‘प्रलाग्यामि नावययोगमिति, तथा ‘प्रतिक्रमामि प्राकृतात् सावद्ययोगात्’, इदं हि
 तदन्तर्गतं पनुपन्नमणागनातीनहाजनां ग्रन्थमिति, उक्तं च—“अतीतं निंदइ पडुपन्नं संवरेइ अणागयं पच्चक्खाति”,
 ॥ ॥ नन्दात् नन्य भवन्त ! प्रतिहत्तामीत्येतत् व्याख्यायते—‘तस्यैत्यधिकृतो योगः सन्वध्यते, ननु च प्रतिक्रमामी-
 चत्ताः क्षिणाताः नोऽपि हृतो योगः कर्म, कर्मणि च द्वितीया निभक्तिरतस्तमित्यभिधेये किमर्थं तस्येत्यभिधीयते?,
 ॥ ॥ विगोप्यापनायं, तथाहि—‘तस्यैत्यज्ञानयावयविसम्बन्धे पृष्ठी, ततोऽयमर्थः—योऽसौ योगस्त्रिकालवियः तस्या-
 र्थानां नावयमग्नं प्रतिक्रमामि, न श्रेयं वर्त्तमानमनागतं वा, केचित् पुनरविभागज्ञा अविशिष्टमेव सामान्येन योगं सम्बन्ध-
 यन्ति, नत पुनः अविशिष्टस्य त्रिकालवियस्य प्रतिक्रमणासम्भवात्, अतीतवियस्यैव प्रतिक्रमणस्य तत्र तत्र सूत्रेऽभि-
 धानात्, अथ मन्येताः—अविशिष्टमपि योगं नम्रय्य पुनर्विशेषेऽवस्थापनीयस्तच्छब्दस्ततो न कश्चिद्व्योपः, तदप्यसमीचीनं,
 नूनं नति प्रतिपत्तिगुह्याप्रमत्तः, पूर्वं अविशेषेण योगस्य सम्बन्धः, तदनन्तरं पुनरेतच्छब्दस्य विशेषेऽवस्थापनमिति न
 ‘ह’ति प्रतिपत्तिः, नयेति तर्हि ‘अतीतं भन्ते ! पट्टिमामि’ इत्येतावदेव मुख्यप्रतिपत्तये कस्मान्न कुतं?, उच्यते, पुन-
 र्नाययोगमनुजान्, तथाहि—प्रतिरूपणमेतत् प्रायश्चित्तगन्धे पठितं, तच्च प्रायश्चित्तमासेविते भवति, ततोऽर्धादतीतविप-

यमेवेत्यतीतग्रहणमतिरिच्यते, तस्मात् प्रतिक्रमामीति शब्दस्यावश्यं कर्मणा भवितव्यं, तच्च भूतं सावद्ययोगं मुक्त्वा नान्यत् कर्म भवितुमर्हतीत्यर्थात् तस्येत्यवयवावयविसम्बन्धलक्षणा पृथीति न कदाचिदर्थहानिः प्रतिपत्तिगुरुता चेति । आह—यदि पुनरुक्तादिभयादेवमभिधीयते तदा इदमपरमनर्थकं पदमिति दर्शयति—

तिविहेणं तु न जुत्तं पडिवयविहिणा समाहिअं जेण । अत्थविगप्पणयाए गुणभावणयत्ति को दोसो? ॥ १०५९ ॥

‘त्रिविधं त्रिविधेने’त्यत्र त्रिविधेनेति न युक्तं, किमित्यत आह—प्रतिपदविधिना समाहितं येन, यस्मादस्यार्थः प्रतिपदमभिहित एव, तद्यथा—मनसा वाचा कायेनेति, अत्रोच्यते—अर्थविकल्पनया गुणभावनयेति को दोषः?, अर्थविकल्पना नामाभेदोपदर्शनं गुणभावना—गुणाभ्यासस्ताभ्यां हेतुभ्यामेवमभिधाने न कश्चिदोषः, इयमत्र भावना—एवं ह्युक्ते सामान्यविशेषरूपत्वं सर्वस्याप्यर्थस्योपदर्शितं भवति, तथाहि—तिविहं त्रिविहेणेति सामान्यरूपता दर्शिता, मणेणं वायाए इत्यादिना तु विशेषरूपतेति, तथा एवमभिहिते यः सामायिकलक्षणो गुणस्तस्य पुनः पुनरभिधानात्मिका भावना भवति, गुणभावना च कर्मनिर्ज्जरणहेतुरित्यदोषः, अन्यच्च—मनसा वाचा कायेनेत्यभिहिते प्रतिपदं न करोमि न कारयामि नानुजानामीति ‘यथासङ्ख्यमनुदेशः समाना’मिति न्यायतो यथासङ्ख्यमनिष्टं मा प्रापदिति त्रिविधेनैकक(नेत्येव)मुच्यते, एवं त्रिविधमित्यत्राप्याक्षेपपरिहारौ स्वयमनुगन्तव्यौ, प्रायः समानगमत्वादिति कृतं प्रसङ्गेन । तस्य भदन्त ! प्रतिक्रमामीत्यत्र भदन्तेति पूर्ववत्, इदं चामन्त्रणमतिचारनिवृत्तिक्रियाभिमुखः सन् तद्विशुद्ध्यर्थं कुरुते, आह—ननु पूर्वमुक्तो यो भदन्तशब्दः स एवात्राप्यनुवर्तित्यते, एवमर्थं ह्यादौ स प्रयुक्त इति, किमर्थमस्योपादानमिति ?, उच्यते, अनु-

माणसामी कोसंबीए समोसरितो, तत्थ चंदसूरा भयवंतं वंदगा सविमाणा ओइण्णा, तत्थ मिगावती अज्जा उदयणमाया
 दिवसोत्तिकाउं चिरं ठिया, सेसाओ साहुणीओ तित्थयरं वंदिरुण पडिगया, सिग्घमेव वियालीभूयं, मिगावती संभंता गया
 अज्जचंदणासगासं, एयातो ताव पडिक्कंताओ, मियावती आलोएउं पवत्ता, अज्जचंदणाए भणिआ-अज्जो ! चिरं ठियासि, किं
 जुत्तं नाम तुज्झ उत्तमकुलप्पसूयाए एगागिणीए चिरं अच्छंति ? , सा सवभावेण मिच्छादुक्कंडंति भणमाणी अज्जचंद-
 णाए पाएसु पडिया, अज्जचंदणाएवि तीए वेलाए संधारगं गयाए निद्दा आगया, पयुत्ता, मिगावतीएवि तिच्चसंवेगमावन्नाए
 पायवडियाए चेव केवलनाणं समुप्पणं, सप्पो य तेणंतेणमुवागतो, अज्जचंदणाए य संधारगतो हत्थो लंघति, मिगाव-
 तीए मा खज्जिहित्ति सो हत्थो संधारगं चडावितो, सा विबुद्धा, भणइ-किमेयंति ?, अज्जवि तुमं अच्छासित्ति मिच्छादुक्कंडं,
 निद्दापमाणं न उट्ठवियासि, मियावती भणति-एस सप्पो मा ते खाहितित्ति हत्थो चडावितो, सा भणइ-कहिं सो ?, सा
 दाएइ, अज्जचंदणा अपेच्छमाणी भणइ-अज्जो ! किं ते अतिसयो ?, सा भणइ-आमं, तो किं छउमत्थो केवल्लिगो वा ?,
 सा भणइ-केवल्लिगो, पच्छा अज्जचंदणा पाएसु पडिउं भणइ-मिच्छादुक्कंडं, केवली आसाइतो, एवं भावपडिक्कमणं,
 एत्थ गाहा-जइ य पडिक्कमियवं, अवस्स काज्जण पावयं कम्मं । तं चेव न कायधं, ता होइ पए पडिक्कंतो ॥ १ ॥
 (आव. ६८३) इह च प्रतिक्रमामि, भूतात् सावद्ययोगान्निवर्त्तेऽहमित्युक्तं भवति, तस्माच्च निवृत्तिर्यत्तदनुमतिविरमणमिति,
 तथा निंदामि गेहं इति, अत्र निन्दामि जुगुप्से इत्यर्थः, गेहं इति च तदेवोक्तं भवति, यद्येवं तत एकार्थत्वे को
 भेदः ?, उच्यते, सामान्यार्थभेदेऽपि इष्टविशेषार्थो गहर्हशब्दः, यथा सामान्ये गमनार्थे गच्छतीति गौः सर्पतीति सर्पः,

तथापि गमनविशेषोऽनगम्यते शब्दार्थोदेव, एवमिहापि निन्दागर्हयोरर्थविशेषोऽवसातव्यः, तमेवार्थविशेषं दर्शयति—
सचरित्तपच्छयानो निन्दा तीए नउमहनिन्लेवो । दणे चित्तागरसुथा भावे सुबह्नु उदाहरणा ॥ १०६१ ॥

मचरित्रस्य सचस्य पश्चात्तापः स्वप्रत्यक्षं गुणुप्सा निन्दा, उक्तं च—‘आत्मसाक्षिकी निन्दे’ति, तस्याश्च निन्दाया नामादि-
भेदश्चतुक्तो निक्षेपः, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यनिन्दायां चित्रकरयुता उदाहरणम्—सा जहा रण्णा परिणीया, अप्पाणं
निन्दियादया तहा कहेयपा, देडा कहाणं कहियंति पुणो न भअइ, भावनिन्दायां सुबह्नु उदाहरणानि योगसम्बद्धे वक्ष्यंते,
तक्षणं पुनरिदम्—हा बुद्धु कयं हा बुद्धु कारिअं हा बुद्धु अणुमयं हत्ति । अंतो अंतो उज्झइ, पच्छातावेण वेवंतो ॥ १ ॥

गरिहानि तत्ताजादयमेव नवरं परण्णासणया । दधंमि य मरुणागं भावे सुबह्नु उदाहरणा ॥ १०६२ ॥
गर्हापि तथाजातीयं—निन्दाजातीयं, नवरं—एतावान् विशेषः, परप्रकाशनया गर्हा भवति, किमुक्तं भवति ?—या गुरोः
प्रत्यक्षं गुणुप्सा गेहंति, ‘परसाक्षिकी गेहं’ति वचनात्, सापि नामादिभेदाच्चतुर्विधा, तत्र नामस्थापने अनादृत्याह—द्रव्ये
द्रव्यगर्हायां मरुहोदाहरणं, तच्चेदम्—आणंदपुरे मरुओ णुसाए समं रांवासं काऊण उवज्झायसा कहेइ, जहा सुमिणए
णुगाए समं संवासं गतोमिस्ति । भावगर्हायां साधोरुदाहरणं,—गंतूण गुरुसमीवं काऊण य अंजलिं विणयमूलं । जह अप्पाणो
तह परे जाणानण एस गरिहा उ ॥ १ ॥ (ओघ. १५८)ति । किं निंदामि गेहं इत्यत आह—‘आत्मानं’ अतीतरावच्छ-
योगकारिणमश्लक्ष्यं, अथवा अत्राणं—त्राणविरहितं अतीतसावध्ययोगं निंदामि गेहं, सामायिकेनाधुना त्राणमिति, अथवा
‘अत सातलगमने’ अतनं—राततभवनप्रवृत्तं अतीतं सावध्यं योगं निन्दामि गेहं, निवर्तयामीति तात्पर्यार्थः, ‘व्युत्पद्यामी’ति

विविधार्थो विशेषणार्थो वा विशब्दः उच्छब्दो भृशार्थे सृजामि-त्यजामि, विविधं विशेषेण वा भृशं त्यजामि अतीतसावद्य-योगमिति भावः, ननु करोमि भदन्त ! सामाधिकमिति सावद्ययोगविनिवृत्तिरित्युच्यते, तस्य व्युत्सृजामीति शब्दप्रयोगे वैपरीत्यमापद्यते, तन्न, यस्मात् मांसादिविरमणक्रियानन्तरं व्युत्सृजामीति प्रयोगे तद्विपक्षत्यागो मांसभक्षणनिवृत्तिरभिधीयते. एवमिहापि सामाधिकानन्तरं व्युत्सृजामीति प्रयोगे तद्विपक्षत्यागः सावद्ययोगनिवृत्तिरवगम्यते इति, स च व्युत्सर्गो नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तत्र नामस्थापने अनादृत्याह—

दबविउस्सर्गे खलु पसन्नचंदो भवे उदाहरणं । पडियागयसंवेगो भावम्मिंवि होइ सो चेव ॥ १०६३ ॥

द्रव्यव्युत्सर्गो-गणोपधिशरीरान्नपानादिव्युत्सर्गः, अथवा द्रव्यव्युत्सर्गो नाम आर्तध्यानादिध्यायिनः कायोत्सर्गः, अत एवाह-द्रव्यव्युत्सर्गे खलु प्रसन्नचंद्रो राजर्षिर्भवत्युदाहरणं, भावव्युत्सर्गस्वज्ञानादिपरित्यागः, अथवा धर्मशुक्लध्यायिनः कायोत्सर्गः, तथा चाह-प्रत्यागतसंवेगो भावव्युत्सर्गेऽपि स एव-प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिरुदाहरणमिति गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-पोयणपुरे नगरे पसन्नचंदो राया, तत्थ भयवं महावीरो समोसहो, ततो राया धम्मं सोऊण संजायसंवेगो पबइतो, गीयत्थो जाओ, अन्नया जिणकप्पं पडिवज्जिउकामो सत्तभावणाए अप्पाणं भावेति, तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे मसाणपडिमं पडिवन्नो, भयवंपि महावीरो तत्थेव रायगिहे समोसहो, लोको पवंदओ नीति, दुवे य वाणियगा पोयणपुरातो तत्थेव आगया, तत्थेगो पसन्नचंदं पासिऊण भणइ-एस अम्हाण सामी रायसिरिं परिच्चइऊण तवसिरिं पडिवन्नो, अहो एयस्स धणया, बिइओ भणइ-कत्तो एयस्स धन्नया ? जो य असंजायबलं पुत्तं रज्जे ठवेऊण

पतइतो, सो तवस्सी पंचतनिवेहिं मंतीहि य परिहविज्जइ, नगरं च उत्तमखयं पवन्नं, अंतैउरंपि कमपि अवत्थं गयं न जाणि-
 उइ, ता एनमणेण बहू लोगो दुक्खे ठवितोत्ति अदुद्धो एस, तं सोऊण तस्स कोवो जातो, चित्तिं चउणेण-को मम
 पुत्तस्स अनक्खेउ ? नूनममुगो, ता किं तेण ? एयावत्थगतोवि विणिवाएमि, माणससंगमेण रोइज्झाणं पवन्नो, हत्थिणा
 हत्थिं तावाएइ, आसेण आसं, इच्चाइ विभासा, एत्थंतरे सेणिओ भयवं वंदतो जाइ, तेण दिट्ठो, वंदितो, णेण ईसिंषि नो
 निज्जाउतो, सेणिएण चित्तिं-सुक्खज्जाणोवगतो एस भयवं, एरिसंमि ज्ञाणे कालगयस्स का गई हवइत्ति भयवं पुच्छिस्सं,
 ततो गतो, वंदिऊण पुच्छित्तो णेण भयवं, जंमि ठाणे ठितो वंदितो मए पसन्नचंदो तंमि मयस्स कहिं उववातो भवति ?,
 भयनया भणियं-अहेसत्तमाए पुढवीए, ततो सेणिएणं चित्तिं-हा किमेयं ?, पुणो पुच्छिस्सं, एत्थंतरंमि पसन्नचंदस्स माणसे
 संगामे पद्दाणनायेगेण सहावडियस्स असिस्सिचक्करूपणिपमुहाणि पहरणाणि खयं गयाणि, ततोउणेण सिरत्ताणेणं वावा-
 एभिस्ति परामुसियमुत्तमंगं जात्र लोअं कडं पाराइ, ततो संवेगमावन्नो महया विसुज्झमाणपरिणामेणं अत्ताणं निंदिउं पवत्तो,
 समाहिंयं पुणरवि अणेण सुक्खज्जाणं, एत्थंतरंमि पुणरवि पुच्छित्तो सेणिएणं भयवं-जारिसे ज्ञाणे संपइ पसन्नचंदो वइइ
 तारिसे मगस्स कहिं उववातो ?, भगवया भणियं-अणुत्तरेसु, ततो सेणिएण भणियं-पुणं किमन्नहा परूविंयं ? उयाहु मया
 अगत्ता अगगच्छियं ?, भयवया भणियं-न अन्नहा परूविंयं, सेणिएण भणियं-कहमेयंति ?, भयवया सवो बुत्तंतो कहितो,
 एत्थंतरे पसन्नचंदसमीवे दिट्ठो देवदुंदुभिसणाहो महंतो कलथलो उच्चाइतो, ततो सेणिएण भणियं-भयवं ! किमेयंति ?,
 भयनया भणितं-तस्सेव विगुज्झमाणपरिणामस्स केवलनाणं समुगणं, ततो से देवा महिमं करेंति, एस एव दघविस्ससग-

भावविउस्सगेषु उदाहरणं ॥ साम्प्रतं समाप्तौ यथाभूतोऽस्य सामायिकस्य कर्त्ता भवति तथाभूतं सङ्क्षेपतोऽभिधित्सुराह—
 सावज्जजोगविरओ ति विहं ति विहेण वोसरिअ पावो । सामाहअमाईए एसोऽणुगमो परिसमत्तो ॥ १०६४ ॥
 सावद्ययोगविरतः, कथमित्याह—त्रिविधं त्रिविधेन व्युत्सृज्य—परित्यज्य पापं, पाठांतरं सावद्ययोगविरतः सन् त्रिविधं
 त्रिविधेन व्युत्सृजति—परित्यजति पापमेव्यत् सामायिकादौ—सामायिकारम्भसमये । एषोऽनुगमः परिसमाप्तः, अथवा
 सामायिकादौ सूत्रे, आदिशब्दात् सर्वसावद्यं योगं प्रत्याख्यामीत्याद्यवयवपरिग्रहः, उक्तोऽनुगमः, साम्प्रतं नयास्ते च
 नैगमसङ्ग्रहव्यवहारकजुसूत्रशब्दसमभिरूढेवंभूतभेदभिन्नाः खल्वोद्यतः सप्त भवन्ति, स्वरूपं चैतेषामधो न्यक्षेण प्रदर्शित-
 मिति नेह प्रतन्यते, केवलमत्र स्थानाशून्यार्थमेते ज्ञानक्रियाद्वयान्तर्भावेन समासतः प्रोच्यन्ते, तथा चाह—

विज्ञाचरणनएसुं सेससमोआरणं तु कायवं । सामाहअनिज्जुत्ती सुभासिअत्था परिसमत्ता ॥ १०६५ ॥
 विद्याचरणनययोः, ज्ञानक्रियानययोरित्यर्थः, ‘सेससमोयारणं तु कायवं’मिति शेषनयसमवतारः कर्त्तव्यः, तुशब्दो
 विशेषणार्थः, स चैतद्विशिनष्टि—तौ च ज्ञाननयक्रियानयौ वक्तव्यौ, एवं सामायिकनिर्युक्तिः सुभाषितार्था परिसमाप्ता ॥
 सम्प्रति स्वद्वार एव शेषनयान्तर्भावेनाविष्कृतनामानावनन्तरोपन्यस्तगाथागततुशब्देन चावश्यवक्तव्यतयाऽभिहितौ ज्ञान-
 चरणनयावुच्येते, तत्र ज्ञाननयदर्शनमिदं—ज्ञानमेवैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं प्रधानं, युक्तियुक्तत्वात्, तथा चाह—
 नायम्मि गिण्हियेवे अणिण्हअवम्मि चेव अत्थम्मि । जइअवमेव इय जो उवएसो सो णओ नाम ॥ १०६६ ॥
 ‘नायंमि’ ज्ञाते सम्यक्परिच्छिन्ने ‘ग्रहीतव्ये’ उपादेये, ‘अणिण्हियंमि’ति अग्रहीतव्ये—अनुपादेये, हेये इति भावः,

चशब्दः खलूभयोर्ग्रहीतव्ययोर्ज्ञातत्वानुकर्षणार्थः उक्षेपणीयवस्तुसमुच्चयार्थो वा, एवकारस्ववधारणार्थः, त य
 चैवं व्यवहितं प्रयोगो द्रष्टव्यः—ज्ञात एव ग्रहीतव्ये, तथा अग्रहीतव्ये उपेक्षणीये च ज्ञात एव, नाज्ञातेऽर्थे ऐहिकामु-
 ष्मिके, तत्र ऐहिको ग्रहीतव्यः सकन्दनादिः अग्रहीतव्यो विपक्षस्त्रकण्टकादिः उपेक्षणीयस्तृणादिः, आमुष्मिको ग्रहीतव्यः
 सम्यग्दर्शनादिः अग्रहीतव्यो मिथ्यात्वादिः उपेक्षणीयो विवक्षया अभ्युदयादिः, तस्मिन्नर्थे यतितव्यमेव, अनुस्वारलोपात्
 यतितव्यं, एवमेनेन क्रमेण ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना सत्त्वेन प्रवृत्त्यादिलक्षणो यत्नः कार्य इत्यर्थः, इत्थं चैतदङ्गी-
 कर्त्तव्यं, सम्यक् अज्ञाते प्रवर्त्तमानस्य फलविसंवाददर्शनात्, तथा चोक्तमन्यैरपि—“विज्ञप्तिः फलदा पुंसां, न क्रिया फलदा
 मता । मिथ्याज्ञानात् प्रवृत्तस्य, फलासंवाददर्शनात् ॥ १ ॥” तथा आमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिनाऽपि ज्ञान एव यतितव्यं,
 तथा चागमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः, यत उक्तम्—“पढमं नाणं तओ दया, एवं चिट्ठइ सबसंजए । अन्नाणी किं काहिति ?
 किंवा नाही छेयपावंगं ? ॥ १ ॥” इतश्चैतदेवमङ्गीकर्त्तव्यं, यस्मात् तीर्थकरणधैरगीतार्थानां केवलानां विहारक्रियापि
 निषिद्धा, तथा चागमः—“गीयत्थो य विहारो वीओ गीयत्थमीसितो भणितो । एत्तो तइयविहारो नाणुन्नातो जिणवरेहि
 ॥ १ ॥” न खल्वन्धेनान्धः समाकुप्यमाणः सम्यक्पन्थानं प्रतिपद्यते इत्यभिप्रायः, एवं तावत् क्षायोपशमिकं ज्ञानमधि-
 कृत्योक्तं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव वेदितव्यं, यस्मादहंतोऽपि भवाम्भोधितदृश्यस्य दीक्षाप्रतिपन्नस्य
 उत्कृष्टतपश्चरणवतोऽपि न तावदपवर्गप्राप्तिरुपजायते यावज्जीवाजीवाद्यखिलवस्तुपरिच्छेदरूपं केवलज्ञानं नोत्पन्नमिति,
 तस्माद् ज्ञानमेव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितं, ‘इइ जो उवदेसो सो नओ नामं’ति एवमुक्तन्यायेन

य उपदेशो ज्ञानप्राधान्यव्यापनपरः स नयो नाम, ज्ञाननय इत्यर्थः, अयं च चतुर्विधे सम्यक्त्वादिसामायिके सम्यक्त्व-
सामायिकं श्रुतसामायिकं चेच्छति, अस्य ज्ञानात्मकत्वात्, देशविरतिसामायिकं सर्वविरतिसामायिकं तु नेच्छति, तयोस्तत्का-
र्यत्वात्, गुणभूते वेच्छति, उक्तो ज्ञाननयः, सम्प्रति क्रियानयावसरः, तदर्शनं चेदं-क्रियैव ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्ति-
कारणं प्रधानं, युक्तियुक्तत्वात्, तथा चायमप्युक्तलक्षणामेव स्वपक्षसिद्ध्ये गाथामाह-‘नायंमि गिण्हयन्वे’ इत्यादि, अस्य
क्रियानयदर्शनानुसारेण व्याख्या-ज्ञाते ग्रहीतव्याग्रहीतव्ये चैव अर्थे ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना यतितव्यमेव, न
यस्मात् प्रवृत्त्यादिलक्षणप्रयत्नन्यतिरेकेण ज्ञानवतोऽप्यभिलषितार्थावासिरुपलभ्यते, तथा चोक्तमन्यैरपि-“क्रियैव फलदा
पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात् सुखितो भवेत् ॥ १ ॥” तथाऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थि-
नापि क्रियैव कर्तव्या, तथा च भगवद्भवनमप्येवमेव व्यवस्थितं, यत उक्तम्-“चेइयकुलगणसंघे आयरियाणं च पवयण
सुए य । सबेसुवि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेणं ॥ १ ॥” इतश्चैतदेवमङ्गीकरणीयं, यस्मात्तीर्थकरगणधरैः क्रियाविकलानां
ज्ञानमपि विफलमेवोक्तं, तथा चागमः-सुबहुंपि सुयमहीयं किं काहिइ चरणविप्पहीणस्स ? । अंधस्स जह पलित्ता दीव-
सयसहस्सकोडीवि ॥ १ ॥” दृष्टिक्रियाविकलत्वात् तस्येत्यभिप्रायः, एवं तावत् क्षायोपशमिकं चारित्रमङ्गीकृत्योक्तं, चारित्रं
क्रियेत्यनर्थान्तरं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव विज्ञेयं, यस्मादर्हतोऽपि भगवतः समुत्पन्नकेवलज्ञान-
स्यापि न तावत् मुत्तयवासिः सम्भवति यावदखिलकर्मेन्धनानलभूता पञ्चह्रस्वाक्षरोद्गिरणकालमात्रावस्थायिनी सर्वसं-
वररूपा चारित्रक्रिया नावाप्यते, ततः क्रियैव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितं, ‘इह जो उवदेसो सो

नाना नामानि यन्त्राणां न्यायः उपपन्नः । क्रियायाः प्राधान्यस्यापनरः स नयो नाम, क्रियानय इत्यर्थः, अयं चतुर्विधे सामाधिक्ये द्वे द्वौ विहितमयि विरतिरूपं सामाधिक्यमयमेवेच्छति, क्रियाप्रधानत्वादस्य, सम्पत्त्वसामाधिक्यश्रुतसामाधिक्ये तु नान्यस्याधिक्यमानेनाप्रधानतां नृच्छति, गुणभूते चा नृच्छतीति, उक्तः क्रियानयः, इत्थं ज्ञाननयक्रियानयस्वरूपं प्राप्तादभिरुक्तद्विप्रयोगो निमित्तः संक्षेपापन्नः सन्नाह-किमत्र तत्त्वं ? पक्षद्वयेऽपि युक्तिसम्भवात्, आचार्यः पुनराह—

मनसिंषि नगणं यन्त्रविह्वलगतं निमामित्ता । तं सवनयविरुद्धं जं चरणगुणद्विओ साह ॥ १०६७ ॥

अथवा ज्ञानक्रियानयमनं प्रत्येकमभिधायानुना स्थितपक्षगुणदर्शयति—‘सर्वेभिंषि नगण’मित्यादि, सर्वेणामपि—मूल-नयानां, अभिग्रह्यत् तद्वदनां द्रव्यास्तिक्रिदीनां ननुविभक्तव्यतां—सामान्यमेव विशेषा एव उभयमेव परस्परमनोपेक्ष-मित्यादिभ्यः, अथवा नामादिनयानां मध्ये को नयः कं साधुमिच्छतीत्यादिरूपां निशम्य-श्रुत्वा तत् सर्वनयविशुद्धं—सर्व-नयममनं यत्नं यत्नगुणस्थितः साधुः, यस्मात्तर्हि नयास्तत्ततो भावनिक्षेपमिच्छंतीति ॥

इति श्रीमन्मगभिरिचिचितायामावडगकटीकायां सामाधिक्याध्ययनं समाप्तम् ॥

सामाधिक्यस्य विवृतिं कृत्वा यदनाप्तमिह मया कुशलम् । तेन तल्लु सर्वलोको लभतां सामाधिक्यं परमम् ॥ १ ॥

यस्मात्प्रगाद भगवान् सामाधिक्येन निरुपगोपायम् । शरीरमानसानेकदुःखानाशस्य मोक्षस्य ॥ २ ॥ ग्रन्थाग्रं २२०००

॥ उति श्रीमन्मगभिरिचिचितायामावडगकट्टुत्तौ सामाधिक्याध्ययनं समाप्तम् ॥

इत्साचार्यश्रीमलयगिरिविचितायामावश्यकदृष्टौ
सामायिकाध्ययनविवरणं ॥

अथ चतुर्विंशतिस्तत्त्वाख्यं द्वितीयमध्ययनं ॥

तदंयमुक्तं सामायिकाध्ययनम्, अधुना चतुर्विंशतिस्तत्त्वाध्ययनं प्रारभ्यते—

तत्राध्ययनोद्देशसूचारमेषु सर्वेष्वेव कारणाभिसम्बन्धौ वक्तव्यावित्येष वृद्धप्रवादः, ततः प्रथमतः कारणमुच्यते, नचेंदं—जात्यादिगुणसम्पत्तममन्वितेभ्यो विनेयेभ्यो गुरुणा सूत्रतोऽर्थतश्चावश्यकश्रुतस्कन्धः प्रदातव्यः, स चाध्ययनसमुदायरूपः, तथा चोक्तम्—‘एतौ एकैकं पुण अञ्जयणं कित्तइस्सामि’त्ति, प्रथमं चाध्ययनं सामायिकं, तच्चोपदर्शितम्, इदानीं द्वितीयं चतुर्विंशतिस्तत्त्वाध्ययनमारभ्यते, द्वितीयता चास्य द्वितीयावयवत्वात्, द्वितीयावयवत्वमप्यस्य सिद्धमाचार्योपदर्शिताधिकारगाथाप्राप्तायात्, सा चेयम्—“सावज्जजोगविरइं उक्कित्तण गुणवतो य पडिवत्ती । खलियस्स निंदणा वणति-निच्च गुणधारणा चेय ॥ १ ॥” इयमत्र भावना—यथा किल युगपदशक्योपलभस्य पुरुषस्य दिदृक्षोः क्रमेणांगान्युपदर्शयन्ते, एवमत्राप्यावश्यकश्रुतस्कन्धस्य क्रमेण सामायिकादीन्यङ्गान्युपदर्शयन्ते इति, इदमेव कारणमुद्देशसूत्रेष्वपि योजनीयं, एतदेव च मर्याध्ययनेषु, न पुनर्भेदेन वक्ष्यामः, सम्प्रति सम्बन्ध उच्यते—इहानन्तराध्ययने सावद्ययोगविरतिलक्षणं सामायिकमुपदिष्टं, इह तु तदुपदेष्टृणामर्हतामुत्कीर्तनं प्रतिपाद्यते, अथवा सामायिकाध्ययने तदासेवनात् कर्मक्षय उक्तः, यत उक्तं निरुक्तिद्वारे—“सम्मदिद्दी अमोहो सोही सबभाव दंसणं वोही । अविवज्जओ सुदिद्विज्जि एवमाई निरुत्ताइ ॥ १॥”

शोधिः कर्मक्षय इत्यनर्थोत्तरं, इहापि चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने भगवदर्हद्गुणोत्कीर्त्तरूपाया भक्तेस्तत्त्वतोऽसावेव कर्म-
क्षयः प्रतिपाद्यते, तथा च वक्ष्यति—“भक्तीर्दे जिणवराणं खिज्जंती पुद्गसंचिया कम्मा’ इत्यादि, एवमनेन सम्बन्धेनायात-
स्य चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि प्रपञ्चतो वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे चतुर्विंशतिस्तवाध्य-
यनमिति नाम, ततश्चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनशब्दाः प्ररूपणीयाः, तथाचाह—

चउवीसगत्थयस्स उ निक्खेवो होइ नामनिष्पन्नो । चउवीसगस्स छक्को थयस्स उ चउक्कओ होइ ॥ १०६८ ॥
चतुर्विंशतिस्तवस्य निक्षेपो नामनिष्पन्नो भवति, स चान्यस्याश्रुतत्वादयमेव यदुत चतुर्विंशतिस्तव इति, तुशब्दो वा-
क्यभेदोपदर्शनार्थः, वाक्यभेदश्च अध्ययनान्तरवक्तव्यताया उपक्षेपादिति, तत्र चतुर्विंशतिशब्दस्य निक्षेपः पङ्क्तिः, स्तव-
शब्दस्य चतुर्विधः, तुशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वादध्ययनस्य च, एष गाथासमासार्थः । अवयवार्थं तु भाज्यकार एव
वक्ष्यति, तत्राद्यमवयवमधिकृत्य निक्षेपोपदर्शनार्थमाह—

नामंठवणादविए खित्ते काले तेहेव भावे य । चउवीसगस्स एसो निक्खेवो छविहो होइ ॥ १०९ ॥ (भा.)
‘नामं’ति नामचतुर्विंशतिः स्थापनाचतुर्विंशतिर्द्रव्यचतुर्विंशतिः क्षेत्रचतुर्विंशतिः कालचतुर्विंशतिसंथैव भावचतुर्विं-
शतिः, चतुर्विंशतिशब्दस्य एषोऽनन्तरोदितो निक्षेपः पङ्क्तिः भवति । तत्र नामचतुर्विंशतिः जीवस्य अजीवस्य वा यस्य
चतुर्विंशतिरिति नाम क्रियते, चतुर्विंशत्यक्षरावली वा, स्थापनाचतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतेः केषांचित्स्थापना, द्रव्यचतुर्विंश-
तिश्चतुर्विंशतिर्द्रव्याणि, सचित्ताचित्तमिश्रभेदभिन्नानि, तत्र सचित्तानि द्विपदचतुष्पदापदभेदभिन्नानि, अचित्तानि

कार्पापणादीनि, मिश्राणि द्विपदादीन्येव कटकाद्यलङ्कृतानि, क्षेत्रचतुर्विंशतिर्विवक्षया चतुर्विंशतिः क्षेत्राणि भरतादीनि, क्षेत्र-
प्रदेशा वा चतुर्विंशतिः क्षेत्रचतुर्विंशतिः, चतुर्विंशतिप्रदेशावगाढं वा द्रव्यं क्षेत्रचतुर्विंशतिः, कालश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिः
समयादयः, एतत्कालस्थिति वा द्रव्यं कालचतुर्विंशतिः, भावचतुर्विंशतिः चतुर्विंशतिर्भावसंयोगाः, चतुर्विंशतिगुणकृष्णा-
दिद्रव्यं वा भावचतुर्विंशतिः, इह सच्चित्तद्विपदमनुष्यचतुर्विंशत्याऽधिकार इति गार्थार्थः ॥ उक्ता चतुर्विंशतिः, अधुना
स्तवनिक्षेपप्रतिपादनार्थमाह—

नामंठवणादवि ए भावे य थयरस होइ निक्खेवो । दब्बत्थओ पुप्फाई संतगुणकित्तणा भावे ॥ १९३ ॥ (भा.)
'नामं'ति नामस्तवः स्थापनास्तवः द्रव्यविषयो द्रव्यस्तवः 'भावे ये'ति भावविषयो भावस्तवः, इत्थं स्तवस्य निक्षेपो-
न्यासो भवति चतुष्प्रकार इति शेषः, तत्र क्षुण्णत्वान्नामस्थापने अनाहत्य द्रव्यस्तवभावस्तवस्वरूपमाह—द्रव्यस्तवः
पुष्पादिः, आदिशब्दात् गन्धधूपादिपरिग्रहः, कारणे कार्योपचारचैवमाह, अन्यथा द्रव्यस्तवः पुष्पादिभिः समभ्यर्चन-
मिति द्रष्टव्यं, तथा सद्गुणोत्कीर्त्तना भाव इति, सन्तश्च ते गुणाश्च सद्गुणाः, अनेनासत्सु गुणेषूत्कीर्त्तनानिषेधमाह,
करणे मृपावादोषप्रसङ्गात्, सद्गुणानामुत्कीर्त्तना उत्-प्राबल्येन परया भक्त्या कीर्त्तना-संशब्दना यथा—'प्रकाशितं
यथैकेन, त्वया सम्यक् जगन्नयम् । समग्रैरपि नो नाथ !, परतीर्थार्थिषैस्तथा ॥ १ ॥ विद्योतयति वा लोकं, यथैकोऽपि
निशाकरः । समुद्गतः समग्रोऽपि, किं तथा तारकागणः ? ॥ २ ॥' इत्यादिलक्षणो भावे इति द्वारपरामर्शो, भावस्तव
इत्यर्थः ॥ इह चालितप्रतिष्ठितोऽर्थः सम्यग्ज्ञानाय प्रभवतीति चालनां कदाचिद् विनेयः करोति, कदाचित्स्वयमेव गुरु-

रपि, तथा चोक्तम्—“कतथइ पुच्छइ सीसो कहिंचडपुढा कहिति आयरिया ॥” इत्यादि, तत्र वित्तपरित्यागादिना द्रव्य-
स्त्व एव ज्यायानित्यल्पबुद्धीनामाशङ्क्यसम्भवः, तद्व्युदासार्थं तदनुवादपुरस्सरमाह—
दधत्थओ भावत्थओ दधत्थओ बहुगुणत्ति बुद्धि सिआ ।

अनिउणमइवयणमिणं छज्जीवहिअं जिणा भित्ति ॥ १९४ ॥ (भा.)

छज्जीवकायसंजम दधत्थ सो विरुद्धई कसिणो । तो कसिणसंजमविऊ पुण्फईअं न इच्छंति ॥ १९५ ॥ (भा.)

द्रव्यस्तवो भावस्तव इत्यनयोर्मध्ये द्रव्यस्तवो बहुगुणः—प्रभूतगुण इत्येवं बुद्धिः स्याद्, एवं चेन्मन्यसे इति भावः,
तथाहि—किलास्मिन् क्रियमाणे वित्तपरित्यागाच्छुभ एवाध्यवसायः तीर्थस्य चोन्नतिकरणं, दृष्ट्वा च तं क्रियमाणमन्येऽपि
प्रतिबुध्यन्ते इति स्वपरानुग्रहः, सर्वमिदं सप्रतिपक्षं चेतसि निधाय द्रव्यस्तवो बहुगुण इत्यस्यासारतारव्यापनायाह—अ-
निपुणमतिवचनमिदमिति, अनिपुणमतेर्वचनमिदं यत् द्रव्यस्तवो बहुगुण इति, किमित्यत आह—‘पइजीवहितं’
पण्णां—पृथिवीकायिकादीनां जीवानां हितं जिनाः—तीर्थकृतो भुवते ॥ किं पइजीवहितमित्यत आह—पण्णां जीवनि-
कायानां—पृथिव्यादिलक्षणानां संयमः—सङ्घट्टनापरित्यागः पइजीवकायसंयमः असौ हितं, यदि नार्भवं ततः किमि-
त्यत आह—‘द्रव्यस्तवे’ पुण्पादिसमभ्यर्चनलक्षणे ‘सः’ पइजीवकायसंयमः ‘कृत्स्नः’ सम्पूर्णो ‘विरुध्यते’ न सम्यक्
सम्पद्यते, पुण्पादिसंलुब्धनसङ्घट्टनादिना कृत्स्नसंयमव्याघातभावात्, यतश्चैवं ‘तो’ति तस्मात् कृत्स्नसंयमं प्रधानं
विद्वांसः, ते तत्त्वतः साधव उच्यन्ते, कृत्स्नसंयमग्रहणमकृत्स्नसंयमविदुषां श्रावकाणां व्यपोहार्यं, पुण्पादिकं द्रव्यस्तवं

अयं चेद् तावत् पञ्चास्तिकायात्मको गृह्यते, तस्य लोकस्य उद्योतकरणशीला उद्योतकगस्तान्, केवलालोकेन तत्पूर्वक-
वचनदीपेन वा सर्वलोकप्रकाशकरणशीलानित्यर्थः, तथा दुर्गता प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः, उक्तं च—“दुर्गतिप्रगृ-
ह्णन्तं तस्माद् धारयते ततः । धत्ते चेतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥१॥” तीर्यते मंसारसागरोऽनेनेति
तान् जन्तून्, यस्माद् धारयते वा तीर्थं धर्मं तीर्थं तत्करणशीला धर्मं तीर्थकरास्तान्, तथा रागद्वेषकषायेन्द्रियपरीपहोप-
तीर्थं, धर्म एव धर्मप्रदानं वा तीर्थं धर्मं तीर्थं पूजामर्हतीत्यर्हन्तस्तान् अर्हन्तः, कीर्त्तयिष्यामि—
मर्गाष्टप्रकारकर्मजैतृत्वाजिनास्तान्, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हतीत्यर्हन्तस्तान् अर्हन्तः, इति केवलिनः
स्वनामभिः स्तोत्रे, चतुर्विंशतिः मद्रया, अपिशब्दो भावतस्तदन्यसमुच्चयार्थः, केवलं ज्ञानमेपां विद्यत इति केवलिनः
तान् केवलिनः, इति पदार्थः, पदविग्रहोऽपि यानि ममामभाङ्नि पदानि तेषु दर्शित एव । सम्प्रति चालनायसरः—तत्र मा
तावत् लिष्ठु, सूत्रस्पर्शानिर्गुक्तिरेवोच्यते, स्वस्थानत्वात्, उक्तं च—“अकबलियमंहियाई वक्खाणचक्कण्ण दसिसियंमि ।
तावत् लिष्ठु, सूत्रस्पर्शानिर्गुक्तिरेवोच्यते, स्वस्थानत्वात्, उक्तं च—“अकबलियमंहियाई वक्खाणचक्कण्ण दसिसियंमि ।
मुत्तप्फासियनिज्जुत्तिविस्सरथो इमो होद ॥ १ ॥” चालनामपि चात्रय वक्ष्यामः, तत्र ‘लोकस्योद्योतकरा’निति यदुक्तं

तत्र लोकनिरूपणायाह—

नामन्तवणादविण् खित्ते काले भवे य भावे य । पल्लवलोगे य तद्वा अट्टविहो लोगनिक्खेवो ॥ १०६९ ॥

नामलोकः स्थापनालोकः द्रव्यलोकः क्षेत्रलोकः काललोकः भवलोकः पर्यायलोकश्च, एवमष्टविधो लोकनिक्षेप
इति गाथासमामर्थः, व्यासार्थन्तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्र नामस्थापने क्षुण्णत्वादानादृत्य द्रव्यलोकमभिधित्तुराह—
जीवमजीवे रूचमरूची सपणसमपणसे य । जाणाहि द्धव्लोगं निचमनिचं च जं द्धवं ॥ १०७० ॥ (भा.)

जीवाजीवावित्यत्रानुस्वारः प्राकृतत्वादलक्षणिकः, तत्र सुखदुःखज्ञानोपयोगलक्षणो जीवः, विपरीतस्त्वजीवः, एतौ च द्वौ भेदौ प्रत्येकं रूप्यरूपिभेदौ, तथा चाह—‘रूप्यरूपिण’ इति, तत्रानादिकर्मसन्तानपरिगता रूपिणः, अरूपिणस्तु कर्मपरिहिताः सिद्धाः, अजीवास्तेऽरूपिणो धर्माधर्माकाशास्तिकायाः, रूपिणः परमाणवादयः, एतौ च जीवाजीवावोधतः सप्रदेशाप्रदेशावगन्तव्यौ, तथा चाह—‘सप्रदेशाप्रदेशा’ विति, तत्र परमाणुव्यतिरेकेण सर्वेऽप्यस्तिकायाः सप्रदेशाः, परमाणवस्त्वप्रदेशाः, अथवा पुद्गलास्तिकायो द्रव्याद्यपेक्षया चिन्तनीयः, तद्यथा—द्रव्यतः परमाणुरप्रदेशः द्वाणुकादयः सप्रदेशाः, क्षेत्रत एकप्रदेशावगाढोऽप्रदेशः व्यादिप्रदेशावगाढाः सप्रदेशाः, कालत एकसमयस्थितिकोऽप्रदेशो व्यादिसमयस्थितिकाः सप्रदेशाः, भावत एकगुणकृष्णादिकोऽप्रदेशः द्विगुणकृष्णादिकाः सप्रदेशाः, इदमेव जीवाजीवघ्रातं जानीहि द्रव्यलोकं, द्रव्यमेव लोको द्रव्यलोकस्तं, अस्यैव शेषधर्मोपदर्शनायाह—नित्यानित्यं यद्रव्यं, चशब्दादभिलाष्यानभिलाष्यादिसमुच्चयः ॥ साम्प्रतं जीवाजीवयोर्नित्यतानित्यतामेवोपदर्शयति—

गह १ सिद्धा २ भविआया ३ अभविअ ४ पुग्गल १ अणागयद्धा २ य ।

तीअद्ध ३ तिन्नि काया ४ जीवाजीवट्ठिहं चउद्धा ॥ १९८ ॥ (भा.)

अस्या सामायिकाध्ययन इव व्याख्या कर्त्तव्या ॥ अधुना क्षेत्रलोकः प्रतिपाद्यते—

आगासस्स पएसो उड्ढे य अहे अ तिरिअलोए अ । जाणाहि खित्तलोगं अणंत जिणदेसियं शम्भं ॥ १९९ ॥ (भा.)

प्रकृष्टाः देशाः प्रदेशाः आकाशस्य प्रदेशान् ऊर्ध्वं चेति ऊर्ध्वलोके अधश्चेति अधोलोके तिर्यग्लोके च जा-

नीहि क्षेत्रलो तं क्षेत्रमेव लोकः क्षेत्रलोकः तं, ऊर्ध्वादिविभागस्तु प्रतीतः, अनन्तं-अंतरहितमलोककाशस्यापरिमित-
तात्, अत्र सूत्रेऽनुस्वारलोपः प्राकृतत्वादवसेयः, जिनदेशितं सर्वज्ञकथितं सम्यक् शोभनेन विधिना ॥ साम्प्रतं काल-
लोकप्रतिपादनार्थमाह—

समयावलिअमुहुत्ता दिवसमहोरत्त पक्ख मासा य ।

संवच्छर जुग पलिआ सागर ओसप्पि परियट्ठा ॥ २०० ॥ (भा.)

परमनिकृष्टः कालः समयः, असह्येयसमयात्मिका आवलिका, द्विघटिको मुहूर्तः, द्वादशादिमुहूर्तो दिवसः, त्रिंशन्मुह-
र्तोऽहोरात्रः, पञ्चदश अहोरात्राणि पक्षः, द्वौ पक्षौ मासः, द्वादश मासा संवत्सरः, पञ्चसंवत्सरं युगं, पल्योपमं उज्जारादि-
भेदात् त्रिविधं, पल्योपमानां द्वादशकोटीकोट्यः सागरोपमं, दशसागरोपमकोटीपरिमाणा उत्सर्पिणी, एवमवसर्पिण्यपि
द्रष्टव्या, परावर्तः पुद्गलपरावर्तः, स चानन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाणः, ते अनन्ता अतीतः कालः, अनन्ता एवानागतः
कालः ॥ उक्तः काललोकः, काल एव लोकः काललोकः ॥ अधुना भवलोकमभित्सुराह—

नेरइयदेवमणुआ तिरिक्खजोणी गया य जे सत्ता । तस्मि भवे वट्ठता भवलोगं तं विआणाहि ॥ २०१ ॥ (भा.)

नैरयिकदेवमनुष्यास्तिर्यग्योनिगताश्च ये सत्त्वाः—प्राणिनस्तस्मिन् भवे वर्तमाना यदनुभावमनुभवन्ति तं भवलोकं
जानीहि, भव एव लोको भवलोक इति व्युत्पत्तेः ॥ साम्प्रतं भवलोकमुपदर्शयति—

ओदइण उवसमिण गइण अ तथा ग्वओवसमिण अ । परिणामि सन्निवाण छविहो भावलोगो य ॥ २०२ ॥ (भा.)

कर्मण उदयेन निर्वृत्तः औदयिकः, तथा उपशमेन, कर्मण इति गम्यते, निर्वृत्त औपशमिकः, क्षयेण निर्वृत्तः क्षायिकः; तथा उदितकर्मांशस्य क्षयेण अनुदितस्योपशमेन निर्वृत्तः क्षायोपशमिकः, परिणाम एव पारिणामिकः, सन्निपातो-
द्विन्निभावानां संयोगः, सन्निपाते भवः सान्निपातिकः, स च ओघतोऽनेकभेदोऽवसेयः, अविरुद्धास्तु दश भेदाः, उक्तं
च—“ओदइयखतोवसमे परिणामेकैक गतिचउक्कवि । खयजोगेणवि चउरो तदभावे उवसमेणंपि ॥ १ ॥ उवसमसेढी एक्को
केवलिणोऽवि य तहेव सिद्धस्स । अविरुद्धसन्निवाइय भेदा एमेव पन्नरस ॥ २ ॥” एवमनेन प्रकारेण षड्विधः—षट्प्रकारो

भावलोकः, भाव एव लोको भावलोकः ॥

तिवो रागो य दोसो य, उइन्नो जस्स जंतुणो । जाणाहि भावलोगं अणंतजिणदेसिअं सम्मं ॥ २०३ ॥ (भा.)

तीव्रः—उत्कटो रागः—अभिष्वङ्गलक्षणो द्वेषः—अप्रीतिलक्षणो यस्य जन्तोः प्राणिन उदीर्णस्तं प्राणिनं तेन भावेन
लोक्यत्वात् जानीहि भावलोकमनन्तजिनदेशितं एकवाक्यतया अनन्तजिनकथितं सम्यक्—अवैपरीत्येन ॥ सम्प्रति
पर्यायलोको वक्तव्यः, तत्रौघतः पर्याया धर्मा उच्यन्ते, इह पुनर्नैगमनयदर्शनं मूढनयदर्शनं चाधिकृत्य पर्यायलोकमाह—
दधगुणखित्तपज्जवभवाणुभावे अ भावपरिणामे । जाण चउव्विहमेअं पज्जवलोअं समासेण ॥ २०४ ॥ (भा.)

द्रव्यस्य गुणा—रूपादयः तथा क्षेत्रस्य पर्याया—अगुरुलघवः, भरतादिभेदा इत्यन्ये, भवस्य—नरकादेरनुभावाः—तीव्रत-
मदुःखादिरूपाः, तथो चोक्तम्—“अच्छिनिमीलियमेत्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव पडिवद्धं । नरए नेरइयाणं अहोनिंसं पच्चमा-
णाणं ॥ १ ॥ असुभा उव्वियणिज्जा सदरसा रुवगंधफासा य । नरए नेरइयाणं दुक्कयकम्मोवलित्ताणं ॥ २ ॥” इत्यादि,

एवं शेषभवानुभावा अपि वाच्याः, तथा भावस्य-जीवाजीवादिसम्बन्धिनः परिणामाः-तेन तेन अज्ञानात् ज्ञानं नीला-
लोहितमित्यादिप्रकारेण भवनानि भावपरिणामाः, एवमेनं चतुर्विधमोघतः पर्यायलोकं समासेन सङ्क्षेपेण जानीहि अव-
बुध्यस्व ॥ तत्र यदुक्तं द्रव्यगुणा इत्यादि तदुपदर्शनेन निगमयन्नाह—

वन्नरसगन्धसंस्थाण-फासठाणगड्वन्नभेएय । परिणामेय बहुविहे पज्जवलोगं विआणाहि (समासेणं) ॥ २०५ ॥ (भा.)

वर्णरसगन्धसंस्थानस्पर्शस्थानगतिवर्णभेदान्, चक्षब्दात् रसगन्धसंस्थानादिभेदांश्च, इयमत्र भावना-वर्णादयः सप्रभेदा
ग्रहीतव्याः, तत्र वर्णस्य भेदाः कृष्णादयः पञ्च, रसस्यापि तिक्तादयः पञ्च, गन्धस्य सुरभीतररूपौ द्वौ भेदौ, संस्थानं
परिमण्डलादिभेदात् पञ्चधा, स्पर्शः कठिनादिभेदादष्टधा, स्थानमवगाहनालक्षणं, तद् आश्रयप्रदेशभेदादनेकधा, गतिर्द्विधा-
स्पृशद्गतिरस्पृशद्गतिश्च, अथवा चक्षब्दः कृष्णादिवर्णादीनां स्वभेदापेक्षया एकगुणकृष्णाद्यनेकभेदोपसङ्ग्रहार्थः, अनेन
क्विल द्रव्यगुणा इत्येतद् व्याख्यातं, परिणामांश्च बहुविधानित्यनेन तु चरमद्वारम्, शेषद्वारद्वयं पुनः स्वयमेव भावनीयं,
परिणामांश्च बहुविधानिति जीवाजीवभावगोचरान्, किमित्यत आह- पर्यायलोकं जानीहि, पर्याय एव लोकः पर्याय-
लोक इति व्युत्पत्तेः ॥ सम्प्रति लोकपर्यायशब्दान् निरूपयति—

आलुक्कई पलुक्कई लुक्कई संलुक्कई य एगट्टा । लोगो अट्टविहो खलु तेणेसो बुच्चई लोगो ॥ १०७० ॥

आलोक्यते इत्यालोकः, प्रलोक्यते इति प्रलोकः, लोक्यते इति लोकः, संलोक्यते इति संलोकः, एते चत्वारोऽपि

शब्दा एकार्थिकाः, यत एवं लोकशब्दस्य व्युत्पत्तिः—लेक्यते इति लोकः, आलोकादयश्च पर्यायाः, तेन कारणेन अष्ट-विधः खलु लोको लोक उच्यते ॥ व्याख्यातो लोकः, साम्प्रतं उद्योत उच्यते, अत्राह—

दुविहो खलु उज्जोओ नायवो दधभावसंजुत्तो । अग्गी दधुज्जोओ चंदो सूरुो मणीं विज्जू ॥ १०७१ ॥

‘द्विविधो’ द्विप्रकारः, खलुशब्दो मूलभेदापेक्षया न व्यक्त्यपेक्षयेतिविशेषणार्थः, उद्योत्यते—प्रकाश्यतेऽनेनेति उद्योतो ज्ञातव्यो विज्ञेयो द्रव्यभावसंयुक्तः, द्रव्योद्योतो भावोद्योतश्चेति भावः, तत्र द्रव्योद्योतोऽग्निश्चन्द्रः सूर्यो मणिः—चन्द्र-कान्तादिलक्षणो विद्युत् प्रतीता, एते द्रव्योद्योतः, एतैर्घटादीनामुद्योतेऽपि तद्गतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेरभावात्, सकल-वस्तुधर्मोऽनुद्योतनाच्च, न ह्यग्न्यादिभिः सदसन्नित्यानित्याद्यनन्तधर्मोऽत्मकस्य वस्तुनः सर्व एव धर्मोः धर्मोऽस्तिकायादयो वा द्योत्यन्ते, तस्मादग्न्यादयो द्रव्योद्योत इति ॥ अधुना भावोद्योतमाह—

नाणं भावुज्जोओ जह् भणियं सधभावदंसीहिं । तस्स उवओगकरणे भावुज्जोअं विआणाहि ॥ १०७२ ॥

ज्ञायते यथावस्थितं वस्त्वनेनेति ज्ञानं, ततो भावोद्योतः, तेन घटादीनामुद्योतने तद्गतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेर्निश्चय-प्रतिपत्तेश्च भावात्, तस्य तदात्मकत्वात्, एतावता चाविशेषेणैव ज्ञानं भावोद्योत इति प्राप्तमत आह—यथा भणितं यथावस्थितं सर्वभावदर्शीभिः, तथा यत् ज्ञानं, सम्यग्ज्ञानमिति भावः, तदपि नाविशेषेणोद्योतः, किन्तु?, तस्य ज्ञानस्यो-पयोगे करणे सति भावोद्योतं विजानीहि, नान्यदा, तदैव तस्य वस्तुनो ज्ञातत्वसिद्धेः इति गार्थः ॥ इत्थमुद्योतस्वरूप-मभिधाय साम्प्रतं येनोद्योतेन लोकस्योद्योतकरा जिना भवन्ति तेनैव युक्तानुपदर्शयन्नाह—

लोगम्बुजोअगरा दधुजोण न हु जिणा हुंति । भावुजोअगरा पुण हुंति जिणवरा चउवीसं ॥ १०७३ ॥
लोक्खोद्योतकरा द्रव्योद्योतेन नैव जिना भवन्ति, किन्तु तीर्थकरनामकम्मोदयतो अतुलसत्त्वार्थसम्पादनेन भावोद्यो-
तकराः पुनर्भवन्ति निनवराश्चतुर्विंशतिरिति, अत्र पुनःशब्दो विशेषणार्थः, स चैतद् विशिनष्टि-आत्मानमधिकृत्य केव-
लज्ञानेनोद्योतकराः, लोकप्रकाशकवचनप्रदीपापेक्षया तु शेषकतिपयभव्यविशेषानधिकृत्योद्योतकराः अत एवोक्तं भवति,
कोऽयं ?, न न भवन्ति, ननु भवन्त्येव, कांश्चन प्राणिनोऽधिकृत्योद्योतकरत्वस्यासम्भवात्, चतुर्विंशतिग्रहणमधिकृताव-
सर्पिणीगततीर्थकरसङ्ख्याप्रतिपादनार्थं ॥ उद्योताधिकारे एव द्रव्योद्योतभावोद्योतयोर्विशेषप्रतिपादनार्थमाह—

दधुजोओज्जोओ पगासई परिमिअम्मि खित्तम्मि । भावुजोओज्जोओ लोगालोणं पयासेइ ॥ १०७४ ॥

द्रव्योद्योतोद्योतो-द्रव्योद्योतप्रकाशः पुद्गलात्मकत्वात् तथाविधपरिणामयुक्तत्वाच्च प्रकाशयते, पाठान्तरं प्रभासते,
परिमिते क्षेत्रे, अत्र यदा प्रकाशयति तदा प्रकाशं वस्तु अध्याह्रियते, यदा तु प्रभासते तदा स एव दीप्यते इति गृह्यते,
भावोद्योतोद्योतो लोकालोकं प्रकाशयति प्रकटार्थं ॥ उक्त उद्योतः, सम्प्रति करमवसरप्राप्तमपि धर्ममतीर्थकरानित्यत्र
वक्ष्यमाणत्वाद्विहाय धर्मं प्रतिपिपादयिषुराह—

दुहं दध्वावधम्मो दध्वे सबस्स दध्वमेवऽहवा । तित्ताइसहावो वा गम्माइत्थी कुलिंगो वा ॥ १०७५ ॥

धर्मो द्विविधः, तद्यथा-द्रव्यधर्मो भावधर्मश्च, तत्र द्रव्ये इति द्वारपरामर्शः, द्रव्यविषयो धर्म उच्यते-द्रव्यस्य-अ-
नुपपुक्तस्य धर्मो मूलोत्तरगुणानुष्ठानं द्रव्यधर्मः, इहानुपयुक्तो द्रव्यं 'अनुपयोगो द्रव्य'मिति वचनात्, द्रव्यमेव वा

धर्मो द्रव्यधर्मः—धर्मास्तिकायः 'तित्ताइसहावो' इति तित्तादिर्वा द्रव्यस्य भावो द्रव्यधर्मः 'गम्माइत्थी कुल्लिगो व'त्ति गम्यादिर्धर्मः स्त्रीविषयो द्रव्यधर्मः, केषाञ्चित् मातुलदुहिता गम्या केषाञ्चिदगम्येत्यादिः तथा कुलिङ्गो वा—कुलीर्थिकधर्मो द्रव्यधर्मः, पाठान्तरं 'दुविहो य होइ धम्मो दव्वधम्मो य भावधम्मो य । धम्ममत्थिकाउ दव्वे दव्वस्स व जो भवे भावो ॥ १ ॥' सुगमं । भावधर्मप्रतिपादनार्थमाह—

दुह होइ भावधम्मो अ चरणे वा सुअग्गि सज्झाओ । चरणग्गि मणधम्मो खंतीमाई भवे दसहा १०७६
द्विविधो भवति भावधर्मः, तद्यथा—श्रुते चरणे च, श्रुतधर्मश्चरणधर्मश्चेत्यर्थः, तत्र श्रुते श्रुतविषयो धर्मः । ध्या-
यो—वाचनादिः, चरणे चरणविषयो धर्मः श्रमणधर्मो, दशधा दशप्रकारः क्षान्त्यादिः, पाठान्तरं वा 'भावंमि होइ
दुविहो सुयधम्मो खलु चरित्तधम्मो य । सुयधम्मो सज्झातो चरित्तधम्मो णधम्मो ॥ १ ॥' सुगमं । संप्रति त्रित्थ-
निरूपणं ह—

नामं ठवणात्तित्थं दव्वतित्थं च भावतित्थं च । इक्किक्कंपि अ इत्तो णेगविहं होइ नायव्वं ॥ १०७७ ॥
'त्ति नामतीर्थं स्थापनातीर्थं द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च, 'एत्तो'त्ति नामादिनिक्षेपमात्रकरणादनन्तरमेकैकं ती-
र्थं अनेकविधं भवति ज्ञातव्यं ॥ तत्र नामतीर्थमनेकविधं जीवाजीवविषयादिभेदात्, स्थापनातीर्थं साकारानाकारभेदात्,
द्रव्यतीर्थं आगमनोआगमादिभेदात्, तत्र ज्ञशरीरभव्यशरीरद्रव्यतीर्थप्रतिपादनार्थमाह—

दाहोवसमं तण्हाइ छेअणं मलपवाहणं चेव । तीहिं अत्थेहिं निउत्तं तग्गहा तं दव्वओ तित्थं ॥ १०७८ ॥

प्रवचनं भावतीर्थं, अथवा येन कारणेनेत्यभूतेषु त्रिवर्त्येषु नियुक्तमेतेन कारणेन चनं भावतस्त्रित्थं, एष त्रित्थलक्षणः तीर्थशब्दापेक्षया अन्यः पर्यायः ॥ उक्तं तीर्थं, अधुना कर उच्यते—

नामकरो ठवणकरो दव्वकरो खित्त-काल-भावकरो । एसो खल्लु करगस्स उ निक्खेवो छविहो होइ ॥ १०८२ ॥
नामकरः स्थापनाकरः द्रव्यकरः 'क्षेत्रकालभावकरो' इति करशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते क्षेत्रकरः कालकरो भावकरश्च, एष खल्लु कर एव करकस्तस्य निक्षेपः षड्विधो भवति ॥ तत्र नामस्थापने क्षुण्णत्वादानादृत्य द्रव्यकरमभिवृत्तिसुराह—
गो-महिसु-ट्टि-पसूणं छगलीणं पि अ करा सुणेअवा । तत्तो अ तणपलाले सुसकडुंगारकरमेव ॥ १०८३ ॥

सीउंवरजंघाए बलिवदकरे घडे अ चम्मे य । चुल्लुगकरे अ भणिए अट्टारस करुण्णत्ती ॥ १०८४ ॥
गोमहिषोष्ट्रपशूनां छगलीनामपि च करा ज्ञातव्याः, तत्र 'गोकरो' गोयाचनं, यथा एतावतीषु विक्रीतास्वे गौर्दातव्येति, यदिवा गोविक्रयस्य रूपकयाचनं गोकरः १ एवं महिषकरः २ उष्ट्रकरः ३ पशुकरः ४ छगली-उरञ्चा तत्करः छगलीकरः ५ ततस्तृणविषयः करः तृणकरः ६ पलालकरः ७ तथा बुसकरः ८ ष्टकरः ९ अङ्गारकरः १० शीता-लाङ्गलपद्धतिस्तामाश्रित्य करो-भागो धान्ययाचनं शीताकरः ११ वरो-देहली तद्विषयः करो रूपकयाचनं उम्बरकरः १२, एवं जङ्घाकरः १३ बलीवर्द्धकरः १४ करः १५ चर्मकरः १६ चुल्लुगो-भोजनं तदेव करः चुल्लुगकरः, स चायं ग्रामेषु पञ्चकुलादीनधिकृत्य प्रसिद्ध एव १७ अष्टादशा करस्योत्पत्तिः स्वकल्पनाशिल्पिनिर्मिता, पूर्वोक्तसप्तदशकरव्यतिरिक्तः स्वैया कल्पितोऽष्टादशः ; स त्वौत्पत्तिक इति प्रसिद्धः ॥ उक्तो द्रव्यकरः, सम्प्रति क्षेत्रकरादीनभिवृत्तिसुराह—

नित्तम्मि तंमि त्वितं काले जो जम्मि होइ कालम्मि । दुविहो उ होइ भावे अपसत्थो तह पसत्थो अ ॥१०८५॥
 गो यम्मिन् क्षेत्रं शुक्लद्विष्यो विचित्रः करः स क्षेत्रे-क्षेत्रविषयः करः, तथा यो यस्मिन् काले भवति कुटिकादानादि-
 न्यः करः स काले कालकरः, द्विविधश्च भवति भावे भावकरः, द्वैविध्यमेव दर्शयति-प्रशस्तः तथा अप्रशस्तश्च, तत्रा-
 प्रशस्तपरित्यागात् (प्रशस्तो भवतीति) प्रशस्तमेवाभिधित्सुराह—

कलङ्ककरो उमरकरो असमाहिकरो अनिबुद्धकरो अ । एसो अ अपसत्थो एवमाई मुणेअव्वो ॥ १०८६ ॥
 ब्राह्म-उक्तप्रयोजनमद्रायात् तदुद्देशेऽप्ययमेवादावप्रशस्तः कस्मान्नोपन्यस्तः?, उच्यते, इह मुमुक्षुणा प्रशस्त एव
 भाव आमेवनीयो, नेतर इति ख्यापनार्थमादौ प्रशस्त उक्त इत्यदोषः, तत्र कलहो-वाचिकं भण्डनं तत्करणशीलोऽप्र-
 शस्तक्रोधाद्यादयिकभावप्रशतः कलहकरः, कायवाज्जनोभिर्विचित्रं ताडनं डमरं तत्करणशीलो डमरकरः, तथा समाधानं
 ममाधिः-स्वारथ्यं न समाधिरसमाधिः-अस्वास्थ्यनिवन्धना सा सा कायादिचेष्टा तत्करणशीलोऽसमाधिकरः, निर्वृत्तिः-सुखं
 अनिर्वृत्तिः-पीडा तत्करणशीलोऽनिर्वृत्तिकरः, एष तु शब्दस्यावधारणार्थत्वादेप एव जाल्यपेक्षया, न व्यक्त्यपेक्षया, एव-
 मादिर्व्यक्त्यपेक्षया, अप्रशस्तो भावकरो ज्ञातव्यः ॥ सम्प्रति प्रशस्तं भावकरमभिधित्सुराह—

अन्धकरो हिअकरो कित्तिकरो गुणकरो जसकरो अ । अभयंकर निबुद्धकरो कुलगर तित्थंकरंतकरो ॥१०८७॥
 इह अर्थो नाम विद्याऽपूर्वं धनार्जनं शुभमर्थ इति ततः प्रशस्तविचित्रकर्मक्षयोपशमादिभावतस्तत्करणशीलोऽर्थकरः,
 एवं हितादिष्वपि भावनीयं, नवरं हितं-परिणामपथ्यं यत्किञ्चित्कुशलानुबन्धि, कीर्त्तिः-दानपुण्यफला गुणा-ज्ञानादयः

यशः—पराक्रमकृतं, पराक्रमसमुत्थः साधुवाद इति भावः, अभयार्थदयः प्रकटार्थः, नवरमन्तकर इत्यत्रान्तः कर्मणि
तरुफलभूतस्य वा संसारस्य परिगृह्यते ॥ उक्तो भावकरः, अधुना जिनादिप्रतिपादनार्थमाह—

जिअकोह—माण—माया जिअलोभा तेण ते जिणा हुंति । अरिणो हन्ता रयं हन्ता अरिहन्ता तेण वुच्चंति ॥ १०८८ ॥
जितक्रोधमानमाया जितलोभा येन कारणेन भगवन्तस्तेन कारणेन जिना भवन्ति, ‘अरिणो हन्ता’ इत्यादि गाथा-
दलं यथा नमस्कारनिर्गुणौ व्याख्यातं तथैव द्रष्टव्यं ॥ साम्प्रतं ‘कीर्त्तयिष्यामि’ इत्यादि व्याचिख्यासुरिदमाह—

‘कित्तेमि’ कित्ताणिजे सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरित्ते तवविणयो दंसिओ जेहिं ॥ १०८९ ॥
‘कित्तेमि’त्ति प्राकृतत्वात् कीर्त्तयिष्यामि, नामभिर्गुणेश्च, किंभूतान् ?—कीर्त्तनीयान्, स्तवाहर्निमित्तार्थः, कस्येत्यत्राह—‘सदे-
वमणुजासुरस्य’ लोकस्य त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति—दर्शनज्ञानचारित्र्याणि मोक्षकारणानि, सूत्रे ‘क्षैकवचनं
समाहारत्वात्, तथा तपोविनयोऽत्र दर्शितः येः, तत्र तप एव कर्मविनयात् तपोविनयः ॥

चउवीसंति अ संखा उसभाईआ उ भणणमाणा उ । अविमसद्गगहणा पुण परवयमहाविदेहेसु ॥ १०९० ॥
‘चतुर्विंशतिरिति’ संख्या, ते तु ऋषभादिका भण्यमाना एव, तुशब्द एवकारार्थः, अपिशब्दग्रहणात् पुनः परवत-
महाविदेहेषु ये भगवन्तस्तद्ग्रहोऽपि वेदितव्यः, इह सूत्रे ‘तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश’ इति न्यायादैरावतमहाविदेहाश्चेत्युक्तम् ॥
कसिणं केवलकप्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तम्हा ते केवली हुंति ॥ १०९१ ॥
‘कृतं’ सम्पूर्णं ‘केवलकल्पं’ केवलोपमं, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—“सामर्थ्ये वर्णनायां च, छेदने

तस्यो नया । औपम्ये चाभिप्रासे न, कल्पशब्दं विदुर्गुहाः ॥ १ ॥” लोकं पश्चास्ति कायात्मकं जानन्ति विशेषरूपतया, तथैव मन्त्रगर्भेन, चण्डस्याभारणार्थत्वात्, पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे बहु वक्तव्यं, न न नोच्यते, ग्रन्थयस्मिन्भयात्, केनलं ‘निर्दिशेपं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वय ॥ १ ॥’-मिन्नया दिग्वा स्वयमेवाभ्यूलां, भर्ममसद्ग्रहणीटीका न परिभावनीया, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते केनान्नो भवन्ति, केनलमेवा विद्यते इति केवलिनः इति व्युत्पत्तेः, अहोऽन्नाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थमुक्तं?, उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विका नियमतः केवलज्ञानावासिरिति न्यायदर्शनार्थमित्यदोषः । तदेवं व्याख्यातो नोक्त्येतादिरूपः सूत्रप्रथमश्लोकः ॥

माग्नतमं च चालनाप्रत्ययस्थाने विशेषतो निदर्श्यते, तत्र लोकस्योद्योतकरानित्युक्तं, अत्राह—अशोभनमिदं यदुक्तं—नोक्तस्येति, लोको हि चतुर्द्वारज्जात्मकत्वेन परिमितः, केवलोद्योतथापरिमितो, लोकालोकव्यापकत्वात्, यद्वक्ष्यति—‘केवलिनानाग्लंभो लोगालोपं पगासेद्’ ततः सामान्यतः उद्योतकरान् यदिवा लोकालोकयोरुद्योतकरानिति वाच्यं, नतु लोकमिति, तदुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पश्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततः आकाशास्तिकायभेद एव लोक इति न पुनरुक्तः, न चेतदन्वार्थं, यत उक्तम्—“पंचत्थिकायमइओ लोगो” इत्यादि । अपरस्त्वाह—लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव नापु, भर्ममतीर्थकरानिति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि—ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्ममतीर्थकरा एवेति, उच्यते, इह लोकैर्हर्देशे ग्रामैर्हर्देशे ग्रामशब्दवत् लोकशब्दप्रवृत्तिदर्शनात् मा भूत्तुद्योतकरेष्ववधिविभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्यय

इति तद्व्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्युक्तं । आह—यत्नेवं धर्मतीर्थकरानिलेतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यं, उच्यते, इह लोके येऽपि नद्यादिविमस्थानेषु मुधिकया धर्मार्थमथतरणतीर्थकरणशीलास्तोऽपि धर्मतीर्थकरा भण्यन्ते, ततो मा भूवतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरानित्याह । अपरस्त्वाह—जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि—यथोक्तप्रकारा जिना प्व भवन्तीति, उच्यते, इह केषांचिद्विदं दर्शनं—“ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भूषां (भवं) तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥” इत्यादि, ततस्तन्मातपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु मा भूत् सम्प्रत्यय इति तद्व्यवच्छेदार्थं जिनानित्याह, जिना नाम रागादिजेतारः, ते न कुनयपरिकल्पिता जिना न भवन्तीति, तीर्थनिकारतः पुनरिह भवाङ्कुरोत्पादनाद्, अन्यथा स न स्यात्, बीजाभावात्, तथा चोक्तमन्यैरपि—“अज्ञानपांशुपिहितं पुरातनं कर्मबीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्तं मुग्र्यति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥ दग्धे बीजे यथाऽऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ २ ॥” आह—यत्नेवं जिनानित्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते, उच्यते, इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना उच्यन्ते, ततथा—श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानिजिनाश्छास्यबीतरागाश्च, ततो मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरानित्याद्युद्धं । अपरस्त्वाह—अर्हत इति न वाच्यं, न खल्वनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेकेणापरे सम्भवन्ति, उच्यते, अर्हतामेव विशेषव्यत्याश दोषः, आह—यत्नेवं तर्हि अर्हत इत्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थकं, न, तस्य विशेषणत्वात्, विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वादिति । अपरस्त्वाह—केवलिन इति न वाच्यं, यथोक्तस्वरूपाणामर्हतां केवलित्वव्यभि-

नारायणात्, सति च अग्निचासम्भवे विशेषणोपादानं फलवत्, तथा श्रुतं—“सम्भवे अग्निचारे च विशेषणमर्थवद्
 भवति”, यथा नीलोत्पलमिति, अग्निचासम्भवे तु तदुपाधीयमानमपि न कंचनार्थं पुष्पाति, यथा कुट्टणो अगारः सुक्ता
 पत्रमिति, तस्मात् केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अग्निप्रायापरिज्ञानात्, इह केवलिन मय अशोकस्य ह्य अर्हन्तो, नान्ये
 इति नियमार्गेण स्वरूपज्ञापनार्थमिति विशेषणमित्यनवयं, न खल्वेकान्ततो अग्निचासम्भवे मय विशेषणोपादानं फलवत्,
 उभयपद्व्यभिचारे एकपद्व्यभिचारे स्वरूपपरिज्ञापने च शिष्टोक्तिषु तत्प्रयोगदर्शनात्, तत्र उभयपद्व्यभिचारे यथा नी-
 लोत्पलमिति, एकपद्व्यभिचारे अप् द्रव्यं पुणिवी द्रव्यमिति, स्वरूपपरिज्ञापने यथा परमाणुरप्रवेश इत्यादि, तस्मात्केवलिन
 इत्यनुदं । आह—अद्येनं केवलिन इत्येव सुन्दरं, शेषं तु लोकरसोद्योतकरानित्यादि निगममिति, अत्र श्रुतकेवलि-
 प्रभृतयोऽपि केवलिनो नियन्ते, तन्मा भूतेषु सम्प्रत्यय इति तत्प्रतिशेषार्थं लोकरसोद्योतकरानित्याद्यनुक्तं । एवं त्व्यादिसं-
 योगोपेक्षया विनियनयतामिदमेव स्वमिमा विशेषणसाफल्यं धाव्यमिति कृतं प्रसङ्गेन, प्रयासस्य गगनैकमात्रफलत्वात् ॥
 सम्प्रति श्रुतं ‘कीर्त्तगिब्यागि’ इति कीर्त्तनं कुर्वन्नाह सूत्रकृत्—

उत्सभमजिअं च नंदे संभनमभिनंदणं च सुमहं च । पउमण्हं सुपासं जिणं च नंदण्हं नंदे ॥ २ ॥

सन्निहिं च सुफुवंतं सीगल सिज्जंर वासुएज्जं च । विमलमणंतं च जिणं भम्मं संतिं च नंदामि ॥ ३ ॥

कुंशुं अरं च महिं वंदे सुणिरुत्तयं नमिजिणं च । नंदामि रिद्धेभेमिं पासं तह नद्धमाणं च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

एतासां तिरुणागपि सूत्रगाथानां व्याख्या—इह भगवतामर्हतां नामानि अन्वर्थमपि कुल सामान्यलक्षणतो विशेषल-

अभिसंभूया सासत्ति संभवो तेण बुच्चई भयवं ।

अभिसम्भूतानि—सम्यक् भवन्ति स्म सस्यानि तस्मिन् गर्भजाते तेन कारणेन भगवान् सम्भव इत्युच्यते, 'पुञ्जास्मी'त्यधिकरणे घप्रत्ययः, तथा च वृद्धसम्प्रदायः—गवभगए जेण अहिगा सस्सनिष्फती जाया तेण संभवो इति ॥ तथा अभिनन्द्यते देवेन्द्रादभिरित्यभिनन्दनः, सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाह—

अभिनंदेइ अभिक्खं सक्खो अभिनंदणो तेण ॥ १०९३ ॥

अतो गर्भादारभ्याभिक्षणं—प्रतिक्षणं अभिनन्दितवानिति अभिनन्दनः, 'कृद्धल्ल मिति वचनात् कर्मण्यनद्, तथा च वृद्धसम्प्रदायः—गवभप्पभिई अभिक्खणं सक्केण अभिनंदियाइतो तेण से अभिणंदणोत्ति नामं कयं । इदानीं सुमतिः, तस्य सामान्याभिधाननिबन्धनमिदम्—शोभना मतिरस्येति सुमतिः, सर्व एव च भगवंतः सुमतय इति विशेषनिबन्धनप्रतिपादनार्थमाह—

जणणी सवत्थ विणिच्छएसु सुमइत्ति तेण सुमतिजिणो ।

येन कारणेन गवर्भगते भगवति सर्वेषु विनिश्चयेषु—कर्त्तव्येषु सुमतिः—अतीव मतिः सम्पन्ना जाता तेन कारणेन भगवान् सुमतिजिनः, जनेनीसुमतिहेतुत्वात् सुमतिरिति भावः, शोभना मतिरस्मादभूदिति व्युत्पत्तेः, तथा च वृद्धसम्प्रदायः—जणणी गवभगए सवत्थ विणिच्छएसु अतीव मइसम्पन्ना जाया, दोण्हं सवत्तीणं मयपइयाणं ववहारो छिन्नो, जहा मम पुत्तो भविस्मद्, सो जोवणत्थो एयस्स असोगवरपायवस्स अहे ववहारं तुब्भं छिंदिहिति, ताव एगयाओ भवह, इयरी भणइ—

एवं भवतु, पुत्तमाया नेच्छइ, भणइ-धंवहारो छिज्जउ, ततो भावं नाऊण छिन्नो वयहारो, दिन्नो तीसे पुत्तो, एवमादी गढभगुणेणं जणणीए सुमती जायत्ति सुमइनामं कयं । इदानीं पद्मप्रभः, तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणमिदं-निष्पङ्क्तया पद्मस्येव प्रथा यस्य स पद्मप्रभः, तत्र सर्वं एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपाः ततो विशेषकारणमाह—

पउमसयणम्मि जणणीएँ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०९४ ॥

येन कारणेन तस्मिन् भगवति गर्भगते जनन्या देव्या पद्मशयनीये दीर्घदमभूत्, तच्च देवतया सम्पादितं, भगवांश्च स्वरूपतः पद्मवर्णस्तेन कारणेन पद्मप्रभ इति नामविषयीकृतः । सम्प्रति सुपार्थः, तस्यायमोघतो नामान्वर्थः, शोभनानि पार्थ्वानि यस्यासौ सुपार्थः, तत्र सर्वं एव भगवन्त एवंभूतास्ततो विशिष्टं नामान्वर्थमभिधित्सुराह—

गढभगणं जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

यतो गर्भगते भगवति तत्प्रभावतो जननी जाता सुपार्था ततो जिनः सुपार्थ इति नामविषयीकृतः, एवं सामान्याभिधानं विशेषाभिधानं चाधिकृत्यान्यार्थाभिधानवित्तरो भावनीयः, इह पुनः सुज्ञानत्वात् ग्रन्थवित्तरभयाच्च नाभिधीयते । सम्प्रति चन्द्रप्रभः-चन्द्रस्येव प्रभा-ज्योत्स्ना सौम्यमस्येति चन्द्रप्रभः, तत्र सर्वेऽपि तीर्यकृतश्चन्द्रवत् सोमले-

इयाकास्ततो विशेषमाह—

जणणीइ चंदपिअणम्मि डोहलो तेण चंदाभो ॥ १०९५ ॥

येन कारणेन भगवति गर्भगते जनन्याः चन्द्रपाने दीर्घदमजायत चन्द्रसदृशवर्णश्च भगवान् तेन चन्द्राभः-चन्द्रप्रभ-

गवभगते तं वसूहिं पूएई तेण वसुपुज्जो ॥ १०९७ ॥

तस्मिन् भगवति गर्भगते वासवो-देवराजः अभीक्ष्णं जननीं पूजयति, तेन वासुपूज्य इति नाम, पृषोदरादित्यादि-
ष्टरूपनिष्पत्तिः, अथवा वासवो नाम वैश्रमणः, स गर्भगते भगवति तत् राजकुलमभीक्ष्णं वसुभी-रैलः पूजयति
पूरयति तेन कारणेन वासुपूज्यः । सम्प्रति विमलः, विगतो (मलो) विगतमलो विमलः, ज्ञानादियोगाद्वा मलः, तत्र
सर्वेऽपि भगवन्त एवंभूता अतो विशेषमाह—

विमलतणु-बुद्धि जणणी गवभगए तेण होइ विमलजिणो ॥

गर्भगते भगवति जनन्यास्तनुः-शरीरं बुद्धिश्च विमला, तदौर्हदं चेत्यमजायत, यथाऽहं विमला भयामि, तेन कारणेन
नामतो भवति विमलजिनः । साम्प्रतमनन्तः, अनन्तकर्मांशजयाद् अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येत्यनन्तः, तत्र सर्वेऽपि
भगवन्त इदृशा अतो विशेषमाह—

रयणविचित्तमणंतं दामं सुमिणे तओऽणंतो ॥ १०९८ ॥

रत्नविचित्रं-रत्नखचितं अनन्तं-अतिमहाप्रमाणं दाम स्वप्ने जनन्या दृष्टं अतोऽनन्त इति । सम्प्रति धर्मः, दुर्गती
प्रपतन्तं सत्त्वसङ्घातं धारयतीति धर्मः, तत्र सर्वेऽपि भगवन्त इदृशाः ततो विशेषमाह—

गवभगए जं जणणी जाय सुधम्ममत्ति तेण धम्मजिणो ।

भगवति गर्भगते येन कारणेन विशेषतो जननी जाता सुधर्मा-दानदयादिरूपशोभनधर्मपरायणा तेन नामतो

धर्मजिनः । इदानीं शान्तिः, शान्त्यात्मकत्वात् शान्तिः, तत्र सर्व एव तीर्थकृत एवरूपा अतो विशेषमाह—

जाओ असिवोवसमो गवभगए तेण संतिजिणो ॥ १०९९ ॥

पूर्वं महदशिवमासीत्, भगवति तु गर्भगते जातः अशिवोपशमः तेन कारणेन शान्तिजिनः । सम्प्रति कुन्धुः, कुः—पृथिवी तस्यां स्थितवान् कुन्धुः, पृषोदरादित्वादित्ष्टरूपनिष्पत्तिः, तत्र सर्वेऽपि भगवन्त एवविधाः, ततो विशेषमाह—

थूमं रयणविचित्तं कुंधुं सुमिणम्मि तेण कुंधुजिणो ।

जतनी स्वप्ने कुस्थं मनोहरेऽभ्युन्नते महीप्रदेशे (स्थितं) स्तूपं रत्नविचित्रं दृष्ट्वा प्रतिबुद्धवती तेन कारणेन भगवान् नामतः कुन्धुजिनः ॥ साम्प्रतमरः ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहिताया आवश्यकवृत्तेः तृतीयभागः समाप्तः ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकवृत्तिः समाप्ता ॥

इति श्रेष्ठी-देवचन्द्र लालभाट-जैनपुस्तकोद्धारे अथाङ्कः ८५

आवश्यकस्य मलयगिरीयायां वृत्तेर्भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ।

विषयः	पत्राङ्कः	विषयः	पत्राङ्कः
प्रयोजनानुपन्याससाफल्यम्—(वचनप्रमाण्यम्)	१	ज्ञानपञ्चकक्रमसिद्धिः, एकेन्द्रिये श्रुतसिद्धिः, लक्षणादि-	
मङ्गलचर्चा, नामादिलक्षणानि, द्रव्यमङ्गले नयचर्चा, मङ्गलो-		मेदैर्मतिश्रुतयोर्भेदः ।	२०
पयोने मङ्गलता, नामादीनां भिन्नता, नामाद्येकान्तनिरासः ।	२	अवग्रहादयो मतिभेदाः (गा. २) । (संशयादीहाया भेदः)	२२
द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकविचारः । (महवाविसिद्धसेनमते) ।	१२	अवग्रहादीनां स्वरूपम् । (गा. ३) व्यञ्जनवाग्दे ज्ञानं,	
नन्दिनिक्षेपाः ।	१२	चक्षुर्मनसोरप्राप्यकारिता ।	२३
ज्ञानपञ्चकस्वरूपं (गा. १) प्रत्यक्षपरोक्षविभागः, आत्मबो		अवग्रहादीनां कालमानम् । (गा. ४) ।	२४
ज्ञानत्वं, इन्द्रियाणां करणत्वेऽपि व्यवधायकता, केत्रले		शब्दादीनां प्राप्ताप्राप्तबद्धस्पृष्टतादि (गा. ५) । (शब्दस्या-	
शेषज्ञानाभावसिद्धिः ।	१३	प्राप्यकारितानिरासः)	२७
ज्ञानपञ्चकपार्थक्यसिद्धिः ।	१७	शब्दस्याकाशगुणत्वमपास्तम् ।	२८

इन्द्रियविषयाणामात्माङ्गुलमेयता, प्रकाश्यप्रकाशकविषय-
मानभेदः । २९
मिश्रपराधातशब्दश्रवणम् (गा. ६) । ... ३१
शब्दपुद्गलानां ग्रहणनिसर्गौ, (गा. ७) । ... ३२
त्रिविधैव शरीरेण ग्रहणं भाषा च, (गा. ८) । भाषाया
ग्रहणमौक्षौ, भेदाश्च (गा. ९) । ... ३४
भाषाया लोकव्याप्तिः, पूर्णरीतिश्च, (गा. १०-११) ।
(जैनसमुद्घातरीत्या न व्याप्तिः) । ... ३५
आभिनिर्बोधिकस्यैकार्थिकानि (गा. १२) ... ३८
सत्यदादीनि द्वाराणि (गा. १३-१४) । (सम्यक्त्वे
व्यवहारनिश्चयौ) । (क्रियानिष्ठयोर्भेदाभेदौ) । (अव-
गाहस्पर्शनयोर्भेदः) । ३९

अष्टाविंशतिर्भेदाः । (द्रव्यक्षेत्रकालभावविचारः) । श्रुते-
ज्ञानकथनप्रतिज्ञा । (गा. १६) । ... ४४
यावदक्षरं प्रकृतिः, अशक्तिर्मणने । (गा. १७-१८) ४५
अक्षराद्या भेदाः, (गा. १९) (अक्षरभेदाः) । अनक्ष-
रश्रुतम् (गा. २०) अङ्गानङ्गप्रविष्टविचारः । ... ४६
शास्त्रलाभरीतिः (गा. २१) । बुद्धिरुणाः (गा. २२) ।
श्रवणविधिः (गा. २३) । अनुयोगविधिः, (३गा. २४) । ४९
अवधेयः प्रकृतयः, (गा. २५) । (यावत्प्रकृतिमणनेऽश-
क्तिः (गा. २६) । ५०
अवध्यादीनि द्वाराणि (गा. २७-२८) । अवघेर्नि-
क्षेपाः, (गा. २९) । ५१
अवघेर्जघन्य क्षेत्रम् (गा. ३०) । ... ५२

अत्रयेककृष्टं क्षेत्रम्, (गा. ३२) । पोढाडभिजीवावस्था-
 नम्, सूत्रिश्रेणिस्त्वादेशः । ... ५३
 अवयवः क्षेत्रकालप्रतिबन्धः (गा. ३२-३५) । कालादि-
 दृष्टिनियमः (गा. ३६) । क्षेत्रस्य सूक्ष्मता,
 (गा. ३७) । ... ५४
 अवयवः प्रस्थापकनिष्ठापकौ (गा. ३८) । द्रव्यक्षेत्रवर्णनाः
 (गा. ३९-४०) । ... ५७
 गुरुत्ववादीनि द्रव्याणि (गा. ४१) । अवयवैर्द्रव्यक्षे-
 त्रादिप्रतिबन्धः, (गा. ४२-४३) । ... ६१
 परमात्रवेर्द्रव्यादि (गा. ४४-४५) । ... ६३
 तिर्यङ्मूलकयोरवयवः, (गा. ४६-४७) । ... ६४
 देवानामवयवस्तिर्यगूर्ध्वमवयवः, (गा. ४८-५१) । आयु-
 र्मानेनावयवः, (गा. ५२) । ... ६५

उत्कृष्टाद्यवधीनां गतिषु सत्ता, संस्थानं च (गा. ५३-५५) । ६७
 आनुगामिकेतरावयवी, (अन्तगतादिभेदाः), (गा. ५६) । ६८
 क्षेत्रकालद्रव्यपर्यवेष्टवस्थानम्, (गा. ५७-५८) । ... ७०
 क्षेत्रकालद्रव्यपर्यायाणां दृष्टिद्वानी, (गा. ५९) । ... ७१
 स्पर्धकावधिः, (प्रतिपात्यप्रतिपातिनौ) (गा. ६०-६१) । ७२
 बाह्यान्तरावयवौः प्रतिपातोत्पातौ, (गा. ६२-६३) ७३
 द्रव्यपर्यायप्रतिबन्धः (गा. ६४) । ... ७४
 साकारादीनि (गा. ६५) । अवयवरबाह्याः (गा. ६६) । ७४
 सम्बद्धासम्बद्धाः (गा. ६७) । गत्याद्यतिदेशः । (गा. ६८) । ७५
 आमशौषध्याद्याः (६९-७०) । ... ७८
 वासुदेवचक्र्यहर्ता वलम्, (गा. ७१-५) । (क्षीरं अ-
 वाद्याः) । ... ७९
 मनःपर्यायस्वरूपम्, (गा. ७६) । ... ८१

विषयः	पत्राङ्कः	विषयः	पत्राङ्कः
केवलज्ञानस्वरूपम्, (गा. ७७) ।	८२	गणधरतद्वंशवाचकवंशप्रवचनानां नमस्कारः, (गा. ८२) ।	पत्राङ्कः
प्रज्ञापनीयभाषणं द्रव्यश्रुतता च, (गा. ७८) । (सि- द्धानां १५ भेदाः) ।	८३	निर्युक्तिकथनप्रतिज्ञा, (गा. ८३) । निर्युक्तिविषयाणि शास्त्राणि । (८४-८६) ।	१००
श्रुतेनाधिकारः, प्रदीपदृष्टान्तोऽनुयोगे, (पीठिका) , (गा. ७९) । आदर्शयकनिक्षेपाः (अगीतार्थोसंवि- मस्य रत्नवणिजो ज्ञातौ, एकार्थिकानि, श्रुतनिक्षेपाः, पञ्चधा सूत्राणि, स्कन्धनिक्षेपाः, अर्थोधिकाराः, उपक्र- मादीनां भेदप्रभेदाः, ब्राह्मण्यादीनां दृष्टान्ताः, गङ्गाप्र- वाहदर्शिकथा, पूर्वानुपूर्व्याद्याः, प्रमाणागमलोकोत्तरा- दिभेदाः, अध्ययनादीनां निक्षेपाः, मध्यमङ्गलचर्चा ।	८६	गुरुपरस्परगता सामायिकनिर्युक्तिः, (गा. ८७) । (द्रव्यपरस्परयां दृष्टान्तः) ।	१०१
उपोद्घातमङ्गलम्, (गा. ८०) । द्रव्यभावतीर्थे, सुखा- वतारादिभेदाः ।	९७	निर्युक्तत्वेऽप्यर्थानां विभाषणम्, (गा. ८८) । तपोनिय- मज्ञानवृक्षः कुसुमवृष्टिर्ग्रन्थनं च (गा. ८९-९०) । १०४	
श्रीवीरनमस्कारः, (गा. ८१) ।	९९	सूत्रकृतौ हेतवः, (गा. ९१) । अर्थभाषका अर्हन्तः सूत्रकृतौ गणधराः, (गा. ९२) । श्रुतचरणसारः (गा. ९३) ।	१०६
		अचरणस्य न मोक्षः, पोतदृष्टान्तः, सापेक्षे ज्ञानक्रिये । (गा. ९४-१०३) ।	१०७

विषयः

पत्रादुः

श्रीऋषभभवाः, २० स्थानकानि, श्रीऋषभभवकन्यता, अभियेकः, १५७
वंशस्थापना (गा. १८५-१८६) । दृष्टिः विवाहः,
नृपत्वं उग्राद्याः, आहाराद्याः (गा. १८७-२३०) । १९२
सम्बोधनादीनि २१, लोकान्तिकाः सांवत्सरिकदानं राजानः
कुमाराश्च तपःकर्म ज्ञानक्षीणि साधुसाध्वीमानं गणधरा
गणः पर्यायः सर्वायुः । (गा. २३१-२३५) । ... २०१
ऋषभदीक्षा नमिविनमी, विद्याधरनिकायाः १६, तापसाः
पारणं श्रेयांसवृत्तं पारणकानां स्थानानि दातारः, आदि-
त्यमण्डलं, धर्मचक्रं, चक्रोत्पातः, मरुदेवीमोक्षः, मरी-
चिदीक्षा, पट्खण्डसाधनं, सुन्दरीदीक्षा, ९९ भ्रातृदीक्षा,
बाहुबलिदीक्षा, (गा. ३३६-३४९ । ३७ भा.) । २१५
परिव्राजकता, अचग्रहाः ५, माहनाः, तीर्थकृच्छ्रिदृशार्ह-
त्वानि, चक्रिणो वासुदेवाः, जिनान्तराणि, मरीचिमानः

विषयः

पत्रादुः

ऋषभनिर्वाणं, अष्टापर्वतीर्थं भरतकेवलं दुर्भाषणं श्रीवी-
रभवाः । (गा. ३५०-४५७) । ... २३३
स्वप्ना अपहारः निश्चलता अभिग्रहः जन्म नाम भीषणं लेख-
शाला विवाहः प्रियदर्शना दानं लोकान्तिकाः, दीक्षाम-
हः सिद्धनमस्कारपूर्वं पापाकरणनियमः, कुमारग्रामे
गोपीपसर्गः कौल्लिके दिव्यानि (लोहार्यः), शूलपाणिः
स्वप्नदशकं अच्छन्दकः, चण्डकौशिकः प्रदेक्षिमहिमा
कम्बलशम्बलौ पुण्यः, गोशालः, नियतिग्रहः, पाटक-
दाहः, उपहासः मुनिचन्द्रः, सोमाजयन्त्यौ मनुष्य-
मांसं पथिकाग्निः मुखत्रासः, मण्डपदाहः मेघः अना-
र्यटनं नन्दिपेणः, विजयाग्रगल्भे, वाहनं अयस्कारः
यक्षः तामली लोकानभि.

विषयः

पत्राङ्कः

प्रतिमाः पेशालः सप्तमकः सुतसातप्रभः कौशाम्बी च-
मरोत्पातः मेण्डिकः अस्मिन्ः स्वातिवृत्तः ऋजुवालुका
तपः महासेनवनं महिमा । (गा. ४५८-५४२ ।
४६-११४ भा. । ... २५२

ममवमरणाद्रीनि द्वाराणि, करणनियमानियमो देवविधिः,
देवनाकालः प्रतिविम्बानि पर्यदः सामायिकप्रतिपत्तिः
तीर्थप्रणामः परमरूपादि संशयच्छेदः वृत्तिदानं बलिः
गणधरदेवना (गा. ५४३-५९०) । ... ३०१

गणधराणां नामानि, संशयाः, परिवारः, इन्द्रभूत्युक्तिः,
(१२१-१२६ भा.) ... ३११

संशयाः तदपगमाः, (६४१ । १३२ भा.) । ... ३१२

गणधराणां जन्मभूमिनिक्षत्रगोत्रपर्यायायुर्ज्ञानमोक्षतपांसि,
(गा. ६५९) । ... ३३७

विषयः

पत्राङ्कः

एकादशवा कालः, चेतनाचेतनस्थितिः, अद्वाकालभेदाः,
यथायुष्ककालः, (गा. ६६४) । ... ३४०

उपक्रमकाले इच्छाकाराधाः सामाचार्यः, इच्छाकारः,
(गा. ६८१) । मिथ्याकारः (६८७) तथाकारः, (गा.
६९०) । आकश्यकी (६९४) नैवेधिकी (६९६)
(१३५-१३६ भा.), आपृच्छाधाः (गा. ६९७) ।
उपसम्पत् (गा. ७०२) । ... ३४१

प्रमार्जननिपद्याक्षकृतिकर्मोदीनि (गा. ७१७ । १३७ भा.)
(हा. १२३) । चारित्रोपसम्पत्, (गा. ७२३) । ३५१

अध्यवसानाद्या आयुष्कोपक्रमाः, भये सोमिलकथा, दण्डा-
दयो निमित्ते, प्रशस्ताप्रशस्तदेशकालौ, प्रमाणकालः, भावे
भङ्गाः । (गा. ७३५) । ... ३५५

पुरुषनिक्षेपाः १०, कारणनिक्षेपाः ४, तद्व्यान्यद्रव्ये नि-
 मित्तिमिस्तिनौ, समवाय्यसमवायिनौ कर्त्रादि, भावे-
 ऽसंयमादि, प्रवृत्तितोऽशरीरत्वान्तं, प्रत्ययेऽवध्यादि लक्षणं
 १२ सदृशसामान्यादि श्रद्धानादि वा, (गा. ७५३) । ३६३
 मूलनयाः, स्यात्पदं, अवधारणविधिः, दिगम्बरीयमतसमीक्षा । ३६९
 नैगमलक्षणं, (मित्रसामान्यनिरासः), सद्ब्रह्मव्यवहारजुसू-
 त्रशब्दसममिरूढैवम्भूतलक्षणानि, प्रत्यक्वसतिप्रदेश-
 दृष्टान्ताः, प्रमेदवत्त्वं । ... ३७१
 वज्रस्वामिदृत्ते शालमहाशालौ कौण्डिन्यादयस्तापसाः पुण्ड-
 रीककण्ठरीकौ दीक्षा साध्युपाश्रयावस्थितिः, उत्सार-
 कल्पः, दृष्टिवादानुज्ञा रुक्मिणीदीक्षा विद्याद्वयम्, उत्त-
 रापथे सङ्घनिस्तारः पुर्यास्तुत्सवः पुष्पावचयः राज्ञः
 श्रावकता, (गा. ७७२) । ... ३८३

आर्थरक्षितवृत्ते स्वर्णनन्दी पञ्चशैलः इन्दिनी जीवत्स्वामी
 प्रभावती गान्धारः गुटिकाशतं युद्धं पश्युणोपवासः क्षा-
 मणं, रक्षितस्य विद्यार्थे पाटलीपुत्रे गमनं, दीक्षा, भद्रगुप्त-
 निर्यापणा वज्रस्वामिपार्श्वेऽध्ययनं फल्गुरक्षितदीक्षा
 रथावर्तः कुटुम्बदीक्षा वृद्धानुवर्तनं पुष्पमित्रत्रयं नयांनु-
 योगानां पार्यक्यं, (गा. १२४ मू. भा.) । मथुरायां
 शक्रागमः, गोष्ठामाहिलवृत्तं, (गा. ७७७) । ... ३९१
 निह्वाधिकारः, १ (१२५-१२६ भा) २ (१२७-१२८)
 ३ (१२९-१३०) ४ (१३१-१३२) ५ (१३३-
 १३४) ६ (१३५-१४०) ७ (१४१-१४४) । ४०१
 वोटिकनिरासः (सविस्तरं) (१४५-१४८ भा.) ।
 दोषद्वयादि ७८८ । ... ४१८

विषय.

पत्राङ्कः

नवपद्या च निरूपणं वस्तूनि आरोपणाद्याः प्रकृत्याद्याः,
मार्गाद्या हेतवः, (गा. १०३) । ... ४८५
देशकनिर्यामकमहागोपत्वानि, (गा. १२७) । ... ४९४
रागद्वेषकपायेन्द्रियाणां भेदाः स्वरूपं दृष्टान्ताश्च, (गा. १२८) । ४९७
परीपहस्वरूपं, उपसर्गाणां स्वरूपं दृष्टान्ताश्च । ... ५०८
अनेकधाऽर्हन्निरुक्तयः, नमस्कारफलं च, (गा. १२६) । ५१०
कर्मशिल्पादिसिद्धाः, कर्मसिद्धाः, (गा. १२९) । शिल्प-
सिद्धाः । (गा. १३०) । विद्यासिद्धाः, (गा. १३१-
२) । मन्त्रे (३३) योगे. (३४) आगमार्थयोः,
(गा. ३५) यात्रायां (३६) ... ५११
बुद्धिसिद्धस्वरूपं, बुद्धेर्भेदाः, औत्पत्तिक्या लक्षणं दृष्टान्ताश्च,
(गा. १४४) । ... ५१६
वै न यिक्या लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च (गा. १४५) । ... ५२३

विषयः

पत्राङ्कः

कर्मजाया लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च, (गा. १४६) । ... ५२६
पारिणामिक्या लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च, (गा. १५१) । ... ५२७
तपःकर्मक्षयसिद्धौ सिद्धस्वरूपं समुद्घातः शैलेशी
शाटीदृष्टान्तः पूर्वप्रयोगादयः लोकाग्रप्रतिष्ठितत्वादि ईष-
त्प्रागभारा अवगाहना संस्थानं देशप्रदेशशरर्शना सिद्धानां
लक्षणं सुखं च पर्यायाः, नमस्कारफलम्, (गा. १९२) । ५३४
आचार्यनिक्षेपादि, (ग. १९९) ... ५४९
उपाध्यायनिक्षेपादि, (गा. १००७ । भा. १५१) साधुनिक्षे-
पादि, (गा. १०१७) उपसंहारः, संक्षेपविस्तारचर्चा,
(गा. १०२०) । ... ५५०
क्रमद्वारं प्रयोजनफले त्रिदंख्यादयो दृष्टान्ताः, (गा. १०२५) । ५५३
सम्बन्धः सामायिकसूत्रं च सव्याख्यानं, निक्षेप्यपदानि,
(गा. १०२९) । ... ५५४

विप

पत्राङ्क

नामादिभ्यानि, (भा. १५२-१७४) । क्षेत्रकालकर-
नानि, भोदेऽत पुतत्रानिशीथान्यानि, (गा. १०३६) ।
नो इतरगम, (गा. १०३१) । ... ५५८
कृतात्माग्निरममम, (अक्षिपेपेशादिषु) । आलोचन-
नात्ता न्या, (गा. १०४० । १७५-१८३ भा.) । ५६५
प्रेमनगराणिगो मामाधिकं, (गा. १०४१) । ... ५७२
भयनिनेषा, अन्नं पोडा, (१८४-१८५ भा.) । ... ५७२
नामादिभ्यान्मार्थः, मागायिकैः कार्योः निक्षेपा एषाम्,
(गा. १०४५) ... ५७४
मामाधिक्य पर्यागाः, कर्तुर्मकरणाविचारः, आत्मा का-
रुः, (गा. १०४९) ... ५७५
नर्मस्य निनेषाः, (गा. १०५०) । देशसर्वोदि, (गा.
१८६-१८९ भा.) । ... ५७६

विषय

पत्राङ्क

सावधार्यः, (गा. १०५१) । द्रव्यभावयोगाः (गा.
१०५३) । ... ५७८
प्रत्याख्याने द्रव्यादिभेदाः, (गा. १०५४) । यावच्छ-
ब्दार्थः, (गा. १०५५) । ... ५७९
जीवितनिक्षेपाः, (गा. १०५६ । १८९-१९० भा.) । ५८०
प्रत्याख्याने १४७ भङ्गाः (गा. १०५७) । त्रिकालग्रह-
णम्, (गा. १०५८) । ... ५८१
त्रिविधादेरपुनरुक्तता, (गा. १०५९) । ... ५८३
द्रव्यभावप्रतिक्रमणोदाहरणे, (गा. १०६०) । निन्द्रा-
गर्हयोः, (१०६१-१०६२) । ... ५८४

विषयः

पत्राङ्कः

ज्ञानक्रियानयवचक्यता, (गा. १०६५-१०६७) । ... ५८६

इति सामायिकाध्यनम्

अध्ययनसम्बन्धः, चतुर्विंशत्यादेर्निक्षेपाः, (गा. १०६८) ।

चतुर्विंशतेः, (गा. १९२ भा.) स्तवस्य, (गा.

१९३) । भावस्तवमहत्ता, (गा. १९४-१९५) ।

कूपदृष्टान्तो द्वये, (गा. १९६ भा.) । ... ५८८

‘लोगस्स’ सूत्रव्याख्या । ... ५९१

लोकनिक्षेपाः ८ (गा. १०६९) जीवाजीवनित्यत्वादि,

कालभवावयवपर्यवलोकाः, (गा. १९७-२०५) । ५९२

विषयः

पत्राङ्कः

लोकपर्यायाः, उद्योतनिक्षेपाः ४, (गा. १०७४) । ... ५९४

धर्मनिक्षेपाः, ४ (गा. १०७५-६) । तीर्थनिक्षेपाः ४,

त्रिस्थान्यर्थाद्याः पर्यायाः (गा. १०८१) । ... ५९५

करनिक्षेपाः ६, द्रव्यकराः १८ प्रज्ञस्तमात्रकरः, (गा.

१०८२-७) ... ५९६

अर्हत्तीर्त्तनचतुर्विंशतिकेवलपदानि (गा. १०८९-९१) ।

चालनासमाधी । ... ५९७

ऋषभादिगाथान्नयार्थः, (गा. १०९२-९९) ... ५९९

इति चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनम् ।

श्रेष्ठी देवचंद कालभाद जेनपुस्तकोद्धारकंद्वारा मुद्रिताः

कल्पसभाः—

सं. पुस्तकानाम्	सं. पुस्तकः	अन्यनामानि	सं. पुस्तकः
१. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	०-१०-०	७२ अथपदप्रकरणम् (बहुवृत्तिमहितम्)	११-०-०
२. गौतमस्य भाष्यम्	०-१०-०	७४ लोकाप्रकाशः (द्वितीयो विभागः)	२-१०-०
३. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	१-१०-०	७५ महावीरचरितम् (गुणचन्द्रमणिकृतं प्राकृतम्)	११-०-०
४. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	२-१०-०	७६ तत्त्वार्थविभागसूत्रम्	११-०-०
५. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	३-१०-०	(भाष्यप्रकाशकृतं उत्तरार्द्धम्)	११-०-०
६. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	४-१०-०	७७ लोकाप्रकाशः (तृतीयो विभागः)	२-१०-०
७. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	५-१०-०	७८ अर्तसंग्रहप्रकाशिका (प्रथमो विभागः)	२-१०-०
८. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	६-१०-०	७९ अर्तसंग्रहप्रकाशिका—	२-१०-०
९. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	७-१०-०	अभिप्रेतलोचनं मल्लिकम्	१-१०-०
१०. आनंदस्य यमलोदयः (१०० भोक्तृकम्)	८-१०-०	८० अथपदप्रकरणम्	१-१०-०

ग्रन्थाङ्कः ग्रन्थनामानि

- ८१ अनेकार्थरत्नमञ्जूषा (अष्टलक्षार्थी)
८२ कल्पसूत्रम् (बारसासूत्रम्) सचित्रम्
८३ ऋषभ शिक्षा (दीकाभाषान्तरयुता)
८४ जैनधर्मवरस्तोत्रम् (दीकाभाषान्तरयुतम्)

मूल्यम्

- ३-०-०
१२-०-०
४-०-०
३-०-०

ग्रन्थाङ्कः

ग्रन्थनामानि

मुद्रयमाणाः ग्रन्थाः

- ८५ आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं
तृतीयो विभागः, सम्पूर्णः) अयं ग्रन्थः
८६ लोकप्रक : (चतुर्थविभागः, सम्पूर्णः)

प्राप्ति तन्म—

शेठ देवचंद लालभाई जैन धर्मशाला,
बडेल्वान् चकला, गोपीपुरा, सुरत.

मूल्यम्

ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
५६	आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयदी युतं, प्रथमो विभागः)	६०	आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयदीकायुतं, द्वितीयो विभागः)	४-०-०
५७	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतः प्रथमो विभागः)	६१	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतो द्वितीयो विभागः)	३-६-०
५९	चतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतिः (पं. मेरुविजयकृता, सचित्रा, दीकाभाषान्तरयुता)			६-०-०

प्राप्तिस्थानम्—

शेठ देवचंद लालभाई जैन धर्मशाला,
बडेखान् चकला, गोपीपुरा, सुरत.

श्रीजिनआनंदप्रसक्तकालये,

—अस्यग्रन्थाः—

१. पञ्चमसूत्र, मांजरीनिधि, श्रेष्ठमुनिश्च	०-८-०	१५ परिणाममाळा (नेजार पेपर)	०-१२-०	३७ युक्तिप्रबोधः	१-६-०
२. सप्तोद्गाता-पूर्णिमा शरित्तदीयगुणिश्च	१-१२-०	" " (डाईंग पेपर)	०-१०-०	३८ खलिनविस्तरा (मटीप्यन)	०-१०-०
३. प्रथमपद्यत-पूर्ण	३-८-०	१६ प्रवचन-मार्गोद्धारः (पूर्वार्थम्)	३-०-०	३९ वखवर्णसिद्धिः	०-४-०
४. निवारिणी	०-२-०	१७ " " (उत्तरार्थम्)	३-०-०	४० विचार-रत्नाकरः	२-४-०
५. त्रैलोक्यसूत्रसंग्रहम् (मटीप्यम्)	३-०-०	१८ पचाशकादिशाखाष्टकम् मूलमात्रम्	३-०-०	४१ विदेषावश्यक-विषयानुक्रमः अका-	
६. सिन्दूर-स्तोत्र (हिन्दी)	०-६-०	१९ पचाशकोविदाष्टदशक्याकाराद्यनुक्रम.	३-०-०	राधिक्रमः	०-३-०
७. चन्द्रालिनी	०-८-०	२० पचमनुक्रम्यः (मटीकः)	२-४-०	४२ वंवासृति.	१-४-०
८. चन्द्रमहासूत्रम्	०-८-०	२१ पररणसंदेहो	०-१२-०	४३ श्राद्धविधि. (हिन्दी)	१-६-०
९. चन्द्रमहासूत्रम्	०-८-०	२२ ग्रन्था-विधान-कुलकादि	०-३-०	४४ क्षेत्रलोक-प्रकाशः	२-०-०
१०. चन्द्रमहासूत्रम् (संग्रहालयान्वितम्)	१-८-०	२३ ग्रन्थाख्यानावि-विशेषणावती-वीरानीशी	१-४-०	मुद्रमाणः ग्रन्थाः	
११. चन्द्रमहासूत्रम्	१-०-०	२४ चारसासूत्रं (मन्त्रिश्च)	१२-०-०	बृहत्सिद्धप्रभाव्याकरणम्	
१२. चन्द्रमहासूत्रम्	१-८-०	२५ मध्यमसिद्धप्रभा व्याकरणम्	०-८-०	आचारांगसूत्रवृत्ति.	
१३. चन्द्रमहासूत्रम्	१-४-०	२६ यशोविजयीकृत १२ ^५ , १ ^{५०} , ३ ^{५०} ,		भगवतीसूत्र दानदेवरसुरिकृतवृत्तिसहितम्	
१४. चन्द्रमहासूत्रम्	३-०-०	माधायः भगवानि(साक्षिपाठ महितालि) ०-८-०		पुरणमाळा अपरनाम उपदेशमाळाप्रकरणवृत्तिः	
१५. चन्द्रमहासूत्रम्	३-०-०			तत्त्वार्थग्रन्थम् (हरिभट्टीयटीकासहितम्)	

श्री-जैन-आनंद-पुस्तकालय, ओगवाल महोदया, गोपीपुरा, सूरत.

सूर्यपुरे श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाण्डागारे

लभ्यग्रन्थाः—

पंचलिङ्गी प्रकरणम् (सटीकं)	२-८-०	पौषधधट्टत्रिंशिका (जयसोमीया, स०)	१-०-०	पंचप्रतिक्रमणादिसूत्र (मूलमात्र, ११)	०-१०-०
संदेहदोहावली (बृहद्बुच्चियुता)	२-०-०	श्रीपालचरित्रम् (सं० श्लोकबद्धम्)	मेढ	राहुदेवसिप्रतिक्रमणसूत्र (मूल, शास्त्री)	०-४-०
जयतिहुअणस्तोत्रम् (सटीकं)	१-४-०	” ” (प्रा० हिन्दी अनुवादयुतं)	२-०-०	धर्म० उत्सूत्रखण्डनम् (सटीकं)	१-०-०
संवेगंरंगशाला (सं० छायाऽन्विता)	२-८-०	चैत्यवन्दनकुलकम् (सटीकम्)	२-४-०	श्रीजिनदत्तसूरिचरित्र (पूर्वाद्धं)	१-८-०
प्राकृतदीपालिकाकल्पम्	०-८-०	साधुपंचप्रतिक्रमणसूत्र (हिन्दीशब्दार्थयुक्त)		श्रीजिनदत्तसूरिचरित्र (उत्तराद्धं)	१-८-०
		श्रावकपंचप्रतिक्रमणसूत्र (” ”)	१-०-०	बृहत्सत्त्वनाचली	१-८-०
		श्रावकपंचप्रतिक्रमणसूत्र (” ”)	१-०-०	प्राकृतव्याकरणम्	१-८-०

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहिताया
आवश्य वृत्तेर्तृतीयो भागः समाप्तः ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याच विरचिता आवश्यकवृत्तिः समाप्ता ॥

इति श्रेष्ठी-देवचन्द्र लालभ्रातृ-जैनपुस्तकोद्धारः प्रथाङ्कः ८५